

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

MEVLÂNA ÖZEL SAYISI

YIL: 12 SAYI: 18 TEMMUZ - ARALIK 2007 ŞANLIURFA

Sahibi

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına
Prof. Dr. İbrahim DÜZEN

Editör

Dr. Hüseyin KURT

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Prof. Dr. Ali Osman Ateş,
Prof. Dr. İrfan Aycan, Prof. Dr. Mustafa Kara, Prof. Dr. Ziya Kazıcı, Prof. Dr. M. Sait
Şimşek, Prof. Dr. Osman Türer, Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Ünver Günay,
Prof. Dr. Abdulvahap Taştan, Prof. Dr. Sayın Dalkıran, Prof. Dr. Ali Toksarı, Prof.
Dr. Talat Sakallı, Prof. Dr. İbrahim DÜZEN, Prof. Dr. Musa Kazım Yılmaz, Prof.
Dr. Abdurrahman Elmalı, Prof. Dr. Ali Bakkal, Prof. Dr. Adnan Demircan, Prof. Dr.
Yusuf Ziya Keskin, Doç. Dr. H. İbrahim Bulut, Doç. Dr. Ahmet Bedir, Doç. Dr.
Hikmet Akdemir, Doç. Dr. H. Hüseyin Tunçbilek, Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Gökçe

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Musa Kazım Yılmaz, Doç. Dr. Murat Akgündüz, Yrd. Doç. Dr. Harun
Şahin, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İnal, Yrd. Doç. Dr. Rıfat Atay, Arş. Gör. Dr.
Kadir Paksoy, Arş. Gör. Dr. Celil Abuzer, Arş. Gör. Dr. Hüseyin Kurt

Dizgi & Tasarım

Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT

Kapak Baskı

Elif Ofset

Adres

Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Osmanbey Kampüsü / Şanlıurfa
Tel: 0 414 344 0020 Faks: 0 414 344 00 37

ISSN: 1303-2054

İÇİNDEKİLER

Editörün Notu	5
Yrd. Doç. Dr. Rifat ATAY	
Denizi Bitirmek: Mevlana Çalışmalarına Resmi Katkılar Üzerine	7
Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR	
Mesnevî'deki Müteşabih Âyetlerin Yorumu	13
Yrd. Doç. Dr. Kazım PAYDAŞ	
Mevlânâ Celâleddin'in Anadolu Selçukluları İle Olan Münasebetleri	23
Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ	
Mevlevîlik ve Osmanlı Padişahları	37
Dr. Hasan ALMAZ	
Mevlânâ'nın Sözlerindeki Çekiciliğin Nedenleri	45
Doç. Dr. H. Hüseyin TUNÇBİLEK	
Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Telâkkisi	55
Dr. Veysel KASAR	
Mesnevî'de Ulûhiyet Tasavvuru	61
Doç. Dr. Mustafa EKİNCİ	
Mevlana'nın, İtikadî Mezhepler Arasında Tartışmalı Olan Bazı Konular Hakkındaki Görüşleri	77
Doç. Dr. Kasım ŞULUL	
Mevlânâ'nın (672/1273) Mesnevî'sinde Hz. Peygamber Tasavvuru	93
Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE	
Mevlana'da Peygamber Sevgisi	101
Yrd. Doç. Dr. Atilla YARGICI	
Mevlânâ'nın Allah Sevgisi(Aşk) İle İlgili Şiirlerinin Kur'an Açısından Değerlendirilmesi	109

Dr. Kadir PAKSOY	
Mevlana'nın <i>Mesnevî</i>'sinde Sahabe	117
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap YILDIZ	
Mevlânâ'nın <i>Mesnevî</i>'sinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti	127
Dr. Kaplan ÜSTÜNER	
Klasik Türk Şiirinde Mevlevilik ve Mevlevilik Etkisi (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)	139
Dr. Ali TENİK	
Mevlânâ'nın Mutasavvıf Şâirlere Etkisi: Ahmed Kuddûsî Örneği	153
Dr. Hüseyin KURT	
Mevlânâ'da İnsanlığın Birliği ve Diyalog	167
Dr. M. Askeri KÜÇÜKKAYA	
Evliya Çelebi <i>Seyahatnamesi</i>'nde Adı Geçen Mevlevihane ve Tekkeler	177
Dr. Mehmet DİLEK	
Mevlana'nın <i>Mecâlis-i Seb'a</i> 'da Kullandığı Hadisler ve Yorumları	187
Yrd. Doç. Dr. M. Nuri GÜLER	
<i>Mesnevî</i>'deki Bazı Ahkâm Âyetlerin Yorumu Işığında Fıkıh ve Tasavvuf'un Bilim Kuramı'na Ait Genel Bir Değerlendirme	199
Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN	
<i>Mesnevî</i>'de Ashab-ı Kehf Kıssası ve Tefsiri	215
Dr. Celil ABUZER	
Günümüzde Yeniden Şekillenen Şanlıurfa Mevlevihanesinin Sosyolojik Tahlili	225
Dr. Hüseyin AKPINAR	
Mevlevî Müsikîsi ve Şanlıurfa Örneği	233
Eyyüp AZLAL	
Mevlana Sempozyumu Ardından	239

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli Gönül Dostları,

Dergimizin bir önceki sayısını, Hz. Peygamber'in insan sevgisinin ele alındığı "Sevgi Peygamberi" Özel Sayısı olarak beğeninize sunmuştuk. Bu kez de yine bir özel sayı ile karşınızdayız: "Mevlana Özel Sayısı"

Bildiğiniz gibi 2007 yılı, UNESCO tarafından tüm dünyada bir kez daha "Mevlana Yılı" olarak kabul edilmiştir. Bu vesileyle dünyanın değişik yerlerinde olduğu gibi ülkemizde de birçok şehirde Mevlana'yı anma programları düzenlenmiştir. Biz de Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak, Mevlana'nın 800. Doğum Yılı anısına Uluslararası "Mevlana ve Mevlevilik" konulu bir sempozyum tertip ettik. 26-28 Ekim 2007 tarihleri arasında gerçekleşen bu sempozyuma katılım beklediğimiz gibi bir hayli yüksek olmuştur. Yirmisi yurt dışından, doksanı da yurt içinden olmak üzere toplam yüz on bilim adamı bildirimleriyle birlikte bu sempozyuma katılmışlardır. Fakültemiz, Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma ve Kültür Derneğinin işbirliği ve katkılarıyla bu organizasyonu başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu büyük organizasyon için emeği geçenlere sonsuz şükranlarımızı sunarız. Sempozyum kitabının da yakında çıkacağını müjdeleriz.

"2007 Mevlana Yılı" vesilesiyle bu sayımızı, Mevlana'nın çeşitli yönleriyle ele alındığı birbirinden değerli makalelere ayırdık. Bu sayımızda toplam yirmi bir makale ve sonunda bir sempozyum tanıtım yazısı bulacaksınız. Zevkle okuyacağınızı umarız.

Çağları kucaklayan o büyük insanı anlayabilmek ve o sevgi denizinden bir damla alabilmek ümidiyle...

DENİZİ BİTİRMEK: MEVLANA ÇALIŞMALARINA RESMİ KATKILAR ÜZERİNE

Rıfat ATAY*

Belki ilk adım olarak “resmi katkı” ile ne kastedildiğinin çerçevesinin çizilmesi yerinde olacaktır. *Resmi katkı* ile kastedilen, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmen ilan edildiği 29 Ekim 1923 yılından günümüze dek, devletin milli kültüre hizmet eden iki organı olan, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları aracılığıyla yapılan yazılı basındır. Bu iki bakanlığın yayınlarının esas alınması hem süreklilik, hem kalite hem de yaygın dağıtım ağının genişliğinden kaynaklanmaktadır. Şüphesiz, başta Konya Belediye Başkanlığı olmak üzere değişik yerel yönetimler ve resmi veya yarı resmi birçok kuruluş Mevlana’ya hizmeti bir onur kabul ederek bu uğurda takdire şayan büyük çabalar göstermektedirler. Fakat bunların çoğu ulusal tabana yayılamadıkları için yerel kalmakta ve genelin istifadesine sunulamamaktadır.¹ Bu nedenle çalışmamızda, yerel ve sınırlı faaliyetlerden ziyade, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları tarafından yapılmış, genel kullanıcıya hitap eden yazılı basın esas alınmıştır. Bu çerçeve de biraz daha daraltılarak ilgili iki bakanlığın sadece Mevlana’nın kendi eserlerine dair yaptıkları Türkçe yayınlarla sınırlı tutulmuştur.

Mevlana gibi büyük insanları her kültür sahiplenmek ya da ondan bir şekilde faydalanmak ve nasiplenmek istemektedir. Böylesi bir çaba gayet tabii olduğu kadar takdir edilmesi de gereken bir eylemdir. Bu nedenle, bu yıl olduğu gibi, yine UNESCO’nun öncülüğünde, 1973 yılı da Rumi Yılı olarak kutlanmıştır. Yalnız, 34 yıl ara ile kutlanan iki Rumi Yılı arasında bir fark bulunmaktadır: 1973’teki etkinlikte Hz. Mevlana’nın 700. (1273) vuslat yıldönümü (Şeb-i Arus) esas alınmışken,² 2007’deki kutlamada Hz. Mevlana’nın 800. (1207) doğum yıldönümü dikkate alınmıştır.

Mevlana, bugün Afganistan kuzey sınırları içinde olan Belh’te doğmuş³ olmasına rağmen, ömrünün çoğunu yaşayıp şöhret bulduğu ve defnedildiği yer olan Konya ve

* Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, Şanlıurfa;
rifatay@harran.edu.tr

¹ Bir örnek olmak üzere Konya Belediye Başkanlığı bünyesinde değişik dillerde basılan *Mesnevi* tercümeleleri zikredilebilir. Mükemmel bir baskıyla çok cazip fiyatlara satılan bu eserlere maalesef Konya dışında erişmek mümkün olmamaktadır.

² Lewis, F D, *Rumi-Past and Present, East and West: The Life, Teachings and Poetry of Jalal al-Din Rumi*, Oxford, Oneworld, 2003, 466.

³ Son araştırmalar Mevlana’nın aslında Vahş’ta doğduğunu işaret etmektedir (Bkz.: Lewis, *Rumi*, 272).

dolayısıyla Anadolu ya da o zamanki adıyla Diyar-ı Rum'la özdeşleşmiştir. Anadolu'yla özdeşleşmesi o kadar derinleşmiştir ki bugün artık çoğu kimse Hz. Mevlana'nın Belh'te doğduğunu unutarak onu Rumi diye bilmekte ve öylece anmaktadır. Eserlerinin hemen tamamını Farsça yazması ve ilk *Mesnevi* şerhlerinin de Farsça olması, İran'ın Mevlana'ya kısmen yakınlaşmasına sebep olmuşsa da onun Türkçe konuşulan ülkeler ve Hindistandaki şöhreti yanında İran'daki çok sönük kalmıştır. Bundan dolayıdır ki Anadolu ve Hindistan'daki Mevlana araştırmaları ve Türkçe ve Urduca yazılan *Mesnevi* şerhleri Farsçalarından çok daha yaygın ve önemli hale gelmiştir. Bu gerçeğe XIX. yüzyıl İslam dünyasında büyük baskı merkezlerinin İstanbul, Lucknow ve Kahire olduğu ve metinlerin baskısının İran'dan ziyade bu şehirlerde yapıldığı da ilave edilmelidir.¹ Mevlana'nın Hint kültüründeki şöhreti o kadar yaygın ki modern Hindistan'ın manevi babası sayılan Mahatma Gandhi'nin bile Mevlana'nın "Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için gelmedik," mealindeki beytinin Farsça'sı olan "Ma beray-i vasl-i kerden amedim/ ni beray-i fasl-i kerden amedim,"i ağzından hiç düşürmediği rivayet edilmektedir.² Yine de Mevlana'nın, ağırlıklı olarak Türk-İslam coğrafyası ve kültürünün, özellikle de Konya'nın, ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemek abartılı olmasa gerektir.

Anadolu Selçukluları'nın son döneminde yaşamış olan Mevlana, Osmanlı dini ve kültürel hayatında da çok belirgin bir yer edinmiştir. Özellikle bazı padişahların Mevlevilik'i benimsemesi nedeniyle Mevlana ve eserlerinin hem saray erkanınca hem de halk tarafından el üstünde tutulduğu bilinmektedir.³ Osmanlı dönemindeki bu rağbet, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 30 Kasım 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte biraz azalmıştır. Kanunun geneliği çerçevesinde bütün tekke ve zaviyelerin kapatılması gerekmişse de, Mevlana ve Mevlevileri çok seven Mustafa Kemal Atatürk, Mevlana'nın Türbesi hakkında bir istisna getirerek, yaklaşık iki yıl sonra 1927 Kışı'nda Konya'daki türbe ve müstemilatının müzeye çevrilmesini⁴ sağlayarak oranın bir bakıma ayakta kalmasını temin etmiştir. 6 Aralık 1937'de yaptığı bir Konya ziyareti esnasında Atatürk, Mevlana için, "Ne zaman bu şehre gelecek olursam, Mevlana'nın ruhaniyeti bütün benliğimi sarar. O çok büyük bir dahi, devirleri aşan bir teceddüt aşığıdır,"⁵ demiştir.

Atatürk'ün bütün tevecühüne rağmen, yeni Cumhuriyet yönetiminin Mevlana ve Mevlevilik ile barışması sanıldığı kadar kolay olmamıştır. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte başta *sema* olmak üzere çoğu Mevlevi töreni ve geleneğinin de uygulaması durdurulmuştur. Yaklaşık otuz yıl sonra ancak 1953'te, o da dini bir tören olmaktan ziyade büyük bir Türk şairini anmak adına, Konya'da bir sinemada halka açık bir *sema* tertip edilebilmiştir. 1925'te kapatıldığında Yenikapı Mevlevihanesi'nde kudumzenbaşı olarak görev yapan Sadettin Heper'in dönemin Konya Belediye Başkanı'nı ikna ederek Aralık 1953'te gerçekleşmesine vesile olduğu

¹ Lewis, *Rumi*, 475.

² Füzüzanfer, B, *Mevlana Celaleddin*, çev. F N Uzluç, İstanbul, M E B Yay., 1990, VIII.

³ Bkz.: M Akgündüz'ün "Mevlevi Osmanlı Padişahları," adlı bu sempozyumdaki bildirisi.

⁴ Lewis, *Rumi*, 465.

⁵ Önder, M, Binark, İ ve N Sefercioğlu, *Mevlana Bibliyografyası I Basmalar (Kitap-Makale)*, Ankara, 1974, V.

bu hazin törende, üç müzisyen ve gündelik kıyafetle sema eden iki semazen görev almıştır.¹ Bu tarihten itibaren Mevlana çalışmaları ve Mevlevilik'e resmi katkılar yavaş yavaş artarak devam etmiştir.

Harf devrimi ile yeni nesil için neredeyse kullanılamaz ve ulaşılamaz hale gelen Osmanlı dönemi Mevlana çalışmalarının yeni harflerle yeni nesle aktarılması kaçınılmaz bir zaruret halini almıştır. Bu meyanda kayıtlara geçen ilk çalışma 1934 yılında Eyüp Necati Perhiz'in yaptığı bir derlemedir. *Kıssadan Hisseler* adıyla basılan eser Mesnevi'den seçme hikayelerden oluşmaktadır.² Bundan sonraki ilk tam metin Mesnevi tercümesi baskısı resmi katkılar yoluyla ortaya çıkmıştır. 1942'te ilk cildi basılan eser Veled İzbudak tarafından tercüme edilmiş, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından şerhlerle karşılaştırılıp açıklamalar ilave edildikten sonra o zamanki adı Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti olan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Dünya Edebiyatından Tercüme - Şark İslam Klasikleri serisinin ilk kitabı olarak basılmıştır.³ *Mesnevi*'nin asli tertibatına sadık kalınarak her kitabın ayrı bir cilt şeklinde tasarlandığı eserin tamamının basılması dört yıl sürmüştür. Bu cihetle altıncı cilt 1946'da tamamlanmıştır.⁴ Bundan sonra hem Milli Eğitim hem de Kültür Bakanlıkları tarafından *Mesnevi* tercümesinin değişik baskıları yapılmaya devam edilmiştir. Milli Eğitim, Gölpınarlı tarafından gözden geçirilmiş Beytur tercümesini basmayı sürdürürken; Kültür Bakanlığı, Gölpınarlı'nın yeni bir tercüme ve şerhini yayınlamaya başlamıştır. Benim erişebildiğim en son baskı, 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yapılan Gölpınarlı tercümesidir.⁵ Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nın bastığı manzum Nahifi tercümesinin Prof. Amil Çelebioğlu tarafından yapılan sadeleştirilmiş nüshasını da zikretmek yerinde olacaktır.⁶ Ne yazık ki bu baskının kalitesi, çoğu Milli Eğitim baskısından daha da düşüktür ve neredeyse kullanılamayacak kadar kötü bir üründür. Birinci hamur kağıda yaklaşık biner sayfalık yapııştırma ciltle basılan eserin fiziki ağırlığını ciltler taşıyamadığı için, kitap açılan yerden dağılmakta ve bir daha ele alınamaz hale gelmektedir.⁷ Bu durumu fark eden bir başka yayıncı, sadece Çelebioğlu'nun sadeleştirdiği metni alarak *Mesnevi*'yi bir hap gibi bir ciltte okuyuculara sunduğunu vehmetmektedir.⁸ Halbuki bu, doğal olarak tercümenin tercümesi konumuna düştüğü için hiç de sağlıklı bir sonuç olarak görünmemektedir.

Mevlana'nın ikinci önemli eseri *Divan-ı Kebir*'in Türkçe tercümesinde resmi katkılarının oldukça geç kaldığını söylemek abartılı olmayacaktır. Gölpınarlı'nın 1955'teki ilk seçkisinin⁹ ardından, *Divan-ı Kebir*'in tamamı yedi cilt halinde 1957-71 yılları arasında

¹ Lewis, *Rumi*, 465-466.

² İstanbul, Ebuzziya Basımevi, 1934.

³ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 4-7.

⁴ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 7.

⁵ Rumi, M C, *Mesnevi ve Şerhi*, I-VI, 3. bsk., şerh. A. Gölpınarlı, Ankara, Kültür Bak. Yay, 2000. Hazindir ki 1974'te birinci baskısı 10.000 adet yapılan eser, 1989'da 5000'e, 2000'de ise 2500'e düşürülmüştür.

⁶ Mevlana, *Mesnevi-i Şerif*, I-VI, çev. S. M. Nahifi, haz. A. Çelebioğlu, İstanbul, M.E.B. Yay., 2000.

⁷ Aynı durum Gölpınarlı tercümesinin Kültür Bakanlığı baskıları için de geçerliiyken, son baskıyı dikişli cilt yaparak bu sorunu çözmüşlerdir. Bu nedenle Bakanlığı kutlamak gerekir.

⁸ İstanbul, Timaş, 2007.

⁹ Celaleddin, M, *Divan-ı Kebir: Güldeste*, haz. A. Gölpınarlı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1955 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 17).

arasında üç farklı yayınevi tarafından basılmıştır.¹ Bu meyanda resmi katkılar ise 1959 ve 1961 yıllarında Midhat Bahari Beytur'un tercümesiyle Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan iki ciltlik bir seçki ile sınırlı kalmıştır.² Bunlara daha sonra yine Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan 1970'te Gölpınarlı'dan yapılan bir başka seçki ve Beytur'un üçüncü bir cildi eklenmiştir. *Divan-ı Kebir*'in resmi katkılarla yapılan ilk yedi ciltlik tam baskısı ancak 1992 yılında mümkün olmuştur. Gölpınarlı'nın daha önce üç farklı yayınevi tarafından yayınlanan yedi ciltlik çalışması bu defa Kültür Bakanlığı Yayınları arasında basılmıştır. Birinci cildin başına yazılan koyulan açıklamada böylesi büyük bir eserin maliyetinin bir yayınevi tarafından karşılanmasının mümkün olmamasından dolayı üç farklı yayınevi tarafından basıldığını, hatta bu yüzden eserin üç ayrı kitapmış izlenimi verdiğine işaret edilerek bu yeni baskı ile eserin bir ilk kez bir seri halinde yayınlanmasının gerçekleştiği belirtilmektedir.³ Maliyet boyutu işin içine girince resmi katkılarının önemi bir kez daha artmaktadır. Her ne kadar *Mesnevi* gibi çok satan bir eser maliyeti kaldırabilecek durumda ise de, *Divan-ı Kebir* gibi daha ağır ve muhtemelen az satacak eserlerde resmi katkının zarureti kaçınılmaz olmaktadır.

Rubailer'in Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilk baskısı Hasan Ali Yücel tercümesiyle Remzi Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.⁴ Resmi katkıyla yayınlanan ilk çalışma yine Gölpınarlı'ya aittir. Gölpınarlı'nın, rubailere yaptığı derleme *Seçme Rubailer* adı altında 1945'te Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlamıştır.⁵ Bunu daha sonraki yıllarda toplam üç cildi bulan M Nuri Gençosman'ın derlemeleri izlemiştir.⁶ Bu bağlamda bahsedilmesi gereken önemli bir başka çalışma da Şefik Can'ın Kültür Bakanlığı'ndan çıkan iki dilli çevirisidir. İki cilt halinde 1991'de yayınlanan çeviride, aynı sayfanın sağına rubailerin Farsça aslı sol tarafına da tercümesi konularak dizilen eser, güzel bir cilt ve baskı ile okuyucunun istifadesine sunulmuştur.⁷ Toplam 2217 rubainin yer aldığı aldığı bu kıymetli eser ne yazık ki 5000 adet basılmış ve çoktan tükenmiştir.

Mevlana'nın diğer önemli eseri *Fihri Mafih*'in, belki de kısa olması nedeniyle, resmi katkılarının teveccühüne mazhar olmakta daha şanslı olduğunu söylemek mümkündür. Meliha Ülker Tarıkahya tarafından yapılan ilk tercüme 1954 yılında T.C. Maarif Vekaleti'nce basılmıştır.⁸ Tercüme, üçüncü baskısının yapıldığı 1969'dan itibaren Tarıkahya yerine Anbarcıoğlu soyadı ile yayınlanmaya başlamıştır. Gölpınarlı'nın "korkunç yanlışlarla dolu"⁹ diye nitelediği bu tercümenin resmi

¹ İlk beş cildi Remzi Kitabevi, altıncı cilt Milliyet Yay. ve son cilt ise İnkılap ve Aka Kitabevi tarafından basılmıştır.

² Mevlana, *Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, I-II, İstanbul, T. C. Maarif Vekaleti, 1959, 1961 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 17-18).

³ Celaledin, M, *Divan-ı Kebir*, haz. A. Gölpınarlı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1992, I, vii.

⁴ Yücel, H A, çev., *Mevlana'nın Rubailer*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1932 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 21).

⁵ Gölpınarlı, A, çev., *Seçme Rubailer*, İstanbul, T. C. Milli Eğitim Bak., 1945 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 21).

⁶ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 21-22.

⁷ Can, Ş, *Hız Mevlana'nın Rubailer*, I-II, Ankara, Kültür Bak. Yay., 1991.

⁸ Mevlana, *Fihri Mafih*, çev. M. Ü. Tarıkahya, İstanbul, T. C. Maarif Vekaleti, 1954 (Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 22).

⁹ Gölpınarlı, A, *Mevlana Celaledin-Hayatı Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, İnkılap Kitabevi Yay., 272.

katkılarla yapılan en güncel baskısı 1990 tarihli olup yine M.E. Bakanlığı'nca Şark İslam Klasikleri serisinden çıkmıştır.

M.E.B. ayrıca, Gölpınarlı'nın *Fibi Mafih*, *Mektubat* ve *Mecalis-i Seb'a*'dan yaptığı bir derlemenin de ilk baskısını 1972'de yapmıştır.¹ Aynı eserin daha güncel bir baskısı son olarak 2000 yılında Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkmıştır. Bunların dışında *Mektubat* ve *Mecalis-i Seb'a*'nın resmi katkılarla yapılmış baskısına rastlanamamıştır.

Sonuç

UNESCO'nun 2005'te, iki yıl önce gibi uzun sayılabilecek bir süre önce, 2007'yi Mevlana Yılı olarak etmesine rağmen, şu an piyasada Mevlana'nın eserlerinin zevkle okunabilecek tercümelerinin olmaması büyük bir eksikliklerdir. Amerika'da çok satanlar listesinde olan Mevlana, ne yazık ki Türkiye'de, kendi öz yurdunda, listelerde hiç yer almamaktadır. Yer almamasının temel nedeni alıcı olmamasından değildir. Mevlana, normalde bile özel dönemlere ihtiyaç bırakmayacak kadar iyi satabilecek bir düşünürdür. Bunun bir göstergesi, şu ana kadar Milli Eğitim ve Kültür bakanlıklarınca basılan *Mesnevi* tercüme ve diğer eserlerin hemen hepsinin tamamen bitmiş olmasıdır.

Devletin kültüre hizmet etmesi beklenen kurumları bu alanın Mevlana ve eserlerini kapsayan bölümünü tamamen boş bırakınca, ticari açıdan oldukça karlı sayılabilecek böyle bir açık özel sektör tarafından doldurulmaktadır. Sonuçta, benim görebildiğim kadıyla şu an piyasada bulunan birçok *Mesnevi* tercümesinden en çok dikkati çeken şunlardır: Yukarıda bahsi geçtiği gibi, V. İzbudak'ın daha önce M.E.B.'den çıkan ve yeni baskısı Doğan Yayınları tarafından yapılan tercüme ve şerhi, Ş. Can'ın Ötügen'den çıkan eksik tercümesi, A. Gölpınarlı'nın İnkılap'tan çıkan şerhli tercümesi, Tahir Olgun (Tahir'ül-Mevlevi)'nin Şamil Yayınları'ndan ve Avni Konuk'un Kitabevi'nden çıkan uzun şerhleri. Bunlardan, Can'ınki eksik ve karışık, Gölpınarlı'nınkinin baskısı kötü, İzbudak'ınkinin dili problemlidir, Olgun ve Konuk'unukiler ise hem uzun hem pahalıdır. Eğer şerhsiz olmasının sakıncaları göz ardı edebilirse, belki de şu an mevcut çalışmaların en iyilerinden birisi A. Karaismailoğlu'nun Akçağ'da çıkan şerhsiz tercümesidir. Bu arada daha önce Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkan Gölpınarlı'nın *Divan-ı Kebir* tercümesinin de 2008'de İş Bankası Yayınları arasında yeniden basıldığı zikredilmelidir.

Marifet iltifata tabi olduğu gibi iltifat da marifete tabidir. Mevlana Yılı'nda Kültür Bakanlığı'na düşen sadece birkaç sempozyum ve etkinliğe destek vermekten öte Mevlana'nın bütün eserlerinin yeni baskısını yaptırmış olmalıydı. Hatta standard baskılarla da yetinmeyip her eserin birkaç farklı baskısı yaptırılmalıydı. Ne yazık ki bugün, her hangi bir Kültür Bakanlığı DÖSİM satış mağazasına gidildiğinde Mevlana'nın eserlerinin hiçbirinin tercümesinin satılmadığı görülecektir. Buna M.E.B.'nin de tamamen piyasadan çekildiği eklenirse durumun vehameti daha iyi gün yüzüne çıkacaktır. Bütün bunların merkez-sağda yer aldığını iddia eden muhafazakar

¹ Önder vd., *Mevlana Bibliyografyası I*, 30.

bir partinin iktidarında gerçekleşiyor olması ise hem oldukça düşündürücü hem de gafletin boyutunu göstermesi açısından ibret vericidir.

Bu akibeti yıllar önce fark eden Prof. Hüsrev Hatemi, üzerine basa basa şunları vurgulamaktadır:

“Mevlana Celaleddin-i Rumi, değerini gereği kadar anlayamadığımız bir hazinedir. Aralık ayları gelip geçiyor, 1950-1960’lı yıllar kadar kum bırakmayan tören sellerinden, hiçbir değerli eser geriye kalmıyor. Mevlana konusunda daha çok tez, daha çok makaleye ihtiyaç var. ‘Gönül turizmi Sultanı’ gibi TV’de duyar duymaz başımızdan kaynar su döken sözlerden kaçınalım. Bu yıl televizyonda bir hanım *postnişin* kelimesini İngilizce *‘position’*¹ vezninde okudu. Bunu da kısa sürede dört defa tekrar ederek, sürc-i lisan olmadığını gösterdi. Harcayacak fazla büyüğümüz yok. Mevlana ve Yunus Emre konularında hastalık derecesinde titiz olmalıyız.”²

Mevlana Yılı resmi katkılar açısından büyük olasılıkla Mevlanasız geçmiş olmakla birlikte, belki sonraki yıllarda neler yapılabileceğini gündeme getirmekte hala sayısız faydalar vardır. Zira Mevlana, bizim kültürümüzün bir yıl değil binlerce yıl kalıcı bir parçasıdır. Umarız hem Milli Eğitim Bakanlığı hem de Kültür Bakanlığı bu konuyu yeniden düşünerek başta Mevlana olmak üzere bütün büyük düşünürlerin eserlerini yeniden başmaya en kısa zamanda başlar.

¹ Her iki kelimedeki vurgu da bana ait. RA.

² Hatemi, H, *Çelebi Bizî Unutma*, İstanbul, İşaret Yay., 1990, 51.

MESNEVİ'DEKİ MÜTEŞABİH ÂYETLERİN YORUMU

Hikmet AKDEMİR*

Tefsir Usûlü ıstılahı olarak muhkem, “manası kolaylıkla anlaşılın, anlaşılması için harici bir delile ihtiyaç duymayan” ayettir. Müteşabih ise, “manasında kapalılık olan, anlaşılması için harici bir delile veya yoruma ihtiyacı olan ayettir.¹ Âl-i İmran sûresinin 7. ayetinde beyan edildiği gibi ayetlerin büyük bir kısmı muhkemdir ve onlar Kur'an-ı Kerim'in esasıdır.

Kaynaklarda müteşabih ayetlerin birkaç çeşidinden bahsedilmektedir.² Ancak müteşabih deyince ilk akla gelen, “manası müteşabih olanlar” diye adlandırılan ve genel olarak Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olan ayetlerdir. Örneğin Allah'ın nefsi, eli veya iki eli, gözü, yüzü, arşa istiva etmesi gibi hususlardan söz eden ayetler bu kabildendir.

Akıllarına gelen her müşkül meseleyi Hz. Peygamber'e (s.a.v) sormayı adet haline getiren sahabenin bu ayetler hakkında herhangi bir şey sormamış olması dikkat çekicidir. Buradan çıkan sonuç, net olarak “Sahabenin bu ayetleri anlama konusunda herhangi bir problemi yoktu.” şeklinde izah etmek mümkündür. Yine buradan yola çıkarak, “belagatın zirvesinde olan ilahî Kelamın bu özelliğinin bir gereği olarak muhatapların fikir dünyasına uygun lafızlar kullanmak suretiyle, Allah'ın insanlar tarafından tam olarak idrak edilmesi mümkün olmayan³ bazı vasıflarını, onların aşına olduğu temsiller vasıtasıyla anlattığını” söyleyebiliriz. Dolayısıyla sahabe bu tür ayetler üzerinde herhangi bir yorum yapmadan onları olduğu gibi kabul edip, keyfiyetini Allah'a havale etme yolunu seçmiştir. Daha sonra “Selef Mezhebi” diye adlandırılacak olan bu tutumu, kendisine “İstiva nedir?” diye soru soran bir kişiye Mâlik b. Enes'in verdiği şu cevap güzelce özetlemektedir: “İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür. Onun hakkında soru sormak bidattir. Senin kötü niyetli biri olduğunu düşünüyorum. Bu adamı yanından uzaklaştırın!”⁴

* Doç. Dr. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. hikmetakdemir@hotmail.com

¹ Bkz. ez-Zerkeşi, Ebû Abdullah Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957, II, 68-71; Suyutî, Celalüddin Abdurahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü's-Şamile el-İsdu'âr's-Sani, I, 231; Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâbilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü's-Şamile el-İsdu'âr's-Sani, II, 195-196.

² Bkz. Zerkânî, II, 201-203.

³ *Gözler onu göremez (Zatını hakıyla kavrayamaz). O ise gözleri görür. O Latîf'dir, Habîr'dir.* (En'âm 6/103).

⁴ Zerkeşi, II, 78; Suyutî, I, 235; Zerkânî, II, 207. (Çevirideki lafızlar Zerkânî'den alınmıştır. Diğerlerinde

Tabiîn devrinden sonra ortaya çıkan ve çeşitli Kalam mezheplerinin doğmasına yol açan, özellikle Allah'ın sıfatları konusundaki tartışmaların yoğunlaştığı süreçte bazı gruplar bu Selefî anlayışın dışına çıkarak söz konusu ayetlerin zahiri anlamlarını hakikat olarak benimseme cihetine gitmişlerdir. Daha sonra kendilerine "Müşebbihe, Mücessime" gibi isimler verilecek olan bu gruplar, insanda mevcut olan sıfatları aynıyla Allah'a isnat ettikleri için kendi anlayışlarına göre "insana benzeyen bir Tanrı" modeli ortaya çıkarmışlardır. Oysa bu tür bir Tanrı anlayışı "*Onun benzeri hiçbir şey yoktur.*"¹ mealindeki ayete açıkça aykırıdır. "Yaratan, asla yaratılmışa benzemez." hükmü de her akıl sahibinin sağduyu ile düşündüğü takdirde kabul etmek zorunda olduğu bir gerçektir. Ayrıca Kur'an, "Allah hakkında insanların bilmediği şeyleri söylemelerinin Şeytan'ın bir telkini olduğunu²; Allah'ın böyle bir davranışı haram kıldığını³ beyan etmektedir.

Kur'an'a açıkça aykırı olduğu belli olan bu anlayışın ortaya çıkmasından sonra bazı alimler, müteşabih ayetleri diğer muhkem ayetlerin ışığında yoruma tabi tuttular. "Allah'ın eli kudretidir, gözü murakebesidir, yüzü zatıdır, istivası kâinattaki her şeyin mülkünü kudret ve tasarrufu altına almasıdır, gelmesi emrinin gelmesidir."⁴ gibi yorumlar yaptılar. Bu fikir hareketine daha sonra "Halef Mezhebi" adı verildi. Böylece müteşabih ayetler konusunda üç temel anlayış ortaya çıkmış oldu:

1-Bu ayetleri herhangi bir yoruma tabi tutmadan keyfiyetini Allah'a havale ederek onları olduğu gibi kabul eden selefi anlayış: Bu görüşü benimseyenler, örneğin Allah'a el isnat edilen ayetlerin yorumunda "Allah'ın eli vardır, biz bunu kabul ediyoruz. Ancak bu el, kesinlikle insan eline benzemez, onun keyfiyetini sadece Allah bilir." demektedirler.

2-Ayetlerin zahiri manalarını hakikat olarak algılayan Müşebbihe ve Mücessime.

3-Müteşabih ayetleri muhkem ayetlerin ışığında yoruma tabi tutan Halef Mezhebi.

Müteşabih ayetler hakkındaki bu kısa girişten sonra şimdi de bu hususta Mevlânâ'nın Mesnevî'deki yaklaşımını irdelemeye çalışalım.

Bilindiği gibi Mesnevî Tasavvufî bir eserdir. Dolayısıyla böyle bir eserde ilahî aşk⁵, fenafillah⁶ ve vahdet-i vücud⁷ gibi tasavvufun temel konularının işlenmesi

küçük farklılıklar mevcuttur. Zerkeşi, aynı sözlerin Ümmü Seleme'den de nakledildiğini belirtir.)

¹ Şûra 42/11.

² Bakara 2/169.

³ A'râf 7/33.

⁴ Zerkânî, II, 208-209.

⁵ Örnek olarak şu beyitlere bkz. Mevlânâ, Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, Çev. Süleyman Nahîfî, Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, I, 1818, 4044; II, 1074, 2597, 2598, 2627. (Bildiriye Mesnevî'nin referans gösterildiği tüm dipnotlarda Roma rakamıyla verilen cilt sayısından sonraki sayılar beyit numarasını göstermektedir.)

⁶ Örnek olarak şu beyitlere bkz. Mevlânâ, I, 309, 439, 543, 710, 792, 2290, 3119, 3120, 3161, II, 2842, 3467.

⁷ Örnek olarak şu beyitlere bkz. Mevlânâ, I, 309, 703, 704, 797, 798, 3235, II, 2269.

doğaldır. Mevlânâ bu konuları işlerken büyük ölçüde ayet ve hadislerden istifade etmektedir. Açıkça zikredilen ve gizlice işaret edilen ayetler birlikte hesaba dahil edildiğinde Mesnevî’de yaklaşık olarak Kur’an-ı Kerim’in dörtte birinin tefsir edildiği söylenebilir.¹ Mevlânâ bu ayetleri bazen zahiri manasıyla izah etmiş, bazen de onlara işari yorumlar getirmiştir. Ancak bu ayetlerin büyük bir çoğunluğunu muhkem olanlar oluşturmaktadır. Başka bir deyişle Mesnevî’de yer alan müteşabih ayetlerin sayısı çok sınırlıdır. Az sayıda olan bu tür ayetlerin Mesnevî’de nasıl yorumlandığının örneklerle izahına geçmeden önce şu hususu belirtmekte fayda vardır: “Mevlânâ müteşabih ayetleri Mücessime ve Müşebbihe gibi Allah’a beşerî sıfatlar isnat eden bir anlayışla ele almamıştır. İleride örneklerini vereceğimiz yorumlar içerisinde böyle bir hususun kesinlikle yer almamasının yanı sıra eserinin birçok yerinde Mevlânâ, çeşitli vesilelerle Allah’ın bu tür sıfatlardan münezzehe olduğunu açıkça dile getirmektedir. Örneğin o, “Musa’ya (a.s) Bir Çobanın Münacatının Çirkin Görünmesi” başlığı altında bir kıssa nakletmektedir. Bu kıssada bir çoban, “Ey Hudâ, ey İlahi! Sen neredesin? Sana kulluk etsem, çarığımı diksem, saçını tarasam, daima çamaşırlarımı yıkasam, sabah akşam sütünü hazırlasam, elini öpsem, hem de ayağımı ovsam, yatma zamanı yerini temizlesem.”² gibi ifadelerle Allah’a dua eder. Çobanın bu sözlerini duyan Hz. Musa ona “bu sözleri kimin için söylediğini” sorup da “Bizi var eden, yeri göğü yaratan için.”³ cevabını alınca şöyle der: “Vay, sen şaşırmışsın. A gafil! Müslüman olmadan kâfir olmuşsun. Bu manasız bir söz, bu gerçekleşmeyen bir küfürdür. Ağzına sükût pamuğunu tika. Küfrün kokusuyla cihan pis kokmada; küfrün din kumaşına kötü bir nişan olmaktadır. Ayakkabı, çarık ancak sana lazım. Cenab-ı Hak onlardan münezzehtir. Böyle sözlerden dili men etmek gerek. Tâ ki cihan halkı ateşte yanmasın. Eğer ateş yoksa bu duman ne? Bu kararmış ve reddedilmiş can ne? O varlığın yüceliğini biliyorsan saçmalamaya, küstahlığa yönelme! Akılsızın dostluğu düşmanlıktır. Mevla böyle hizmetlerden müstağnidir. Bu sözler amcaya, dayıya söylenir. Celal sahibinin sıfatları mukaddestir (bunlardan beridir). Büyüyüp gelişene süt içirilir. Ayakkabı ve çarık ayağa muhtaç olana gerekir. Bunlar Hakk’ın kulları içindir. Huda kul sıfatından münezzehtir.”⁴

Her ne kadar kıssanın sonunda Hz. Musa’nın, çobanın samimiyetle söylediği bu sözlerden dolayı mazur olduğuna işaret eden ilahî bir itaba maruz kaldığı anlatılsa da, bu itap Hz. Musa’nın sözlerinin yanlış olduğuna değil de sadece çobanın masumiyetine delalet eder. Dolayısıyla Mevlânâ, Hz. Musa gibi büyük bir peygamberin lisanıyla Allah’ın beşerî sıfatlardan münezzehe olduğunu bu beyitleriyle ifade etmektedir.

Mevlânâ, sadece bu beyitlerde değil başka yerlerde de aynı konuya değinmektedir. İşte birkaç örnek:

“Biz kimiz? Bu karışık dünyada bir misafir. Elif (Hak) ise her şeyden

¹ Detaylı bilgi için bkz. Güllüce, Hüseyin, *Kur’an Tefsiri Açısından Mesnevî*, İstanbul 1999, s. 61.

² Mevlânâ, II, 1738-1740.

³ Mevlânâ, II, 1742-1743.

⁴ Mevlânâ, II, 1744-1754.

münezzektir.”¹

“Çünkü Cenab-ı Hak her şeyden münezzektir. Bütün yaratılmışların vasıflarından müstağnidir.”²

“Tanrı aletsiz ve elsiz, ayaksız bir yapıcı; geceye ve sabaha nur bağışlayandır.”³

“Her ne düşünürsen yokluk kabul eder. Fikrin ulaşamadığı şey, Tanrı O’dur.”⁴

Mevlânâ’nın bu husustaki en açık ifadesi ise Mesnevî’nin III. cildinin önsözünde şu şekilde geçmektedir: “İmdi Allâmü’l-güyub ve Settâru’l-uyub O, Zü’l-celâli ve’l-ıkrâm Allah, mülhidlerin batıl sözlerinden, müşriklerin şirk ve boş laflarından pâk ve yüce; O’nu noksanlaştırırcasına noksanlık isnat edenlerin bu isnatlarından; benzetilerin bâtilâne teşbihlerinden münezzeh ve beri olup mütefekkirlerin yanlış vehimlerinden âlî; vehme düşenlerin düzensiz keyfiyetlerinden yücedir.”⁵

Müteşabih ayetlerin az bir kısmı Mesnevî’de yer almıştır. Bunlar Allah’ın vechi, eli, arşı istiva etmesi, Allah’ın insanlarla her mekanda beraber olması ile ilgili olanlardır. Şimdi bunları sırasıyla görelim.

1- Mesnevî’deki yorumuna bakacağımız ilk müteşabih ayet, “Doğu da batı da Allah’a aittir. Her nereye yönelerseniz Allah’ın vechi (yüzü) oradadır.”⁶ meâlindeki ayettir. Tefsir kaynaklarında, bu ayetin nüzûl sebebi hakkında şu görüşlere yer verilmektedir:

a. Kiblenin Kudüs’ten Kabe’ye tahvilinin Yahudilerce eleştirilmesi üzerine nazil olmuştur.

b. Karanlık bir gecede kiblede başka bir yöne doğru namaz kılan bir kişi ya da binek üzerinde seyahat eden yolcu hakkında inmiştir.

c. Necaşî’nin vefatı üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) gıyaben onun cenaze namazını kıldırmak isteyince “Müslüman olmayan ve bizim kiblemize değil de Beytü’l-Makdis’e doğru yönelen birisinin cenaze namazını nasıl kılarız?” diye itiraz edilmesi üzerine nazil olmuştur.⁷

¹ Mevlânâ, I, 1574.

² Mevlânâ, I, 3250.

³ Mevlânâ, I, 3860.

⁴ Mevlânâ, II, 3137.

⁵ Mevlânâ, III, s. 269.

⁶ Bakara 2/115.

⁷Bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Ceñir, *Câmi’u’l-Beyan ‘an Tevili’l-Kur’an*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü’r-Risale, 1420/2000, II, 527-532; Vâhidî, Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisaburî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, Kahire 1388/1968, s. 23-24; Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd, *Me’âlimü’l-Tenzîl*, Tahkik: Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cumu’a Damiriyye- Süleyman Müslim el-Harş, Daru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi, 1417/1997, I, 139; Râzî, Fahrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mejâlibu’l-Gayb*, el-Mektebetü’ş-Şamile el-İsdaru’s-Sani, II, 305-306; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami’ li’l-Abkâmi’l-Kur’an*, Tahkik: Ahmed Abdulhalim el-Berdûnî, Beyrut 1405/1985, II, 79-82; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, Tahkik: Sami b. Muhammed Selâme, Daru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi, 1420/1999, I, 391.

Bu ayette geçen “Allah’ın yüzü” (vechullah) ifadesine müfessirler tarafından “Allah’ın varlığı (zat), Allah’ın kıblesi, Allah’ın rızası” gibi anlamlar yüklenmiştir.¹ Mevlânâ ise bu manalardan farklı olan işarı bir tefsiri tercih ederek şöyle der: “Zira Muhammed (s.a.v) en kâmil ve agâhtı. Hakk’ın cemalinin nuruna ermişti. Kötülük isteyen gönülden kurtulmadıkça ‘*Semme vechullah*’ tan gafil olursun. “Kimin göğsünde kapı açılırsa o, zerrelere güneşi görür.”²

Bu beyitlerden Mevlânâ’nın söz konusu ayetten “kötülüklerden arınmış bir kişinin her nereye bakarsa Allah’ın nurunun tecellisini göreceği” gibi işarı bir mana çıkardığı anlaşılmaktadır ki bu yorum aynı zamanda tasavvuftaki “fenafillah” düsturunu çağrıştırmaktadır. Nitekim bu anlayış başka bir yerde daha açık ifadelerle şöyle dile getirilmektedir: “Cenab-ı Hakk’ın sanatı aydın gözler için altı ciheti ayetlerine levha eylemiştir. Ta ki her hayvana o delil olsun. Onlar Hakk’ın güzelliğinin bahçesinde otlasınlar. O’nun feyzi gözler için hikmettir. Nereye yüzünüzü çevirirseniz O, oradadır. Gönlü susayanlar bardaktan su içince Hakk’ı görür, aşık olmayan da suya baksa a nazar sahibi orada gördüğü onun sade kendi suretidir. Fakat aşğın sureti Hak’ta fani olsa o zaman o suda kimi görür, söyle bana!”³

2-Mevlânâ’nın Mesnevî’de “O’nun vechinden başka her şey helâk olucudur.”⁴ mealindeki ayette de yukarıdaki yorumu daha açık ifadelerle tekrarladığını müşahede etmekteyiz:

“Hakk’tan gayrı her şey yok olur. Hakikat, Hakk’ın varlığında yok olmaktır. Kim bâki olmaya layık olursa ona ‘her şey helak olur’ cezası yoktur. Lâ (yok) dan geçeni illâ (ancak o) da bil. İllâ’da olan fani değildir.”⁵

Mevlânâ’nın “vechullah” konusundaki yorumunu özetleyecek olursak kısaca şunları söyleyebiliriz: Mevlânâ’nın *Fihî Mâ Fih*’te Allah’ın vechini, Allah’ın zatı olarak tefsir ettiği⁶ bilinmekle beraber Mesnevî’de bu tefsire değinmeden yukarıdaki işarı yorumla yetinmiştir.

3- Mesnevî’de zikri geçen müteşabih ayetlerden üçüncüsü “Allah’ın arşa istiva ettiğini”⁷ beyan eden ayettir. Mevlânâ bu ayetin tefsiri sadedinde, halef mezhebine muvafık olarak “Allah’ın arşa istiva etmesi ‘O’nun arşa hükümran olmasıdır. Yani onda tasarruf eder.’ demektedir.” şeklindeki bir görüşü oğlu Sultan Veled’in “Maarif” adlı eserinde kaydedilmektedir.⁸ Ancak Mesnevî’de böyle bir tefsir mevcut değildir. Mevlânâ Mesnevî’de, Sultan Veled’in yukarıdaki tefsirin devamında izahını verdiği işarı bir yorumu tercih etmiştir. Bu yoruma göre arş insanın kalbidir ve Allah’ın tasarrufu oradadır. Allah’ın nurunun kalpte tecelli etmesi için mâsivadan sıyrılması

¹ Bkz. Beğavî, I, 139; Râzî, II, 308; Kurtubî, II, 83-84.

² Mevlânâ I, 1456-1458.

³ Mevlânâ, VI, 3672-3677. Güllüce, bu yorumların benzerinin *Fihî Mâ Fih* ‘te de geçtiğini kaydetmektedir. Bkz. Güllüce, s. 84.

⁴ Kasas, 28/88.

⁵ Mevlânâ, I, 3161-3163.

⁶ Bkz. Güllüce, s. 81.

⁷ Ta Hâ 20/5.

⁸ Bkz. Güllüce, s. 85.

gerektiğini düşünen Mevlânâ, bu hususu şu beytinde ifade etmektedir: “Gönül sayfasında hiçbir başka nakış olmazsa ‘Allah, ilmi ve kudreti ile arşı kapladı.’ sırrı meydana çıkar.”¹

Mesnevî’de bu yorumu destekleyen başka ifadeler de yer almaktadır. Bunlardan birinde kutsî hadisten söz edilerek şöyle denilmektedir: “Peygamber, ‘Tanrı, beni yer ve gök ihata edemez. Bu yer, bu gök, bu arş hem nurundan nasılsız ve nedensiz bâtaftır. Ancak müminin kalbinde o takat vardır ve o nurdan feyiz alır, buyurdu.’”² dedi.”³

Mesnevî’de Allah’ın arşı istiva etmesine dair tefsir, sadece bu yorumla sınırlıdır. Sultan Veled’in kaydettikleri de nazara alınırsa Mevlânâ’nın halef mezhebinin kabul ettiği görüşe bir de işarî yorum getirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu iki görüşün dışında onun bir de selefi görüşü benimsediği ihtimalinden söz edilmektedir.⁴ Bu ihtimale delil olarak “Şems-i Tebrizi’nin selefi görüşü kabul ettiği; Mevlânâ’nın da onun sözünden çıkmadığı; onun görüşlerini kabul edip benimsediği” şeklinde bir delil öne sürülmektedir. Kanaatimizce bu çok zayıf bir ihtimaldir. Çünkü Mevlânâ körü körüne taklidi eleştirerek reddetmektedir.⁵ Dolayısıyla bu tavrından hareketle onun Şems-i Tebrizi’nin her bir görüşünü hiçbir tenkit ve sorgulamaya tabi tutmadan aynen kabul ettiği düşünülemez. Aksi takdirde Mevlânâ’nın bizzat kendi sözleriyle çeliştiğini kabul etmek gerekir.

4-Mesnevî’de geçen diğer bir müteşabih ayet “*Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.*”⁶ mealindeki ayettir. Söz konusu ayet Hudeybiye dönüşü Hz. Peygamber’e Peygamber’e (s.a.v) sahabilerin biat etmesini tasvir sadedinde nazil olmuştur.⁷ Allah biat eden sahabilerin ellerinin üstünde Allah’ın elinin bulunduğunu dile getirerek, onların Hz. Peygamber’e (s.a.v) itaat etmelerinin aynı zamanda Allah’a itaat anlamına geldiğini⁸ temsil yoluyla anlatmaktadır. Selef hiçbir tevile gitmeden keyfiyetini Allah’a havale ederek ayetin zahiri manasını kabul ederken halef uleması Allah’ın eli için “Onun kudreti, nimeti ve sevabı” gibi mecazi yorumlar getirmişlerdir.⁹

Bu ayetin yorumunda Mevlânâ, “yed” (el) kelimesinin mecazi anlamda kullanıldığını; “kudret ve nimet” gibi manalara delalet ettiğini söyler. Ancak o bu

¹ Mevlânâ, I, 3776.

² Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi’l-Din*, el-Mektebetü’ş-Şâmile el-İsdaru’s-Sânî, II, 218. Bu kutsî hadisin zayıf olduğu; hatta aslının olmadığı söylenmektedir. Bkz. İrakî, el-Hâfız Ebu’l-Fadl Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyn, *Tabri’u Ehâdisi’l-İhyâ*, el-Mektebetü’ş-Şâmile el-İsdaru’s-Sânî, VI, 231; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, el-Mektebetü’ş-Şâmile el-İsdaru’s-Sânî, II, 195.

³ Mevlânâ, I, 2759-2761.

⁴ Bkz. Güllüce, s. 85-86.

⁵ Bkz. Mevlânâ, II, 520-569.

⁶ Fetih 48/10.

⁷ Taberî, XXII, 209-210; Beğavî, VII, 299-300; Kurtubî, XVI, 267; İbn Kesir, VII, 329-330.

⁸ Bu hususu daha açık bir şekilde vurgulayan Nisa 4/80. ayetin meali şöyledir: “*Kim Resul’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.*”

⁹ Nahhâs, Ebû Cafer, *Me’âni’l-Kur’an*, Tahkik: Muhammed Ali es-Sâbûnî, Mekke 1408/1988, VI, 501; İbn ‘Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endelûsî, *el-Muharraru’l-Ve’iz fî Tefsiri’l-Kitabi’l-Azîz*, el-Mektebetü’ş-Şâmile el-İsdaru’s-Sani, II, 316; Râzî, XIV, 136; Kurtubî, XVI, 228; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân el-Endelûsî, *el-Babru’l-Mubîd*, el-Mektebetü’ş-Şâmile el-İsdaru’s-Sânî, X, 86; Suyûtî, II, 14, 18.

yorumla yetinmez, zaman zaman işaret tefsirlere de yer verir. Şimdi bu yorumları sırasıyla Mevlânâ'nın dilinden dinleyelim.

Mevlânâ kâmil insanların vasıflarını anlatıp onları ham kişilerle kıyas ederken şöyle der: "Kâmil toprağı ellese altın kesilir. Ham kişinin elinde altın ise küle döner. O doğru kişi Tanrı katında makbul olduğu için her işte onun eli Tanrı elidir. Noksan kişinin eli ise şeytana alettir. İş de daima hile ve düzendir."¹

Burada Mevlânâ biraz da "fenafillah" kavramını ima eden işaret bir tefsirle, Allah'ın eli tabiriyle "O'nun kudret, inayet ve nimetinin tecelli ettiği yer" kast etmektedir.

Mevlânâ'nın söz konusu ayeti de zikrederek yaptığı aynı yorumu, mürşid-i kâmile itaati tavsiye sadedinde Hz. Musa ile Hızır'ın yolculuğunun anlatıldığı kıssayı örnek verirken de müşahede etmekteyiz: "Bir pir eline geçince teslim ol. Musa gibi Hızır'ın hükmüne gir. Hızır'ın yaptıklarına sabırla uy ki 'işte ayrılık geldi.' sözü olmasın. Gemiye kırsa sesini çıkarma, çocuğu öldürürse saçını başını yolma. Hızır'ın eli Hakk'ın emrindeydi. Zira Tanrı 'Allah'ın eli onların elleri üstündedir.' dedi."²

Esasen bu metindeki bağlama "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."³ mealindeki ayet de uygun olduğu halde söz konusu müteşabih ayetin tercih edilmesi mürşid-i kâmil ile Allah arasındaki irtibata ve fenafillaha dikkat çekmek için olabilir. Nitekim Mevlânâ "Kim benim veli bir kuluma düşmanlık ederse, ben ona harp ilan ederim..."⁴ diye başlayan kutsî hadise atıfta bulunarak yine aynı konulardan bahsederken başka bir yerde benzer bir yorumu şu ifadelerle dile getirmektedir: "Veliler zamanın İsrâfil'idirler. Ölüler onlarla hayat ve kemal bulurlar. Ölülerin canı ten mezarında iken velilerin canı onlara müessir olur ve derler ki 'Bu ses başkalarının sesi değil, Hakk'ın işi ölüyü diriltir.' biz ölüp toprak olmuşken Hakk'ın izniyle dirilip kalktık. Hakk'ın lütfü âleme gelince Meryem'e eylediği feyzi ihsan eder. Ey derilerin altında fani olan guruh! Sevgilinin sesi yoku var eder. O ses bir Tanrı kulundan işitilmiş de olsa mutlak şahın sesidir. Görmede söylemede göz ve dil şüphesiz Hakk'ın feyzine mazhardır. 'Benimle duyar, benimle görür' ün sırrı budur. Gerçeğe vakıfsan sır budur."⁵

Mevlânâ'nın bahsi geçen işaret tefsirle ayeti fenafillaha delalet eden yorumunu, daha açık şekilde şu beyitlerinde görmekteyiz: "Cenab-ı Hakk, 'Allah'ın eli onların eli üstündedir' dedi. Böylece elimiz hakikatın ulaştığı yer oldu. Elimiz de iktidarın feyzi

¹ Mevlânâ, I, 1674-1676.

² Mevlânâ, I, 3079-3081.

³ Yusuf, 12/76.

⁴ Kutsî hadisin tam metni şöyledir: "Kim benim veli bir kuluma düşmanlık ederse ben ona harp ilan ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden bana daha sevimli olan bir şeyle, bana yaklaşmaz. Onu sevinceye kadar kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşılmaya devam eder. Onu sevdiğim zaman onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüten ayağı olurum. Benden (bir şey isterse) onu mutlaka veririm. Bana sığınrsa onu himaye ederim. Müminin canını (alma) konusunda tereddüt ettiğim gibi yaptığım hiçbir şeyden tereddüt etmedim. O, ölümü çirkin görür. Ben ise onun kötülüğünü (yaşlanarak düşkün duruma düşmesini ya da ölümlerle erişeceği sonsuz nimetlerden mahrum kalmasını) çirkin görürüm." Buhârî, Rikak 38.

⁵ Mevlânâ, I, 2001-2009.

olunca o yedi kat göğe aşsa ne olur? Elimiz gökte bile hüner gösterdi. ‘*İnşakka’l-kamer* (ayın yarılması)’ ayeti kerimesini oku.”¹

Ancak hemen bunun ardından gelen beyitte Mevlânâ “Bu sıfat (enbiya ve evliyada zuhur eden Hakk’ın kudretini ‘yed’ ile tavsif eylemek) zayıf akıllar içindir.”² diyerek ‘yed’ kelimesinin kudret anlamına delalet eden bir mecaz olduğunu beyan etmektedir.³

Aynı konuyla ilgili aynı yorumu Mevlânâ ayetin nüzûl sebebine de işaret ederek şu beyitlerde tekrar dile getirmektedir: “Pirin elinden başkası, [senin] elinden tutmaz. O temiz elinse muini Cenab-ı Hakk’tır. Seninse kocalmış aklın çocukluk huyuna zebun. O aşağılık nefsin civarında perdelenmiş. Aklını kâmil bir akla arkadaş kıl da o, kötü huylardan emin olsun. Onun eline elini teslim edince yiycilerin eli sana erişmez. Elin biat ehlinin elinden ve ‘*Hakk’ın eli onların ellerinin üstündedir.*’ manası zahir olur. Çünkü elini pirin eline verdin. Hikmet sahibi pir ise her şeyi bilendir. O, senin devrinin peygamberidir. Zira ondan Resulullah’ın nuru görülür. Böylece Hudeybiye’de Hz. Peygamber’e biat eden sahabeler gibi olursun. Cennetle müjdelenen on dostun yoldaşı ve saf altın gibi halis olursun. Bu beraberlik meşhurdur. Zira kişi, sevdiği ile haşrolunur.”⁴

Yorumları üzerinde durduğumuz ayetin Mesnevî’deki tefsirlerinin son bir örneğinde yedullah lafzı hem kudret hem nimet anlamına gelecek bir bağlamda kullanılmaktadır: “Bundan sonra devamlı olan ihsanımızdan başışla. İsteyene gizli incilerden ver. Yürü, var! ‘Allah’ın eli onların eli üzerindedir.’in manası sen ol. Hakk’ın eli gibi rızık bahşedici ol. Borçluları borcundan kurtar. Yağmur gibi yeryüzünü tezyin et.”⁵

5- “*Ve hüve meaküm eynema küntüm*”⁶ (Nerede olursanız, O sizinle beraberdir.) ayeti, Mesnevî’de geçen son müteşabih ayettir. Mevlânâ “*Ve hüve meaküm eynema küntüm* Ayet-i Kerimesinin Tefsiri” başlığı altında serdettiği beyitlerde öncekilerde olduğu gibi fenafillah kavramına delalet eden işarî yorumu tekrarlamaktadır: “Cehle gelince bu, canın zindanıdır. İlme meyl edersek o, canın eyvanı olur. Biz uyursak onun sarhoşlarıyız. Uyanık olsak onun hikâyesini anlatmaktayız. Ağlarsak onun rızık dolu bulutu, gülersek şimşegi oluruz. Kızıp cenk edersek bu kahrının, haya edip barışsaksak bu da sevgisinin aksidir. Biz kimiz? Bu karışık dünyada bir misafir. Elif (Hakk) ise her şeyden münezzehtir.”⁷

Buraya kadar arz ettiğimiz nakillerden anlaşılacağı gibi Mevlânâ, her ne kadar Allah’ın sıfatlarını tarif etmek için mecazî ve işarî yorumlarla onları anlatmaya çalışsa da Tasavvufdaki fenafillah düsturunun bir gereği olarak asıl maksadın Hakk’a ulaşmak

¹ Mevlânâ, II, 1936-1938.

² Mevlânâ, II, 1939.

³ Bakınız Güllüce, s. 86-87.

⁴ Mevlânâ, V, 740-749.

⁵ Mevlânâ, V, 2802-2804.

⁶ Hadîd 57/4.

⁷ Mevlânâ, I, 1570-1574.

olduğunu; Zatına ulaşanlar için sıfatların artık bir önemi olmadığını vurgulamayı da ihmal etmez: “Sıfatlarla perdelenmiş olan kimse, sıfatları görür. Zattan ayrılmış olan da sıfatlarda kalır. Hakk’a ulaşanlar onun zatında gark oldular. Artık onlar hiç sıfatlara bakarlar mı? Vücudun, başın ırmağın dibinde oldukça suyun rengini görmek mümkün mü? Suyun rengine bakmak için dışarıya çıksan, bir çulla örtünmüş olursun.”¹

Sonuç olarak Mesnevî’de müteşabih ayetlerin yorumu konusunda özetle şunlar söylenebilir: Mevlânâ, cisim olmaktan ve mahlukata benzemekten Allah’ı kesin bir dille tenzih eder. Dolayısıyla Müşebbihe ve Mücessime gibi mezheplerin Allah’a beşerî sıfatlar isnat eden anlayışlarını reddeder. Bu konuda Selef’in “keyfiyetini Allah’a havale ederek onları olduğu gibi kabul etme” yöntemini de benimsemez. Halef mezhebinin yorumlarını kabul eder. Ancak bu yorumlarla yetinmeyip Tasavvuf geleneğine uygun olarak zaman zaman vahdet-i vücud ve fenafillâh kavramlarını çağrıştıran işari tefsirlere yer verir.

¹ Mevlânâ, II, 2841-2844.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN'İN ANADOLU SELÇUKLULARI İLE OLAN MÜNASEBETLERİ

Kazım PAYDAŞ*

Özet

Mevlânâ Celâleddin başta Selçuklu sultanları ve hanedanın diğer mensupları olmak üzere zamanın Selçuklu yöneticileriyle çok yakın münasebetlerde bulunmuştur. Hatta bunlardan bazılarının ona mürit olduğu da bilinmektedir. Bu münasebetler sayesinde de zamanın hükümdar ve emirleri, Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunarak onun düşüncelerinden büyük oranda etkilenmişlerdir. Bu iyi münasebetler neticesinde, Mevlânâ'ya Selçuklu teb'asına mensup bazı şahıslar baş vurarak sorunlarına çözüm bulmasını istemişlerdir. Bu tür taleplere cevap olarak Mevlânâ'nın da çeşitli girişimlerde bulunduğu ve bu şekilde onlara yardımcı olduğu görülmüştür. Bunların yanında o gayri Müslimler ile de iyi ilişkiler de bulunmuştur. Onun bütün bu çabaları sonucunda Mevlânâ ve Mevlevîlik Türk kültür ve sanatında asırlarca süren büyük etkilere sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Mevlânâ, Alâeddin Keykubâd, İzeddin Keykâvus

THE RELATIONS OF MAWLANA DJALAL AL-DİN WITH THE SELJUKS OF ANATOLIA

Summary

Mawlana Djalal al-Din made many contacts with the rulers of the Seljuks, mainly the Seljuk Sultans and the other members of the dynasty. Furthermore, It is known that the some of them were disciple of him. By means of these relations, sovereigns and the emirs of that period were influenced to a great degree by his thought by means of participating in his conversations. Thanks to these good contacts some of the persons who belonged to Seljuk citizens applied and wanted him to find solutions to their problems. It was seen that Mawlana attempted as replay to those demands and in this way he helped them. Moreover, he also established good relations with those non-Muslims. As a result of his efforts, Mawlana and the Mawlawi

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

teaching and the practises have made good effects on the Turkish art and culture for centuries.

Key Words: Seljukid, Mawlana, Ala al-Din Kaykubad, Izz al-Din Kaykawus,

Giriş

Mevlânâ-yı buzurg (Büyük Mevlânâ) diye ünlü, Sultânu'l-ulemâ lakaplı, Hüseyin-i Belhî'nin oğlu Bahâeddîn Veled babadan babaya Belh halkındandı. Bütün ataları o diyarın büyük sufilerinden ve önde gelenlerindendi. Sultan Muhammed Hârezmşâh'ın (ö. 617/1220) zamanında Belh'de yaşıyordu. Bir sebeple¹ Sultan'dan ve Belh halkından incindiği ve bu sebeple Belh'ten Hicaz yolculuğu niyetiyle çıktığı söylenmektedir². Diğer bir görüşe göre ise 615/1218'de Moğolların yavaş yavaş Belh'e yönelmeleri ile birlikte Bahâeddîn Veled ailesiyle ve birçok müridi ile beraber Mekke'ye hacca gitmek üzere Belh'ten ayrıldı. Belh ise 617/1218'de Moğollar tarafından ele geçirildi ve yakılıp yıkıldı. Bahâeddîn Veled hac dönüşü bir müddet Suriyede kaldıktan sonra Karaman'a hareket etti³. Larende (Karaman)şehrinde birkaç yıl ikamet etti. Câmî Nefehâtü'l-üns'de Bahâeddîn Veled'in yedi yıl Larende şehrinde kaldığını söylemektedir⁴. Bahâeddîn Veled burada iken Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykûbad tarafından mükerrer ve hararetle başkenti Konyaya gelmesi için davet edildi⁵. Selçuklu hükümdarının bu çabaları neticesinde nihayet 627/1228 yılında Konya'ya yerleşti⁶. Bahâeddîn Konya'ya geldiğinde yaşlı, genç, kadın, erkek şehir halkı ona yöneldi. Birkaç gün bu şekilde geçince küçük, büyük bütün halk onun sevenleri oldu. Bundan sonrada

¹Mesnevî Mukaddimesi'nde Bahâeddîn Veled'in annesinin Hârezm Padişahının kızı ve adının Melike Hatun olduğu yazıyor. Bunun yanında Bahâeddîn'in kerametlerinin ününün her yere yayıldığı, Fahr-i Râzî ile Reşid-i Kabâî ve diğerlerinin onun hakkında sözler söyledikleri ve padişahın gönlünü ona karşı kıskırttıkları vurgulanmaktadır. Ayrıca 605/1208-1209 tarihinde Bahâeddîn Veled'in minberde daima Fahr-i Râzî'ye ve Muhammed Hârezmşâh'a bidatçı diye hitap ettiği de söylenmiştir. Bunların yanında alimlerin, " Bahâeddîn Veled halkın tamamını kendine inandırmış, bize ve size bir değer vermiyor" diyerek padişahı tahrike çalıştıkları ifade edilmiştir. Hârezmşâh'ın da bu durum karşısında, "Hazret-i Sultânu'l-ulemâ Belh'i kabul etsin ve bizim başka bir iklime gitmemize izin versin. Zira bir ülkeye iki padişah sığmaz" diye bir elçi gönderdiği ve bu durum karşısında Bahâeddîn'in, "Dünya mülkünün değeri yoktur, biz sefer edeceğiz" şeklinde cevap verdiği belirtilmiştir. Bir müddet sonra da Bahâeddîn'in Belh'ten Bağdat'a gittiği ve orada Şeyh Şihâbeddin-i Suhreverdî ile görüşerek Kûfe yolundan Kâbe'ye gittiği ve Kâbe'yi ziyaretten sonra da Dimaşk'a vardığı belirtilmiştir. Bkz. Şams al-Din Ahmed al-Aflakî al-Arifî, **Menâkıb al-Ârifin**, c. I, Yay. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976, s. 11-12-13; Ahmet Eflakî, **Âriflerin Menkıbeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, c.I, İstanbul 2001, s. 170-171-172; Celâleddîn-i Humâî, "Velednâme'ye Göre Mevlânâ'nın, Ailesinin ve Dostlarının Hayat Hikâyeleri", **Mevlânâ Araştırmaları-1**, Ankara 2007. Bahâeddîn Veled'in hangi sebeple Belh'ten ayrıldığı hakkındaki sebepleri geniş bir şekilde ele almak konumuzun amacını aşacağından bu konudaki daha geniş bilgi için bkz.;Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1984, s. 217;Helmuth Ritter, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Çevresi", Çev. Rüstem Orhan, **Mevlânâ Araştırmaları -1-**, Ankara 2007, s. 30.

²Celâleddîn-i Humâî, **a. g. m.**, s. 10.

³William C. Chittick, "Rûmî ve Mevlevîlik", Çev. Safî Arpaguş, **Tasavuf** Mevlânâ Özel sayısı, Ankara 2005, s. 709.

⁴Celâleddîn-i Humâî, **a. g. m.**, s. 13.

⁵Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1984, s. 217.

⁶William C. Chittick, **a. g. m.**, s. 710.

Sultan Alâaddin, beyler ve büyüklerle onun ziyaretine geldi. Samimiyetle onun müridi oldu, vaazına hayran kaldı. Özel ve yakın adamlarına daima Mevlânâ'yı övüyor ve "O, hakikaten Allah'ın velisidir" diyordu. Bahâeddîn Konya'da zahir ve batın ilimleri yaymakla meşguldü. Sultan Alâaddin, ona öyle bağlandı ki Bahâeddîn'in hastalağında adak diliyor, dua edip söz veriyor ve "Mevlânâ iyileşirse padişahlığı ona bırakacağım" diyordu. Mevlânâ da "Bu adam doğru diyorsa, kesin olarak bizim göç zamanımız gelmiştir" buyuruyordu. Daha sonra Bahâeddîn Konya da hastalık yatağına düştü ve orada vefat etti. Konya halkı onun vefatından dolayı büyük üzüntü içine düştü. Benzer şekilde Sultan Alâaddin de yedi gün tahta oturdu ve yas tuttu. Ayrıca Mescid-i Câmî'de (Alaaddin Camii) bir hafta sofru kurdu ve yoksullara mallar dağıttı¹. Bunların yanında Bahâeddîn Veled 18 Rebî'ül-Âhir 628/23 Şubat 1231'de vefat ettiği zaman Mevlânâ Celâleddin onun resmî görevlerini üzerine almakla görevlendirildi².

Mevlânâ Celâleddin'in Selçuklu Hükümdarları İle Olan İlişkileri

Mevlânâ'nın; sağığında bir tarikat kurmadığı ve bir şeyh gibi davranmadığı halde, Konya'da dönemin devlet adamlarından büyük sevgi ve saygı gördüğü bilinmektedir³. Milletler ve coğrafyalar aşarak yeni bir ülkeye gelen Mevlânâ'nın da başta sultanın bizzat kendisi olmak üzere zamanın Selçuklu yöneticileriyle çok yakın münasebetlerde bulunduğı, hatta bunlardan bazılarının ona mürit olduğu bilinmektedir. Esasen Anadolu'ya dışardan henüz gelmiş bu topraklar üzerinde kesin olarak yerleşmek isteyen ve kendine taraftar bulmak zorunda olan bir müridin, kendine en büyük desteğı zamanın siyasî iktidarında araması, onun onu arkasına almak istemesi kadar tabii bir şey olamazdı. Bu karşılıklı ilişki daha Mevlânâ'nın babası zamanında başladı. Ahmet Eflâki'nin Menâkibu'l-Arifin'i, Mevlânâ'nın, devrin ileri gelen yöneticilerine yazdığı mektuplarını ve onun Selçuklu otoriteleriyle olan ilişkisini, bize oldukça canlı bir şekilde nakleder. Moğolların Anadolu'ya hakim olmasından sonra da Mevlânâ'nın bu kesimlerle olan yakın ilişkisi devam etmiştir. Tıpkı Anadolu Selçuklu sultanları ve diğer yönetici çevreleri gibi, Moğol yüksek idarecileri de, bu büyük sûfinin gerek bürokrasi, gerek esnaf ve her kesimden halk arasında ne ölçüde etkin ve yaygın bir nüfuza sahip bulunduğunu biliyorlar ve ona göre davranıyorlardı⁴. "Bilginlerin kötüsü, beyleri ziyaret eden bilgindir; beylerin hayırlısı da bilginleri ziyaret eden bey. Ne güzel beydir yoksulun kapısındaki bey; ne kötü yoksuldur beyin kapısındaki yoksul" diye düşünen Mevlânâ hükümdar ve emirlerle olan ilişkisinde bu sözleri yaşamında uygulamıştır⁵.

Selçuklu Sultanın Türkiye'yi bir emniyet ve medeniyet ülkesi haline getirmesi, Moğollar önünde kaçan Türkmen göçebeleri gibi, ilim ve sanat sahiplerini de bu memlekete çekiyordu. Bu münasebetle Horasan'dan kalkıp birçok memlekette seyahat

¹Celâleddin-i Humâi, a. g. m., s. 11.

²William C. Chittick, a. g. m., s. 710.

³Nazif Öztürk, "Mevlânâ ve Mevlevilik'in Türk Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi", **Mevlânâ Araştırmaları -1-**, Ankara 2007, s. 293.

⁴Nazif Öztürk, a. g. m., s. 300.

⁵Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, Çev. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul 1959, s. 1.

eden Mevlânâ Celâleddin'in ailesi de Sultan Alâeddin Keykubâd'ın daveti ile Konya da yerleşmiş; bu sayede Mevlânâ Celâleddin ve Mevlevîlik Türk kültür ve sanatında asırlarca süren büyük hizmetler görebilmiş; onların zâviyeleri Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde birer kültür, medeniyet ve mefkûre ocağı olmuştur. Keykubâd saltanatı sırasında âlimlere, meşayihе çok hürmet ediyor; dualarını almakta kusur etmiyor; mühim zamanlarda evliyâ türbelerini de ziyâret ederek zafer için hacet diliyordu. Bahâeddin Veled'in Karaman'dan Konya'ya getirilmesi, sultanla münasebetleri ve ölümünden sonra da onun ruhaniyetine bağlılığı hakkında Mevlevî kaynaklarında mevcut fıkralar bunu teyid eder¹. Nitekim 1230 yılında Sultan Alâeddin Keykubâd Celâleddin Hârizmşah'a karşı kazandığı zaferi, Mevlevî kaynakları sultanın sefere çıkarken Bahaeddin Veled'in (Mevlâna'nın babası) türbesine gidip dua ettiğini ve bu sayede zafer kazandığını söylerler². Aynı şekilde Celâleddin Karatay da Sultanın bu özelliğine vurgu yapmaktadır o, taşt (leğen) emîri sıfatıyla: "on sekiz sene sultanın hizmetinde bulundum; onun gecenin üçte birden fazlasını uyku yatağında geçirdiğini hatırlamıyorum bilâkis onu geceleri Kur'an okumak, namaz kılmak ve dua etmekle ve çalışmakla meşgul görürdüm" der. Keykubâd zamanında islâm hukuku alimlerinin çok yüksek bir derecede olduğu, mühim sefer ve savaşlarında geceleri zafer için dualar yaptığı, evliyâ türbelerini ziyâret edip dileklerde bulunduğu söylenmiştir³. Selçuklu Sultanının bu özelliğinden dolayı Onun zamanında pek çok Türkmen şeyhi Anadolu'ya gelmiş ve bu sultandan himaye ve iltifat görmüştür. Ancak daha sonraları bu durumun değiştiğini görüyoruz. Nitekim II. Gıyasü'd-Din İran unsuruna dayanmış ve Mevlânâ, Şems-i Tebrizi ile Burhanü'd-Din-i Muhakkik gibi Türkmen şeyhlere karşı olan meşayihî himaye etmeğe başladığı görülmüştür⁴.

Diğer taraftan Mevlânâ sadece Selçuklu hükümdarları ile değil aynı zamanda onların aileleri ile de dostluklarda bulunmuştur. Nitekim Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev Gürcü kraliçesi Rasudan'ın kızı ile evlenmesinden sonra Selçuklu Türkiyesinde Gürcü Hatun adı ile tanınan bu Melike daha sonra Müslüman olmuştur. Gürcü Hatun'un iyi bir Müslüman olduğunu, âlim ve dervişlerle, hususiyile Mevlânâ Celâleddin ile dostane münasebetlerde bulunduğunu görüyoruz⁵. Bu Hatun aynı zamanda Mevlânâ'nın müridiesi olup Mevlânâ'nın Hanımı ile de iyi ilişkiler içerisinde idi⁶. Mevlânâ'nın türbesinin yapılmasında da bu hatun'un katkısı olmuştur⁷. Gürcü Hatun Kayseri ye gitmek istediğinde Mevlânâ'nın ayrılığına dayanamayacağını düşünerek onun bir resmini yaptırmak istemiştir. Sultan bu hatununu kıramadığı için Aynuddevle-i Rumî adındaki ressama Mevlânâ'nın resmini bir kağıda çizmesi için ona

¹Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s. 28;Terc. s. c. I, s. 188; Osman Turan **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993, s. 393.

²Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c. I, s. 49-50-51-52;Trc., c.I, s. 213-214-215-216-217; Osman Turan, **Türkiye**, s. 370.

³İbn-i Bibi, **El-Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye**, Hazırlayan Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım, Ankara 1956, s.226-227; İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)**, Çev. Mürsel Öztürk, c. I, Ankara 1996, s. 244-245;Osman Turan, **Türkiye**, s. 393.

⁴Mikâil Bayram, **Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler**, Konya 2004, s. 49- 50.

⁵İbn-i Bibi, **a. g. e.**, s. 483; Terc. c. II, s. 36;Osman Turan, **Türkiye**, s. 415.

⁶Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, 263; Terc., c.I, s. 458-459.

⁷Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.II, s. 792.

hediyeler vermiştir. Ayrıca yollarda Gürcü Hatun'a can yoldaşı olması için resmin son derece de güzel yapılmasının icab ettiğini söylemiştir¹.

Aynı şekilde IV. Rükneddîn'in zevcesi Gömeç Hatun da Mevlânâ'nın müritleri arasında yer almaktaydı. 1258 yılında İzzeddin Keykâvus'u görmek için Konya ya giden Kadı Kemâleddin-i Kâbi bir vesile ile Mevlânâ'yı ziyaret etmiş ve onun müridi olmak için Mevlânâ'ya semâ vermek istemiş ancak bu esnada ikram olarak verilmek istenen şeker az gelince Kemâleddin-i Kâbi Sultanın zevcesi Tokatlı Gömeç Hatundan yardım olarak bu isteğini yerine getirebilmiştir².

Selçuklu sultanlarından II. İzzeddin Keykâvus da Mevlânâ'ya büyük saygı göstermiştir³. Hatta elçiler göndererek Mevlânâyı Antalya'ya çağırmıştır. Ancak Mevlânâ Konya dan ayrılmayacağını bildirmiştir⁴. Ayrıca Sultanın da Tokat'a gitmesini tavsiye etmiştir⁵. Mevlânâ, II. İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği bir mektupta Çelebi Hüsameddîn'in adamlarını valinin incittiğini, onlara zulmettiğini bu durumun sınırı aştığı için yardımına başvurduğunu belirterek valinin bu zulmüne engel olmasını istemiştir⁶. Yine Mevlânâ'nın, II. İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği diğer bir mektubunda mektubunda padişahı ziyaret etmediği için bazı engellerden dolayı mazur görülmesini istemektedir⁷.

1266/664 senesinde Moğollar tarafından öldürülen Sultan IV. Kılıç Arslan Mevlânâ Celâleddin ve Türkmen babaları ile sıkı münasebetlerde bulunuyordu. Sarayında Mevlânâ'ya ve devlet adamlarına ziyafetler verir; sohbetler tertip ederdi⁸. Bir seferinde Türkmen şeyhi Buzağı Baba veya (Azerbaycanlı) Baba Merendi'yi kendisine baba yaptığını söylemiş; buna kızan Mevlânâ Celâleddin de: "sen kendine baba buldun ise bizde bir evlad buluruz" deyip toplantıyı terk ettiğini ve bu sebeple aralarının açıldığı kaynakta belirtilmiştir⁹.

Mevlânâ Celâleddin'in Selçuklu Devlet Erkanı ile Olan İlişkileri

Muineddin Pervâne'nin dostları arasında Mevlânâ Celâleddin, şüphesiz, müstesna bir mevki alır. Onunla münasebetleri çok sıkıdır; sarayında kendisine ziyafetler, ayinler ve sohbetler tertip eder ve ziyaretinde de kusur işlemez; irşadlarından daima faydalanırdı. Kendilerine ve müridlerine ihsanlarını eksik etmezdi. Mevlânâ Celâleddin mektublarında Muineddin Süleyman'a "Uluğ-Pervâne, Pervâ-i A'zam, Kutluğ uluğ Pervâne, Muineddin Pervâne beg" diye hitab eder; ona ilim adamlarına talebelere ve dervişlere yardımlarını yazardı. Mevlânâ dostlarından biri zarara uğrayarak

¹Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifi, a. g. e., c.I, 425; Terc. c. I, s. 648.

²Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifi, a. g. e., c.I, s. 180; Terc. c.I, s. 361.

³Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifi, a. g. e., c.I, s. 254.

⁴Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifi, a. g. e., c.II, s. 1020-1021.

⁵Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 83.

⁶Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, Çev. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul 1963, s. 120-122.

⁷Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 135-136.

⁸Osman Turan, **Türkiye**, s. 531.

⁹Osman Turan, **Türk Cihân hâkimiyeti mefkûresi tarihi**, c. I-II, İstanbul 1990, s. 516.

3000 dinâr altun borçlanıp bunu ödeme kudretinden mahrum kalınca yine Pervâneye yardım elini uzatmasını bildirir. Fakat Süleyman Pervâne bu meblağ işinin Divan'a (hükümet) taallük ettiği cevabını verir¹. Bunun üzerine Mevlânâ, Hazreti Süleyman ile devlet arasındaki efsanevi münasebetleri düşünerek, şu nükteyi yapar: "Biz divân (devlet)'in Süleyman'ın hükmünde olduğuna biliyorduk; Süleyman'ın divan'ın emrinde bulunduğunu sanmıyorduk". Bu güzel teşbih ve sanat üzerine Pervâne bu parayı kendi hazinesinden ödemiştir. Mevlevî kaynakları Muineddin Süleyman devri ve şahsı hakkında çok medhiyeler söyler ve fıkralar naklederler. Gerçekten Moğolların ağır mali baskılarına, mücadele ve isyanlara rağmen Pervâne zamanında Türkiye umumi refah ve memuriyetini muhafaza ediyor; memleketin bir asırdan beri kazandığı medeniyet hamlesi ve milletler arası ticaret şartları fazla bir sarsıntıya uğramıyordu. Halil Edhem, Kayseri Şehri adlı eserinde anlattığına göre Pervâne Mevlânâ'nın babası Bahaddin Veled'in mezarı üzerine yüksek kubbeli bir türbe yapmak ister. Fakat Mevlânâ Gök kubbesinden daha yüksek olamayacağı düşüncesi ile küçük olmasını ister. Alemeddin Kayser'in de bu türbeye 30.000 akça (dirhem) sarfettiği kayıtlıdır. Bununla beraber Mevlânâ türbesi dediğimiz "Kubbet ül-Hadra" (Yeşil Türbe) Selçuklular devrinde inşa edilmiş ve Osmanlılar devrinde bugünkü şeklini almıştır².

Gerçekten Sivaslı alim Fahreddin Konya'ya gelince Mevlânâ Celâleddin, kendisini ziyaret eden bu misafire, dün gece nerede konakladığını sormuş; Fahredin de "Emir Pervâne hanında" cevabını vermiştir. Mevlânâ bu yol üzerinde bir Pervâne kervansarayını olup olmadığı sorulmuş. O da: "Evet vardır. Zira Pervâne zamanında emniyet ve asayiş o kadar ileridir ki kervan hangi sahrada olursa olsun, korkusuzca konaklayabilir" demek suretiyle onun zamanında her yerin kervansaraylar kadar emniyetli olduğunu ifade etmiştir³. Mevlânâ Celâleddin Pervâneye gönderdiği mektuplardan birinde yoksullara muhtaçlara yapmış olduğu yardımlardan dolayı parmakla gösterildiğini belirterek onun bu davranışına olan memnuniyetini belirtmiştir⁴. Mevlânâ Pervâneye gönderdiği başka bir mektubunda ise oğlu Âlim Emîr Emîr Çelebi'ye yardım edilmesini istemiştir⁵.

Müsâmeretül-Ahbâr'da, saltanat töresinin Muineddin Pervâne zamanında da, Melikşah döneminden beri Selçuklu sultanlarının bir ananesi olarak, Cuma sabahı umumî ziyafetlerin verildiği şekilde yapıldığı belirtilmektedir⁶. Hatta bu ziyafetlerin icabı olarak yemekten sonra kıymetli eşyanın yağma edilmesi ananesi Selçuklu Türkiye'sinde de yaşanmıştır ki, bunlardan biri I. Keykâvus'un düğün ziyafetinde, diğeri de Muineddin Pervâne'nin, Mevlânâ'nın da bulunduğu bir ziyafetinde vuku bulduğu kaynaklarda kaydedilmiştir⁷.

¹Osman Turan, **Türkiye**, s. 524.

²Osman Turan, **Türkiye**, s. 525.

³Osman Turan, **Türkiye**, s. 523.

⁴Mevlânâ Celâleddin **Mektuplar**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 49.

⁵Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 143-144.

⁶Kerimüddin Mahmud, **Müsâmeret ül-Ahbâr**, Neşr. Osman Turan, Ankara 1999, s. 90; Terc. Mürsel Öztürk, **Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî Müsâmeret ül-Ahbâr**, Ankara 2000, s. 68.

⁷İbn-i Bibi, **a. g. e.**, s. 177;Terc. s.196;Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, Ankara 1988, s. 31.

Anlaşılabileceği gibi Mevlânâ ile Pervâne arasında, sevgi ve saygıya dayanan, son derece yakın bir dostluk vardır. Pervâne Mevlânâ'yı sık sık medresesinde ziyaret eder, ondan vaız dinler onunla dinî sohbetler yapar, kendi evinde daima Mevlânâ'nın katıldığı semâlar, ziyafetler verirdi. Pervânenin sarayında yapılan bu toplantılara Sultan Rüknü'd-Din Kılıç Arslan da katılmış ve Mevlânâ'nın müridi olmuştur¹.

Eflaki bu arada bir hikâyesinde, Pervâne'nin “emirlerin şeyhlere ve din adamlarına ihtiyacı olduğunu, din adamlarının da emirlere yaklaşmak için ellerinden geleni yaptıklarını” söylemiş olduğunu ifade etmek süretiyle Anadolu da ki siyasi şartların sebep olduğu mistik havayı gayet güzel ifadelendirmiştir. İbn Bibi'nin yazdığına göre, Pervâne devlet işlerinden ve Moğollar ile ilgilenmekten arta kalan zamanlarını, hep ibadetle dini bilgisini artırmakla ve şeyhlerle zâhidlerle oturup sohbet etmekle geçirmektedir. Nitekim Eflaki'nin kayıtları bize onun Mevlânâ'dan başka, daha birçok tarikat şeyhleri ve tasavuf erbebi ile münasebetlerde bulunduğunu gösteriyor². Eflaki'nin eserinde de, Mu'inü'd-Din Süleyman Pervâne'nin dirayetine, adaletine, cömertliğine hayrat ve hasenatına, ülkede meydana getirmiş olduğu asayiş ve refaha dair kayıtlar buluyoruz. Pervâne'nin Mevlânâ ile olan dostane ilişkisini bize en iyi şekilde anlatan delil, hiç şüphesiz onun “Fihî mâ fih” adlı eserini doğrudan doğruya bu emire ithaf etmiş olmasıdır. Mevlânâ bazı emirlerin hatalarından dolayı bağışlanması için de bir çaba içerisinde girdiği görülmektedir. Örneğin Emir Seyfeddin'in bağışlanması dolayısıyla bu emirin oğulları ve yakınlarının teşekkürleri Mevlânâya söylenerek Pervâneye bildirilmesi arz edilmiştir³. Pervâne Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunarak ona çeşitli sorular sorarak cevabını bulamadığı sorularına cevap bulmuştur⁴. Mevlânâ ya Selçuklu teb'asına mensup bazı şahıslar baş vurarak sorunlarına çözüm bulmasına istemişlerdir. Bu tür taleplere cevap olarak Mevlânâ'nın çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmüştür. Nitekim Mevlânâ tarafından Nizameddin adında bir şahsın suçunun bağışlanması için Pervâneye mektup gönderilmiştir⁵.

Mevlânâ, Pervânenin onunla görüşme isteklerine anında cevap vermediği durumlarda olmuştur. Nitekim pervânenin kendisini bazen ziyaret etmeye geldiğinde kapısında bekletmesini de onu sevmesinden dolayı olduğunu belirtmiş ve bunu da bir örnek ile izah etmiştir⁶. Ancak Mevlânâ bazı durumlarda da Pervâne'yi yererek yanlış davranışlarından dolayı onu tenkit etmekten de kaçınmamıştır. Örneğin Pervâne'yi bir eleştirisinde onun başta Müslümanlığa kalkan olduğunu, Müslümanları çoğaltması için aklını tedbirini kullanmayı düşündüğünü ancak bu tedbir ve aklın daha sonra Müslümanların zararına yol açtığını belirtmektedir. Ardından da Pervânenin Moğollarla bir olarak Şamlılar ile Mısırlıları yok etmek, İslâm ülkesinin mahvı için onlara yardım ettiğini söyleyerek onu tenkit etmiştir. Görüldüğü gibi Mevlânâ bu şekilde Moğollar hakkındaki gerçek düşüncelerini de ortaya koymuştur⁷. Nitekim Mevlânâ'ya birisi

¹Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'inü'd-Din Süleyman**, Ankara 1970, s. 184.

²İbn-i Bibi, **a. g. e.**, s. 684, 685; Nejat Kaymaz, **a. g. e.**, s. 185.

³Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 28; Fuad Köprülü, **a. g. e.**, s. 230.

⁴Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s.220.

⁵Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 65-66.

⁶Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 31.

⁷Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 4.

Moğolların mallarını aldıklarını bazen de kendilerine mal bağışladıklarını belirterek bunun hükmünün ne olacağını sormuştur. Mevlânâ bu soruya Moğolların Müslümanlara verdikleri malların helal olduğunu, fakat Moğolların Müslümanların mallarını almaları onlara haram olduğunu belirtmiştir¹. Selçuklulardan birisi Moğolların da öldükten sonra dirileceklerine inanıyorlar, bir yargılama olacak, mutlaka bir gün soru-sual, hesap kitab olacağını söylemesi üzerine; Mevlânâ Moğolların yalan söylediğini bizde biliyoruz, diyerek onların bu davranışları ile Müslümanlarla kendilerini eş tutmaya çalıştıklarını belirtmiştir².

Mevlânâ Selçuklu Devlet adamlarının birçoğu ile iyi münasebetler içerisinde idi. Rükneddin Kılıçarslan'ın Selçuklu tahtına geçmesi üzerine sahil vilayetlerin vali ve kumandanı olan Melik el-Savahil Bahaeddin³ de Mevlânâyı ziyaret eden beyler arasında bulunmaktaydı⁴. Maliye işlerinin şartlarını ve kurallarını mükemmelleştiren ve sözünün doğruluğu ile bilinen Emir Mustevfi Celâleddin de⁵ Mevlânâyı ziyaret eden beyler arasındaydı⁶. Mevlânâ Pervâne ile olan ilişkilerinde olduğu gibi bu emirlerle de yakın dostluk içerisinde bulunmaktaydı. Bu münasebetler vasıtasıyla o zor durumda olan Selçuklu teb'asına mensup şahısların sorunlarına çare aramıştır. Nizameddin adına bir şahstan istenen paranın bağışlanmasını Mustevfi Celâleddin den rica etmiştir ki Mustevfi'nin bu parayı kendi hususi parasından karşılamış olduğundan kuşku duyulmasa gerek⁷.

Mevlânânın Selçuklu emirlerini ziyaret etmesi de olağan durumlar arasındaydı. Nitekim Celâleddin Mahmud Mustevfi'nin düzenlemiş olduğu bir yemeğe Mevlânâ'da katılmıştır⁸. Bu ziyaretlerde karşılıklı yapılmaktaydı. Misal olarak Atabek Muceddin Pervane'nin bazı emirler ile Mevlânâyı ziyarete gittiği bilinmektedir⁹. Bunlardan başka IV. Rükneddin Kılıçarslan zamanında Kırşehir Beyi olan Cacaoğlu Nureddin emirlerle beraber Mevlânâyı ziyaret etmiştir¹⁰. Eflaki Nureddin Cacaoğlunu Mevlânânın has müridi olduğu için över¹¹. Nureddin Caca, bazen dini konularda cevabını bulamadığı sorulara Mevlânâ'ya sorarak öğrenmiştir¹². II. İzzeddin Keykâvus zamanında saltanat nâibi olan Celâleddin Karatay'ın iyi huyundan ve yardımseverliğinden dolayı Mevlânâ tarafından büyük bir saygı görmüş ve Mevlânâ ona bizim Karatayımız diye hitap etmiştir¹³. Bazen de ona mektup göndererek yardım istemiştir. Örneğin kuyumcu Salâhaddin'in yakınlarının almış olduğu bir bağın ödenemeyen parasının bir kısmını

¹Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 54.

²Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 55.

³Kerimüddin Mahmud, **Müsâmeret ül-Ahbâr**, Neşr. Osman Turan, Ankara 1999, s. 74;Terc. Mürsel Öztürk Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Ankara 2000, s. 53-56.

⁴Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s. 134.

⁵Kerimüddin Mahmud, **a. g. e.**, s. 97;Terc., s. 74.

⁶Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s.133

⁷Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 39.

⁸Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c. I, 565.

⁹Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s. 305;Terc. c.I, s. 507.

¹⁰Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s. 134.

¹¹Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s. 497-498.

¹²Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 26.

¹³Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c. I, s. 218.

borç olarak kendisinin vermesini istemiştir¹.

İstifâ (maliye) memuru olan, İzzeddin zamanında, saltanat nâipliğine yükselen Giyâseddin Keyhüsrev döneminde de bu makamda kalan Rum asıllı bir Müslüman olan Eminateddin Mikail, Erdebili müstevfi Sa'adeddin Ebu Bekir'in kölelerinden olup ilim, felsefe ve divan işlerinde ihtisas yapmış; yüksek mevkilerde bulunduğu zamanlarda bile daima ilim ve kültürle meşgul olmuş; ilim ve kültür muhitlerinde yüksek itibar görmüştür. Bu sebeple Mevlânâ Celâleddin'in de yakın dostlarından idi. Muineddin Pervane ve devrin diğer devlet adamları ile iyi bir muhit içinde yaşıyor; Mevlânâ ile sıkı sohbet ve münasebetlerde bulunuyordu. Bu şahsiyeti dolayısı ile bu karışık zamanlarda saltanat naibi olmuş ve Konyada kalmıştı². Mevlânâ Emir Mikail'e yazdığı bir mektubun da ona dostluk duygularını belirtiyor ve kendisini tahsile vermiş olan Tâceddin adına bir şahsa yardım edilmesini bu şekilde onun tahsilinin kolaylaşacağını bildirmiştir³.

Mevlânâ Celâleddin mezhepler arasında bir hoşgörü olması gerektiği konusunda Selçuklu Beylerine öğütler vermiştir. Nitekim Arslandoğmuş Fahreddin Atabek'in, Konya da yaptırdığı Atâbekiyye medresesine ancak Hanefî olanların müderris olabileceği ve şafilere de bu medresede yer verilmemesini şart koşması üzerine, Mevlânâ şarta bağlı olan hayrın tam hayır olmadığını belirterek bu konudaki hassasiyetini ortaya koymuştur⁴. Mevlânâ Anadolu Selçuklu devleti döneminde Konya da birçok medresede müderrislik etmişti. Mesela 1244'de Pamukçular medresesinde⁵. Anadolu Selçukluları döneminde Konya da Ulema, "idrarat-ı vücuhat"dan istifade ederdi. Bunlardan müderrisler başta gelmekte olup, Mevlânâ da bunlardan birisi idi Mevlânâ'nın idraratı günde yarım dinar idi⁶.

Mevlânâ kendisine başvuran Selçuklu teb'asına mensup her şahsa yardımcı olmaya çalışmıştır. Onun bu davranışlarını devrin birçok kaynağında görmek mümkündür. Bu bağlamda Mevlânâ İzzeddin Keyhüsrev'in veziri olan Kadı İzzeddin'e gönderdiği bir muktup'da oğlumuz diye nitelendirdiği Fahreddin adındaki bir şahsa akrabaları arasında meydana gelen anlaşmazlıktan dolayı kendisine yardım edilmesini istemiştir⁷. Kadı İzzeddin aynı zamanda Konya'da Mevlânâ için büyük bir cami de yaptırmıştır⁸. Ayrıca o birçok yerde Mevlânâ'yı övmüştür. Bu durum Mevlânâya haber haber verildiği zaman o, kim bizi iyilikle anarsa dünyada adı, iyilikle anılsın demiştir⁹.

Elli yıla yakın Selçuklu Devletinin hizmetinde bulunan Sahib Fahreddin Ali, İzzeddin Keykâvus devrinde adliye işlerinde vazife almış ve daha sonra da vezir

¹Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 124-125.

²İbn-i Bibi, **a. g. e.**, s. 693,694; Terc. c. II, s. 207; Osman Turan, **Türkiye**, s. 561.

³Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 91-92.

⁴Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifî, **a. g. e.**, c.I, s. 444-445;Terc. c.I, s. 670-671; Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Ankara 1985, s. 89.

⁵Tuncer Baykara, **a. g. e.**, s. 90.

⁶Tuncer Baykara, **a. g. e.**, s. 129.

⁷Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s. 112.

⁸Şams al-Din Ahmed al-Aflaki, Terc., c. I, s. 274.

⁹Mevlânâ Celâleddin, **Fihî Mâ-Fih**, s. 174.

olmuştur¹. Mevlânâ bu ünlü Selçuklu emirini "ulu, dindar huyları güzel, Tanrıdan korkar, mazlumların yardımcısı, sultanların yakını büyük emir" olarak vasıflandırmış ve ona "kardeşimiz" demiştir. Mevlânâ ondan kendisine bağlı bir grubun emir'in yardımıyla zamanında baş ve haraç vergisi vermediğini fakat daha sonra birkaç kişi hariç yine vergi istenmeye başlandığını ve bu vergilerden bu grubun yine bağışlanmasını istemiştir². Diğer bir Selçuklu devlet adamı olan Atabek Mecdeddin Muhammed Mevlânâ Celâleddin'in çok yakın dostlarından biri olduğu için Eflâkî aralarındaki münasebetlere dair bir çok rivayetler nakletmektedir. Nitekim Mevlânâ'dan ona yazılmış bulunan iki mektup da bunu teyit etmektedir. Gerçekten bu mektuplardan birinde Mevlânâ Nizameddin isminde fikirperver bir dostunun vergi (vücûh) den uğradığı zararlar arz edilmekte, diğerinde de İlhan Abaka'yı dönüşünde gelmesi temenni olunmaktadır³.

Yine II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden şehid olduğu tarihe kadar devlet işlerinde mühim bir röle sahip olan Kadı İzeddin Muhammed'in Mevlânâ ile sıkı münasebetlerine dair Eflâkî bir takım kayıtlar verdiği gibi, bizzat Mevlânâ'nın ona yazdığı mektuplar da bize kadar gelmiştir. Bahis mevzuu mektupların ikisi de Fahreddin isminde bir talebe hakkında, İzeddin'in kadı olduğu zamanda, ölen hemşiresinden intikal eden hakların verilmesine ve bu vârisin muhtaç olduğuna dairedir⁴. Görüldüğü gibi Mevlânâ Selçuklu emirlerinin çoğu ile iyi ilişkiler içinde bulunmakta ve bu emirlerin bazı kabiliyetlerinin de dostları arasında dile getirilmesine vesile olmuştur. Nitekim Fuad Köprülü Mevlevî kaynaklarında Celâleddin Rumî'nin yakın dostlarından olarak bazı şiirleri nakledilen Melik uludebâ (Ediplerin sultanı) Emir Bedreddin Yahya'yı zikrederki⁵ bu Selçuklu emiri İzeddin Kaykâvus ve Mü'üddin Pervâne zamanında saray hizmetinde bulunmaktaydı⁶.

Mevlânâ Celâleddin'in Selçuklu Teb'ası ile Olan İlişkileri

Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde Selçuklu ülkesinde bir yandan Moğol istilası bütün ağırlığı ile hissedilmekte diğer taraftan ise gayri Sünni grupların faaliyeti devam etmekteydi. Çünkü İslâmiyeti sathî bir şekilde kabul eden ve henüz şâmânî tesirlerinde kalan Babâiler gibi diğer Türkmenlerde dini siyasi hareketin bastırılmasına rağmen, Baba Resûl'ün tesirleri Anadolu'da devam etmekteydi⁷. Nitekim Mevlevî kaynaklarına göre: Horasanlı Hacı Bektaş Anadolu'da zuhur eden ve taraftarlarınca Baba Resûl Allah denilen Baba Resul'ün halifesi idi; fakat Hacı Bektaş'ın marifetle dolu ve aydın bir gönlü olduğundan ona uymamıştı. Ayrıca o, dünyanın bütün büyük ve küçüklerinin Mevlânâ hazretlerine teveccüh etmelerinden dolayı Nakîbi olan Şeyh İshak'ı birkaç

¹Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **a. g. e.**, s. 61 ;Terc. s. 45.

²Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, s.53-54.

³Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 4-5.

⁴Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 18.

⁵Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 147.

⁶Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 148.

⁷Osman Turan, **Türkiye**, s. 425-426.

müritle Mevlânâ Celâleddin ile görüşmeleri için göndermişti¹. Burada Hacı Bektaş Veli'yi takdir eden Mevlevî kaynakları başka bir yerde ise onu tenkid ederler. Bununla birlikte Anadolu Selçuklularının, bu dönemde Selçuklu Devletine sorun çıkaran gayri Sünnî teb'aya karşı Mevlânâ'nın bütün insanlara olan hoşgörüsünden istifade ettiği görülmektedir².

Esasen Mevlânâ'nın bu hoşgörüsü Teb'anın yaşamında birçok alanda örnek oluşturmuştur. Nitekim Mevlânâ âyinlerde musiki ve semâ'a cevâz verdiği ve fiilen cezbe ile raks ettiği gibi resme de alaka göstermiş; müritleri arasında Ayn-üd-devle onun ayakta yirmi kadar resmini yapmıştı. Diğer Türk ve Rum ressamı da onun resimlerini yapıp müritlerine dağıtmışlardır. Bu dönemde resim evlerde, hamamlarda ve çeşitli ev eşyası üzerinde de bulunuyordu³.

Mevlânâ bu şekilde Selçuklu teb'asının her kesimine etki ederek onlar ile yakın ilişki içinde bulunmaktaydı. Nitekim Mevlânâ'nın yakın dostlarından olan Selçuklu devri meşhur doktorlarından Tabib Ekmeleddin hakkında Eflâkî'de bir hayli malumat vardır⁴. Ekmeleddin de Mevlânâ'ya aşık olduğunu yalnız onun yüzünü görmek istediğini, Mevlânâ ile uzlaştığını, onun Cemâliyle huzura kavuştuğunu söyleyerek Mevlânâ'ya olan bağlılığını belirterek onunla olan yakın dostluğunu dile getirmiştir⁵.

Mevlânâ'nın Selçuklu hatunları arasında olduğu gibi teb'a arasında da birçok müride si bulunmaktaydı. Bunlardan biri olan Mevlânâ ya son derece bağlı olan Konyalı Fahrün-nisâ çoğu zaman Mevlânâyı ziyaret eder, Mevlânâ da onu ziyaret etmeye giderdi⁶. Tokat'a yerleşen ve pek çok müridi olan Konyalı halife Hoş Likaa⁷ ile Mevlânâ ve dostlarına bir semâ meclisi düzenlemek için kefenliğini satmaya teşebbüs eden Nizam Hatun da Mevlânâ'nın mürideleri arasında yer almaktaydı⁸.

Mevlânâ Selçuklu teb'ası içinde yer alan gayri Müslimlerle de yakın diyalog içerisinde bulunmuştur. O dönemde Konya da yaşayan Rumlar Müslümanlar ile özellikle Mevlânâ ile girmiş oldukları münasebetlerdeki davranışları onların ayırdından de olsalar dahi bir arada yaşama tecrübesinin en güzel örneğini ortaya koymuştur⁹. Nitekim Mevlânâ Celâleddin Rumca biliyor ve birkaç Rumca şiir de yazmış bulunuyordu. Mevlânâ'nın Rum müridleri ve Rumlar arasındaki şöhrati dolayısıyla onlar da "Mevlânâ" karşılığı kendilerine "Efendi", kızı Melike Hatun'a da "Efendi Pula" (yani Efendi-zâde) diye hitap ediyorlar ve Mevlevilerde bazen bu hitapları kullanıyorlardı. Türkçe'de ulema sınıfına tahsis edilen bu kelime, ilk defa XIII. asır Konyasında, İsfendiyar ve Osmanlı beyliklerinde ulema ve hanedan mensupları

¹Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, a. g. e., c.I, s. 381-382;Terc. s. 598-599.

²Osman Turan, **Türkiye**, s. 425-426.

³Osman Turan, **Türk Cihân hâkimiyeti**, s. 518.

⁴Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 151.

⁵Mevlânâ Celâleddin, **Fîhi Mâ-Fîh**, s.180; Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, a. g. e., c.I, s.122; Terc. c.I, s. 296;Tuncer Baykara, a. g. e., s. 93

⁶Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, a. g. e., c.I, s. 288;Terc., c. I, s. 486-487.

⁷Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, a. g. e., c.II, s. 873- 928;Terc., II, s. 468-524

⁸Şams al-Din Ahmed al--Aflaki al-Arifî, a. g. e., c.II, s. 601.

⁹Mehmet Şeker, **Anadolu'da Birarada Yaşama Tecrübesi**, Ankara 2002, s. 65.

için kullanılmıştır. Buna mukabil Anadolu Rum ve Ermenileri o derece Türk kültürü tesirlerinde kalmışlardır ki bazı bölgelerde bunlar yalnız konuşma dillerini unutmamışlar; aynı zamanda kilisede bile ibadetlerini Türkçe yapmışlardır¹.

Konyada Mevlana Celeleddin'in resimlerini yapıp dostlarına hediye eden Ayn üd-devle ve Kaloyan gibi "ikinci Mani" sayılan Rum resamları Selçuklu devletinde sanatlarını icra etmede çok rahat bir ortam içerisinde bulunmaktaydılar. Bu resamlar arasında Alâaddin Thrayanos Mevlana'nın müridleri arasında yer alarak islamiyeti kabul etmiştir². Bu dönemde Konya şehri civarında Rumların manastırları bulunmaktaydı. Bunlardan Sille yakınlarındaki Deyr-i Eflâton ünlü olup, Mevlânâ'da zaman zaman orayı ziyaret ederek gayri müslimlerle olan münasebetlerini en iyi şekilde sürdürmeye çalışmaktaydı³.

Mevlânâ Selçuklu teb'asının bu dönemde karşılaştığı sorunların çözümünde başvurulan bir şahsiyettir. Nitekim 1256 yılında Baycu, Anadoluya hareket ettiği zaman Selçuklu tahtında II. İzeddin Keykâvus bulunmaktaydı⁴. Baycu Noyan Selçuklu ordusunu Konya Aksaray arasındaki Sultan Han'ı yakınında ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Konya'ya yöneldi ve şehrin batısındaki Kızıl Viran da ordugâh kurdu. Konya ağırca bir para ödenerek yağmalanmaktan kurtarıldı⁵.

Mevlevî kaynakları ise Konya'nın kurtuluşunu Mevlânâ Celâleddin'in kerametine atfeder. Menkıbeye göre Baycu ordusu ile Konyayı kuşattığı, bütün halkın ölüm korkuları geçirdiği ve herkesin birbiri ile helalleştiği bir zamanda Mevlanaya gelip yardımını dilerler. Mevlana Halka-be-güş (kulağı küpeli) kapısından çıkıp Konya meydanı arkasında bir tepeye çıkar ve kuşluk namazına başlar. Yeşil elbiseli bu zatın kerâmetini gören ve haşmetinden korkan Moğollar şehre dokunmazlar; hediye edilen sayısız para ve malı alıp Konya'yı bağışlarlar; yalnız Baycu yemin ettiği için surlardan bir miktarı yıktırılır. Böylece Mevlana kurtulan Konya'ya "Evliya şehri" lâkabını verir ve onun kıyâmete kadar Moğol ve düşman tecâvüzünden masum bulunduğunu söyler. Bu hikâye Moğolların dini ve sihri inanışlarına uygun olduğu gibi Baycuya götürülen altun ve mücevherat da zaten bu kumandanı tatmin etmiştir. Baycu ile ilgili menkıbe uzundur. Bu münasebetle Moğolların sihirden çok korktukları için din adamlarına dokunmaktan sakındıklarına dair pek çok misalin mevcudiyeti bu menkıbenin de rol oynadığı ihtimalini geçerli kılar⁶. Bu suretle Konyayı zapt ve muhasaradan vaz geçen Moğollar kışı Aksaray civarında, Kılıçarslan Kervansarayı yanında geçirdiler⁷. İlkbaharda ise Mugan tarafına hareket ettiler⁸.

¹Mehmed Fuad Köprülü, **Some Observations on the Influence of Byzantine Institutions on Ottoman Institutions**, Translated, edited, and with an introduction and postscript by Gary Laiser, Ankara 1999, s. 22; Osman Turan, **Türk Cihân hâkimiyeti**, s. 522.

²Osman Turan, **Türk Cihân hâkimiyeti**, s.518.

³Tuncer Baykara, **a. g. e.**, s. 86.

⁴Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", s. 28.

⁵Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", s. 30.

⁶Şams al-Din Ahmed al-Aflaki al-Arifi, **a. g. e.**, c.I, s. 258-259-260; Terc. c. I, s. 453-454-455-456; Osman Turan, **Türkiye**, s. 482; İbn-i Bibi, **a. g. e.**, s. 626; Terc. s.151; Tuncer Baykara, **a. g. e.**, s. 42.

⁷Kerimüddin Mahmud, **a. g. e.**, s 42; Terc, s.33; Osman Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 70.

⁸İbn Bibi, **a. g. e.**, s. 626; Terc., c. II, s. 151.

Birçok din mezhep ve tarikat adamlarını etrafında toplamak suretiyle manevi ve içtimai nizamın kurucusu ve koruyucuları arasında yüksek mevkii bulunan büyük mutasavvıf ve mütefekkir şair Mevlânâ Celâleddin Muhammed Rumi 17 Aralık 1273 (5 Camaziyelahir 672) tarihinde ebediyete intikal etmesi ve ardından onun namazını kıldıran büyük alim Sadreddin Konevi'nin de sekiz ay sonra dünyadan ayrılması ile diğer alim ve din adamlarının da onları takip etmeleri halk arasında memleketin sahipsiz kaldığı ve halkın bunların manevi ışıklarından mahrum bulunduğu manasında anlaşılmiş ve maddi manevi nizamın çökmesi sebebi sayılmıştır¹.

Ancak Mevlânâ vefat ettikten sonrada Selçuklu Devletindeki teb'a üzerinde etkisi devam etmiştir. Nitekim Şahzade Geyhatu, 1286 yılında ordusu ile Erzincan dan hareket ile Sivas ve Kayseri'den Aksaray'a gelmiş ve ordunun bu hareketi dolayısıyla de halkın pek çoğu evlerini ve vatanlarını terk etmişti. Ancak Sahib Ata'nın Moğollara para tedariki ve Geyhatu'nun merhameti Moğol emir, hatun ve askerlerinin alışverişleri sayesinde Aksaray da tüccar ve esnaf para kazanarak büyük kazançlar elde ettiler. Mevlevî kaynaklarına göre Geyhatu Aksaray'a gelince, Konya halkının kendisini istikbale hazırlanması için bir elçi göndermiş; fakat birkaç rumûd (kabadayı) elçiyi öldürdüğünden buna kızan Moğol kumandanı ordusu ile Konya üzerine yürümüş ve bu hadise üzerine Konyalılar korkuya kapılmıştır. Rivayete göre Geyhatu, Sultan Veled ile karşılaştığı ve Mevlânâ Celâleddin'in ruhaniyetine de saygı gösterdiği için teskin olunmuş; türbeyi ziyaret etmiş ve Konyalıları da affetmiştir².

¹Kerîmüddin Mahmud, a. g. e., s.119; Terc.92; Fuad Köprülü, a. g. e., s 229;Osman Turan, **Türkiye**, s. 555.

²Osman Turan, **Türkiye**, s. 588.

MEVLEVİLİK VE OSMANLI PADİŞAHLARI

Murat AKGÜNDÜZ*

Mevlevîlik, Osmanlı Devleti'nde padişahlar ve ileri gelen devlet adamları tarafından destek ve himaye gören tarikatlardan biridir. Osmanlı padişahları arasında bizzat bu tarikata girenler olduğu gibi saray tarafından Mevlevîhânelere ve Mevlevî şeyhlerine her türlü yardımda bulunulmuştur. Bu bildiriye, tarihi seyri içinde Mevlevîlik ile Osmanlı padişahları arasındaki irtibat ve ilişkiler açıklanacaktır.

Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'e kadar kuruluş devirlerindeki padişahlar, Şeyh Bedreddin (ö. 1420) isyanı yüzünden Ehl-i Sünnete aykırı tarikatlara karşı mücadele ettikleri bir ortamda Mevlevîlere dokunmadılar. Ancak padişahlar bu dönemde Mevlevîleri kendilerini destekleyen bir kuvvet olarak da görmemişlerdi. XV-XVI. yüzyıllarda Şah İsmail (1487-1524)'in propagandasının Anadolu'da etkin olduğu dönemde Mevlevîliğin içindeki Sünnî kolun güçlenmesi, devlet adamlarının da bunları desteklemesine yol açmıştı. Hatta Mevlevîliğin Bâtınî inançlar taşıyan Şems kolu bile Alevîler gibi İran'a bağlanmamıştı.¹ Böylece XVII. yüzyıldan itibaren bir devlet müessesesi niteliğine bürünen Mevlevîliğe padişahlar ve vezirler tarafından büyük bir önem vermeye başlanmıştır.² Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin en saygın sûfi çevrelerinden biri olan Mevlevîlik, genellikle sosyal ve dîni hareketlerden uzak oluşu sebebiyle devletin güvenini de kazanmıştır.³

Mevlevîliğe ilk destek veren padişah olan Sultan II. Murad (1421-1451), Edirne'de büyük bir Mevlevî dergâhının açılmasını sağlamıştır.⁴ Sultan II. Bayezid (1481-1512), Mevlânâ türbesindeki sandukaları yenilemiş ve üzerlerine örtülmek üzere değerli kumaşlar göndermiştir.⁵ Sultan II. Bayezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Konya'daki Mevlânâ dergâhı için vakıflar tahsis etmiş ve türbeye su getirerek şadırvan inşa ettirmiştir.⁶ 1514 senesinde İran ve 1516 senesinde Mısır seferlerine

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 269-270.

² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 248.

³ Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1999, I, 130.

⁴ Solak-zâde Mehmed Hemdemi, *Tarih*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, I, 255; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 208.

⁵ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 153.

⁶ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 154.

giderken Konya'ya uğrayan Yavuz Sultan Selim, Mevlânâ türbesini ziyaret etmiştir.¹

Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1546) da Mevlânâ türbesi içindeki semâhâne ve mescidi yaptırmıştı. Ayrıca Mevlânâ ve oğlu için bir mermer sanduka yaptıran Kânûnî, Mevlânâ'nın sandukasını babasının üzerine naklettirmiştir.² 1534 senesinde Irak seferine giderken Konya'da mola veren Kânûnî, Mevlânâ'nın kabrini ziyaret ederek ordusunun zafer kazanması için dua etmiştir.³

Kânûnî'nin oğlu Sultan II. Selim (1566-1574), Mevlevîliğe meyilli olduğundan saray erkânı ve kalem efendileri de bu tarikata girmişlerdi.⁴ Aynı padişah, Mevlânâ türbesi karşısındaki Selimiye Câmii'ni Mimar Sinan (1490-1588)'a inşa ettirmiştir.

Kânûnî'nin torunu Sultan III. Murad (1574-1595), Konya'daki Mevlevîhâneyi genişleterek derviş hücrelerini yaptırmıştır.⁵ Aynı padişah, dîvânında yer alan bir şiirinde Mevlânâ'ya duyduğu sevgiyi de şöyle ifade etmiştir⁶:

*“Beyler kalkınız gidelim
Yolunda zahmet çekelim
Gelin gülbangın çekelim
Çerağın ondan yakalım
Yanar altın kandilleri
Ebubekir nesilleri
Sultan Murad varmak ister
Hâkine yüz sürmek ister
Görelim Molla Hünkârı
Görelim Molla Hünkârı
Semâ döner dedeleri
Görelim Molla Hünkârı
Can özler görmek ister
Görelim Molla Hünkârı”*

Sultan I. Ahmed (1603-1617), Konya Mevlevîhânesi Şeyhi Bostan Çelebi (ö. 1630)'yi çok sever ve saygı duyardı. Mevlânâ'ya karşı olan hislerini Sultan I. Ahmed

¹ Celal-zâde Mustafa Çelebi, *Selîmnâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, İstanbul 1997, s. 224-225.

² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 154.

³ Solak-zâde, *a.g.e.*, II, 181.

⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, “Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar”, *Mavera Dergisi*, VIII/92-95 (Temmuz-Ekim 1984), s. 97.

⁵ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 155.

⁶ Ahmet Cahit Haksever, *Son Dönem Osmanlı Mevlevîlerinden Ahmet Remzî Akyürek*, Ankara 2002, s. 25.

aşağıdaki gazelinde çok güzel bir şekilde dile getirmiştir¹:

“Mesnevîsin işidüp Hazret-i Mevlânâ'nın
Gûş-vâr oldu kulağında kelâmı ânın

Def-ü ney nâle kılıp Mevlevîler etti semâ
Eyledik yine safâsını bugün devrânın

Emr-i Mevlâ ile bir himmet ede Mevlânâ
Gele ayağıma kim kelleleri a'dânın

Cedd-i a'lâlarıma himmet edegelmiştir
Ben de umsam ne aceb himmetin ol sultânın

Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nîde odur pâdşehi dünyânın”

Sultan IV. Murad (1623-1640), 1635'de Revan seferine giderken Mevlânâ türbesini ziyaret ederek Ebubekir Çelebi (ö. 1638)'ye iltifatta bulunmuş ve dergâh mutfağı için Sugla mahsulünden bin kuruş eklemiştir.² Aynı olayı anlatan başka bir kaynağa göre ise, 15 Zilka'de 1044/3 Mayıs 1635'de dergâha gelen Sultan IV. Murad'ın önünde mukâbele (karşılıklı zikir) ve semâ' yapıldıktan sonra şeyhe kürk ve dervişlere iki kese (bin) akçe ihsan edilmişti. Ayrıca tekkenin masrafları için padişaha âit hâs arazisinden yıllık 150 bin akçe gelir verilmişti.³

1638'deki Bağdat seferi esnasında yine Konya'ya uğrayan padişaha ve yanındaki vezirlere Ebubekir Çelebi tarafından hediyeler takdim edilmiştir. Sultan IV. Murad da Çelebi'ye samur kürk ve altınlar verdiği gibi civardaki Hıristiyanların vergilerini Konya dergâhına bağlamıştır.⁴ Ancak halkın şikâyeti üzerine azlettiği Ebubekir Çelebi'nin katlini emreden padişah, Sadrazam Bayram Paşa (ö. 1638) ve Şeyhülislâm Yahya Efendi (1553-1644)'nin aracı olması üzerine şeyhi affetmiştir.⁵

Galata Mevlevîhânesi'nde neyzenbaşı olan Yusuf Dede (ö. 1669)'nin ney üfleliğini çok beğenen Sultan IV. Murad, kendisini Enderûn'a almıştır. Padişahın

¹ Bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 157.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, III/1, 196.

³ Bk. *Sultan IV. Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 1999, s. 22-23.

⁴ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 163.

⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, III/1, 200-201.

ölümünden sonra Yusuf Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin şeyhi olmuştur.¹

Sultan IV. Mehmed (1648-1687) devrinde Kadızâdeliler denilen mutaassıp bir grubun faaliyetleri sonucunda 1077/1666'da yasaklanan Mevlevî âyinleri, 18 yıllık bir aradan sonra 1096/1684-85 senesinde başlayabilmiştir.² Aynı dönemde Edirne Mevlevîhânesi'nde 50 yıl şeyhlik yapan Enîs Receb Dede (1650-1733)'ye Sultan IV. Mehmed, II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703) ve III. Ahmed (1703-1730)'in intisab ettikleri rivayet edilmektedir.³

Mevlânâ'nın türbesi üzerindeki yeşil kubbe bir deprem sonucunda yıkılınca, 1698'de Sultan II. Mustafa'nın emriyle tamiri için 18 kese para gönderilmiştir.⁴

Sultan III. Mustafa (1757-1774), 1765'de çıkan bir yangın sonucunda harap olan Galata Mevlevîhânesi'ni yeniden inşa ettirmiştir.⁵

Osmanlı padişahları arasında bestekârlığıyla öne çıkan Sultan III. Selim (1789-1807) devrinde Mevlevîlik, en muteber günlerini yaşamıştır. Kendisi de Mevlevî olan Sultan III. Selim, Konya Şeyhi Mehmed Emin Çelebi (ö. 1815)'nin Nizâm-ı Cedîd'e karşı bir isyanı yönettiğini bilmesine rağmen bu tarıkata karşı bir tavır almamıştır. Aksine bu devirde Mevlevîhâneler tamir edilmiş, vakıfları arttırılmış ve birçok kişi padişahın teveccühünü kazanabilmek için Mevlevîliğe girmiştir. Sultan III. Selim'in, ıslahından ümit kestiği Yeniçerilerin tarikatı olan Bektaşîliğe rûhânî bir tepki olmak üzere Mevlevîliği desteklediği de ileri sürülmüştür.⁶

Devrin en büyük şâiri olan Mevlevî dedesi Şeyh Gâlib (1757-1799) ile Sultan III. Selim çok samimi arkadaş olmuşlardır. Mevlânâ'nın dîvânından seçtiği beyit ve rubâîlere, üçüncü selâmda Şeyh Galib'in rubâîsini de ekleyen Sultan III. Selim, sûzidilârâ makamında bir Mevlevî âyini bestelemiştir.⁷ Bu sebeple Sultan III. Selim, kalıbyla Osmanlı tahtında oturduğu halde gönlüyle Mevlevî postunu seçen bir derviş olarak tarif edilmiştir.⁸ Şeyh Gâlib, postnişini olduğu Galata Mevlevîhânesi'nin tamire muhtaç olduğunu kasidesine eklediği bir arzuhal ile padişaha bildirince Sultan III. Selim'in emriyle 1206/1791-92 senesinde binaları yenilenerek semâhânesine hünkâr mahfili yapılmıştır.⁹

Sultan III. Selim'in yakın ilgi gösterdiği diğer bir Mevlevî de Türk mûsikisinin en büyük bestekârlarından biri olan Hammâmî-zâde İsmail Dede Efendi (1776-1846)'dir. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çekerken bestelediği bir şarkının meşhur olması üzerine padişah tarafından davet edilen Dede Efendi, şeyhi Ali Nutkî Dede (1762-

¹ Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul ts., s. 276.

² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 167-168.

³ Adem Ceyhan, "Enîs Receb Dede: Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri", *İslâmî Edebiyat*, sayı: 17 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1992), s. 47.

⁴ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 169.

⁵ M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, 317.

⁶ Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2001, s. 61.

⁷ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 249.

⁸ Bk. Samiha Ayverdi, *Abide Şahsiyetler*, İstanbul 1976, s. 140.

⁹ Tanman, *a.g.m.*, *DİA*, XIII, 317.

1804)'nin akşam ezanına kadar dönme şartıyla saraya gidebilmiştir. Padişahla görüştüktan sonra onun ihsan ettiği bir kese altını annesine veren Dede Efendi, akşam ezanı okunmadan Yenikapı Mevlevîhânesi'ne dönmüştür. Çilesi sona erdikten sonra haftada iki gün saraydaki fasillara katılması istenen Dede Efendi, Sultan III. Selim'in musâhibi olmuştur.¹

Sultan III. Selim gibi Mevlevî olan Sultan II. Mahmud (1808-1839) devrinde de Mevlevîlik itibarını korumuştur. Padişahın en yakın adamlarından biri olan Nişancı Hâlet Efendi (1760-1822)'nin de Mevlevî olması, bu tarikatın iyice rağbet görmesine yol açmıştır. Mevlevîliğe her türlü desteği veren Sultan II. Mahmud, 1815 senesinde sadrazamın takriri ve şeyhülislâmın tezkiresi üzerine baba tarafından Mevlânâ'ya mensup bütün çelebilere her yıl Konya mukâtaasından 1500 kuruş verilmesini emretmişti.² Yine aynı dönemde Hâlet Efendi'nin padişaha telkinleriyle Yenikapı ve Galata Mevlevîhâneleri ile Mevlânâ türbesi üzerindeki yeşil kubbe de tamir ettirilmiştir.³

Sultan II. Mahmud devrinde de musâhib-i şehriyârî ve sermüezzîn olan Dede Efendi, padişahın arzusuyla bestelediği ferahfezâ makamındaki âyinini, onun hastalığı sebebiyle ilk olarak Yenikapı'da değil saraya yakın olan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde icra etmişti.⁴ 3 Nisan 1839 tarihindeki bu âyini rahatsızlığına rağmen gelip dinleyen Sultan II. Mahmud Dede Efendi'ye, "Cidden çok rahatsızdım ve gelemeyecektim. Gayretle geldim. Lâkin çok isabet etmişim. Ferahfezâ âyini bana iksîr-i hayat gibi tesir etti. Hamdolsun adeta iyileştirdim." demiş ve şeyhten dervîşe kadar herkese ihsanlarda bulunmuştur.⁵ Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin genç şeyhi Osman Dede padişahı binanın içindeki cümle kapısında karşılaması gerekirken heyecanla arabasına doğru yürüyünce Sultan II. Mahmud yanındakilere yavaşça, "Eskiden böyle bir usûl yoktu. Şeyh efendiler bizi cümle kapısının içinde karşıladılar. Acaba biz mi çok büyüdük, yoksa onlar mı çok küçüldü?" diyerek memnun olmadığını belirtmiştir.⁶

Sultan II. Mahmud'un ihsanlarını pek hoş karşılamayan Yenikapı Şeyhi Ali Nutkî Dede bir gün kendisine, "Buraya Mahmud Efendi olarak geleceksen gel, fakat Sultan Mahmud olarak gelip dervîşlere ihsanda bulunup kalplerini Allah'tan çelip çalmaya çalışacaksan gelme!" diyebilmiştir.⁷

Yine başka bir defasında karlı bir havada oğulları Abdülmecid ve Abdülaziz ile Yenikapı Mevlevîhânesi'ne gelen Sultan II. Mahmud, Osman Salahaddin Dede (ö. 1887)'ye şehzadeleri göstererek, "Şeyh Efendi, bu havada bizi, sizin gönlünüz çekti. Bunlar olsaydı gelemezlerdi." demişti. Bu sözü unutmayan Sultan Abdülmecid (1839-1861) padişahlığı zamanında yine karlı bir havada Yenikapı'ya gitmiş ve Osman Salahaddin Dede'ye, "Haniya peder, bunlar olsaydı gelemezlerdi demişti; gelebildik

¹ Yılmaz Öztuna, *Dede Efendi*, İstanbul 1987, s. 6-8.

² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 174.

³ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 253.

⁴ Öztuna, *a.g.e.*, s. 12.

⁵ Öztuna, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁶ Samiha Ayverdi, *Boğaziçi'nde Tarih*, İstanbul 1982, s. 186.

⁷ Mustafa Özdamar, *Dersââdet Derğâbları*, İstanbul 1994, s. 148.

mi?” demiştir.¹

Yukarıda belirtildiği üzere Sultan Abdülmecid de fırsat buldukça mevlevîhâneleri ziyaret eder ve Mevlevîlere destek olurdu. Bu padişah devrinde 1276/1859-60 senesinde Galata Mevlevîhânesi'nin mutfağı, semâhânesi, selamlığı ve dedegân hücreleri bugünkü şekliyle yapılmıştır.²

Sultan Abdülmecid devrinde Muharrem 1260/Ocak-Şubat 1844 tarihinde Mevlânâ'nın en önemli eseri olan *Mesnevî*'nin öğretimi amacıyla Fatih'teki Murad Molla Dergâhı'nda Dârü'l-Mesnevî açılmıştır. Buraya devam edenlere ilk olarak verilen “mesnevîhânlık” icâzeti merasimine Sultan Abdülmecid de katılarak talebelere hediyeler dağıtmıştır.³ Gelibolu, Bursa ve Kütahya Mevlevîhâneleri de bu padişah devrinde tamir edilmiştir.⁴

Sultan Abdülaziz (1861-1876), Mevlevîliğe olan muhabbeti sebebiyle ney üflerdi.⁵ Bu dönemde tarikatları kontrol altında tutmak üzere 1866 senesinde kurulan Meclis-i Meşâyih'in reisliğine Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede tayin edilmişti.⁶ 1867 senesinde Konya dergâhının yıpranan bazı bölümlerinin tamiri için kendisine başvuran şeyhin isteğini kabul eden Sultan Abdülaziz, tamir için gereken desteği vermiştir.⁷

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)'in 31 Ağustos 1876'daki cülûs merasiminde sarayda bulunan Osman Salahaddin Dede, tahta çıkmasında etkili olduğu padişahın derin minnetini kazanmıştı. Hatta tahta geçtikten sonra Osman Salahaddin Dede'nin sarayda *Mesnevî* okutmasını isteyen Sultan II. Abdülhamid, kendisine ayda bin kuruş maaş tahsis etmiştir.⁸ Ancak Osman Salahaddin Dede'ye bağlı olan Mithat Paşa'nın âkibeti, sarayın Mevlevîliğe karşı görüşünü değiştirmiştir. Bu devirde Jön-Türk gazetelerinin gizlice okunduğu yerlerden biri olan Yenikapı Mevlevîhânesi, sürekli olarak gözetim altında tutulmuştur. Veliâht Şehzade Reşad Efendi'nin de Mevlevî oluşu, zaten evhamlı bir kişi olan Sultan II. Abdülhamid'in Mevlevîlere endişeyle bakmasına sebep olmuştur.⁹

Konya ve İstanbul'daki Mevlevîhâne şeyhleriyle siyâsî sebeplerden dolayı sıkıntısı olan Sultan II. Abdülhamid, siyasetin dışında kalan Mevlevîhânelere yardım etmekten çekinmemiştir. Sultan II. Abdülhamid'in emriyle 1887'de Kütahya Mevlevîhânesi yeniden inşa edilmiştir.¹⁰ 1888'de yine padişahın emriyle Konya'daki

¹ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 271.

² Tanman, *a.g.m.*, *DLA*, XIII, 317.

³ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I, 154; Cahit Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, II, 137.

⁴ Sezai Küçük, “Yenileşme Döneminde Mevlevîler ve Siyaset”, *Türkler*, Ankara 2002, XIV, 102.

⁵ Bk. “Mâbeyn Başkâtibi Atf Bey'in Hatıraları”, haz. Mithat Sertoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, II/7 (Ağustos 1965), s. 34.

⁶ Mustafa Kara, “Tasavvuf”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1993, XIV, 388.

⁷ Küçük, *a.g.m.*, *Türkler*, XIV, 103.

⁸ Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 186.

⁹ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 272.

¹⁰ Küçük, *a.g.m.*, *Türkler*, XIV, 106.

Mevlânâ dergâhının semâhânesi yenilenmiş ve mahfiller eklenmiştir.¹ 1905’de ise Afyon Mevlevîhânesi 14 bin altın harcanarak tamir edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonra padişah olan Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918)’a Konya Şeyhi Abdülhalim Çelebi (ö. 1925) tarafından kılıç kuşandırılmıştır.² Sultan Reşad, Abdülhalim Çelebi’nin davetiyle Konya’ya gitmek istemişse de bu ziyaret yapılamadı. Onun yerine padişah adına bir heyetin Konya’yı ziyaret ederek hediyeler takdim etmesi düşünüldü. Aralarında Yenikapı Şeyhi Abdülbâki Dede (1883-1935)’nin de bulunduğu 104 kişilik bir heyet 22 Mayıs 1912’de İstanbul’dan hareket ederek trenle Konya’ya gitti ve merkez postnişini Veled Çelebi (1867-1953) tarafından karşılandı.³

Sultan Reşad, bazı davranışlarından rahatsız olduğu Konya Mevlevîhânesi Şeyhi Abdülhalim Çelebi’nin yerine Galata Şeyhi Veled Çelebi’nin tayinini 28 Cemâziyelevvel 1328/7 Haziran 1910 tarihli iradeyle emretmişti. Veled Çelebi padişah ile aralarındaki samimi ilişkileri şu sözlerle belirtmiştir:

“Dokuz sene meşihat hizmetinde bulundum. Ben Meşrutiyet devrinin bir çelebisiyim. Sultan Hamid’e erişemedim. Sultan Reşad bana o derece iltifat ederdi ki Mevlânâ’dan başka hiçbir Çelebi bu kadar iltifata nail olamamıştır. Her İstanbul’a davet olundukça Topkapı Sarayı’na misafir olurdum.”⁴

Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Abdülbâki Dede, I. Dünya Savaşı’nın başladığı dönemde harbe girilmemesi hususunda Sultan Reşad’a telkinlerde bulunmuştur. Ancak padişah, “Oğlum, bu harbin iki neticesi vardır. Galibiyet ve mağlubiyet...Eğer galip gelirsek bizim menfaatimizdir, milletin menfaatine mani olmak ise hyanettir. Mağlup da olabiliriz. Fakat bu deliler (İttihatçılar) bir defa karar vermişler ve girmişler. Mani olmanın imkânı yok. Önlerine geçerek mani olmaya çalışsam beni mahvederler. Bu ise büsbütün delilik olur.” diyerek cevap vermiştir.⁵

Böylece İttihatçıların zoruyla girilen savaşa Mevlevîler de bir gönüllü alay ile katılmıştır. Sultan Reşad’ın arzusuyla Şam’daki Türk ordusuna moral vermek amacıyla oluşturulan Mücâhidin-i Mevlevîye Alayı’na Konya Şeyhi Veled Çelebi miralay rütbesiyle kumandanlık yapmış ve gazâ-yı ekber ilan eden padişaha 3 Nisan 1915’de teşekkürlerini sunmuştur.⁶ Sadece orduya manevi destek vermek amacıyla oluşturulan alay, nişan talimleri yapsa da bizzat savaşa girmemiştir.⁷ Yine de böyle bir alayın teşkili, teşkili, Mevlevîliğin Sultan Reşad döneminde etkinliğinin arttığını göstermektedir.⁸

Ayrıca Sultan Reşad, tahta çıkışından önce yanan Yenikapı Mevlevîhânesi’nin

¹ Hasan Özönder, *Konya Mevlevî Dergâhı*, Ankara 1989, s. 38.

² Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 276.

³ Mehmet Önder, “Hey’et-i Mevlevîye”, *Türk Yurdu*, sayı: 265 (Şubat 1957), s. 610-612.

⁴ A. Cahit Haksever, “XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmed Remzi Akyürek”, *Tasavvuf*, VI/14 (Ocak-Haziran 2005), s. 388.

⁵ Haksever, *a.g.m.*, s. 395.

⁶ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 177; Haksever, *a.g.m.*, s. 389.

⁷ Haksever, *a.g.m.*, s. 408.

⁸ Haksever, *a.g.m.*, s. 412.

selamlık kısmını tamir ettirmiş ve açılışına vükelâ ile beraber katılmıştır.¹

Sonuç

Görüldüğü üzere Mevlevîlik, Osmanlı padişahlarının en çok rağbet ettiği ve desteklediği tarikatlardan biri olmuştur. Bu yönüyle Mevlevîliğin, Osmanlı Devleti'nin resmî tarikatı işlevini gördüğü söylenebilir. Bazı padişahların da bu tarikata girmesi, devlet adamlarının ve halkın Mevlevîliğe karşı büyük bir ilgi duymasına yol açmıştır. Bu sebeple Mevlevîler de genellikle devlet siyasetini desteklemişler ve idareye karşı muhalif hareketlerden kaçınmışlardır. Bugün de Mevlevîlik geleneği ve kültürü, Osmanlı döneminde olduğu gibi devlet tarafından desteklenmektedir.

¹ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1989, s. 123.

MEVLÂNÂ'NIN SÖZLERİNDEKİ ÇEKİCİLİĞİN NEDENLERİ

Hasan Almaz*

İnsanlık tarihinde önemli etkiler bırakmış ve bu etkileriyle birçok insana yol gösterici olup sevgi, barış, kardeşlik ve hoşgörü sembolü olmuş şahsiyetlerin başında gelenlerden birisi de hiç şüphesiz Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir. Mevlânâ, Kur'an ışığında insanı yaratılmışların en şerefli olanı bilen birisi olarak insana değer veren, onu sevmeyi ve değer vermeyi herkese öğütleyen, her dilden, dinden, renkten insanı kucaklayan yönüyle yaşadığı çağdan bu yana hep sevginin, barışın, kardeşliğin ve hoşgörünün sembolü olarak anılagelmiştir. İnsanlığa ahlak, sevgi, hoşgörü ve aşkı gösteren Mevlânâ, bu noktada insana adeta ilahi bir ışık, cana can katan bir güzellik olmuştur. Herkesin can dostu olmuştur. Mevlânâ'yı bu derece insana sevdiren ve önemli kılan şey elbette onun eserlerinde dile getirdiği kendi sözleridir.

Mevlânâ'nın sözleri bugün dünya üzerinde bir evrensel değer haline gelmiştir. Doğu dünyasında da batı dünyasında da Mevlânâ'ya ve eserlerine gösterilen ilgi gün geçtikçe artmakta ve geniş halk kitlelerini etkilemektedir. Onun sözlerinin bu kadar etkileyici olmasının din, dil, ırk ve cinsiyet ayırımı gözetilmeksizin herkes tarafından kabul görmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler de hiç şüphesiz onun sözlerinin etkileyciliği kadar önemlidir.

Mevlânâ için esas mesele insandır. Mevlânâ'ya göre insanı sevmek Allah'ı sevmektir. Mevlânâ edindiği deneyimleri sentezleyerek insanın özüne varır. İnsana yaklaşırken de sevgi dilini kullanır. Özü sevgidir. Çünkü insanı insan yapabilen tek değer sevgidir. Mevlânâ insanı kusurlarıyla, günahlarıyla ve sevaplarıyla kabul eder.

*"Sevgiyle acılar tatlılaşır, sevgiyle bakırlar altın olur. Sevgiyle tortular berraklaşır; sevgiyle dertler şifa bulur. Sevgiyle ölümler dirilir, sevgiyle padişahlar kul olur. Bu sevgi de bilgi sonucu oluşur."*¹

Mevlânâ ayrılık, gayrilik, bölücülük yapmayı kabul etmez ve böylesi kişiler bizden değildir der.

"Berî gel daha berî; bu yol vuruculuk nereye dek böyle; bu kavgâ, gürültü, bu hır gür nereye dek böyle? Sen bensin işte, ben benim işte,"

* Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

almaz@harran.edu.tr;hasanalalmaz@hotmail.com

¹ Mesnevi, İkinci defter, s.239

Mevlânâ hiç ayırım gözetmeksizin insanları birliğe, kardeşliğe çağırır. İnsanı kendi halinde bırakmaz, topluluğa karıştırır. Kim olursa olsun birliğe dahil olmaya çağırır. Bu daveti yaparken de esas kabul ettiği İslam'dan asla ayrılmaz. İslam kelime anlamı olarak da sevgi ve barışı sembolize eder. Mevlânâ'nın çağırıldığı merkez de sevgi ve barıştır. Bir pergel misali bir ayağı İslam'da sabit dururken 72 milleti dolaşır. Toplumdaki kardeşliğin oluşmasında inanç ve maneviyatın önemi üzerinde durur, bunun oluşması için de sevgiyi esas kabul eder. Toplumsal barışı ve hoşgörüyü sağlamak için güzel reçeteler sunar. Sevgi tohumlarının toplumda yeşermesi için herkesin kabul edeceği projeler üretir. Sunduğu bu reçete ve projeler her kesimden insanın beğenisini kabul ettiği için de insanlar üzerinde çok az kişiye nasip olacak bir etki bırakmış bir şahsiyettir.

“Sevgisizle boş geçen sevgisiz kalmaz, müşteri ile iyi anlaşan iflas etmez. Ay gecedan ürmediği için parlak kaldı, gül dikenle uyduğu için o güzel kokuyu elde etti.”

Günümüz dünyasında insanın içinde bulunduğu bunca teknolojik gelişmişliğe rağmen bir boşluk hisseden insanlar Mevlânâ'nın herkesi kucaklayıcı düşüncelerine ve sevgisine doğru yönelmektedir. Dünyanın her yanında insanlar Mevlânâ'ya koşmaktadır. Bunun nedenleri nelerdir?

Mevlânâ'nın sözlerinin etkileyciliği o derece ileridir ki Mevlânâ'nın düşünce esasını kabul etmeyenler bile kendi duygu dünyalarına hitap eden birkaç kelimeyi Mevlânâ'dan duyduklarında inanılmaz bir teslimiyet içine girebiliyorlar. Mevlânâ'nın sözlerindeki bu duygu ve ifadeler yüreklere hitap ettiğinden her kesimden insan kendinden bir şeyler bulmaktadır. Bu sözlerin adeta kendi duygularının ifadesi olduğunu hissetmektedir. Mevlânâ da bunu şu şekilde ifade eder:

“Yetmiş iki milletten insan sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkararak bir neyiz.”

Yine Mevlânâ'nın kendi ifadesiyle her milletten insanlarla dost olmuş, fakirle zenginle oturmuş ve onlarla hemhal olmuştur. İşte sözlerinin etkileyciliğini bu noktada aramak gerekmektedir. Burada Mevlânâ'nın sözlerinin etkileyciliğinin nedenleri üzerinde maddeler halinde durulacaktır.

1 - Mevlânâ'nın düşüncesini oluşturan temel esas hiç şüphesiz İslam'ın yüce kitabı Kur'an'dır. Mevlânâ, Kur'an hükümlerine her zaman riayet etmiş, Allah'ın haram kıldığı şeylerden çekinmiş, nefsi arzu ve isteklerini terk etmiş, Allah'tan uzak tutacak her türlü şeyden uzak durmuş arif ve alim bir kişidir. Mevlânâ'nın özellikle Müslümanlar nezdinde sözünün etkileyciliğinin birinci nedeni söylediklerinde daima Kur'an-ı Kerim'e dayanıyor olmasıdır. Özellikle Mesnevî'de Mevlânâ'nın anlattığı hikayelerde hemen hemen her hikayede Kur'an'a direk veya dolaylı olarak bir işaret mevcuttur. Hatta bu noktada Mesnevî'nin “Manzum Kur'an Tefsiri” olduğu düşünceleri de ileri sürülmüştür¹. Normal tefsir usulü açısından değerlendirildiğinde Mesnevî bir tefsir çalışması olarak elbette düşünülemez. Ancak Mevlânâ'nın olağanüstü bir dehayla getirmiş olduğu örnekler, delil olarak sunduğu ayetler tam da

¹ Ca'feri, Muhammed Taki, Avamil-i Cezzabiyet-i Suhenan-i Celaleddin Muhammed Mevlevi, s.17.

konuya şahitlik edecek bir özelliğindedir. Hatta okuyucu o derece ikna olmaktadır ki sanki ilk defa bu konuyla ilgili olarak böylesi bir ayetle karşılaşmış olduğu ve bu ayetin sözü edilen konu için nazil olduğu duygusu taşımaktadır. Mevlânâ konuya hakimiyetini tam anlamıyla göstermektedir. Mevlânâ'nın Mesnevî'de direk yada dolaylı olarak kullandığı ayet sayısı yaklaşık olarak 2150 civarındadır¹. Bu da Mevlânâ'nın konuları anlatırken Kur'an'a ne derece vakıf ve bağlı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Ben öyle birine aşğım ki her şey O'nundur, her şey O'nun mabluğudur.

Benim aklım da, canım da, O'nun habibine kurban olmuştur.

2 - Mevlânâ'nın düşünce yapısının temel esaslarından biri de Hz. Peygamberin yaşantısı ve hadisleridir. Mevlânâ'nın Peygambere ve O'nun hadislerine olan bağlılığı şiirlerinde kolaylıkla hissedilmektedir.

Ben sağ olduğum müddetçe Kur'an'ın kölesiyim.

Ben Muhammed Muhtâr'ın yolunun tozuuyum.

Benim sözümden bundan başkasını kim naklederse,

Ben ondan da bîzârım, o sözlerden de bîzârım².

Mevlânâ, Hz. Muhammed (s)'in olağanüstü değerini ve yerini her vesileyle dile getirir. O'nun rehberlikteki eşsiz konumunu daima vurgular:

Muhammed (s)'in nuru, binlerce dala ayrıldı da baştan başa iki dünyayı kapladı.

Şayet Muhammed bir daldan şimşek gibi çakıp örtüyü kaldıracak olursa binlerce rahip ve keşiş zînnarını parçalar³.

Çoğu yerde bütün peygamberlerden örnekler getirmekte, bu noktada örnek alınacak derecede en çok Hz. Muhammed'e ve O'nun hadislerine gönderme yapmaktadır. Hiç şüphesiz Mevlânâ Kur'an'a olan bağlılığı kadar Hz. Peygambere de bağlı olmuş ve birçok yerde ondan örnekler getirmiş, anlattıklarına Hz. Peygamberin sözlerini veya fiillerini delil olarak sunmuştur. Mevlânâ'nın İslam'ın iki temel kaynağına olan bağlılığı daima en önde gelmiş olup bu da onun İslam potasında eridiğinin bir işaretidir.

3 - Mevlânâ'nın etkisinin nedenlerinden birisi de çeşitli bilim dallarına olan geniş ve derin hakimiyetidir. Mevlânâ alim olmasının yanında aynı zamanda arif, fakih, vaiz, filozof vasıflarını da taşımaktadır. Mevlânâ örneğin felsefeyi kabul etmemekle birlikte felsefeyi en iyi şekilde bilmekte ve bunu eserlerinde kullanmaktadır. Felsefi konuları en güzel bir şekilde irdelemekte ve düşüncelerini bu yolla ifade etmektedir.

4 - Mevlânâ söylemek istediklerini söylediği yolu kendine bir meslek olarak görmemiş, onları sadece duygularını ifade etmek için bir araç olarak görmüştür. Bundan dolayı da Mevlânâ'nın şairliği şiir otoriterleri tarafından pek de üstün

¹ a.g.e., s.19.

² Divan-i Şems, II/1331. rubai. s.1341

³ Divan-i Şems, I/1137. gazel, s. 401

görülmemiştir. Örneğin Atar, Sa'di, Hafız derecesine çıkmamıştır¹. Ancak etkileyicilik açısından onları fazlasıyla geçmiştir. Şiir dilini isteyerek kullanmamış hatta yeri geldiğinde ondan duyduğu rahatsızlığı dile de getirmiştir.

*"Ey ezel padişahı bu beyit ve gazelden bıktım,
Müfteilün müfteilün müfteilün öldürdü beni."*²

5 - Mevlânâ'nın düşünce deryası çok derin olmasıyla birlikte konuları anlatıştaki üslubu çok basit düzeydeki insanların bile rahatlıkla anlayacağı şekildedir. En anlaşılabilir ve girift konuları bile insanların anlayacağı şekilde anlatmıştır. Bunu özellikle Mesnevî'deki hikayelerde görmek mümkündür. Çok yüksek bir noktada bulunup da en alt seviyede görünmek çok zor bir durum olmalı. Ancak Mevlânâ bunu rahatlıkla göstermiştir. Mevlânâ'da olup da başkalarında olmayan en önemli özelliklerden birisi de budur. Filozofların içinden çıkılmaz hale getirdikleri kimi konuları Mevlânâ o derece güzel basit ve anlaşılır bir dille ifade etmektedir ki filozofları bile şaşkına çevirmektedir. Bu tür konuları Mevlânâ çeşitli örnek ve delillerle anlaşılır hale getirmektedir.

*"Bağları kopar ve hür ol ey oğul! Ne zamana kadar altın ve gümüşün kölesi olacaksın."*³

6 - Mevlânâ gerçeği hal ve gönül diliyle, aşk ve coşku ile söyler. Mevlânâ, söylediklerini gönülden hissederek söyler ve herkesin kabul edeceği bir tarzda söyler. Söyledikleri hep yenidir. Bunu kendisi de şöyle ifade etmektedir:

*"Şu gerçeği can kulağınla dinle, ta ki su ve çamurdan tamamen sıyrılabilisin."*⁴

"Söylediklerim hiçbir zaman eskimez ve hep yenidir. Zira gönül eskimez ve hep yenidir."

Sekiz yüz yıl önce söylenmiş olan "Dinle bu neyden" sözünü tekrarladığımızda günümüz insanının içinde bulunduğu duygu dünyasını görebiliyoruz. İnsanın bu teknolojik harikalar dünyasında nasıl da iç buhranlar yaşadığını görmekteyiz. Mevlânâ'nın bu ney sesi insana bir iç huzur verecek yapıdadır. Dolayısıyla söylenmiş olan bu sözler günümüz insanı için yenidir.

*"Ey dostlar! Bu hikâyeyi dinleyiniz, Hakikatte o bizim bu günkü halimizdir."*⁵

Divan şairlerinin en önemli bir özelliği de sık sık mahlasa yer vermeleridir. Şairler şiirini söylerken hem mahlas kullanmış hem de kendi şiirini yeri geldiğinde övmüş ve benzersiz olduğunu dillendirmiştir. Mahlas kullanmayan çok az şair vardır edebiyat dünyamızda. Oysa Mevlânâ şiirlerinde asla mahlas kullanmamış ve şiirini/şairliğini övmemiştir. Aslında Mevlânâ'nın mahlası dahi olmamıştır. Divan-i Şems'te kendini değil de maşuku Şems'i öne çıkarmış ve onun mahlasını kullanmıştır.

Mevlânâ yüreğinden konuşmuştur. Düşüncelerini yüreğinin derinliklerinden

¹ Ca'feri, Muhammed Taki, Avamil-i Cezzabiyet-i Suhenan-i Celeddin Muhammed Mevlevi, s.26.

² Divan-ı Şems, c.1, s.19.

³ Mesnevî, Birinci Defter, s.6

⁴ Mesnevî, Birinci Defter, s.7

⁵ Mesnevî, Birinci Defter, s. 7

hissederek ve yaşarak dışa yansıtmıştır.

7 - Mevlânâ düşüncelerini ifade ederken ne söylediğinin bilincinde olup konuya vakıftır. Zaman zaman çok derin bir konuyu anlatırken çok basit hikayelerden hatta okuyucunun zihnini tırmandırıcı şekilde misallerden yararlanmıştır. Konunun anlaşılması için bu tür hikayeleri anlatmakta bir sakınca görmemiştir. Söz konusu bu hikayeler okuyucu tarafından Mevlânâ'ya yakıştırılmamakla birlikte onu bu kadar okunur hale getiren de belki bu hikayelerdir. Ancak her şeye rağmen bu hikayeleri Mevlânâ'ya yakıştırmamak da yeridir. Böylesine konuları o tür hikayelerle ilişkilendirmek doğru değildir. Mevlânâ ne kadar arif alim olursa olsun sonuçta şiir dilini kullanmış ve zaman zaman hoş görülmeyecek sözler de sarf etmiştir. Bunu bu şekilde tespit etmek gerekir.

8 - Mevlânâ hikaye dilini çok güzel kullanmıştır. Konuları anlatırken tabiri caizse taşı tam geddiğini oturtmuştur. Önemli konuları çok basit hikayelerle anlatmış ve bu hikayeler adeta bir vecize halini almıştır. Şu örnekte bunu görmek mümkündür:

“Nahivcinin biri gemiye bindi ve kendinden emin şekilde gemiciye sordu.

Sen hiç nahiv okudun mu dedi. Gemici hayır dedi. Ömrünün yarısı boşa geçti dedi nahivci.

Gemici bu söz üzerine üzüntüye kapıldı ve sıkıldı. Ancak o anda bir cevap da veremedi.

Derken gemi fırtınaya tutuldu. Gemici nahivciye yüksek sesle şöyle dedi:

Sen hiç yüzmeye bilir misin? Söyle. Nahivci hayır benden yüzmeye bekleme dedi.

Gemici ey nahivci boşa gitti ömrünün tümü, çünkü gemi girdaba girmektedir.”¹

9 - Mevlânâ'nın sözlerindeki etkileyicinin en önemli nedenlerinden birisi de en önemli konuları hiçbir zorluğa girmeksizin basit bir dille anlatıyor olmasıdır. İnsanın Allah ile ilişkisi, insanın insanla ilişkisi vb. insani ve felsefi konuları çok sade ve anlaşılır bir dille anlatmaktadır. Oysa filozoflar ve kelamcılar bu tür konuları dallandırıp budaklayarak ve sanki ilk defa kendileri söylüyormuş gibi anlatırlar. Mevlânâ'ya göre konular çok basittir. Bu basitlik bu konuların basit olduğu anlamında değildir. Aksine konunun üstesinden gelmek Mevlânâ'ya basittir. Ancak bununla birlikte Mevlânâ bu konuları bu kadar sade ve basit şekilde anlatırken yine de kendisini yetersiz görür ve Allah'tan bilgisini arttırmasını diler. Kendisine verilenin denizden bir damla olduğunu ve neden daha fazla bir şey yapamadığından yakındığını kendisi söyler:

“Yanımdan bağışladığın bir damla ilimi sahip olduğun denizlere bağla.

Rubumdaki bir damla ilimdir, onu sen bevadan ve ten toprağından kurtar.”²

10 - Mevlânâ'nın sözleri, insanın dünyevileşmesi sonucu kaybolmuş duygu ve düşüncelerini büyük bir maharet ve zarafetle dışarı çıkarıyor ve insanı iç alemine doğru yönlendiriyor. İnsan Mevlânâ'nın sözlerini okuyunca tüm bu anlatılan güzellikleri iç dünyasında hissedebiliyor. Mevlânâ bu yönüyle diğer ariflerin ve şairlerin önüne

¹ Mesnevî, birinci defter, s.161

² Mesnevî, birinci defter, s.111

geçiyor. Mevlânâ insanları iç aleme doğru yönlendirirken de yalnız bırakmıyor ve insanı kendi iç aleminde bulunan güzelliklere yönlendirdiğinde onlardan söylediklerine iyice kulak verilmesini ve hayallerini diri tutmalarını, bu iç alemde mutluluğun yolunun olduğunu dile getirmektedir. Mevlânâ, etkileyici sözleriyle insanı kendine döndürmekte, kendi benliğine yönlendirmekte ve o anda şimdi anla, içindeki güzellikler denizinin farkına var, kendisine bağışlanmış olan iç güzellikleri kavra şeklinde uyarmaktadır. Ve insana şu hitabı yapmaktadır:

*"Ben seni kalelerin doruğuna çıkardım, bundan sonra da sen kendi içinden oku."*¹

11 - Mevlânâ bir konuyu anlatırken detaylı şekilde üzerinde durur ve herkesin anlayabileceği şekilde sunar. Konuya hem bir alim hem bir filozof hem de halktan bir insan gibi bakar. Basit hikayelerle olayı anlaşılır hale getirir.

12 - Mevlânâ'da ümitsizliğe asla yer yoktur. Gücü yettiği oranda ümitsizliği insan gönlünden yok etmeye çalışır. İnsanın Allah'ın dergahında şerefli bir varlık olduğundan yola çıkarak Allah'tan ümit kesemeyeceği, en umutsuz anlarda bile bir çıkış yolunun olduğunu örneklerle gösterir ve insanı buna ikna eder. İnsanın benliğini yok eden haset, kin, bencillik, kıskançlık vb. kötü vasıfları terk etmeye çağırır. Bunlar terk edildi mi de güzellik yolu açılır. Çeşitli ayet, hadis, salihlerin sözlerinden örnekleri güzel hikayelerle süsleyerek insanı en güzele doğru sürükler. Diğer yandan da ümitsizliğe düşüp de sonları kötü olan örnekler verir ve okuyucuyu bu tür bir düşünceye girmekten sakındırır.

13 - İnsanın madde ile mana alemleri arasındaki durakta Mevlânâ'nın kişiyi maddeden arındırıp manaya yaklaşımını noktasında sergilediği olağanüstü beceri onun insan üzerindeki etkisini daha anlaşılır kılmaktadır. Dillendirdiği hikayelerde kişiyi maddi alemden arındırıp kendi iç alemine yönlendirmesi Mevlânâ'yı okuyucu üzerinde etkileyici kılmaktadır. Ayrıca Mevlânâ her zaman barışı ve hoşgörüyü savunmaktadır. En azılı düşmanları bile karşı karşıya geldiğinde barışçı ifadeleriyle yumuşatabilir sözler ifade etmektedir.

14 - Mevlânâ'nın söylemleri her zaman yeni olma özelliğine sahiptir. Mevlânâ yenilikçi bir kişiliğe sahiptir ve eskiye asla tenezzül etmemiştir. Hem kendisi yeni olmuş hem de muhatabına yeni olmayı öğütlemiştir:

"Her an dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz."

*Ömür ırmak misali yeniden yeniye akıp gider. Bedende ise bir devamlılık görülür."*²

Sekiz yüz yıl önce söylemiş oldukları ile bugün insanlığın karşı karşıya bulunduğu çıkmazlar aynıdır. Mevlânâ'nın göstermiş olduğu hal çareleri de bugünün hastalıklarına birebir ilaçtır. Zaten insanoğluna sunulmuş olan bütün nimetlerde bir yenilik vardır. Ortaya çıkan sorunlar da insanın eskiye olan bağlılığından kaynaklanmaktadır. Mevlânâ bu çıkmazdan kurtulmak için insanı her zaman yeni

¹ Mesnevî, defter,

² Mesnevî, Birinci Defter, s.73

olmaya ve yeniliğe açık olmaya davet etmektedir. Mevlânâ'nın kendi ifadesiyle, "Yeniye görmek için yeni ol".

Yine Mevlânâ'ya göre en üstün ve en değerli konu bile olsa defalarca aynı tarzda tekrarlanacak olsa insanı olgunlaştırmaktan uzak olur ve bıkkınlık getirir. Eski konu bile olsa yeni ifadelerle ve yeni bir tarzla muhataba sunulmalıdır.

"Kimse tarafından söylenmemiş, kimse tarafından dokunulmamış bâkîr ve lâtif ir nükte duyusan anlayınca sence zevksiz ve kötü bir hal alır.

Ben bunu çok duydum, dinledim... eskidi bu artık. Ey yığit, sen, bundan başka bir şey söyle dersin.

Hattâ yepyeni ve söylenmemiş bir nükte duyduğunu farzet, yarın ona da doyar, ondan da nefret edersin.¹

Mevlânâ, yeni olmak ve sürekli yeni kalmak için de yol göstermiş, ruhun sağlam ve taze durması için çizgiler çizmiştir. Bunlara uyulduğu sürece insanoglu her zaman diri ve canlı, taze ve yeni kalacaktır. Bunun için de bükülmeyi ve donukluğu kendinden uzak tut, her ne olursa olsun dış güçler karşısında boynunu bükme, dik dur. Tabii isteklerine karşı teslimiyetçi tavır sergileme. Hep yeni kalmak, tekrarı yaşamamak, dik durmak, eğilmemek istiyorsan içinde boynunu bükmeye yol açacak o sebebi ortadan kaldır ve kökten yok et.

"Sen sendeki illeti gider... illet geçti mi, sence her eskemiş, söylenmiş söz, yeni olur.

O eski söz, yepyeni dallar, budaklar verir, yüzlere meyve hevenkleri bitirir, yetiştirir!"²

İnsanoğlunun içini diri ve yeni tuttuğu sürece, hareketlilikten kaçınmadığı sürece ümitsizliğe düşmesi mümkün değildir. İçinde diri tuttuğu o canlılık sürekli ona yeni şeyler gösterecek ve ruhu diri kalacaktır.

"Taşa tam yüzyıl boyunca "lâl ol" desen; eskîye tam yüzyıl "yeni ol" desen.

Toprağa yüzyıl "su gibi arı duru ol" desen, suya "bal ol, süt kesil" desen ne fayda?"³

15 - Mevlânâ'nın sözlerinde üstün olmaya, vakarlı durmaya, alçaklığı yermeğe çok vurgu vardır. Yüce hedeflere erişmeyi, üstün makamlar elde etmeyi Mevlânâ çok önemser ve insanın hep bu makama ulaşmaya çağırır. Bu makam kişinin benlikten kurtulup aslına, en üstün olana, hakka kavuşma makamıdır. Mevlânâ'nın sürekli aradığı ve muhatabını çağırdığı da bu makamdır. Buna karşılık olarak da asla zelil olmaya, düşük kalmaya tahammülü yoktur. İnsanın hep üstün olmasını ister. Ancak bu şekilde insan diğer varlıklardan üstün ve ayrı olabilir. Bu da aslında insanın içinde vardır. Yaratıcısı tarafından kendisine bağışlanmış bir vasıftır. Yeter ki insan bunu içinde yaşatabilsin. Üstün makamlara ulaşmaması için bir neden yoktur. Ulaştıktan sonra da geri dönüşü mümkün görülmecek derecede zordur.

¹ Mesnevî, Üçüncü Defter, s.533

² Mesnevî, Üçüncü Defter, s.533

³ Mesnevî, Üçüncü Defter, s.544

“Her kim aslından uzak ve ayrı olursa o, vuslat anını bekler durur!”¹

“Hiçbir ayna ayna olduktan sonra tekrar demir haline gelmez. Hiçbir ekmeğe tekrar barmandaki buğday şekline dönmez.

Hiçbir üzüm tekrar dönüp koruk olmaz. Hiçbir olgunlaşmış meyve tekrar turfanda haline gelmez.”²

Yine Mevlânâ'ya göre düşünce kapısı sürekli açıktır ve onun kapanmasına asla izin verilmemeli. İnsan zihni her türlü düşünceye açık olmalı ancak her düşünceyi de hemen almamalı. Kendisine yakışan şekilde davranmalıdır.

16 - Mevlânâ'nın sözleri özellikle de Mesnevî'deki dili bir insanın kafasında derleyip toplamasından çok çok üstündür. Mevlânâ'dan önce yaşamış ya da kendisinden sonra gelen şairler de onun benzeri dil kullanmışlardır. Fakat Mevlânâ'nın derecesine hiçbir şair ulaşamamıştır. Hatta Mevlânâ'nın sözleri bazen sözü ondan almakta ve adeta onu peşinden sürüklemektedir. Bunu Mevlânâ da şu şekilde ifade eder:

“Benim sözlerim benim iradem dışındadır. Hatta bundan dolayı da sıkıntı çekiyorum. Çünkü ben bazen dostlarıma vaaşda bulunmak istiyorum, ancak sözlerim beni geçiyor ve hak yerini buluyor. Bu sözlerin hakeka ait olduğunu bilmek de aslında beni mutlu ediyor.”

Mevlânâ'nın dilinden çıkan sözler çoğunlukla onun sahip olduğu bu sonsuz ve bucaksız söz deryasından çıkmaktadır. Sahip olduğu ilmi, felsefi, fıkhi, dini ve beşeri bilgi benliğinde müthiş bir karışım oluşturmuş ve her şeyi kapsayıcı ve doyurucu bir özellik taşır. Mevlânâ sahip olduğu bu bilgi deryasını Mesnevî'sinde şu ifadelerle dillendirmektedir:

Yine benzer ifadelerle Mevlânâ defalarca “Bu sözün sonu gelmez”, “Bu söz son bulmaz” gibi ifadelerle sahip olduğu derin bilgiye işaret etmektedir.

17 - Mevlânâ sahip olduğu felsefi, kelami, hikemi, ilmi, ahlaki ve irfani kazanımlarını en güzel şekilde ve birbirine uyumlu bir halde söze döken bir şairdir. Her ne kadar söylediklerinde kimi zaman bir zıtlık görünse ve diğer şairlerdekine benzer ifadeler olsa da onun taşıdığı özellikten dolayı tek hedefi amaçladığı rahatlıkla görülür. Mevlânâ hangi alanda söz söylemişse yüce bir varlık onu en üst makama çıkarmış bunun gücüyle de Mevlânâ söz konusu alanda en güzel sözleri sarf etmiştir. Birbirine zıt gibi görünen noktalar da bu potada erimiştir. Ancak burada şunu da unutmamak gerekir: bu üst noktadaki irfani konuları konuşurken Mevlânâ için o noktaları geçen biri olarak çok basit ve normal olarak görülebilir. Ancak normal bir insan için bu iniş çıkışları geçerken farklıdır. Mesnevî'nin öğretim amacıyla okunurken bu noktalara dikkat edilmesinin istenmesi de bu açıdandır. Mevlânâ için çok basit görülen tasavvufi bir gerçeklik, bu yola yeni koyulmuş birisi için çok zıt yönere gidebilir. Onun için de ileri gelen alim ve söz sahibi kişiler, halktan insanların Mesnevî'yi okurken dikkatli davranmaları ve İslami bilgilerden yoksun kişilerin özellikle bu konulara vakıf birinin

¹ Mesnevî, Birinci Defter, s.5

² Mesnevî, İkinci Defter, s.283

eşliğinde okunmasını tavsiye etmeleri de bundan kaynaklanmaktadır. Buna uyulmadığı takdirde Mesnevî'nin çok yanlış anlaşılması gayet mümkündür.

18 - Mevlânâ'nın bildikleri noktasındaki iç heyecanı çok az kişide rastlanacak bir heyecandır. Mevlânâ gerçek rahatı ve huzuru sürekli heyecanlı olmakta buluyor. Bir an bile hareketsiz kalmayı uygun bulmuyor. Ancak bu şekilde insan umut dolu olabilir.

19 - Mevlânâ her zaman gerçeğe taraftar olmuş ve onu anlamak için can atmıştır. Hakikati anlamaya aşık biridir. Hakikati anlamak isteyen anlatmaya da aşıktır. İnsanlara söylenecek olanları söylemek için hiçbir şeyden kaçınmamıştır. Hatta hakikati söylemeyi kendine vazife bilmüş söylememesi durumunda sorumlu olacağı ve Allah'ın gazabına uğrayacağı inancındadır.

Sonuç olarak Mevlânâ'nın söylemleri ve düşünce yapısı üzerinden yaklaşık sekiz yüz yıl kadar bir zaman geçmiş olmasına rağmen hala canlıdır. Günümüzde Mevlânâ'nın düşünceleri tüm dünyada herkes tarafından kabul görmüş, gönülden bağlı muhibleri olmuştur. Mevlânâ ölümünden sonra da tıpkı yaşadığı dönemde olduğu gibi hatta daha fazla insanı etkilemeyi sürdürmüştür. Onun bu etkileyiciliği sonucudur ki bugün dünya üzerinde en çok konuşulan, eserleri okunan, inceleme konusu edilen birinci sıra kişilerdendir.

Mevlânâ'nın sevgi ve hoşgörüyle kurutmaya çalıştığı ırkçılık, haksız yere can alma, kin ve nefret tohumları ne yazık ki günümüzde özellikle ortadoğuda varlığını sürdürmektedir. Haksız yere insan kanı akıtılmaktadır. Bugün dünyanın birçok yerinde varlığını sürdüren ve insanlık için yüz kızartıcı olan şiddet, hoşgörüsüzlük, sömürgecilik, ırkçılık vb. olumsuzluklara karşı Mevlânâ'nın barışçı, sevgi dolu ve hoşgörü düşüncesi hakkıyla benimsenip uygulanırsa evrensel barışın sağlanacağı, insanların daha huzurlu bir yaşam sürdürecekları şüphesizdir. Özellikle terör ve savaşın yoğun bir şekilde yaşandığı şu günlerde Mevlânâ düşüncesinin önemi daha çok görülmektedir.

KAYNAKLAR

Avamil-i Cezzabiyet-i Suhenan-i Celâleddîn Muhammed Mevlevi, Muhammed Taki Ca'feri, İntişarat-i Danışgah-i Tebriz, Tebriz 1376.

Ba Pir-i Belh, Muhammed Cafer Musaffa, Neşr-i Perişan, Tahran 1384.

Divan-i Şems-i Tebrizi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hazırlayan: Azizullah Kasib, 2 cilt, Neşr-i Muhammed, Tahran 1374.

Mesnevî, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, 2 cilt, Ankara 2004.

Mesnevî-yi Manevi-yi Mevlevi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hazırlayan: Bediuzzaman Firuzanfer, Sazman-i İntişarat-i Payan Tahran 1374.

Mevlânâ'nın düşünce dünyasından, Derleyen: Nuri Şimşekler, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2005.

Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Mevlana Özel sayısı, Yıl: 6, Sayı:14, İstanbul 2005.

MEVLÂNÂ'DA VAHDET-İ VÜCÛD TELÂKKİSİ

H. Hüseyin TUNÇBİLEK*

İslâm düşünce tarihinde tasavvuf ehli ile ilim ehli arasında en çok tartışılan kavramlardan biri olan vahdet-i vücud, "birlik" anlamına gelen "vahdet" ve "varlık" anlamına gelen "vücud" kelimelerinin terkibinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Buna göre sözlükte "vahdet-i vücud", "varlığın birliği" anlamına gelir. Terim olarak vahdet-i vücud ise, varlıktaki mutlak birlik, yaratılanla yaratılanın birliği anlamını taşır. Başka bir ifadeyle Allah ile kainatın bir bütün olduğunu savunan görüşün adıdır.¹

Tasavvufî bir mesele olarak ele alınan "vahdet-i vücûd", adından da anlaşıldığı üzere anahtar bir kavram olan "vücud" yani "varlık" kavramıyla ilgilidir. Varlık meselesi ise sadece tasavvufu değil, aynı zamanda din felsefesini ve İslâm kelâmını ilgilendiren önemli bir meseledir.

Tasavvufta bir zevk ve hal meselesi olan vahdet-i vücûda kimileri felsefî bir kisve giydirmiş, kimileri de vahdet-i mevcudla yani monizmle arasında fark görmemişlerdir.² Dolayısıyla Allah-âlem ilişkisi içerisinde varlık meselesini ele alan ve özellikle de Muhyiddin İbn Arabî'nin görüşleri üzerinde araştırma yapan bazı müsteşrikler, kendi ulûhiyet telakkileri içerisinde vahdet-i vücûd kavramının karşılığı olarak Panteizm'i seçmişlerdir. Batı kültürünün etkisi altında kalan bazı İslâm alimleri de bu yaklaşımı benimsemişler, vahdet-i vücûdla panteizmi birbirine karıştırmışlardır. Bu anlayışa göre başta İbn Arabî olmak üzere Mevlânâ ve vahdet-i vücud doktrinini benimseyenler panteist olarak görülmektedirler. Ancak her şeyi Tanrı'nın bir parçası veya Tanrı'yı her şey ve her şeyi Tanrı olarak kabul eden, Tanrı'yı âlemde ve fikirde içkin (immanent=mündemiç) kabul ettiği için Deizme değil de Teizme karşı ve monist bir sistem olan panteizmin vahdet-i vücudla örtüşmesi, dolayısıyla vahdet-i vücudu benimseyenleri panteist olarak görmek isabetli bir yaklaşım değildir.

Aslında ortaya atıldığı ilk zamanlardan beri bu anlayışa karşı çıkanlar olmuş, İslâm düşünce tarihinde önemli bir yeri ihraz eden ve temel hedefi Allah'ın zatının birliği olan bu sisteme dair farklı anlayış ve yaklaşımlar, ifrat ve tefrit arasında devam

* Doç. Dr., Harran Ün. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi.

¹ Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-Felsefî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut 1982, II, 569; Abdülmün'im el-Hafnî, *el-Mu'cemü'l-Felsefî*, ed-Dâru's-Şarkıyye, Kahire 1410/1990, s. 380; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara 1997, s. 693.

² M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, T.Ö.V: Yay., İzmir 1995, I, 47.

edegelmiştir. Bu farklı anlayış ve yaklaşımların sebepleri arasında, yerinde, ifade ve kelime yetersizliğini; yerinde, şu görülen fizik âleme uygulanmasının eksikliğini; yerinde de, felsefi bir hüviyeti olan panteizmle arasındaki dış benzerliği zikretmek mümkündür.¹

Tevhidin bir çeşidi olan Tevhid-i Zâtla alâkalı bu anlayışa göre ontolojik açıdan vücud/varlık birdir, yalnız bir Zât'tan ibarettir. Her ne kadar varlıklara geçici olarak şimdi mevcudat veya kâinat adı verilse de, bütün bunlar gerçek varlık olmayıp, vehim ve hayalden, muhtelif mertebelerde Allah'ın sıfatlarının zuhur ve tecellisinden ibarettir. Zira bunlar sürekli değişmekte ve bozulmaktadır. Bunlara varlık denilmesi mazhariyet ilişkisiyle mecazî bir isnattır. Aslında bunlar ezelden beri Allah'ın ilminde sabit olan mahiyetlerdir ki bunlara “âyân-ı sâbite” denir. Allah'ın âyân-ı sâbiteye tecellisi anında varlıklar meydana gelir. Bu tecelliye mazhar olan âyân-ı sâbite farklı yeteneklere sahip olduğu için farklı varlıklar meydana gelir.²

Tevhid-i Zât denilen bu türlü tevhid anlayışının zevk ve hal ile sınırlı kalması durumunda her hangi bir sıkıntıya yol açmadığı veya tartışma konusu haline gelmediği görülür. Esas sıkıntı ve bu meselenin tartışma konusu haline gelmesinin nedeni, sonradan gelen tasavvufçularda, bu anlayışın hakiki bir kanaat ve felsefe olduğu hissini vermesidir.³

İbn Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücud anlayışından Mevlânâ'nın da etkilendiği görülür. Dolayısıyla Mevlânâ, İbn Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışından en çok etkilenenlerden biri ve tam bir vahdet-i vücud savunucusudur. İbn Arabî'nin bazı ana fikirlerini benimseyen Mevlânâ'nın ondan asıl farkı, üslûp ve sistematikliğinde yatmaktadır. İbn Arabî'de ilim ve marifete ağırlık verilirken, Mevlânâ'da aşk ve sevgi daha öndedir.⁴ Bu yönüyle Mevlânâ'nın vahdet-i vücud anlayışı, genel düşüncesinin özünde izlenebilen ve kendi yorumlarıyla özgün bir boyut kazandırdığı temel bir sistem görünümü arz etmektedir.⁵ O, oldukça karmaşık görünen bu sistemi eserlerinde daha yalın, estetik, İbn Arabî'nin yaptığı gibi terimlerle bezemeden, teorik yanlarını ortaya koymadan, anlaşılır bir hale getirmiş, konuyu şiir diliyle hikâyeler, teşbihler ve örneklerle anlatmıştır.⁶

¹ Bkz. Gülen, *a.g.e.*, s. I, 47.

² İbn Arabî, *el-Fütûhatü'l-Mekkiyye*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, yy. ty., II, 604, III, 186; Ali Hassûn, *Zebâiru'l-Akvâl fî Mevlânâ Celâl, Dâru'r-Ru'ye*, Dimaşk 2003/1424, s. 395; Şemseddin Günaltay, *Felsefe-i Ülä*, s. İnsan Yay., İstanbul 1994, s. 310; Gülen, *a.g.e.*, I, 48.

³ Geniş bilgi için bkz. Sadüddin Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, Thk. Abdurrahman Umeyra,

Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1409/1989, IV, 59.

⁴ Mehmet Aydın, *Hız. Mevlânâ'da ve Muhyiddin Arabî'de aşk kavramı*, III. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, SÜ Basımevi., Konya 1989, s. 159; Ali Hassûn, *a.g.e.*, s. 396; Emin Işık, *Hız. Mevlânâ'da Vahdet-i Vücüd Meselesi*, Uluslar arası Mevlana Bilgi Şöleni, Ankara 2000, s. 54.

⁵ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 92-93; 129-130. Ali Hassûn, *a.g.e.*, s. 396. Ayrıca bkz. Celaleddin Çelik, *Mevlânâ'nın Fikirlerinin Türklerin Dini Hayatlarına Etkileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, Yıl: 2002, s. 2.

⁶ Asaf Halet Çelebi, *Mevlana ve Mevlevilik*, İstanbul 1957, s. 50; Ocak, *a.g.e.*, s. 143-44. Ayrıca bkz. Tuna Tunagöz, *Mevlânâ'nın Bazı Kelâmî Konulardaki Görüşleri ve Bunların Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi

Mevlânâ, eserlerinde vahdet-i vücud tabirini kullanmaz. Bu tabiri ilk olarak kullananın İbn Arabî'nin üvey oğlu, öğrencisi ve eserlerinin şârihi olan Sadreddin Konevî'dir (1210-1277).¹ Mevlânâ'nın bu kavramı sadece bir yerde kullandığını görüyoruz: "*Beden varlığı yok olsaydı şu nefis yücelirdi, başı göklere ererdi, tamamıyla yok olduktan sonra da varlık birliğine ulaşırdı.*"²

Farklı bir üslup kullanmış olsa da Mevlânâ'nın İbn Arabî'den ne denli etkilendiği ve onunla aynı kanaati paylaştığı aşağıdaki şu sözlerinden de anlaşılmaktadır:

"*Ey Rabbim! Sen kabır şarabıyla insanı sarhoş edersen yok olan şeylere varlık sûretini verir, onları var gibi gösterirsin.*"³

"*Eserin artışı O'nun zuburudur. Bu suretle sanatları ve işi zâbir olur, görünür.*"⁴

"*Biz çenge dönmüşüz, mızrabı vuran sensin; inleyiş bizden değil, sen inliyorsun. Biz ney gibiyiz, bizdeki ses sendendir; biz dağ gibiyiz, bizdeki sedâ sendendir. Kazanıp mat olmada satranç gibiyiz biz; ey sıfatları boş zat, kazanıp mat olmamız da senden. Ey rubumuzun rubu, biz kim oluyoruz da, kendimize varlık biçip ortaya çıkalım. Biz bir alay biçten ibaretiz. Bizim varlığımız da bir biçtir. Sen ise bir Vücd-ı Mutlaksın ki, her şeyin ortaya çıkacağı bir aynada fânileri gösteriyorsun. Bizler birer arslanlarız, fakat hakiki değil, sancak üzerine nakşedilmiş ve esen rüzgârla hareket eden arslanlar. Sancak üzerindeki bu arslanların hareketleri hissedilir de, bunları hareket ettiren rüzgâr görünmez. Bizlerin varlığı senin ihsanın, senin icâdındır. Yokluğa varlık lezzetini tattırıp, onu ezelde kendine âşik etmişsin.*"⁵

Mevlânâ'ya göre varlık adı verilen şeyler gerçek manada var değildir. Onlara varlık isnat edilmesi ve var olarak bakılması, mazhariyet yani hakiki varlığa aynalık yapma alâkasından ötürüdür ve mecâzidir. Gerçek ve tek hakiki varlığın sahibi Allah'tır.⁶

Mevlânâ'ya göre Allah'ın gerçek ve tek varlık olarak nitelendirilmesinin başka bir nedeni de âlemin sınırlı olmasıdır. "*Sınırsızға karşı sınırlı olan, yok demektir; Allah'ın zatından başka her şey, yok olucudur.*"⁷

Mevlânâ hep Allah'ın birliğinden söz etmiş, O'nun birliğinde fâni olmuş ve bu birlik karşısında mâsivâyı âdetâ yok kabul etmiştir. O, Mesnevî'sindeki bir şiirinde şöyle der:

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2005, 115 (İnternette PDF formatında).

¹ Bkz. Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul 1994, I, 47.

² Mevlânâ Celâlüddin Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, KB Yayınları, Ankara 2000, I, 212, b. 2001.

³ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul 1988, I, 97, b. 1199.

⁴ Mevlânâ, *a.g.e.*, IV, 136, b. 1668.

⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, MEGSB Yay., İstanbul 1985, I, 153, b. 602-10.

⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 41-42, b. 517-20. Ayrıca bkz. Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1982 s. 89.

⁷ Mevlânâ, *Mesnevî ve Şerhi*, II, 449, b. 3329; *Fihî Má Fihî*, çev. Ahmet Avni Konuk, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 15-16.

"Bizim Mesnevîmiz vahdet dükkâmıdır.

*Onda Bir'den/Allah'tan başka ne görürsen, o puttur."*¹

Başta İbn Teymiyye olmak üzere bazı İslâm âlimleri, özellikle İbn Arabî'yi ve bu arada bütün vahdet-i vücudcuları ittihad ve hulûl ile suçlamış ve hatta küfürle itham etmişlerdir.² İbn Arabî'den sonra vahdet-i vücudun en büyük temsilcilerinden olan Mevlânâ'nın da bu suçlamalardan nasibini aldığı muhakkaktır. Kanaatimizce onun hakkında söylenen bu tür isnatlar ve ithamlar -eğer bir art niyet yoksa-, eserlerindeki düşüncelerini bir bütün olarak ele alıp analiz etmemekten kaynaklanmış olabilir. Zira onun gerek Mesnevîsini gerekse Dîvânını ve diğer eserlerini iyice tekik edenler ve okuduklarını anlayabilenler göreceklere ki, onun şiirleri hep tevhid eksensidir. Nitekim o kendisine isnat edilen ittihad ve hulûl meselesine bir şiirinde şöyle cevap verir:

"Kul kendinden mutlak olarak fani olmadıkça

tevhid, onun nezdinde tam tabakkuk etmez

Tevhid hulûl değildir, senin yok olmandır;

*yoksa asılsız lâflarla hiçbir bâtul hak olmaz."*³

Mevlânâ'nın vahdet-i vücud anlayışında ittihad ve hulûl söz konusu değildir. Felsefî bir hüviyete sahip olmayıp, daha çok aşk ve sevgi eksenli olduğu için, onun bu anlayışının panteizmle de ilgisi yoktur. Onun vahdet-i vücud anlayışı -tıpkı İmam Rabbânî'de olduğu gibi- "heme ezost=her şey O'ndandır" telakkisine dayanır. Nitekim o bir şiirinde şöyle der:

"Bulutun parlaklığı ve letâfeti hakikatte Kamedendir.

*Her kim buluta Kamedir derse çok sapıktır."*⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'nın bu şiirinin şerhinde şu ifadeler yer verir:

"Sofîye kitaplarında "Heme ost" ve "Heme ezost" yani "Her şey O'dur" ve "Her şey O'ndandır" diye iki tâbir vardır. Birincisini söyleyenler mazharı zâhir, tabir-i diğerle, aksi (yansımayı) âkis (âkseden) zannedenlerdi. Evet her şeyde Hakk'ın kemâl-i zuhuru vardır. Fakat her şey Hak değildir. Eğer öyle olsaydı, Güneşin ve Ay'ın önüne tesâdüf edip onların aks-i ziyâsıyla (ışığının yansımasıyla) parlak görünen bulutların da Güneş ve Ay olması lâzım gelirdi. "Heme ezost" yani, "Her şey O'ndandır" diyenler

¹ Tahir Büyükkörükçü, *Hakiki Vecbesiyle Mevlânâ ve Mesnevî*, Şelâle Yay., İstanbul 1972, s. 11.

² Bkz. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye, *mecmûu Fetâvâ*, Derleme ve Tertip Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsim el-Âsımî, Kahire 1404, II, 176, 296; *Mecmûatü'r-Resâil ve'l-Mesâil*, Lecnetü't-Türâsî'l-Arabî, yy. ty., I, 118-19; Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer, *Risâle fî Vahdeti'l-Vücud*, İstanbul 1294, s. 3-33; Aliyyü'l-Kârî, *Risâle fî Vahdeti'l-Vücud*, İstanbul 1293, 52, 87-91, 114; Mustafa Sabri, *Mekşû'l-Akl*, Dâru'l-İhyâ, yy. 1950, III, 87-91, 94-98.

³ Büyükkörükçü, *a.g.e.*, s. 60.

⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. ve Şerh Tâhirü'l-Mevlevî, XIV, 199.

ise, kemâl sahibi olanlardır ki, hem aynaya bakarı, hem de aynadaki aksi görenlerdir.¹

Mevlânâ'nın eserlerinde Allah ve Hz. Peygamber'e, başka bir ifadeyle Kur'an ve Sünete bağıllık çok açık olarak görülür. Nitekim o bunu şu şiirinde şöyle dile getirir:

Ben, sağ olduğum müddetçe Kur'an'ın kölesiyim, bendesiyim,

Ben, Muhammed Muhtar'ın yolunun tozuuyum,

Benim sözümünden, bundan başkasını bir kimse naklederse,

Ben ondan da bîzârım, o sözlerden de bîzârım.²

Böylesine Allah ve Peygamber âşığı bir Mevlânâ'nın vahdet-i vücud telakkisinde ittihad ve hulûlün yer aldığını iddia etmek veya onun bu anlayışında panteizmin varlığından söz etmek oldukça zordur. Ancak vahdet-i vücud sisteminin zaaflarının olduğu da bir gerçektir. Muhtemelen bunun farkında olan Mevlânâ, yanlış anlamalara sebep olabilir ve tevhid ilkesine hâle gelir düşüncesiyle Allah'ın varlığı ile âlemin varlığını eşitlemenin yanlış olduğunu vurgular. Ona göre insan Allah'ın tecessümü değil, tecellisidir. O, zâtıyla değil, isim ve sıfatlarıyla tecelli eder. O'nun zâtı bilinemez ve mutlak gaybdir.³

Mevlânâ'ya göre gözler Yüce Allah'ı algılayamaz, göremez. O, halkından ve onların gözlerinden gizlenmiştir, fakat O'nun eserleri görünür. O, her şeyin yapıp edeni ve her şeyi harekete geçirendir. O, bu düşüncesini örneklerle açıklamaya çalışır: Aynada görünen hayale gelince, o aynadan değil, bilakis o, aynanın önünde duranın hayalidir. Neyden dinlediğimiz nağme, o âlete değil, onu çalana aittir (...).⁴ Dolayısıyla yaptığımız eylemler bizim değil, Allah'ındır. Sen aynada bulunan nakşî görürsün. Bu nakış aynanın değil, senin sûretindir. Yani senin hareketin ve sükûnun ancak Allah'ın emriyledir. Seni, sendeki İlâhî sırrı yaratmak suretiyle hareket ettiren O'dur (...). Bizden sâdır olan her bir nefes ve hareket, "Eşhedü en lâ ilâhe illâllah"ın aynıdır.⁵

Mevlânâ'nın buna benzer birçok şiiri vardır. Biz bu kadarının yeterli olduğu kanaatindeyiz. Burada sanki Mevlânâ'nın cebr görüşünde olduğu hissedilmektedir. Aslında genel anlamda sofiler, mutlak bir ihtiyar düşüncesini benimsemezler. Ancak onların cebr-i mutlak görüşünde olduklarını da söyleyemeyiz. Biz burada Mevlânâ'nın irade görüşünü izah edecek değiliz. Yalnız şu kadarını söylemeliyiz ki, "fenâ fillâh" makamına ulaşan ârifte hür irade söz konusu değildir. Vahdet-i vücud anlayışına göre onun varlığı, Hakk'ın varlığında kaybolmuştur.⁶ Bizim vurgulamak istediğimiz husus, Allah'ın hür bir iradeye sahip olduğu gerçeğidir. Mevlânâ'nın bu anlayışa sahip olması -

¹ Mevlânâ, *a.g.e.*, XIV, 199.

² Büyükkörükçü, *a.g.e.*, s. 7. Bizârım: Bıkmışım, bezmişim, usanmışım.

³ Mevlânâ, *Mesnevî*, II, 54, b. 708-709; VI, 251, b. 3172. Ayrıca bkz. Tunagöz, *Mevlânâ'nın Bazı Kelâmî Konularındaki Görüşleri*, s. 121.

⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, Arapça'ya çev. ve şerh Muhammed Abdüsselâm Kefâfi, Neşr. el-Mektebetü'l-Misriyye, Beyrut, II, 185.

⁵ Muhammed Celâlüddin el-Belhî er-Rûmî, *Cevâbiru'l-Âsâr fî Tercemeti Mesnevî Mevlânâ Hüdâvendigâr*, Arapça'ya çev. ve thk. Abdülaziz, İran, c. 5; Ali Hassûn, *a.g.e.*, s. 397-98.

⁶ Bilgi için bkz. Ramazan Altıntaş, *Mevlânâ'da İrade Hürriyeti*, CÜİFD., Aralık-2004 Sivas, VIII, 1-15.

ki Kur'an ve Sünnete bağlılığını binlerce şiirinde ifade eden bir zattan başka bir şey beklenemez- onun panteist düşünceden ne denli uzak olduğunu gösterir.

Sonuç

Vahdet-i vücud meselesi, tasavvufçularla ilim ehli arasında yüzyıllardır tartışılan bir meseledir. Bayezid-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Hallac-ı Mansur gibi tasavvufçular doktrinin temel konuları olan "Allah" ve "varlık" hakkında fikir beyanında bulunmuşlarsa da bu doktrini sistemleştiren Muhyiddin İbn Arabî olmuştur. İbn arabî'den sonra bu doktrinin ikinci büyük temsilcisi Mevlânâ'dır.

Zevk ve hal meselesi olan vahdet-i vücud doktrininin içinde taşıdığı paradokslardan veya Kur'anî düsturlara tam uymamasından dolayı vahdet-i vücudu panteizmle bir tutmak, dolayısıyla vahdet-i vücuda kail olanları, özellikle İbn Arabî gibi, Mevlânâ gibi ümmetin sevip saydığı, hüsnü kabul gösterdiği zatları -bazılarının yaptığı gibi insaf çizgilerini de aşarak- küfürle, zındıklıkla ve buna benzer ağır suçlamalarda bulunmak doğru olmasa gerektir.

MESNEVİ'DE ULÛHİYET TASAVVURU

Veysel KASAR*

Özet

Bu çalışma, Mevlana'nın Mesnevi'sindeki ulûhiyet düşüncesini ortaya çıkarmayı hedef almaktadır. Çalışmada Allah – mevcudat ilişkisi, Allah'ın sıfatlarının sınırsızlığı, yaratmanın Allah'a nispeti ve insanın cüz'î iradesi, insan ve cebir, Allah'ın denemesi, insanın aleme Allah'ın sıfatlarını tanıyarak bakması, eşyadaki tesirin gerçekliği, Allah'ın takdiri ve kulun tedbiri gibi konularda, ilahi sıfatları, Mevlana'nın nasıl değerlendirdiği incelenmeye çalışılacaktır.

Giriş

Mevlâna'nın kendisi gibi, eserindeki üslubu da müstesnadır. Bu eserin asırlardır cazibe merkezi olmayı sürdürmesi ilham aldığı Kur'an'ın “manevi bir tefsiri” olmasındandır.

Mesnevi sembolik bir dile sahiptir ve Mevlana, Allah'ı “aşk şeriatı”na¹ göre anlatmaktadır. Mevlana'ya göre bu dilden istifade etmek, kişinin niyetine bağlıdır. Müellif bunu, “Mesnevi'nin sözlerindeki suret, surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir; manâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur”² diyerek ifade etmiştir. Biz de bu uyarıyı dikkate alarak çalışmamızda, Mevlana'nın hikmet ve irfan bahçesinden “marifetullah gülleri” derme niyetindeyiz.

Mesnevideki Allah tasavvuruna, Mevlana'nın üslubunu yansıtan bir kısma ile başlamak uygun olacaktır.

Musa (a.s) yolda bir çoban gördü. Çoban, “Ey kerem sahibi Allah! Neredesin ki sana kul, kurban olayım. Çarığımı dikeyim, saçımı tarayayım. Elbiseni yıkayayım, bitlerini kırayım.. Ulu Allah, sana süt ikram edeyim. Elceğizini öpeyim, ayacığın ovayım. Uyuma vaktin gelince yerceğizini silip süpüreyim. Bütün keçilerim sana kurban olsun. Bütün nağmelerim, senin yâdınladır Allah'ım!” diye söylenip

* Dr. Öğrt. Gör., Harran Ün. İlahiyat Fak.

¹ Mesnevi, çvr. Veled Çelebi İzbudak, Veled, 2/1770 beytler. (Bundan sonra, birinci rakamla Mesnevi'nin cildi, sonraki ile de ciltteki beyit numaraları gösterilecektir.)

² Msn. 6/655

duruyordu.

Hz. Musa bu adama, “Kiminle konuşuyorsun?” diye sordu. Çoban, “Bizi yaratanla, bu yeri - göğü halk edenle” diye cevap verdi.

Musa peygamber “Vah vah, sen daha Müslüman olmadan kâfir oldun. Bu ne saçma söz! Küfrünün kokusu dünyayı tuttu” dedi.

“Çarık, dolak, ancak sana yaraşır. Allah’ın sıfatlarında cisim sahibi olmak ve ihtiyaç var mı? Büyüyüp gelişmekte olan süt içer. Ayağa muhtaç olan çarık giyer...”

“Doğmaz, doğurmaz” vasfı, O’na lâyıktır. Babayı da halk eden O, oğlu da. Doğma, cisim olanın vasfıdır. Doğan, kevn ü fesat âleminde, aşağılıktır, sonradan değildir.”

Çoban, “Ya Musa ağzımı bağladın, pişmanlıktan canımı yaktın!” dedi; Elbisesini yırtıp yana yana, bir ah çekti, başını alıp çöle doğru yola düştü.”

Musa (a.s)’ın çobana yaptığı bu uyanılardan sonra, -Mevlana’nın ifadesi ile- Allah (c.c) Musa’ya darıldı.

Allah’dan şöyle vahiy geldi: “Kulumuzu bizden ayırdın. Sen ulaştırmaya mı geldin, yoksa ayırmaya mı?”

Kadir oldukça ayrılığa ayak basma. Bence en hoşlanılmayan şey ayrılıktır. Ben, herkese bir huy, herkese bir çeşit ıstılah verdim.

Ona medih olan söz, sana zemdir; ona göre baldır, sana göre zehir!

“Bizse temizden de münezzehiz, pisten de. Ağırılıktan da arıyız, çeviklik ve titizlikten de!”

“Kullara ibadet edin diye emrettimse bir kâr, bir fayda elde edeyim diye değil, kullara ihsanlarda bulunayım diye.

“Onların beni tespih etmeleriyle münezzeh, mukaddes olmam. Bu tespih incilerini saymakla kendileri temizlenirler.

“Biz; dile, söze bakmayız; gönle, hale bakarız. Çünkü gönül cevherdir.. söz söylemekse araz. Bu yüzden araz, âriyettir, maksat cevherdir. ..Yıkık köyden haraç, âşar alınmaz.

“Hatalı söz söylerse bile ona hatalı deme. Kanına bulanıp şehit olursa yıkamaya kalkışma. Şehitlere kan, sudan yeğdir. Bu yanlış sözde yüzlerce doğrudan yeğ!”

“Kâbenin içinde kiblede eser yoktur, dalgıcın ayağında dolak olmazsa ne gam!”

“Yürü, sarhoşlardan kılavuzluk arama. Elbisesi paramparça olana yamadan

bahsetme.”¹

Mevlana'nın bu ifadeleriyle Allah'a teşbih ve teccimi isnad ettiği düşünülemez. O ehl-i sünnet alimlerinin kabul ettikleri Kur'an ve Sünnetin Tevhidle ilgili dayandırılan tenzih prensibine bağlıdır. Allah'ı eksik ve kusurlardan beri kılma anlamındaki tenzihî şu ifadelerinde açıkça görmek mümkündür: “O pakır; Sübhan, onun vasfıdır. O, batınî şeylerden de müstağnidir, zâhiri şeylerden de. Ondaki her türlü av, her çeşit ikram ve ihsan o padişahın kulları içindir.”² Onun bu lafızlarla aradığı, eserden müessire, delilden medlule, isimden müsemmaya, eşyadan hakikata giden yola dikkat çekmektir. Şu ifadesinde bu çaba açıkça görülür: “Medlulü olmayan bir delalet edici hiç gördün mü? Yol olmadıkça katiyen gül de olmaz. Hakikati olmayan bir adı hiç gördün mü; yahut Kâf ve Lâm harflerinden gül topladın mı? Mademki ismi okudun; var, müsemmayı da ara.”³ Bu girişten sonra Mesnevideki Allah tasavvuruna geçebiliriz.

1- Mevcudat ve Allah

Mevlana'ya göre “zenginler yoksula cömertlik edebildiği, ekmeğin saf aynası açlık olduğu gibi, varlık yoklukla görünür ve yokluk varlığın aynasıdır. Bir yerdeki yokluk ve noksan bütün sanatların anasıdır. Elbise biçilmiş ve dikilmiş olunca terzinin mahareti nasıl görünebilir! Hastalık tıp sanatının güzelliklerini ortaya çıkarır. Noksanlar da kemal vasfının aynasıdır. Çünkü zıt, zıddı gösterir.”⁴ Bu teşbihlerden anlaşılan, alemdeki eksiklik, yetersizlik ve kemalsizlik gibi niteliklerin Allah'ın kemaline işaret ettiği, Hastalığın mahir doktoru ortaya çıkarması, terzinin meharetinin diktığı elbisede görünmesi gibi Allah (c.c) da nihayetsiz kemal sıfatlarını değişik niteliklerdeki alemi yaratmakla göstermektedir.

Varlıkların, kendi sahiplerini anlatan birer konuşma olduğunu söyleyen Mevlana, “Mahlukat konuşmaktadır. Her kelim bir kilime bürünmüştür.”⁵ der. Mevlana, konuşanların çeşitliliğine hayrandır. Hayretini, “Ey nakış, sureti olmayan! Bunca nakışlar, bunca suretler(le), sana hem müşebbih hayran olmuştur, hem muvahhit! (Suretler) gâh müşebbihi muvahhit yapmakta, gâh muvahhidin yolunu kesmekte.”⁶ demektedir.

Alemdeki suretler insanları değişik sonuçlara ulaştırıyor. Eşyaya bakış açısı ve niyet sonucu belirliyor. Bir gülde, bazı insanlar tabiatın esrarengiz gücünü, bir kısmı da Yaratacının güzelliğini görür. Mevlana bu çelişkiyi, “suretler gah müşebbihi muvahhid; gah muvahhidi müşebbih yapmakta” sözü ile ifade ediyor.

Mevlana eserdeki çokluk ile Zatın Allah'ın Vahdaniyetinin karıştırılmamasını

¹ Msn. c.2, 1725-1765

² Msn. 1/ 3140

³ Msn. 1/ 3455

⁴ Msn. 1/3200-3210

⁵ Msn. 2/2343

⁶ Msn. 2/55

ister. "Allah alemi yaratmakla artmadı. Halkı yaratması ile eser çoğaldı. Eserin artması O'nun zuhurudur. Bu suretle eseri ve işi zahir olur" der.¹

Ona göre, "insan, kendini, kendi vasıflarından arıtırsa, kendi pak zatı ile" Allah'ı tanır. Çünkü gaybın suretsiz ve hudutsuz güzellikleri, gönül aynasının saflık ve berraklığı ile görülür.² Gönül aynası saflaşınca topraktan hariç suretleri fark eder. Nakşî da, nakkaşî da müşahede eder. Çünkü güzel güzeli sever, güzeli ister. "Temizler temizler içindir."³ Aslı olmayan aslı olmayanları çekmekte, bakiler de bakilerden sarhoş olmaktadır.⁴

Allah'ın sıfatlarını tanımada niyetin safiyetine vurgu yapan Mevlana, "Allah'ı anmanın makul olması ancak Allah'ın rahmeti ile mümkündür" der.⁵ Ve bunu "istihaze olan kadının namaz kılması türünden bir ruhsata benzetir. Onun namazına bulaşan kan pistir, bir parçacık su ile temizlenir. İnsanın Allah'ı anışına da benzetiş ve zannediş bulaşmıştır. Bu, Allah'ın lutuf suyundan başka bir şeyle temizlenmez. Keşke secdede yüzünü kiblede çevirmiş olsaydın da tek 'subhane rabbiye'la'la'nın manasına ereydin."⁶ demektedir.

İnsan Allah'ın sıfatlarını tanımak için kendini bağlayan tabiat mihini kırmalı ona takılıp kalmamalıdır. Çünkü can orada her an yeniden yeniye apaçık bir alem görür. Fakat bir sığata takılıp kalmış olan kişiye cennet ırmaklarının kıyısı bile çirkin görünür.⁷ görünür.⁷

2-Yaratmanın Allah'a Nispeti

Mevlana Allah'ın fiil ve sıfatlarını dile getirdiği birçok yerde O'nun sınırsız irade ve yaratma gücüne dikkat çeker.

"Eğer sen kötülükler de ondandır dersen öyledir ama bundan onun kemaline noksan mı gelir ki? Bu kötülük ihsanı da onun kemalindedir.

Meselâ ressam iki türlü resim yapar: Güzellerin resimleriyle, çirkin resimleri.

Yusufulun, yaratılışı güzel hurinin resmini de yapar, ifritlerin, çirkin iblislerin

¹ Msn. 4/1665

² Msn. 1/3460, 3490

³ Nur, 24/26 Müellifin ıktıbastada bulunduğu ayetin tamamı şöyledir: "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (ifıracıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır." (TDV K.Kerim Meali, Ankara,1993 s.351)

⁴ Msn. 2/70, 80

⁵ Allah'ı nitelendirmek ve isimlendirmek ancak duyulur alemdeki denenenle şekillendirildiği için ifadede benzeşmeyi (teşbihi) gerektirir. Başka bir lafızla Allah'ı anmak mümkün olsaydı, onunla anardık. Allah'ın eş ve benzerden münezzehe olduğunu düşünerek, O'nu tanımak için yapılan isimlendirme bir zaruretin sonucudur. Kalam alimleri teşbihi hatırlatan, işitme, görme gibi manaları tenzih ile dengelemişlerdir. (Geniş bilgi için bkz.;Ebu Mansur el- Maturidi, Kitabü't-Tevhid, thk.: Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979 s.93)

⁶ Msn. 2/1770-1800

⁷ Msn. 4/2380

resmini de.

İki türlü resim de onun üstatlığının eseridir. Bu, ressamın çirkinliğine delil olamaz, bilâkis üstatlığına delildir.

Çirkinini gayet çirkin olarak yapar, o derecede ki bütün çirkinlikler, onun etrafında döner, örülür. Bu suretle de bilgisindeki kemal meydana gelir, üstatlığını inkâr eden rüsvay olur.

Eğer çirkinin resmini yapmayı bilmezse ressam, nâkıstır. İşte bu yüzden Allah hem kâfirin yaratıcısıdır, hem müminin.

Bu yüzden küfür de Allah'lığına şahittir, iman da. İkisi de ona secde eder.

Fakat bil ki müminin secdesi dileyerektir. Çünkü mümin, Allah rızasını arar, maksadı onun rızasını almaktır.¹ Küfür yaratana nispetle bir hikmettir. Fakat bize nisbet edilecek olursa bir afet, bir felaket olur.² Bu ifadeleri ile düşünür, “Allah’ı tenzih etmek için şerri O’na nispet etmekten”³ çekinen Mu’tezile’ye gönderme yapmıştır.

Mevlana’nın yorumu ile “duygu gözünün mezhebi i’tizaldir. Akıl gözüyse vuslata kavuşmuştur, sünnidir. Duyguda kalan kişi Mu’tezilidir. Bunu da bazen sevgiliyi tenzih etmek içi yapar.”⁴

“Oysa dünyada mutlak olarak kötü bir şey yoktur. Âlemde hiçbir zehir, yahut şeker yoktur ki birine ayak, öbürüne ayakkabı olmasın! Birisine zehirdir, öbürüne şeker gibi tatlı! Yılanın zehiri, yılanı hayattır, insanaysa ölüm! Deniz mahlûklarına deniz, bağ, bahçe gibidir...fakat karada yaşayanlara ölümdür, dağdır!”⁵

Mesnevi şarihlerinden Muhlis Koner, şerrin ve hayrın yaratılması ile ilgili beyitleri izah ederken, “âlemdeki kötülük ve şerhlerin insanın tekamülüne hizmet ettiğini” belirtir. İnsanlar kötülük ve bela ile ıztırap çekmese idi, tezat olmaz, ve tezatsız da hiçbir kabiliyeti inkışaf bulmazdı.⁶

Ancak Allah’ın yaratıcı Kudreti her yerde ve her şeyde görünür.

¹ Msn. 2/2535 - 2540

² Msn. 1/1995

³ Mu’tezile Adalet ilkesi gereği şerrin yaratılışını Allah’a vermez. Allah’ın adaleti onun adalet ve eşitliğe aykırı bir iş yapmasına engel olur. Mu’tezile’ye göre akıllı kişi, sadece hayırlı (el-salah) ve iyi iş yapabilir. Allah’ın hikmeti kullanı için neyin hayırlı olduğunu bilmeyi gerektirir. Dolayısı ile Allah kullarına zulm edemez. Onlara karşı kötü fiillerde bulunamaz; hayırlı olanı terke edemez. İslam Düşüncesi Tarihi, M.M Şerif, İstanbul, 1990, c. 1/236;İrfan Abdulhamid, İslamda İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları, İstanbul, 1983 s.105

⁴ Msn. 2/60 Mevlana bu cümlesi ile Mu’tezile’nin “Allah’ı tenzih etme” düşüncesinde hatalı olduğunu nezih bir üslupla eleştirmiştir. Mu’tezile’nin bu hususta dayandığı nokta, insanın bir işin fenalığını bildikten sonra onu yapmaktan çekinmesidir. Onlar, insandaki bu davranıştan hareketle Allah’ın da işin kötü oluşunu bildiğini ve onu yapmadığını söylemektedirler. Allah’ın zulmü işlememesinin sebebi, insanın fiillerinde zulmün bulunuşudur. Eğer Allah insanın fiillerinin yaratıcısı olmuş olsaydı, bu takdirde, Onun da zalim olması gerekirdi. Oysa Allah zulümden münezzehtir. Kelam, Ş.Gölcük-S.Toprak, Konya, 1991 s.230

⁵ Msn. 4/65

⁶ Koner M. Muhlis, Mesnevi’nin Özü, Konya, 2005, I-II-III, s.288

“Cebrail’in kuvveti yaratanın Cemalinden, Hak Abdal’inki de Hak’tandır.” Tur dağı tecelliye uğrayınca boğazlandı, şarap içti, hatta o şaraba dayanamadı, yarıldı. Herkes, herkese bir lokma verebilir ama, boğaz bağışlamak Allah işidir... Allah’ın lutfu su için de yüzlerce ot bitirsin diye toprağa da boğaz ihsan eder. Toprakta yaratılan mahluklara da boğaz verir, ağız verir.¹ Mevcudattaki nisbi gerçekleri görmek için Mevlana, “kendi gözünü yum O’na aşık olanlardan ariyet bir göz edin” der. “Kim kendini Allah’a verirse Allah kendisini ona verir” ve “Onun gözü de ben olurum, eli de gönlü de” hadislerini zikreder.²

3- Muhit Sıfatlar ve İnsan İradesi

Allah her şeye muhittir. Bir işi yapması bir başkasına engel değildir. Mevlana bu gerçeği şeytanın Allah’a karşı ‘bima ağveyteni’ ve Adem (a.s)’ın ‘Zalemna enfüsenâ’ demesi ile kıyas eder. Yaratıcının kudretine karşı kulun, zulüm ve günahı kendine nispet etmesinin kulluk edebine riayet olduğunu, “Hürmet eden hürmet görür. Şeker getiren badem şekerlemesi yer” diyerek ifade der.³

Hız.Mevlana Allah’ın muhit sıfatlarına rağmen insanın şirke düşmesinin Yüce Allah’ın gayretine dokunduğunu belirtir. O, Allah’ın gayret ve kıskançlığını şöyle anlatır:

“Allah Kıskançtır, vasfı söze ve sese sığmayan Allah, kendisinden başka her şeyi kıskanır. Padişah, birisi, yüzünü gördükten sonra başkasına meylererse kıskanır.” Mevlana “halktaki bütün kıskançlıkların Allah kıskançlığının birer ferdi olduklarını söyler.⁴

Düşünürümüz, sıfatlardaki ihata ve itlakın bir parçası olarak Allah’ın Hadi ve Mudill isimlerini şöyle yorumlamıştır:

“Allah tapusu, rahmet ve keremlerle dopdoludur. Varlık da O’na aşık yokluk da; küfür de O ululuk sahibi Allah’a aşiktir iman da.”

Mesnevideki ifadeleri ile Mevlana, Firavun’un dilinden, “Musa da, ben de aynı kapının kuluyuz. Fakat senin ormanında senin baltan işliyor; dalları senin baltan kesmektedir. Bir dalı yetiştiriyor, diğerini kesip atıyor” demektedir.⁵

O bu sözleriyle çarpıcı bir şekilde hidayet ve dalaletin Allah’ın iradesine bağlı olduğunu anlatmıştır.

Mevlana’ya göre Allah’ın her şeyi muhit olan irade ve sıfatları kişiyi cebir fikrine sürüklemelidir. Çünkü O bu tür sapmalara karşı, “kulun iradesini bir kenara koymasının” şeytani bir iş olduğunu söyler. “Can şarabının başka kıvamı vardır. Cebir ve ihtiyar ise akıl meselesidir” diyen Mevlana, cebir fikrini şeytanın Allah’a itirazına

¹ Msn. 3/10, 15, 20

² Msn. 4/75

³ Msn. 1/1485

⁴ Msn. 1/1770

⁵ Msn. 1/2445 - 2455

bağlar ve “Ne zamana kadar cebir ağacına sıçrayıp çıkacak, ihtiyarını bir tarafa bırakacaksın” diye sorar.¹

Hiz. Mevlana Allah'ın yaratmasının eseri olarak esen yel gibi, insan nefesinin de dudak hareketi ile bedeninin emrine tabi kılındığını ifade ederek cüz'i iradenin rolüne dikkat çeker. İnsan külli irade ile cüzi iradenin rollerini sürekli göz önünde tutmalıdır. Kendi ifadesi ile şöyle der:

“Gâh o nefesle birisini över, birisine haber yollarsın... gâh birini kınar, aleyhinde bulunur, söversin! Buna bak da öbür rüzgârların hallerini de bil...akıllılar cüz'de küllü görürler.

Allah, rüzgârı gâh bahar rüzgârı yapar, gâh kışın onu, bu güzellikten soyar, ayırır.

Ad kavmine kasırga halinde getirir, Hud Peygambere ise aynı rüzgârı güzel kokulu bir halde estirir. Bir rüzgârı zehirli sam yeli haline sokar; sabah rüzgârını da gelişi kutlu bir hale kor.

Her türlü yeli onunla mukayese edesin diye sana da bir nefes yeli verdi.

Lûtuft ve kahr yeli olmadıkça söz olmaz... söz, bir bölük halka baldır, bir bölüğüne zehir!

Yelpaze, birisini serinlendirmek için sallanır... fakat sivrisineklerle kara sinekleri de kahretmek içindir! Artık Allah takdirinin yelpazesi, neden mihnetlerle, belâlarla dolu olmasın?

Mademki cüz'i olan nefes rüzgârı, yahut yelpazenin çıkardığı yel bile, ya bir şeyi bozmak, ya bir şeyi düzene koymak için esmekte...

Bu şimal rüzgârı, bu seher ve bu batı yeli nasıl olur da lûtuftan, ihsandan uzak olur?² Mevlana bu ifadelerle, Allah'ın rüzgârı veya yeli yaratırken değişik gayeler izlediğini çarpıcı örneklerle göstermiştir. Bir şeyden çok şeyi hedef edinmek ve farklı sonuçlar ortaya çıkarmak her şeyi Kudret kabzasında tutan Bir'ine ait farklı bir imtiyazdır. Bu imtiyaz hayatımızın her anında da ibretle seyredilmektedir.

Mevlana'nın sıfatların sınırsızlığını anlatırken verdiği bir örnek de de Allah'ın Kâfi ismidir. Edebiyattaki intak sanatı yolu ile Mesnevi müellifi şöyle der:

"Kâfiyim, sana bütün hayırları sebepsiz, başkasının yardımını vasıta etmeden veririm.

Kâfiyim, seni ekmeksiz tutuyorum... ordusuz, askersiz sana beylik, padişahlık ihsan ederim... Bahar olmadığı halde sana nergis ve ağustos gülü verir; kitapsız ustasız sana bilgiler belletirim...

Kâfiyim, ilaçsız sıhhat verir; mezarı, kuyuyu meydan haline getiririm...

¹ Msn. 4/1390

² Msn. 4/130 - 140

Musa'ya bütün âlemin başına indirsin diye bir sopa verir; kuvvet kudret bağlarım... Musa'nın eline bir nur, bir parlaklık veririm ki güneşe bile tokat atar!

Sopayı yedi başlı yılan haline getiririm... hem öyle bir yılan ki erkek bir yılanın belinden gelmemiş, dişi bir yılandan doğmamış.¹ Mevlananın günlük yaşantımızdan verdiği örnekler Kafi ismini soyut bir gerçeklikten çıkarıp, fiilen fark edilir kılmaktadır.

İsimlerin tecellisi gayretli ile tembel insana aynı değildir. Allah'ın lutfu olmazsa insanın cüzi iradesi kar etmez. İnsanın vazifesi dua ve iltica ile Allah'ın ihsanına talip olmaktır...

"Hem sen söyle, hem sen dinle, hem sen ol. Biz bunca malımız mülkümüzle yine hiçbir şey değiliz.

Yarabbi, bize tekliflerde bulundun, lütfet de secdeye rağbetimizi artır; bize cebir tembelliğini gönderip şevkimizi söndürme. Cebir, kâmillerin kolu, kanadıdır.. Tembellerin bağı, zindanı.

Bu cebri, Nil suyu gibi bil. Mümine sudur, kâfire kan.

Kanat, doğan kuşlarını padişaha götürür, kuzgunları mezarlığa."²

4-Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri

Mevlana Allah'ın her insana hür bırakılmış bir ihtiyar ve irade verdiğini söyler. Ancak bu iradenin hayır yöne gidişinde meleklerin, şerre kaymasında da şeytanın hisseleri bulunmaktadır. O hayır ve şerre olan temayülü şöyle anlatır:

"Sendeki hayır ve şer ihtiyarı, ilham ve vesveselerle bir iken on olur, on kişinin ihtiyarına sahip olursun.

Namazdan çıkarken meleklerle selâm vermenin anlamı 'sizin güzel ilhamınız ve duanız yüzünden ihtiyarımla şu namazı kıldım demektir.

Suçtan sonra da tutar, İblise lanet edersin. Çünkü bu eğrilğe onun yüzünden düştün. Şeytanla melek, gayp perdesi ardında gizlice bu kötülükle iyiliği sana gösterir.

Fakat gözünün önünden gayp perdesi kalktı mı seni hayıra, şerre sevk edenlerin yüzlerini görürsün. Onların sözlerinden, gizlice söz söyleyenlerin bunlar olduğunu tanırırsın.

Şeytan, ey tabiat ve ten tutsağı der, ben bunu sana gösterdim, fakat zorlamadım ki. Melek de, ben sana, bu neşe yüzünden gamın artar demedim mi?"³ derler.

"Aya o güzel yüzü Allah vermiş, güle o hoş kokuyu Allah ihsan etmiş dediler.

¹ Msn. 4/3515 - 3520

² Msn. 6/1440

³ Msn. 5/2980 - 2995

Padişah dedi ki: İnsanın elde ettiği şey zararsa çalışmamasından ileri gelmiştir, kârsa çalışıp çabalamasından. Yoksa Âdem, “Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik” der miydi.

Bu suç bahtımdan. Kader böyleymiş, ihtiyatın tedbirin ne faydası var? derdi.

İblis gibi hani. O da “Sen beni azdırdın. Hem kadehimizi kırıyor, hem de bizi dövüyorsun” demişti ya. Halbuki takdir haktır ama, kulun çalışması da hak. Kendine gel de koca şeytan gibi kör olma.

İki iş arasında tereddütte kalıyoruz. Hiç ihtiyarımız olmasa bu tereddüt olur mu? İki eli, iki ayağı bağlı olan adam bunu mu yapsam onu mu, der mi?

Şu halde tereddüt, bir kudrete delâlet eder. Böyle olmasa tereddüde düşenin bıyığına gülerler. Yiğidim, kadere az bahane bul! Nasıl oluyor da suçunu başkalarına yükletiyorsun?

Zeyd, kana girsin, cezasını Amr çeksin... Amr, şarap içsin, Ahmet dayak yesin, bu olur mu?”¹

İnsan Allah’ın takdirine bakıp kendini tembelliğe atamaz. Ancak takdirin önüne de geçemez. Mevlana’ya göre kişinin tedbirine güvenmesi takdire karşı bir tuzaktır. Fakat geçerli olan her zaman takdirdir. Bunu düşünürümüz bir temsille anlatır:

“Allah’ın takdirini, kendi tedbirinden üstün gören kişi, nasıl olur da kendi tedbirleriyle gönlünü avutabilir? Aklına, tedbirine güvense tuzak içinde olduğu halde tuzak kurar, fakat canına andolsun, ne bu kurtulur, ne o! Yüzlerce çayır, çimen bitse de, dökülse de sonun da yine Allah’ın ettiği çıkar!

Ekilmiş ekinin üstüne ekin ekerler ama bu ikincisi fânidir, ilki doğrudur, ilki yerindedir. İlk ekin kemal bulur, seçilip toplanır. İkinci tohumsa bozulur, çürüyüp gider.”²

Hız. Mevlana takdir ve tedbir dengesini kaybederek kendini cebir illetine kaptıranla ilgili bir fıkra nakleder.

“Biri ağacın tepesine çıkmış, meyvelerini döküyordu. Bağ sahibi gelip ‘a alçak dedi, Tanrı’dan utanmıyor musun? Bu yaptığın ne?’

Hırsız dedi ki: Tanrı bağından Tanrı kulu, Tanrı’nın ihsan ettiği hurmayı yerse, adice ne kınıyorsun, gani Tanrı’nın ihsanını neden kıskanıyorsun?

Bağ sahibi, hizmetçisine, Aybek, dedi, “getir o ipi de şu adama cevap vereyim.”

İp gelince hırsız ağaca bir güzelce bağladı. Arkasına, ayaklarına vurarak onu dövmeye başladı.

Hırsız, “yahu” dedi, “Tanrı’dan utan, bu suçsuz günahsız kulu öldürüyorsun.”

¹ Msn. 5/405 - 410

² Msn. 2/1055

Bağcı, “Tanrının kulu, başka bir kulunu Tanrı sopasıyla güzelce dövüyor.

Sopa da Tanrının, arka da, yan da. Ben, ancak onun kulu ve buyruğunun aletiyim. Hırsız, cebirden tövbe ettim, ihtiyar vardır” dedi.

Onun ihtiyarı bir atlıdır, bizim ihtiyarımıza binmiş.Tanrı ihtiyarı, bizim ihtiyarımızı meydana getirmiştir. Emir, ancak ihtiyara dayanır.”¹

5-Eşyadaki Tesir

Mevlana güneş ve yıldızların madenlere yüzlerce tesiri olduğunu söyler. Ancak Allah dilerse güneşin tesirini güneşi dürüp kaybetmesi gibi kaybeder.

İnsan hiçbir değeri olmayan topraktan meydana gelmiştir. İnsan gözü evvelce rahimde bir et parçası idi. Yağ parçası görmeye sebep olamaz. İnsanın toprakla, cinlerin ateşle bir münasebeti yoktur. Eşyadaki bu ilişkileri yaratan Allah’tır.

Yele göz vermemiş olsaydı Ad kavmini nasıl fark ederdi?

Nemrut’un yaktığı ateşe göz olmasaydı Halil’e nasıl olur da, kendisini zahmetlere sokup saygı gösterirdi?

Nil görmeseydi, Kıpti ile İsrail oğullarını nasıl ayırt edebilirdi? Dağda taşa görüş yoktu da nasıl Davut’a yar oldu?

Bu yeryüzünün can gözü yoktu da Karun’u neden öyle sömürüp yuttu?

Hannane direğinin gönül gözü olmasaydı o eşsiz erin ayrılığını görür müydü? Kırık taşlar, görmeselerdi avuç içinde nasıl şahadet ederlerdi?

A akıl, sen kanatlarını aç da “İza zülziletil arzu zilzaleha” suresini oku!”²

6-Allah’ın Hilesi

Mevlana yüce Allah’ın insanları sürekli denemeye tabi tuttuğunu değişik temsillerle anlatmıştır. Bu temsillerden birinde, bir derviş, mekandan ve hissi şeylerden münezze bir şekilde Allah’ı görür. Allah’ın çevresinde bir tarafta, “Acil zevklere” aldanan insanlar, diğer yanda da “Allah’ın rızası için” sıkıntıları isteyen iki grup vardır. Müellif bu temsilde büyük ölçüde kendi nefis mücadelesini yansıtmış, Allah’ın rızasına ulaşmanın “helal de” olsa geçici zevkleri terk ile kazanılacağına dikkat çekmiştir.

Bir derviş bir dervişe “Allah’ı nasıl gördün, söyle” dedi.

Derviş dedi: Neliksiz, niteliksiz gördüm.

Solunda cihanı yakıp yandıran müthiş bir ateş, sağında güzelim bir ırmak.

Bir kısım halk o ateşe el atmış, bir kısım halk ise o kevsere ulaşacağından

¹ Msn.5/3080 - 3085

² Msn. 4/515, 2415, 2420

neşeli ve sarhoş.

Fakat bu, bir oyundu. Kim o ateşe, kıvılcıma atılıyorsa öbür yandaki sudan baş çıkarıyordu.

Kim suya atılıyorsa derhal kendisini ateş içinde buluyordu.

Bunun sırrını pek az kişi anlıyordu.

Halk eldeki hazır zevki mabut edinmiştir. Halk, bu oyunu kaybetmiş, bu oyunda zarara girmiştir.

Ey hakikatten haberi olmayan, ibret al, ibret!

Ateş, 'ey bön ahmaklar, ben ateş değilim, makbul bir kaynağım.

A gözsüzler sizin gözünüzü bağlamışlar. Bana gelin, kıvılcımlarımdan kaçmayın.

Ey Halil burada ne kıvılcım vardır, ne duman. Bu görünen şey, ancak Nemrud'un büyü, hilesi' demekteydi. Sen de Halil gibi akılıysan ateş senin soyundur, sen bir pervanesin.

Bilgisiz kişi, eşekliğinden bana acır, bense bilgi ve görgü sahibi olduğumdan ona acırım' diye bağırıp durur. Hele şu suların bile canı olan ateş yok mu? Pervanenin işi bizim işimizin aksi.

O nur görür ateşe atılır, gönül de ateş görür, nura dalar.

Ulu Allah'ın, Halil evladı kimdir, göresin diye böyle oyunları vardır.

Ateşe su şeklini vermişler, ateşin içinde de bir kaynaktır coşturmuşlardır.

Bir büyücü büyüyle bir topluluk içinde pirinçle dolu sahanı, akreplerle dolu gösterir. Evi, büyü ve nefesiyle akreplerle dolmuş gösterir ama onlar, sahici akrep değildir ki.

Büyücü bunun gibi yüzlerce hüner gösterdikten sonra artık düşün, büyücüyü yaratan, neler yapmaz?

Büyücüler ona kuldur, köledir. Hepsi de yont kuşu gibi tuzağa düşmüşlerdir.

Kendine gel de dalgalara benzer hilelerin nasıl baş aşağı olduğunu Kuran'ı okuyup anla. Ben Firavun değilim ki Nil'e gideyim. Ben, Halil gibi ateşe giderim.

O ateş değildir, duru bir sudur. Halbuki öbürü hileyle ateş gibi bir su görünmededir.

İyi şeyleri caiz gören o Peygamber, ne de güzel söyledi: Bir zerre aklın oruçtan da yeğdir, namazdan da.

"Bu âlemde bir an bile yok ki tuzak olmasın. Ey akıllı fıkırlı er, sevgiliyi perdesiz görmek istiyorsan ölümü seç, o perdeyi yırt.

Fakat, ölür mezara gidersin hani o ölümü değil. Seni değiştiren nura götüren

ölümü seç.”¹

Mevlana bu temsilde bir taraftan zevkleri terk etmeyi öneriyor, diğer taraftan da Allah'ın hileleri olarak ifade ettiği imtihan ve denemelerin gerçek yüzünü ancak Kur'an okumakla öğrenebileceğimizi belirtmektedir. “Ölmeden önce ölünüz, hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekiniz” hadisine telmihte bulunarak, Allah'ı perdesiz görmenin ancak bu uyarıya göre yaşamakla mümkün olduğuna hatırlatıyor.

7-Eşyaya Allah'ın Adıyla Bakmak

Mevlana Allah ve kul arasındaki ilişkiyi baba ile oğul arasındaki münasebete benzetmiştir. İlişki iyi olursa oğul huzurludur. Değilse babayı görmek istemez. İnsan alemlerin Sahibi ile ülfet halinde olursa bu dostluk kişiye yansır. Böyle bir mü'minin durumu, elindeki aynayı hoş manzaralara çeviren ve onların güzelliklerini aynasında seyreden insan gibidir. Allah'ı sıfatları ile tanıyan insanın aleme bakışı müellifin kendi ifadesi ile şöyle ifade edilmiştir:

“Bütün âlem akl-ı küllün suretidir..akl-ı külle aykırı hareket ettin cefada bulundun mu dünya, senin gamını arttırır; nitekim babanla bozuştun mu, onu gördükçe kederlenirsin; yüzünü görmek istemezsin, halbuki bundan önce gözünün nuruydu.

Bütün âlem, akl-ı küllün suretidir... bütün insanların babası odur.

Bu babayla uzlaş, asiliği bırak da su ve toprak, sana altın döşeme görünsün.

Ben daima bu babayla uzlaşmış haldeyim... onun için şu âlem, bana cennet görünmede!

Ben cihanı nimetlerle dopdolu görüyorum... sular kaynaklardan coşup akmada... Bu suların sesleri kulağıma geldikçe aklımı gönlümü sarhoş etmede!

Dallar tövbebekar dervişler gibi oynuyor... yapraklar, çalgıcılar ve şarkı okuyanlar gibi el çırpıyor.”² Mevlana kul ile mabud arasındaki ilişkinin meyvelerinden bir kısmını söylemekten çekinmiştir. Çünkü dinleyen kulaklar “şüphe içindedirler”.

8-Muhtelif İsimlere İşaretler

Ateş Allah Kahrından bir zerredir. Aşağılık kişileri korkutmak için bir kamçıdır. Bu kadar büyük ve üstün olan kahrı ile beraber yine de lutfunun soğukluğu ondan ileri.³

Allah'ın rahmeti gazabından üstündür. Bunun içindir ki her peygamber, kendi zıddına üstün gelmiştir. Çünkü, peygamber rahmetin neticesidir. Zıddı ise kötü

¹ Msn. 6/735

² Msn. 4/3260 - 3265

³ Msn. 4/3740

yüzlüdür, Kahır neticesidir.¹

Ululuk ıssı Allah'ın elbisesidir. Kim onu giymeye kalkışırsa vebale girer.

Taç onundur, kemer bizim. Vay haddini aşana!

Bu tavusluk kanadı, sana bir sınamadır. Buna kapıldın mı Allah'a ortak olmaya, kalkışırsın.²

Mevlana bir takım insanların gururlanmak için tavus kanatlarından yelpazeler yapmasını Allah'a karşı nankörlük sayar ve der ki:

"Bu ne nankörlük, bu ne cüret! Bilmiyor musun ki Nakkaşın kim?"

Haşa; Allah, neyi dilerse o olur. O, mekan aleminde de Hakimdir, mekansızlık aleminde de. Hiçbir kimse, onun ülkesinde onun emri olmadıkça bir kılı bile kılmıdatamaz."³

Mesnevi'de Allah'ın insanlara da ibret olması için yaratmada tedricilik prensibine riayet ettiği ifade edilir. Bu durum Allah'ın Hakim isminin alemdeki tecellisidir. Mevlana şöyle demektedir:

"Geceleyin geceye yavaşlık hususunda ders verir. Sıkıntının yavaş yavaş açılacağını gösterir. Yavaşlıkla, 'ey ham aceleci' der, 'dama dayanan merdivenden basamak basamak çıkarılır.

Tencereye yavaş ve ustaca kayna, delice kaynayan yemekten hayır gelmez' der.

Allah, âlemi bir kere Kün demekle yaratmaya kadir mi, değildi? Bunda şüphe mi var? Peki neden bu yaratış, altı gün sürdü; her gün de tam bin yıl kadardı?

Neden çocuk dokuz ayda yaratıldı? Çünkü padişahların âdeti bir şeyi yavaşlıkla yapmaktır. Neden Adem'in yaratılışı kırk sabah sürdü, yavaş yavaş o balçığı insan haline getirdi?

Allah, senin gibi aceleci değildir a ham adam. Sen, şimdi sıçrayıp koşun; çocuk olduğun halde kendini şeyh göstermedesin. Kabak gibi her şeyin üstüne çıktın.

A su kabağı, yeşil rengin tez sararır, çünkü o renk iğreti bir boyadır, aslında yok ki."⁴

Sonuç

Mevlana'nın "aşk şeriatına" göre Allah'ı anlattığını ifade etmiştik. Allah sevgisine dalan bu büyük insan Allah'ın yüce sıfatlarına aşıktır. Öyle ki, bu aşk Onu

¹ Msn. 5/515

² Msn. 5/530

³ Msn. 5/540

⁴ Msn. 6/1210 - 1215

Tevhidin iki önemli tezahürü olan Vahdet ve Vahidiyet deryasına sürüklemiştir. Tevhid şarabını bütün zerrati ile hissedenden Mevlana'nın, Şeriatın zahirine uygun düşmez gibi görünen temsilleri bu sarhoşluğun sonucudur. "Yoldaşlar, sevgili, yolları bağladı. Biz topal ceylânlarız, o avlanan bir aslan. Ona teslim olmak, emrine boyun eğmekten başka, böyle bir kan döken erkek aslana karşı ne çaremiz var?" derken bu sekr halini görmekteyiz.

Düşünür, her şeyi kudret ve ilmi ile ihata eden Allah'ı güneşe benzetir. "Güneş gibi ne uyumakta, ne bir şey yemekte. Ruhları da uyutmamakta, ruhlara da bir şey yedirmemekte. Gel demekte, ya ben ol, ya benim huyumla huylan da sana tecelli edeyim, yüzümü gör" ifadelerinde Mevlana'nın Tevhidin nihayetsiz tecellisi karşısındaki gözleri kamaşmış hali fark edilir.

Bu nedenledir ki, "Mademki beni sarhoş ettin, had vurma bana. Şeriat, sarhoşlara had vurmaz. Aklım başıma gelsin de o vakit döv. Zaten ben ayılmayı istemiyorum ki" ¹demektedir.

Mevlana Allah'ın sıfatlarını değişik bağlamlarla kullanmış, insanları Yaratıcı karşısında kul-mabud ilişkisine uymaya çağırmıştır. Sıfatlardan söz ederken Kur'an kıssalarına ve Hz. Peygamberin hadislerine yaptığı telmihler üslubuna zenginlik kazandırmış; adeta sehl-i mümteni seviyesindeki bir suhuletle yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını halkın anlayacağı şekilde anlatmıştır.

Mevlana'nın Allah tasavvurunun ehl-i sünnet alimlerinin genel prensipleri içinde olduğunu söylemek gerekir. Bu ara onun İslam tarihinde varlığını değişik renklerde de olsa sürdüren mu'tezile ve cebriye gibi ifrat ve tefrit görüş sahibi fırkaların görüşlerine iliştiirmeler yaptığı da gözlenmektedir. Mevlana'nın uluhiyet tasavvurunarengini veren cümlesi şu olsa gerektir:

"Sabırsızlıktan Allah'dan başkasına eş oldun mu onun ayrılığıyla dertlenirsin , hayrın kalmaz. Sohbetin halis altınsa nasıl oluyor da haine emanet ediyorsun?"

Allahla düş kalk, onun huylarıyla huylan da emanetlerin zâyi olmaktan da emin olsun, eksilmekten de".²

¹ Msn. 5/4200

² Msn. 6/570 - 575

Bibliyografya

Ebu Mansur el- Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, thk.: Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979

İrfan Abdulhamid, *İslamda İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, İstanbul, 1983

Koner, M. Muhlis, *Mesnevi'nin Özü I-II-III*, Konya, 2005,

M.M Şerif, *İslam Düşüncesi Tarihi*, İstanbul, 1990

Ş.Gölcük-S.Toprak, *Kelam Konya*, 1991

Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, çvr. Veled Çelebi İzbudak, İstanbul, 1989

TDV *K.Kerim Meali*, Ankara,1993

MEVLANA'NIN, İTİKADÎ MEZHEPLER ARASINDA TARTIŞMALI OLAN BAZI KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Mustafa EKİNCİ*

Özet

Mevlana (öl. 1273m.) yazdığı eserlerle asırlar boyunca bütün İslam alemini etkilediği gibi, eserlerinin diğer dillere çevrilmesiyle de bir çok açıdan bütün dünyayı etkilemiş ve etkilemeye de devam eden bir şahsiyettir. Mevlana'nın yazdığı eserler tamamen bilinmektedir. Onun kendisine ait olmadığı tespit edilen bazı şiirlerden hareketle veya kendisine ait olan bazı şiirlerinin zorlamalı bazı yorumlarından yola çıkılarak kendisinin gulat-ı şıadan, yani aşırı bir şiî olduğu iddia edilebilmiştir.

Oysa Mevlana'nın eserleri ve özellikle Mesnevisi dikkatli bir şekilde incelendiği zaman onun aşırı bir şiî olduğu şöyle dursun, Şiîlikle uzaktan yakından bir alakasının olmadığı görülecektir. Özellikle itikadî İslam mezhepleri arasında tartışmalı olan bazı konuları direkt veya dolaylı bir şekilde işleyerek bu konularda tam bir Sünnî gibi düşündüğünü göstermiştir.

Diğer taraftan Mevlana'ya göre aslında bu alemde her zaman bir ikilik mevcuttur. Diğer bir ifadeyle bu şehadet aleminin, suret-mana, varlık-yokluk, gayb-şehadet, ışık-karanlık gibi çift çift veya ikili zıtlar halinde zuhur etmiştir. Bu şekilde meydana gelmeler, Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin birer tezahürüdürler ve bu şekilde tecelli etmişlerdir. Ancak bununla beraber iman-küfür, hayır-şer gibi ayrımlar bize göredir. Allah'a nispetle hepsi birdir. Kötülük iyilikten ayrılmaz. Kötülük olmadan kötülüğü terk etmek imkânsızdır. Yine küfür olmadan din olmaz, çünkü din, küfrü bırakmaktır. Mevlana'nın bu anlayışına göre her hususta ikiliğin olması kaçınılmazdır. Bunu Mesnevideki şu mısralarıyla dile getirir:

“Fakat eğer her şey de ayıplı olsaydı bilginin ne faydası olurdu? Madem ki hepsi odun, burada öd ağacı yok demektir.

Her şey hak demek ahmaklıktır, fakat her şey batıl diyen de şakîdir”.

Mevlana'nın bu anlayışına göre konumuz olan itikadî İslam mezhepleri arasında da tartışmalı konular mutlaka olacaktır. Ve bu tartışmalı konular hakkındaki fikirler de farklı ve çeşitli olacaktır. Bu da son derece doğaldır ve aslına

* Doç. Dr., Harran Ün. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi.

bakarsanız böyle de olmalıdır.

Mevlanâ'nın fikirlerini direkt veya dolaylı olarak açıkladığı tartışmalı konular özetle şunlardır: Tevhid, C. Hakk'ın sıfatları meselesi, Cebr, Sahabelerin ve özellikle Muaviye'nin durumu, Sünnilik, Şiîlik, Mutezîlilik, Ehl-i Beyt, Allah'a el ve benzeri uzuvların isnadı, e'fal-i ibad, hulefay-i raşidinin sıralanması meselesi, irsal-i rusul, mehdî ve vahdet-i vücud gibi meselelerdir.

Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin, miladî on üçüncü asırda yaşamış (öl.1273) bir mutasavvıf olduğunu biliyoruz. Tasavvufa yönelmeden önce uzun bir müddet medrese tahsili görmüş ve ardından medresede öğrencilerine ders veren bir müderris olmuştur. Gerek tasavvufa yönelmeden önceki müderrislik hayatında ve gerekse tasavvufa yöneldikten sonraki hayatında İslam'ın bazı amelî ve nazarî konularıyla ilgili görüşlerini çeşitli vesilelerle açıklamıştır.

İslam fikir hayatında, itikadî İslam mezheplerinin temsilcileri, İslam'ın temellerini oluşturan itikadî meseleler hakkındaki fikir ve görüşlerini açıklamışlardır. Bu mezhepler arasında temel bazı konulardaki görüş farklılıkları günümüze kadar gelebilmiştir. Tartışmalı konuların çoğunun siyasi, itikadî ve bazılarının da nazarî olması hasebiyle bu görüş farklılıklarının bir kısmının kıyamete kadar devam edeceği de kuvvetle muhtemeldir.

Mevlana da büyük bir İslam alimi ve mutasavvıfı olması cihetiyle bu itikadî mezhepler arasında tartışmalı olan bazı konular hakkındaki görüşlerini en büyük eseri olan Mesnevi'de yer yer açıklamış ve meseleler hakkındaki kanaatini, şiirlerinde dile getirmiştir. Diğer taraftan, kendisine ait olmayan bazı şiirlerin ona ait olduğundan hareketle kendisinin gulat-ı şıadan olduğu iddia edilebilmiştir¹. Mevlana'nın kişilik ve şahsiyetinin anlaşılması açısından da onun özellikle tartışmalı olan konular hakkındaki fikirlerinin bilinmesine şiddetle ihtiyaç vardır diyebiliriz.

Ayrıca, Mesnevinin diğer bir özelliğine de dikkat çekmekte yarar vardır. Mevlana, kitabının, bir ilham eseri olarak yazıldığını ifade etmekte ve övmekte ve onu ilahî bir kitap olarak vasıflandırmaktadır.²

“Bu, ne yıldız bilgisidir ne remil ne de rüya. Tanrı doğrusunu daha iyi bilir ya, Tanrı vahyidir”³ demek suretiyle Mesnevinin kıymetini ifade etmeye çalışmaktadır.

¹ Reşat Öngören, “Mevlana Celaleddin-i Rumî”, DİA, XXIX, 445.

² Mevlana, Mesnevi, MEGSB Yayınları, ter: Veled İzbudak, Gözden geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı, I, Önsöz s. H.

³ Mesnevi, IV, 151. Menakibü'l-Arifin'de Sultan Veled'in şu hatırası da oldukça dikkat çekicidir. “Bir gün Sultan Veled buyurdu ki: Dostlardan biri babama şikayette bulundu ve alimler Mesneviye neden Kur'an diyorlar diye benimle bahse girdi. Ben de Kur'an'ın tefsiridir dedim deyince babam bir lahza susup sonra “A sersem dedi. Niçin olmasın? A eşek niçin olmasın? A orospu kardeşi niçin olmasın? Peygamberle velilerin harfi zarflarında Tanrı sırlarının nurlarından başka bir şey yoktur ki. Tanrı sözü onların temiz gönüllerinden biter, ırmağa benzeyen dillerinden akar. İster Süryanî dilince olsun, ister Seb'al Mesanî dilince.. İster İbrani dilince olsun, ister Arapça”. Mesnevi, IV, 326. Hemen belirtelim ki, Mevlana vahiy kelimesini burada bir istilah olarak değil de sözlük anlamını kastederek geniş manasında

Bu özelliğinden dolayı bir topluluğa Mesneviyi okuyan herhangi bir şahıs okumaya son vermek istediği zaman “İnçünün fermud Mevlanay-ı ma Kaşif-i esrarhay-ı Kibriya” (Ululuk sırlarını keşfeden Mevlana’mız böyle buyurdular) dedikten sonra yukarıya aldığımız mısraın orijinal metnini okur ve dersi bitirirdi.¹

Bu kısa açıklamadan sonra Mevlana’nın itikadî mezhepler arasında tartışmalı olan, özellikle itikat açısından önem arz eden bazı konular hakkındaki açıklamalarına geçebiliriz.

1- Tevhid Hakkındaki Görüşleri

Mevlana, İslam’ın temel taşı olan tevhid yani Allah’ın varlığı, birliği ve sıfatlarıyla, eşsiz, benzersiz ve tek olduğu hakkındaki görüşlerini şu mısralarıyla dile getirir.

Allah’ın insanî vasıflarla vasıflanamayacağı ile ilgili olarak,

“El, ayak bizim için öğüş vesilesidir. Fakat Allah’ın arılığına nispetle kusur.

Doğmaz, doğumaz vasfı ona layıktır. Babayı da halk eden o, oğlu da.

Doğma cisim olanın vasfidir. Doğan, ırmağın bu yüzüne mensuptur.

Çünkü doğan kevn ü fesat alemindedir, aşağılıktır, sonradan değildir. Elbette onu bir meydana getiren lazım”.²

Mevlana, yukarıdaki beyitlerde ifade ettiği gibi Cenab-ı Hakk’ın, beşere ait olan el-ayak sahibi olma, doğmak-doğurmak-baba olma-oğul olma gibi insanî sıfatlardan münezzehe olduğunu, çünkü bunların kevn-fesad alemine ait olup sonradan olduklarını, bu yüzden bunların Allah’a ait sıfatlar olamayacağını açık bir dille ifade etmektedir.

Diğer taraftan Allah’ın sıfatlarıyla ilgili olarak Mevlana,

“Tanrı ismi, sıfattan türeme, sıfattan meydana gelmedir. Tanrı, sıfatlarıyla kadimdir, evveli yoktur. İlet-i ula misali gibi batıl ve saçma değildir”.³

“Bil ki sağır ve dilsizin kulağı, afetlerden bir afettir. Ne söz dinlemeye kabiliyeti vardır, ne de belletmeye.

Belletilmeden söyleyen Tanrı’dır, çünkü onun sıfatları, sebeplerden ayrıdır.

Yahut Adem gibi ana ve dadı hicabı olmaksızın Tanrı telkiniyle söyler”⁴ demek suretiyle Allah’ın sıfatlarını, Sünniliğin öngördüğü bir şekilde kabul etmekte, bunların ezeli olduğunu, illet-i ula gibi batıl ve saçma olmadığını açıkça

yani ilham kelimesinin karşılığı olarak kullanmaktadır.

¹ Mesnevi, IV, 327.

² Mesnevi, II, 134.

³ Mesnevi, IV, 19.

⁴ Mesnevi, IV, 244.

vurgulamaktadır. Burada Mevlana, Allah'ın sıfatlarının ezeliyyetini kabul etmekle Mutezili bakış açısını reddetmekte ve tamamen Sünnî bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Allah'ın keyfiyetsiz oluşu, zamandan ve mekandan münezzehe oluşuyla ilgili olarak da şöyle der.

“Aklının sana yakınlığı keyfiyete sığmaz. Ne sağdadır, ne solda, ne arttadır ne önde.

Aklın bile sana yakınlığı, aklın bile sendeki varlığı keyfiyetsiz, anlatılmaz bir haldeyken ve o yolda akıldan bahis bile edilemezken o padişahın sana yakınlığı, neden keyfiyetsiz olmasın”.¹

“Gözünün nuru, gözbebeğindeki ışık, altı cihetten de gelmiyor. Fakat ne yolla geliyor?”

Taraf ve cihet, halk (yaratılış) alemindedir. Emir ve sıfat alemi cihetsiz bil.

Güzelim, bil ki emir aleminde cihet yoktur. Artık emir sahibi olan Tanrı, elbette büsbütün cihetten münezzehtir”.²

Mevlana, yukarıdaki görüşlerini dile getirmekle müşebbihe³ ve musavvire⁴ mensuplarının görüşlerine katılmadığını, onları reddettiğini göstermektedir.

Tevhid-i Zatî ile ilgili olarak,

“Güneş, gerçi dışarıda tektir, fakat onun mislini tasvir etmek mümkündür.

Ama kendisinden esir varolan güneş, öyle bir güneştir ki, ona zihinde de dışarıda da benzer olamaz.

Nerde tasavvurda onun sığacağı bir yer ki misli tasvir edilebilsin”.⁵

Burada da Mevlana, Allah'ın zat ve sıfatlarında eşsiz ve benzersiz olduğunu ifade etmektedir.

Allah'ın kudreti ile ilgili olarak,

“Padişah gibi vezir de cahil ve gafildi. Varlığı vacip olan kadim Tanrı ile pençeleşiyordu.

Öyle kudretli bir Tanrı ile pençeleşiyordu ki bir anda yoktan bu alem gibi yüz tanesini var eder”.⁶

“Ateşli çöpü sallasan ateş gözüne upuzun görünür.

¹ Mesnevi, IV, 294.

² Mesnevi, IV, 294-295.

³ Allah'ın zatını insana benzetenler. Görüşleri için bkz. Ahmet Turan, İslam Mezhepleri Tarihi, s.139-140, Samsun 2000.

⁴ Allah'ı cisme benzetenler. Görüşleri için bkz. Turan, a.g.e., s.137-158.

⁵ Mesnevi, I, 10.

⁶ Mesnevi, I, 42.

Bu ömür uzunluğu da Tanrı'nın tez tez halk etmesindedir.

Tanrı'nın yeniden yeniye ve süratle halk etmesi, ömrü öyle daimî gösterir.

Bu sırrı bilmek isteyen, pek büyük ve derin bir alim bile olsa (kendiliğinden bilemez), ona de ki: İşte Hüsameddin buracıktadır. O yüce bir kitaptır (ondan öğren)".¹

Yukarıya alıntıladığımız tüm mısralarından da anlaşıldığı gibi Mevlana, Allah'ın varlığını ve birliğini vurgulamakta, ayrıca onun insanî vasıflarla vasıflanamayacağını, kendisine ait sıfatların olduğunu ve bunların ezeli olduğunu, kudretinin sonsuz olduğunu, bu alemin her an yeniden yarattığını, zatının mahiyetinin tasavvur dahi edilemeyeceğini, zamandan, mekandan ve cihetten münezzehe olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Diğer yandan Mevlana'nın, vahdetü vücud meslek ve meşrebini kabul ettiğini biliyoruz. Ancak bu konuyla ilgili görüşlerini dile getirirken son derece dikkatli bir dil kullanır, daha fazla izahata girişmesi halinde bazı zihinlerin yanlış anlamalara kapılabileceğini, bu yüzden fazla açıklama yapmaktan kaçındığını da açıkça ifade eder.

Konuyla ilgili olan bazı mısraları şunlardır.

“Sonra bu cüz’î olan gönüller de hakiki maden olan gönül sahibinin gönlüne nispetle ten gibidir.

Bu söz çok misal ister, çok şerh ve izah ister. Fakat avamın anlayışı sürçer diye korkuyorum.

Bu suretle iyiliğimiz kötülük olmasın. İyilik yapıyoruz diye kötülükte bulunmayalım, bu söylediğim de ancak kendimde olmadığından, ihtiyarım elimde bulunmadığından (dolayıdır).

Çarpık ayağa çarpık ayakkabı daha iyi, yoksulun eli ancak kapıya varır”.²

“Benim davulumu döğen ‘irci’³ sesidir. Benimle davaya girişenlerin rağmına şahidim Allah’tır.

Padişahın cinsinden değilim, hâşâ bunu iddia etmiyorum.⁴ Fakat onun tecellisiyle, onun nuruna sahibim.

Cinsimiz, padişah cinsinden olmadığı için varlığımız onun varlığına büründü yok oldu.

Varlığımız kalmayınca da tek olarak onun varlığı kaldı. Ben onun atının ayağı önünde toz gibiyim toz gibi.

¹ Mesnevi, I, 93.

² Mesnevi, I, 64.

³ Kur’an, 80/28. “Dön rabbine, sen O’ndan O senden hoşnut olarak”.

⁴ Mevlana, burada ‘Panteizm’i çağrıştıracak en ufak bir yorumu dahi açıkça reddetmektedir.

Can da, canın nişaneleri de toprak oldu. Toprakta onun ayak izi var".¹

"Gerçi suyla toprağın birleşmesi, nakıstır; can buna benzemez.

Fakat burada apaçık bir misal getirsem korkarım aklın karışır.

Süleyman şimdi de var ama biz uzağı görme neşesiyle onu göremiyoruz".²

"Madem ki iş yurdu, iş sahibinin mekanıdır, dışarıda kalan gafildir.

O halde iş yurduna, yani yokluğa gel ki sanatı da sanatkarı da bir arada göresin".³

"Güneş gibi bir cevherdik, düğümsüz ve saftık.. su gibi.

O güzel ve latif nur surete gelince kale burçlarının gölgesi gibi sayı meydana çıktı.

Mancınıkla burçları yıkın ki bu bölüğün arasından ayrılık kalksın.

Mutlaka ben bunu açar, anlatırdım, fakat bir fikir bile sürçmesin, bundan korkarım".⁴

"Esasen ab-ı hayat da kendisidir, saki de kendisi, sarhoş da. Tılsımın bozuldu mu üçü de birleşir.

Fakat bu birliği kıyas yoluyla bilemezsin. Kulluk et ey kendini bilmez, saçma sapan söylenme.

Senin mana sandığın surettir, eğretidir. Sen kendince öğrenüp seviniyorsun"!⁵

Yukarıdaki mısralarda açıkça görüldüğü gibi konuyla ilgili daha fazla açıklama yapması halinde bazı zihinlerin bulanabileceğini, sözlerine yanlış bazı anlamlar yüklenebileceğini ve bunları okuyacak insanların dinî açıdan bazı çıkmazlara düşmemesi için bundan kaçındığını ifade etmektedir. Yine Mevlana'nın özellikle Panteizm'e yorumlanabilecek söz ve ifadelerden şiddetle kaçındığını görmekteyiz. Diğer taraftan Mevlana, burada insanın her hal-ü kârda ibadetle mükellef olduğunu, hiçbir zaman herhangi bir insanın şer'i ibadetlerden muaf olamayacağını vurgulama ihtiyacı hissettiği de görülmektedir.

2- Cebr, İhtiyar ve Cüz'i İhtiyarî Hakkındaki Görüşleri

Mevlana bu kavramlarla ilgili görüşlerini de hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde açıklamaktadır. İyiliğin bilinmesi için de kötüye ihtiyaç bulunduğunun genel bir kural olduğunu belirtir.

¹ Mesnevi, II, 89-90.

² Mesnevi, II, 286.

³ Mesnevi, II, 58.

⁴ Mesnevi, I, 55.

⁵ Mesnevi, II, 55.

İnsanın iradesinde hür olduğuyla ilgili olarak şöyle der.

“Kendine gel de ‘Rabbi bima ağveyteni’¹ yi oku... Oku da cebrî olma, ters bir kumaş dokumaya kalkışma!

Cebir ağacına ne vakte dek sıçrayıp çıkacak, ihtiyarını bir yana bırakacaksın.

İblis ve soyu soppu gibi Tanrı’yla savaşta, mübahasedesin”.²

“Tanrı’nın, bir adamı bir işe ayırması, bir işe koşması, dileği, isteği, ihtiyar ve iradeyi menetmek değildir ki”!³

“Hangi işe meylin ve isteğin yoksa... Bu Tanrı’dandır diye kendini cebrî yaparsın.

Peygamberler dünya işinde cebrîdirler, kafirler de ahiret işinde.

Peygamberlerin ahiret işinde ihtiyarları vardır, cahillerin de dünya işinde”.⁴

“Bizim figanımız muztar ve kudretsiz olduğumuzun delilidir. Yaptığımızdan utanmamız da elimizde ihtiyar olduğuna delildir”.⁵

“Ey gönül! Cebirle ihtiyarı birbirinden ayırt etmek için bir misal getir ki ikisini de anlayasın.

Titreme illetinden dolayı titreyen bir el, bir de senin titrettiğin el.

Her iki hareketi de bil ki Tanrı yaratmıştır. Fakat bu hareketi onunla mukayeseye imkan yoktur.

İhtiyarınla el oynatmadan pişman olabilirsin, fakat titreme illetine mübtela bir adamın pişman olduğunu ne vakit gördün”.⁶

“Onun verdiği kudrete şükretmek, kudretini artırır. Cebir ise nimeti elinden çıkarır.

Senin cebrîliğün yolda uyumaktır, uyuma; o kapıyı o dergahı görmedikçe uykuya dalma.

Ey dikkatsiz cebrî! Sakın o meyvalı ağacın altından gayri bir yerde uyuma.

Cebre inanmakla yol kesen haydutlar arasında uyumak müsavidir. Vakitsiz öten kuş nasıl olur da kurtulur”.⁷

“Tembellik yüzünden şükür ve sabırdan mahrum kalan ancak şunu bilir:

¹ Kur’an, 15/39-40. “İblis: ‘Ey rabbim, beni azdırmana karşılık yemin ederim ki, kesinlikle ben yeryüzünde onlar için tezyinat yapacağım ve hepsini azdıracağım. Ancak içlerinden ihlase erdirilen kulların hariç’ dedi”.

² Mesnevi, IV, 114.

³ Mesnevi, IV, 234.

⁴ Mesnevi, I, 51.

⁵ Mesnevi, I, 49.

⁶ Mesnevi, I, 120.

⁷ Mesnevi, I, 75.

Ayağını 'cebiri' tutmuştur (bana bunu Tanrı vermiş demektir).

Cebiri iddia eden, hasta değilken kendisini hasta göstermiştir. Nihayetinde hastalık o kimseyi sıhatten ayırmıştır".¹

"İyi bilmedikçe kötüyü bilemezsin. Ey yiğit, zıt zıddıyla görülebilir.

Madem ki bu fikri terk etmekten acizsin. O vakit günah işlemekten de acizdin.

Aciz olduktan sonra pişmanlık neden? O acizlik, kimin takdiriyle onu ara".²

Yukarıya aldığımız mısralardan da anlaşıldığı gibi Mevlana, kulun herhangi bir seçme hürriyetine sahip olmadığı anlamına gelen cebiri (Cebriyye) görüşünü kesin olarak reddetmektedir. Buna mukabil insanın yaptığı işlerde, tamamen seçme hürriyetine yani bir iradeye sahip olduğunu ve bu seçme hürriyeti neticesinde yaptığı işlerden de sorumlu olduğunu açıkça vurgulamaktadır. Bu açıklamalarıyla Mevlana Cebriyye mezhebinin görüşlerini reddetmekte ve Ehl-i Sünnetin görüşlerini benimsediğini göstermiş olmaktadır. Ayrıca "Tanrı'nın, bir adamı bir işe ayırması, bir işe koşması, dileği, isteği, ihtiyar ve iradeyi menetmek değildir ki"³ şeklindeki açıklamasıyla, Allah'ın küllî iradesi ile kulun cüz'î iradesinin (cüz'î ihtiyarı) çatışmadığını, bilakis her ikisinin bir şekilde uyduğunu ve uyumlu olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır.

3- Efal-i İbad Konusundaki Görüşleri

Mevlana bu konuda da görüş ve fikirlerini açıkça ifade etmiştir. Kulların fiillerinde ve bu fiillerin meydana gelmesinde kulun, sadece kasib yani kazanan olduğunu, insanın fiillerinin ise tamamen Allah tarafından yaratıldığını çok açık bir şekilde beyan eder.

Konuyla ilgili olarak,

"Kimi altına, gümüşe sahip olmuş, zenginlikte naziri olmayan bir dereceye erişmiş görürsen bil ki o, kazanma zahmetine sabretmiştir.

Gözü açık olan bunları sebepsiz, Tanrı hikmeti olarak görür. Fakat madem ki duygu alemindedin, sebeplere kulak as.

Sebeplere yapışmamak, onları görmemek makamı; ruhu tabayi aleminden kurtulmuş olanındır".⁴

"Yapılan işin gayb aleminde eserleri doğar, o meydana gelen eserler, halkın hükmüne tabi değildir.

¹ Mesnevi, I, 86.

² Mesnevi, IV, 110.

³ Mesnevi, IV, 234.

⁴ Mesnevi, II, 141.

Onların bize nispeti varsa da hepsi, ancak tek Tanrı tarafından yaratılmıştır.

Mesela Amr'e Zeyd bir ok atar; o ok Amr'ı kaplan gibi yaralar.

Yara, bir yıl kadar Amr'ın vücudunda ağrılar, sızılar meydana getirir. O dertleri Hak yaratmıştır, insan değil.

Ok'a hedef olan Amr, o anda korkudan ölürse, yahut ölümüne kadar bedeninde yaralar, bereler vücuda gelir de,

O ağrılardan, o illetlerden ölürse Zeyd'e, ilk sebepten, ok attığından dolayı katil de!

Hepsi Tanrı'nın icadiyse de o ağrıları Zeyd'e nispet et".¹

"Ekin ekmek, nefes almak, tuzak kurmak, çiftleşmek de böyledir. Onların sesleri, hep Hakk'a mutîdir (eken, nefes alan, tuzak kuran, çiftleşen kuldur; bitiren, yaşatan, tuzağa düşüren, doğurtan, yahut bunların aksini meydana getiren Hak'tır)".²

"Hakk'ın yaptıklarını da gör, bizim yaptıklarımızı da. Her ikisini de gör ve bizim de yaptığımız işler olduğunu bil, zaten bu meydanda".³

"Ortada halkın yaptığı işler yoksa, her şeyi hak yapıyorsa, şu halde kimseye 'bunu niye böyle yaptın' deme!

Tanrı'nın yaratması, bizim yaptığımız işleri meydana getirmedi. Bizim işlerimiz, Tanrı işlerinin eserleridir".⁴

Görüldüğü gibi Mevlana yukarıya alıntıladığımız mısralarında, insanın sadece tercih eden, kazanan, kâsib olduğunu, bir tercihe sahip olup bunu icra etmesinden dolayı da sorumlu olduğunu; ancak insanın fiillerinin ve diğer tüm hareketlerin yaratıcısının Allah olduğunu ve insanın tercihi sonucu tüm hareketlerin Allah tarafından yaratıldığını beyan etmektedir. Mevlana, insana tercih hakkını vermekle Cebriye mezhebinin görüşünü reddetmektedir. İnsan fiillerinin yaratıcısının, kulun kendisinin değil de Allah olduğunu kabul etmekle de Mutezile mezhebinin iddialarını reddetmiş olmaktadır. Bu bakış açısı tamamen Sünnî bir bakış açısıdır. Dolayısıyla Mevlana da bu bakış açısını kabul etmekle Sünnî anlayışı benimsemiş olmaktadır.⁵

4- Kaza ve Kader Hakkındaki Görüşleri

Mevlana İslam mezhepleri arasında tartışmalı konulardan biri olan Kaza ve

¹ Mesnevi, I, 133.

² Mesnevi, I, 134.

³ Mesnevi, I, 118.

⁴ Mesnevi, I, 119.

⁵ Ehl-i Sünnetin konuyla ilgili görüşleri için bkz. Ethem Ruhî Fıçlalı, Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri, Selçuk Yayınları, İstanbul 1980, s. 49-50; Şerafettin Gölcük, Bakılanî ve İnsanın Fiilleri, TDV Yayınları, Ankara 1997.

Kader meselesinde de görüşlerini açıklamıştır. Konuyla ilgili Mevlana'nın görüşleri şöyledir.

“Fakat kaza gelince bilgi uykuya dalar, ay kararır, gün tutulur.

Kazanın bu çeşit hilesi nadir midir ki? Kaza ve kaderi inkar edenin inkarı bile, bil ki kaza ve kadedendir”.¹

“Kaza ve kader zuhur edince bir tuzakı bile görmüyorsam bu yolda cahil olan yalnız ben değilim ya!

Zorlamayı bırakıp feryad ü figana koyulan kişi ne kutlu kişidir; o, iyi bir işe sarılmıştır.

Eğer kaza seni gece gibi sararsa sonunda yine elinden tutacak odur”.²

“Hepsi dediler ki: ‘Ey halden haberdar hakim! Çekinmeyi bırak; çekinme, insanı kaderin hükümlerinden kurtaramaz.

Kaderden çekinmekte perişanlık ve kötülük vardır, yürü tevekkül et ki tevekkül, hepsinden iyidir.

Ey kötü hiddetli adam! Kaza ile pençeleşme ki kaza da seninle kavgaya tutuşmasın”.³

“Kaza ve kaderle pençeleşmek mücahede sayılmaz. Çünkü bizi pençeleştiren, savaştıran da kaza ve kadedir”.⁴

Burada Mevlana açıkça kaza ve kaderin varlığını kabul ettiğini göstermektedir. Şu hususa da dikkat çekmekte yarar var kanaatindeyim. Yukarıya alıntılanan mısralarda zahiren cebrilik iddiası varmış gibi görünüyorsa da Mevlana'nın buradaki esas vurgusu, asıl olanın irade-i külliye olan Allah'ın iradesi olduğu hususudur. Buna göre kainatta, dünyada, insanlar ve toplumlararası ilişkilerde esas olan irade, irade-i külliyedir. Diğer bir tabirle insan ve diğer tüm yaratıklar, Allah'ın onlar için koyduğu kural ve kaidelere bağlıdırlar ve bunların dışına çıkamazlar ki buna Sünnetullah diyoruz. Diğer taraftan Mevlana burada bu fikirleri dile getirmekle aslında ‘İnsan’ (Dehr) suresinin otuzuncu ayetinin bir nevi tefsirini yapmış olmaktadır. Adı geçen surenin otuzuncu ayetinin mealî şöyledir: “Şu da var: Allah dilemedikçe, siz hiçbir şey dileyemezsiniz. Çünkü her şeyi bilen, hikmet sahibi ancak Allah'tır”.⁵

İnsanın kendi fiillerinin yaratıcısı olup olmadığı konusu ise efal-i ibad konusunda işlenmişti. Kısaca hatırlayacak olursak kul, kendi cüzî iradesi olduğu için yaptığından sorumlu olmakla beraber; insanın bizzat kendisi, kendi fiillerinin yaratıcısı değildir. Tüm fiiller Allah tarafından yaratılmaktadır. Burada Mevlana'ya

¹ Mesnevi, I, 99.

² Mesnevi, I, 101.

³ Mesnevi, I, 72-73.

⁴ Mesnevi, I, 79.

⁵ Kur'an, 76/30.

göre irade-i cüz'îyye ile irade-i külliye çatışmamakta, aksine birbirini tamamlayan birer unsur olmaktadır.

5- İlk Dört Halife (Hulefa-i Raşidin) ve Diğer Sahabeler Hakkındaki Görüşleri

Konuşmamızın başında Mevlana'nın özellikle aşırı Şiilikle itham edildiğini ifade etmiştik. Şiiliği diğer mezheplerden farklı kılan temel inanç ilkeleri kısaca şunlardır.

a- Hz. Ali, Hz. Peygamberden sonra nass ve tayinle Halife olması gereken kişidir.

b- İmamet Hz. Ali'nin çocukları (Hasan ve Hüseyin) ve Hüseyin'den olma torunlarıyla devam eder ve onlara hastır.

c- Hz. Peygamberden sonra İmamların sayısı on ikidir.

d- Hz. Ali ile savaşan Hz. Muaviye ve yakın arkadaşlarını küfre girmiş kimseler olarak kabul ederler.

e- İlk üç Halife, Hz. Ali'nin hakkı olan hilafeti en hafif deyişle ona vermemiş, hakkını teslim etmemişlerdir. Daha aşırı Şiiler ise ilk üç Halifeye (özellikle ilk ikisine) küfreder ve onları zalimlikle suçlarlar.¹

Şia'nın bu fikirlerini göz önünde bulundurarak, Mevlana'nın bu konularla ilgili ne tür fikirler beyan ettiğine bakarsak onun aşırı olup olmadığı bir tarafa, vasat bir Şii bile sayılamayacağı rahatlıkla anlaşılacaktır.

Diğer taraftan son yıllarda, Alevîlerin önde gelen bazı şahsiyetleri, Mevlana'yı, bir Alevî önderiymiş gibi takdim etmeye çalışmakta veya en azından öyle göstermeye çalıştıklarına tanık olmaktayız.²

Mevlana'nın ilk dört Halife ve diğer sahabeler hakkındaki görüşlerine bir göz gezdirildiği zaman bu iddiaların doğru olup olmadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Konuyla ilgili görüşlerine gelince Mevlana, sırasıyla Hz. Adem, Şit, Nuh, İbrahim, İsmail, Davud, Süleyman, Yakup, Yusuf, Musa ve İsa peygamberleri çeşitli vasıflarla anıp övdükten sonra sözü Hz. Muhammed ve arkadaşlarına getirir.

“Muhammed o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik ayı ikiye böldü.

Ebubekir, tevfiğe mahzar oldu da öyle bir padişahın müzahibi oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti.

Ömer o maşuka aşık oldu da gönül gibi hakkı batılı ayırd etti.

¹ Şia'nın konuyla görüşleri için bkz. İbn Babeveyh el-Kummi, Risaletü'l-İ'tikadati'l-İmamiyye, ter: Ethem Ruhi Fiğlalı, AÜİF Yayınları, No: 141, Ankara.

² Birkaç defa canlı televizyon programlarında, CEM vakfı başkanı sayın İzzettin Doğan tarafından bu iddianın dile getirildiğine tanık olmuşumdur.

Osman, o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir nura nail olup zinnureyn oldu.

Mürteza onun yüzünden inciler saçtı da can vadisinde Tanrı aslanı kesildi”¹

Mevlana, burada Hz. Ali’den sonra sırasıyla Cüneyd-i Bağdadî (öl.909-911)², Bayezid-i Bistamî (öl.848)³, Maruf-u Kerhî (öl.815-816)⁴, İbrahim Edhem (öl.777-778)⁵ ve Şakik (öl.709) gibi büyük mutasavvıfları meşhur yönleriyle överek zikreder.

Mevlana, yukarıya alıntıladığımız mısralarında ilk dört halifeyi sırasıyla olduğu gibi ele alıp onları zikretmiş ve övmüştür. Ve yine onları, tarihçe meşhur oldukları vasıflarıyla ön plana çıkararak anmıştır. Bu durum, onların fazilet sırasını Ehl-i Sünnetin anlayışındaki gibi aynen kabul ettiğini gösterir.

Diğer taraftan Şiilerin özellikle sevmediği Hz. Ömer’i açık bir şekilde överek şöyle der:

Rum elçisi, “Medine halkına ‘Halifenin köşkü nerededir ki atımı, eşyama oraya çekeyim’ dedi.

Halk dedi ki: ‘Onun köşkü yok, Ömer’in köşkü, ancak aydın canıdır.

Gerçi emir diye adı sanı duyulmuşsa da onun yoksullar gibi ancak bir kulübeciği var.

Kardeş, onun köşkünü nasıl görebilirsin? Gönül gözünde kıl bitmiş!

Gönül gözünü kıldan ve hastalıktan arıt, sonra köşkünü görmeyi gözet”⁶

“Bir Bedevî karısı, onun yabancı olduğunu gördü; Ömer’i aradığını anlayıp ‘İşte şuracıkta, şu hurma ağacının altında;

Hurma ağacının dibinde, halktan ayrılmış, yapayalnız, gölgelikte uyuyan Tanrı gölgesini gör’ dedi”⁷

“Ey aziz sen bana Mustafa’sın, Ben de sana Ömer gibiyim. Senin hizmetin uğrunda belime gayret kemerini bağladım dedi”⁸

Mevlana, bu beyitleriyle Hz. Ömer’in hem mütevaziliğini hem manevi değerini ‘Tanrı gölgesi’ tabiriyle nazara vermeye çalışmaktadır.

Hz. Osman ile ilgili olarak,

¹ Mesnevi, II, 70-71.

² Hayatı için bkz., Süleyman Ateş, “Cüneyd-i Bağdadî”, DİA, VIII, 119-121, İstanbul 1993.

³ Hayatı için bkz., Süleyman Uludağ, “Bayezid-i Bistamî”, DİA, V, 238-241, İstanbul 1992.

⁴ Hayatı için bkz. Reşat Öngören, “Maruf-u Kerhî”, DİA, XXVIII, 67-68, Ankara 2003.

⁵ Hayatı için bkz., Reşat Öngören, “İbrahim b. Edhem”, DİA, XXI, 293-295, İstanbul 2000.

⁶ Mesnevi, I, 112.

⁷ Mesnevi, I, 113.

⁸ Mesnevi, I, 6.

“Osman’ın devri gelince o üst basamağa çıktı, o bahtı kutlu oraya oturdu”.¹

“Ondan sonra o merhametli halife, hutbe okuyacak yerde ta ikindiye yakın bir zamana kadar sustu kaldı”.²

Mevlana burada da Hz. Osman’ın merhametini ve şefkatini açıkça övmektedir. Şia mensupları gibi onu, hakkı olmadığı halde hilafeti ‘bir şekilde’ almakla veya diğer bazı müellifler gibi onu daha farklı sebeplerle eleştirmemektedir.

Mevlana, Hz. Muaviye’yi de emir olarak anmakta, onu akıllı, tedbirli, şeytanla olan tartışmalarında bile Şeytan’a galebe çalan ve ona aldanmayan akıllı bir kimse olarak göstermektedir.³

Diğer tüm sahabelerle ilgili olarak da Mevlana şöyle der.

“Hamd alemlerin rabbi Allah’adır. Allah resulüne -Allah rahmet etsin-selametler versin. Ve onun tertemiz soyunun ve sahabesinin hepsine rahmet olsun”.⁴

Mevlana, Hz. Peygamberin çocuklarıyla ilgili olarak da şöyle der.

“Dönen ve bu yüzdən başı dönmüş olan kişi elbette evi de kendisi gibi döner görür.

O edepsiz bahçıvanın söylediği sözler kendi haliydi. Evlad-ı Resulden o işler uzaktır”.⁵

“O zalim herif, şerife, Haricî, Al-i Yasin’e ne yaparsa onu yaptı.

Hatta Şeytan ve Gul, Al-ı Resul’e Yezid ve Şimir⁶ gibi nasıl kin tutarlarsa o da da öyle kin tuttu, öcünü aldı”.⁷

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Mevlana, Hz. Peygamberin tüm ashabına rahmet istemektedir. Bu istek ve inancıyla, Şiî İmamiyye’nin temel bir görüşü olan Peygamberin ashabı arasındaki ayrım fikrini reddetmektedir. Diğer taraftan evlad-ı resulu genel olarak övmekte, onları bayağı işler yapmaktan uzak görmekte ve onları ‘bayağı işlerden uzak olan kimseler’ olarak vasıflandırmaktadır. Bununla beraber onlara, İmamiyye inancında olduğu gibi İmamet ve masumiyet

¹ Mesnevi, IV, 40.

² Mesnevi, IV, 41.

³ Mesnevi, II, 200-214. Abdülbaki Gölpınarlı, burada Mevlana’nın, Muaviye’ye sadece emir dediğini, böyle demekle onun halifeliğini tasdik etmediğini ve onu ancak bir padişah, bir sultan olarak gördüğüne dikkati çeker. Mesnevi, II, 326. Gölpınarlı’nın bu yorumunun, Şia’ya mensubiyetinden dolayı olsa gerek, zorlamalı bir yorum olduğu açıktır. Çünkü Ehl-i Sünnet’in de onu, vasıfları itibarıyla, Hulefa-i Raşidin olarak kabul edilen ilk dört Halife gibi görmediği bilinen bir husustur. Hatta, sahabe olmasına rağmen onun bazı icraatları, yine bazı Sünnî alimler tarafından şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir. Kısaca Mevlana’nın Muaviye hakkındaki görüşleri de Sünnî camianın bu konudaki görüşleriyle paralellik arz etmektedir.

⁴ Mesnevi, I, Önsöz s. K.

⁵ Mesnevi, II, 168.

⁶ Hz. Hüseyin’i şehid eden kişinin adı.

⁷ Mesnevi, II, 169.

isnat etmediğini de müşahede etmekteyiz. Bu konuda da Mevlana'nın bu fikirleriyle yine tamamen Sünnî anlayışı benimsediğini görmekteyiz.

Bütün bunlardan ayrı olarak Mevlana, muhafazakar olarak bilinen Sünnîlikten de öte, kendi meslek ve meşrebinin aşk olduğunu, eserlerinin çok değişik yerlerinde çok değişik ifadelerle dile getirmektedir. Bununla da ilgili olarak şöyle der.

“Bunu bırak, surete olan aşklar, mutlaka surete ve güzel kadına değildir.

İster bu cihanın aşkı olsun, ister o cihanın aşkı, hakiki maşukta suret yoktur.

Hakikaten surete aşksan sevgili ölünce onu niye terk ediyorsun?

Sureti yine yerinde, bu terk ediş neden? Aşık, iyice ara, maşukun kim?”¹

“Sen suretten kurtulmadıkça Tanrı'ya surete sığmaz yahut sığar demen, aslı olmayan bir sözden ibarettir.

Tasvire sığar, yahut sığmaz bahsi, tamamıyla iç olmuş, suretten kurtulmuş adamın harcıdır”².

“Ey nakşî sureti olmayan! Bunca nakışlar, bunca suretlerle sana hem müşebbih hayran olmuştur, hem muvahhit.

Gah müşebbihî muvahhit yapmakta, gah suretler muvahhidin yolunu kesmekte”³.

Mevlana bu ifadelerle Cenabı Allah'ın birliğini ve benzersiz oluşunu anlatmanın yanı sıra kendi tasavvufî anlayışını da dile getirmektedir. Ayrıca, daha önce Mevlana'nın sırasıyla ilk Peygamberleri, sonra Hz. Muhammed'i, daha sonra ilk dört halifeyi ve hemen sonrasında da tasavvuf meslek ve meşrebinin önde gelen simalarını zikredip övdüğünü ifade etmiştik. Aslında bu sıralama Mevlana'nın, hakkı tebliğ görevinin, bir başka ifadeyle, Allah tarafından insanları irşad görevinin, Hz. Peygamber ve ilk dört halifeden sonra velayet tarzında tecelli ederek adlarını zikrettiği⁴ tasavvuf büyüklerine geçtiği inancında olduğunu göstermektedir.

Bütün bunlarla beraber Mevlana, insanlar arasında mutlaka görüş farklılıklarının olacağını, hatta bunun kaçınılmaz olduğunu ve bu durumun bu 'imkan' aleminin böylesi bir sonucu verecek şekilde dizayn edilmesinin bir sonucu olduğunu; bir başka ifadeyle güzel ve güzelliklerin ortaya çıkması için mutlaka zıtlarına da ihtiyaç bulunduğunu ifade etmektedir. Bunu dile getirmekle beraber vahyin rehberliğini kabul ettiği gibi, aklın rehberliğini de bir tarafa atmamakta, vahiyle desteklenmiş ve nurlanmış bir aklı da ölçü olarak kabul ettiğini değişik şiirlerinden anlamak mümkündür. Bu farklılıklar konusunda özellikle bilginin kıymetine vurgu yapmakta ve “Fakat eğer her şey de ayıplı olsaydı bilginin ne

¹ Mesnevi, II, 54.

² Mesnevi, II, 6.

³ Mesnevi, II, 5.

⁴ Mesnevi, II, 70-71.

faydası olurdu? Madem ki hepsi odun, burada öd ağacı yok demektir. Her şey hak demek ahmaklıktır, fakat her şey batıl diyen de şakidir”¹ demek suretiyle bu hususa dikkati çekmektedir.

Sonuç

Mevlana çok yönlü bir şahsiyet olup bir çok eser yazmış mutasavvıf bir zattır. Kendisine isnat edilen bazı iddiaları İslam mezhepler tarihi açısından irdelemeye çalıştık. Dile getirdiği görüşlerini incelediğimiz zaman, bazılarının iddia ettiği gibi onun aşırı Şia’yla hiçbir ilgisinin olmadığı açık bir şekilde görülecektir.

Diğer taraftan Mevlana, İtikadî İslam Mezhepleri arasında tartışmalı olan konuların hemen hemen tamamında kendi görüş ve fikirlerini çok açık bir şekilde dile getirmiştir. Buna göre Mutezile’yi oldukça belirgin bir şekilde fikren yermiş ve görüşlerini reddetmiştir. Aynı şekilde Cebriye mezhebini reddettiğini, onlara ait olan cebrî görüşün yanlış olduğunu ifade etmekle göstermiştir. Bu, birbirine zıt iki mezhebi reddetmekle Mevlana’nın Mutezili ve Cebriyeci olmadığı zaten kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır.

Mevlana, Müşebbihe, Musavvire ve bunlara benzer diğer mezheplerin görüşlerini reddetmekle, fikren bu mezheplerin görüşleriyle de herhangi bir alakasının olmadığını göstermiştir.

Hz. Peygamberden sonraki Halifelerin sıralamasını olduğu gibi kabul etmesi, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ı ciddi bir şekilde övmesi ve özellikle de Hz. Muaviye’yi makul bir şahsiyet olarak kabul edip herhangi bir olumsuzlukla itham etmemesi, kendisinin Şia’yla da herhangi bir ilgisinin olmadığını göstermektedir.

Yukarıda saydığımız mezheplerin tamamını reddetmesi, bunun yanında Sünniliği açıkça övmesinin yanı sıra savundukları görüşlerin Sünnî camia tarafından savunulan görüşler olması da gösteriyor ki Mevlana tam manasıyla Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat mezhebine mensup bir şahsiyettir.

¹ Mesnevi, II, 225.

BİBLİYOGRAFYA

ATEŞ, Süleyman, “Cüneyd-i Bağdadî”, DİA, VIII, İstanbul 1993.

FIGLALI, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri, Selçuk Yayınları, İstanbul 1980.

GÖLCÜK, Şerafettin, Bakıllanî ve İnsanın Fiilleri, TDV Yayınları, Ankara 1997.

İBN BABEVEYH, el-Kummî, Risaletü'l-İ'tikadati'l-İmamiyye, ter: Ethem Ruhi Fiğlalı, AÜİF Yayınları, No: 141, Ankara.

MEVLANA, Celaleddin-i Rumî, Mesnevi, I-VI, MEGSB Yayınları, ter: Veled İzbudak, Gözden geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1998.

ÖNGÖREN, Reşat, “Mevlana Celaleddin-i Rumî”, DİA, XXIX, Ankara 2004.

-----, “Maruf-u Kerhî”, DİA, XXVIII, Ankara 2003.

-----, “İbrahim b. Edhem”, DİA, XXI, İstanbul 2000.

TURAN, Ahmet, İslam Mezhepleri Tarihi, Samsun 2000.

ULUDAĞ, Süleyman, Bayezid-i Bistamî, DİA, V, İstanbul 1992.

MEVLÂNÂ'NIN (672/1273) *MESNEVÎ*'SİNDE Hz. PEYGAMBER TASAVVURU

Kasım ŞULUL*

İslâm medeniyet dairesinin bir neticesi olan ve Mevlânâ¹ tarafından *Keşşâfî'l-Kur'ân* ve *Fıkıh-ı Ekber*² diye de isimlendirilen *Mesnevî*, birçok özelliğinin yanı sıra 13. yüzyıl Müslüman toplumunun, Anadolu ve Konya halkının dünyasını da yansıtan bir ahlâk ve irşat eseridir.

Çeşitli çalışmalarla ortaya konan tespitlere göre Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde fikirlerine dayanak noktası yaptığı âyet-i kerîmelere 1221, hadîs-i şeriflere 745 beyitte yer vermiştir.³ Bu veriler açık bir şekilde Mevlânâ'nın gönül ve düşünce dünyasının temel unsurlarına işaret eder ve onun tasavvurunu şekillendiren dinamikleri ortaya koyar.

Mevlânâ, “bilinen” İslâm'dan farklı yeni bir din türetmemiştir. Bilakis o, İslâm medeniyet dairesinin yapıcı ve tarz belirleyici temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine tam bağlıdır. Bunun en bariz şahitlerinden biri -her zaman sözüün kisasını sevmiş ve yüceltmiş- olan Mevlânâ'nın şu meâldeki mısralarıdır:

“Ben yaşadıkça Kur'ân'ın kölesiyim

Ben Muhammed Mustafa'nın yolunun toprağıyım

Biri benden bundan başkasını naklederse

Ondan da bizarım, o sözden de bizarım, şikâyetçiyim...”⁴

Bu tebliğde, *Mesnevî*'deki Peygamber (sav) tasavvurunun ana çizgileri –muhtasar bir şekilde- araştırılacaktır. Şöyle ki:

Mevlânâ, yüksek hakikatleri, metafizik alanına giren birtakım derin ve yüksek meseleleri uygun bir mesel ve mecazla (metafor) anlatmayı adet edinen irfân ekolüne

* Doç. Dr., Harran Ü. İlahiyat F. İslâm tarihi öğretim üyesi, e-posta: kasimsulul@gmail.com

¹ Mevlânâ'nın biyografisi ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Reşat Öngören, “*Mevlânâ Celâleddîn-i Râmî*”, DİA, Ankara 2004, XXIX,441-448.

² R. Öngören, “*Mevlânâ Celâleddîn-i Râmî*”, DİA, XXIX,447.

³ M. Dergâhı, *Âyât-i Mesnevî*, Tahran 1370/1991; B. Furûzânfer, *Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran 1348/1969; *Meâhib-i Kasas ve Temsilât-i Mesnevî*, Tahran 1370/1991; A. Dihhudâ, *Emsâl ve Hikem*, Tahran 1361/1982.

⁴ Mevlânâ, *Rubailer*, çev. Nuri Gençosman, İstanbul 1986, s. 216, rubai: 1052.

mensup mutasavvıf ârif bir filozoftur.¹

Hem semantik açıdan hem siyak-sıbak ve konu birliği gibi teknik yönlerden bakıldığında Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde, köklü ve tutarlı bir varlık değerlendirmesi sunmuştur. Onun düşüncesinde, kevn muazzam bir vahdet, ahenk ve güzelliğe sahiptir. Bu esaslı varlık düşüncesi üzerine tevhid, âhiret, nübüvvet, adalet ve ibadet gibi esasları inşa etmiştir. Bu sâbiteler etrafında İslâm ahlakına ait yücelikleri hikemî bir tarzda kelama konu edinmiştir.

Mesela Mevlânâ'ya göre, “zekât verilmediğinde bulut gelmez”² Bulut kelimesi yağmura dolayısıyla “rahmet”e işaret eder. İlahî rahmetin tezahür biçimlerinden birisi de yağmurdur. “Zekât verilmediğinde bulut gelmez” ifadesi başka manalara da işaret eder. Mesela günümüz dünyasında nimet bol olmasına rağmen zekâtın öğrettiği rahmetin kaybolması neticesinde insanîyet ailesinin büyük bir ekseriyeti çeşitli mahrumiyetler içinde kıvranıp durmaktadır.

Mesnevî'de, nübüvvet müessesesini esas alan çok belirgin bir Hz. Muhammed (sav) tasavvuru inşa edilmiş ve onun (sav) sevgisi, *Mesnevî*'nin belirli bir yerinde değil her tarafında dile ifade edilmiştir.³

Buna göre Muhammed Mustafa (sav),⁴ yaratılış ağacının en özenilmiş meyvesidir. O (sav), hakiki insâniyetin ta kendisidir.⁵ O (sav), –başka hiçbir delilin bulunmadığı varsayılabilir- yalnızca simâsı doğruluğunu kanıtlamaya yeterli olan yüce bir şahsiyettir.⁶

Şems-i Tebrîzî ile bir konuşmasında Mevlânâ, “Muhammed Mustafa (sav) bütün peygamberlerin ve velilerin serdârıdır” beyanında bulunmuştur.⁷

İnsân-i kâmil olarak tavsif edilen ve insan-i kâmilin anlatıldığı yerlerde hep Hz. Muhammed (sav) in şahsına yönlendirme yapılan *Mesnevî*'de temel hedef, birey ve topluma, -Allah'ın her mertebedeki tecellilerine mazhar olan insan anlamına gelen insan-ı kâmil⁸ mertebesine ulaşmanın yollarını anlatmaktır. İnsân-ı kâmil, Hak ile halk

¹ Toshihiko İzutsu, *İslâm'da Varlık Düşüncesi*, çev. İbrahim Kalın, İstanbul 1995, s. 40, 89, 203-206.

² Mevlâna Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, İstanbul 2004, I/1,39, beyit: 85.

³ Şefik Can, *Hız, Mevlâna'da Peygamber Sevgisi*, IX. Mevlâna Milli Kongresi, *Tebliğler*, Selçuk Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, Konya 1997, s. 51-62.

⁴ *Mesnevî*'de, -“hilye”, “delâil” ve “şemâil” kitaplarında yaygın olarak yer verilen- Hz. Muhammed'in (sav) bir çok isim ve sıfatı anılır. Bunlardan Mustafa, Muhtar gibi isimler daha çok zikredilir. Bu da Mevlâna'nın tasavvurunda Hz. Peygamber'in en seçkin ve merkezi öge olmasının yansımasıdır.

⁵ *Mesnevî*, II/4,34-35, beyit: 515-525.

⁶ *Mesnevî*, II/4,29, beyit: 350.

⁷ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1995, I,256; R. Öngören, “*Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*”, DİA, XXIX,443.

⁸ İnsân-ı kâmil düşüncesini doğrudan Kur'ân'dan çıkarmak mümkün olmasa da bazı âyetlerin insân-ı kâmil düşüncesi istikametinde yorumlandığı görülmektedir. Meselâ Kur'ân'da Âdem'in “*halîfelik*” mevkiine sahip olduğu (el-Bakara 2/30), benî Âdem'in mükerrem kılındığı (el-İsrâ 17/70), insanın “*ahsen-i takvim*” üzere yaratıldığı (et-Tîn 95/4), göklerde ve yerde olan her şeyin onun emrine verildiği (el-Câsiye 45/13), kendisine esmanın öğretildiği (el-Bakara 2/31) ve onun emaneti yüklendiği (el-Ahzâb 33/72) ifade edilmektedir. Ayrıca ilk insana ilâhî ruhtan üflendiği, bu mevkiin kıymetini bilenleri Allah'ın kendisine dost kıldığını, Allah'ın bazılarını kendi tarafından ilim verdiğini (el-Kehf 18/65), Hz. Muhammed'in güzel

arasında bir köprü vazifesi görür. Kâmil insan, sözleri doğru, işleri iyi, ahlâkı güzeldir, marifet sahibidir, yani eşyayı ve ondaki hikmetleri gereği gibi bilir. İnsân-ı kâmilin bir başka fonksiyonu da ilâhî varlık için en büyük şahit ve delil olmasıdır. Bu delil, öteki bütün delillerden daha güçlüdür; çünkü ilâhî isim ve sıfatlar hiçbir varlıkta insân-ı kâmilde olduğu kadar parlak bir şekilde görünmez. O, Allah isminin mazharı, yaratılışın gayesi ve Allah'ın halifesidir. Gerçek insân-ı kâmil olan Hz. Peygamber'in bir özelliği de Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmış olması bakımından ahlâkî kemale sahip bulunmasıdır.¹

Bu konuda en gözde örneği peygamberlik müessesesinin temsilcileri olan peygamberler ve onların başında Hz. Muhammed (sav) sunmuştur. Bu sebeple Mevlânâ, Hz. Muhammed (sav) i özellikle örnek alınacak kişi olarak değişik şekillerde anar. Hz. Peygamber'i hem isim hem de sıfat olarak birçok şekilde zikreder ve Hz. Muhammed (sav) için yaygın olan tüm isim ve sıfatlara eserlerinde yer verir.

Zira Hz. Muhammed (sav), sûreti ve sûreti ile ahsen-i takvîmde² yaratılmış, güzel ahlak sahibi³ ve alemlere rahmet⁴ bir peygamberdir.

Hz. Muhammed (sav), insanlığın ruhu, aklı, ışığı ve kılavuzudur. O (sav) ve ümmeti, insanlığı zaman denizinden geçirip selamet sahiline ulaştıracak olan Nuh ve

örnek (el-Ahzâb 33/21) ve âlemlere rahmet (el-Enbiyâ 21/107) olduğunu bildiren âyetler de tasavvufun insân-ı kâmil konusundaki dayanağının Kur'ân olduğuna delil olarak gösterilmektedir. İnsân-ı kâmil düşüncesinin gelişmesinde hadis literatürü de önemli rol oynamıştır. Meselâ bazıları sahih olmasa da Allah'ın Âdem'i kendi suretinde yarattığını (Buhârî, "*el-İstî'zân*", 1; Müslim, "*el-Birr*", 155), aslında ilk olarak Hz. Muhammed'in yaratıldığını, Âdem bedenle ruh arasında iken onun peygamber olduğunu, Hz. Muhammed olmasaydı evrenin yaratılmamış olacağını ifade eden rivayetlerin insân-ı kâmil telakkisinin benimsenip yaygınlaşmasında etkili olduğu kesindir (bkz. Mehmet S. Aydın, "*İnsan-ı Kâmil*", DİA, XXII,330-331). Seyyid Şerif Cürçânî'ye göre insan-ı kâmil, ilâhî ve kevnî, küllî ve cüz'î bütün âlemleri kendinde toplamış olan insandır. O, ilâhî ve kevnî kitapları bir araya toplayan bir kitaptır. Ruh ve akıl yönünden o, Ümmü'l-Kitâb diye adlandırılmış akli bir kitaptır. Kalbi yönünden o, Levh-i Mahfûz'un kitabıdır. Nefsi yönünden ise, mahv ve isbât kitabıdır. O, değerli, şerefli ve tertemiz sayfalarıdır ki, onlara ancak zulmânî perdelerden temizlenmiş olanlar dokunurlar ve sırlarını idrâk ederler. İlk aklın (akl-ı evvelin), büyük âleme ve onun hakikatlerinin aynına nisbeti, insanî ruhun bedene ve onun kuvvetlerine nisbetidir. Küllî nefis, büyük âlemin kalbidir. Nitekim nefis-i natıka da insanın kalbidir. Bunun içindir ki âlem, büyük insan (insân-ı kebir) diye adlandırılır (bkz. *Ta'rifât*, çev. Arif Erkan, İstanbul 1997, s. 30).

¹ Mehmet S. Aydın, "*İnsan-ı Kâmil*", DİA, XXII,331. Mevlânâ'nın engin hoşgörüsünün beslendiği temel esaslara dair şu kısa tahlil ve tespate yer vermeliyiz. Şöyle ki: İnsan-insan, insan-varlık münasebetlerinde etkin ve belirleyici olan "teorik kuralların tabiatı", bunların uygulayıcısı konumundaki insanların "hayat tasavvurları", yapılabildiklerinin evrensel manada "iyi" ve "adil" olmasında en belirleyici faktörlerdir. İslâm medeniyetinde, insan-insan, insan-varlık münasebetlerini belirleyen ve şekillendiren kaidelerin kaynağı, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber (sav) in uygulamasıdır. Bu kaynakların vazettiği teorik kurallar, selim bir tabiata sahiptir. Bunların uygulayıcısı olmuş insanların hayat tasavvurları iki esas üzerine kuruludur: İlki, vahdanî ontolojik düzende en üst noktada duran ve her an âlemde faal olan "Allah'a itaat esastır. İkincisi, "yaratılmışlık" ve "ibadet edilmekten uzaklık" noktasında eşit olan mahlukâta şefkattir. Bu bağlamda Mevlânâ: "Bir ayağı İslâm dininde sâbit, diğer ise yetmiş iki millet üzerinde gezen bir pergel gibiyiz" (Ali Osman Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber: Hadis-i Şeriflere Atıflar*, İstanbul 2006, s. 27; R. Öngören, "*Mevlânâ Celâleddîn-i Râmî*", DİA, XXIX,445) sözleriyle sahip olduğu engin hoşgörünün kaynağını veciz bir şekilde tarif etmiştir.

² et-Tin 95/4.

³ el-Kalem 68/4.

⁴ el-Enbiya 21/107.

Nuh'un Gemisi'dir.¹

“-Allah- o nedenle Peygamber'e: “*Ey bürünüp sarıman (Resûlüm)! Kalk, ve (insanları) uyar*”² diye seslendi.

Başına örtüyü çekme, yüzünü örtme. Çünkü dünya şaşkın bir cisimdir, sen ise akılsın.

İddiacıdan utanıp gizlenme sakın. Çünkü sen, parlayan vahiy mumunu taşıyorsun.

Haydi, geceleyin kalk. Çünkü sen mumsun ey sultan; geceleyin mum ayakta durur.

Senin nûrun olmadıkça aydınlık gündüzde bile gecedir. Sana sığınmadıkça, aslan tavşana esirdir!

Ey Mustafa! Bu safâ denizinde kaptanlık et! Çünkü sen, ikinci Nuh'sun.

Her yolda, özellikle deniz yolunda, akıl sahibi bir kılavuz gerekli.

Kalk da bak yol yorgunu kervana. Bak her bir yanda kaptan olmuş bir gulyabani.

Zaman'ın Hızır'ı sensin. Her geminin kurtuluşu sendedir. Ruhullah (Hz. İsa) gibi yalnız yürüme.

Bu topluluğun önünde gökyüzündeki ışık gibisin, güneşe benziyorsun. Halktan kopmayı, köşene çekilmeyi bırak.

Ey Peygamber! Hidayet, Kaf Dağı'na benzer, sen ise Ankâ'sın. İnziva zamanı değil, gir topluma.

Dolunay, geceleyin yürür göğün zirvesine. Köpeklerin sesinden çekinip bırakmaz yürüyüşünü.

Kınayanlar, senin dolunayına ve zirveye yürüyüşüne, tıpkı köpekler gibi havlayıp dururlar.

Bu köpekler, sağırdır 'susun' emrine. Senin dolunayına karşı akılsızca havlayıp dururlar.

Terk etme hastayı, ey Şifa! Sağıra kızıp da körü bastonsuz bırakma.

Sen dememiş miydin, köre yolda yardım eden, Allah'tan yüz sevap ve ecir kazanır, diye?

Kim körün kırk adım yürümesine yardım ederse, bağışlanmış ve doğru yola ulaşmış olur, dememiş miydin?

Öyleyse bu fani dünyada, bölük bölük alıp götür körleri.

Yol göstericinin işi budur; sen yol göstericisin. Sen sevinçsin, âhir zaman yasına.

¹ *Mesnevî*, II/4,35, beyit: 353.

² el-Müzemmil 73/1-2.

Ey sakınanların önderi, şu hayale dalanları yola çıkarıp kesin bilgiye ulaştır hadi.
Sana tuzak kurmaya gönlünü kaptıranın boynunu ben vururum; sen neşeyle yürü.

Körlükler katarım körlüğüne. O şeker sanır, oysa ben ona zehir veririm.

Akıllar, benim ışığımla ışıklanır. Tuzaklar, benim tuzağımdan ders alır”¹

Yukarıda da değinildiği üzere insan-i kâmil mertebesinin zirvesinde Hz. Muhammed (sav) bulunmaktadır. Bu tabirden bahsedildiğinde ilk akla gelen Resûl-i Ekrem (sav) dır. Mevlâna, Hz. Muhammed (sav) den söz ettiğinde insan-i kâmil düşüncesini de kendine mahsus üslubu ile izah etmiş olmaktadır. Şöyle ki:

“Ahmed, eğer o ulu ve yüce kanadını açarsa

Cebrail, ebedî olarak kendinden geçip gider.”²

“O, Hak’ın yüceliğiyle öyle doldu ki Hak dostları ona ulaşamaz”

“Bizim makamımıza ne bir Peygamber, ne melek, ne de ruh erişebilir” dedi, artık düşünün anlayın.

-Peygamber- Biz “gözü kaymayan ve sınırı aşmayan”³ kişiyiz; karga değiliz, âlemi renk renk boyayan Allah’ın sarhoşuyuz; bağın bahçenin sarhoşu değiliz” buyurdu.⁴

“O (sav) iyi işlerde imam olan; keremlere, kerâmetlere düzen verendir.”⁵

“Ona benzer ne gelmiştir, ne de gelecek.”⁶

“O olmasaydı feleğin dönüşü, ışığı ve meleğe mekan oluşu söz konusu olmazdı.

O olmasaydı denizler heybeti, balığı ve değerli inciyi bulmazdı.

O olmasaydı yeryüzü içinde defîne ve dışında yasemin bulmazdı.”⁷

“Taze baht dostumuz, can vermek işimiz-gücümüz; kervanbaşımız da dünyanın övündüğü Mustafa bizim.”⁸

“O aşk madeni,⁹

O cömertlik/kerem denizi,¹⁰

Âlemin de Âdem oğullarının da zirvesi, en büyüğü, en iyisi,

¹ *Mesnevî*, II/4,66, beyit: 1455-1470.

² *Mesnevî*, II/4,142, beyit: 3800.

³ Bkz. en-Necm 53/17.

⁴ *Mesnevî*, I/1,164, beyit: 3950.

⁵ Mevlâna, *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 17, mektup: VI.

⁶ *Mesnevî*, II/6,300-3001, beyit: 160-180.

⁷ *Mesnevî*, II/6,362-363, beyit: 2100-2110.

⁸ Mevlâna, *Divan-ı Kebir*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1992, IV,316, beyit: 3053.

⁹ *Divan*, V, 145, beyit:1681.

¹⁰ *Mesnevî*, I/2, 254, beyit:2840.

İns ve cinin peygamberi,
İki âlemin güneşi,
Âlemin rahmeti,
Âdemoğullarının övüncü...”¹

“O peygamberler öncüsü, safa denizi Mustafa’dır...”²

“Görülmemiş/benzeri (nazîri) olmayan Peygamber...”³

“O seçilmiş, kadri yüce elçi, “*sonra yaklaştı, yakınlaştı*”⁴ makamına yaklaştırılmış olan, “*iki yay kadar kaldı araları yabut daha da yakın*”⁵ ayetiyle durağı bildirilen, önce gelenlerin de hayırlısı, sonra gelenlerin de hayırlısı bulunan, peygamberlerin sonuncusu, varlıkların özü-özeti, apaçık deliller gösteren; sonu, ucu bucağı bulunmayan, kıyaslanamayan bir deniz olan, “*kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimsé*”⁶ âyetiyle şanı övülmüş bulunan; cennetin, cennet bahçelerinin kilidi: sırlarda ve gerçeklerdeki remizleri açan, “*(Resûlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser’i verdik*”⁷ fermanı ile âlemi aydınlatan, güneşe eş...”⁸

“Anlam denizi aşktır; her birisi o denizde bir balık, Ahmet ise denizdeki incidir.”⁹

“...Nebi, o ölmeyen aşk ve sevgiden ibarettir. Biri dedi ki: “Niçin minarede yalnız Tanrıyı sena etmeyip Muhammedi de anıyorlar?” Ona dediler ki: “Muhammed’in övülmesi Tanrı’nın senası değil midir sanki?”¹⁰

“Âlemden maksat insandır, insandan maksat da o soluktur.¹¹ Arz, Muhammed’in vücududur. Gökler ise O’nun düşüncesi, tasavvuru ve parlak muhayyilesidir.”¹²

“Peygamber Mekke’yi fethetmeye çalıştı diye nasıl dünya sevgisi ile itham edilir?”

O, imtihan günü (yani miraçta) yedi göğün hazinesine gönlünü ve gözünü kapattı.

Onu görmek için yedi kat göğün ufukları hurilerle ve ruhlarla doldu.

Onun için kendilerini süslediler. Onunsa dosttan gayrisine meyli nerde.

¹ Mevlâna, *Mecâlis-i Seb’â*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı Konya 1965, s. 79, meclis: V; *Divan*, IV, 52, beyit: 430.

² *Mesnevî*, I/1,59, beyit: 727.

³ *Mesnevî*, I/2,234, beyit: 2200.

⁴ en-Necm, 53/8.

⁵ en-Necm, 53/9.

⁶ el-En’am, 6/122.

⁷ el-Kevser, 108/1.

⁸ *Mecâlis*, 92, meclis: VII.

⁹ *Divan*, VII, 598, beyit: 7948.

¹⁰ Mevlâna, *Fihri Mafih*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul 1990, s. 346.

¹¹ *Mecâlis*, 45, meclis: II.

¹² Eflâki, *Ariflerin Menkabeleri*, II, 245.

Hakkın yüceliği ile öyle doldu ki Hak dostları ona ulaşamaz.

“Gönderilmiş peygamber, melek ve de ruh –Allah ile- aramıza sığmaz. Öyleyse düşünün.”¹

“Ahmed, o yüce kanadı açarsa Cebrail sonsuza dek kendinden geçip gider. Ahmed, Cebrail'in gözetleme yeri Sidre'den geçince,

Cebrail'e “Hadi ardımca uç!” dedi. Cebrail dedi ki: “Git, git, ben senin eşin değilim”

Tekrar ona, “ey perde yakan! Gel; ben henüz nihai yerime gitmedim” dedi.

-Cebrail-: “Ey benim güzel nurlu arkadaşım! Bir kanat çırpıp buradan ileriye geçsem kanadım yanar” dedi.

Bu hikâyeler hayret içinde hayrettir. Allah has kulları, daha has olanları, görünce kendilerinden geçerler.”²

“Fenâ makamında, fakr ile süslenen kişi Muhammed gibi gölgesiz olur.

Fena makamına vuslat, *fakrım benim iftiharımdır* sırrına ziynettir; Bu kişi, mumun alevi gibi gölgesizdir.”³

“Öyleyse Muhammed peşin yüz kıyametti; çünkü çözüm ve düğümün yok olmasında mahvoldu.

Ahmed bu dünyaya ikinci defa doğdu; O, apaçık olarak yüz kıyamettir.

Ona kıyameti sormaktaydılar: “Ey kıyamet! Kıyamete kadar yol ne kadar?”

Hal/davranış diliyle çokça diyordu: “Kimse mahşere haşri sorar mı?”

Güzel haberli o Peygamber bunun için, “ey kerem sahipleri! ölümden önce ölün” sırrını söyledi.⁴

Gözü padişaktan başkasına kaymadığı⁵ için Muhammed her derdin devası oldu.

Güneşten perdelenmiş olan dünya gecesinde Hakk'a bakıyordu ve ümidi O'ndandı.

İki gözü, “*Biz senin göğsünü açmadık mı, ferahlatmadık mı seni?*”⁶ sürmesiyle sürmelendi, Cebrail'in bile görmeye tahammül edemediğini o gördü.

Hakk'ın sürme çektiği yetim, mükemmel biricik inci olur.

Onun nuru incilerden üstüdür; öyle –ulu- isteneni ister.

¹ *Mesnevî*, I/1,164, beyit: 3945–3950.

² *Mesnevî*, II/4,142, beyit: 3800-3805.

³ *Mesnevî*, II/5,169, beyit: 670.

⁴ *Mesnevî*, II/6,320, beyit: 750.

⁵ Bkz. en-Necm 53/17.

⁶ el-İnşirâh 94/1.

Hak da adını gören/şahit koydu.

Şahidin araçları, kulağı ve keskin gözüdür; geceleri bile uyanık oluşundan dolayı, sırlar ondan gizlenemez.”¹

Netice itibariyle buraya kadar yapılan nakiller ve bunlar etrafında gelişen tahliller, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin, hem Hz. Peygamber (sav) in insan-i kâmil yönünü anlatan veçhesini, hem esaslı bir Hz. Peygamber tasavvurunu ihtiva ettiğini göstermeye kafidir.

¹ *Mesnevî*, II/6,386, beyit: 2855-2865.

MEVLANA'DA PEYGAMBER SEVGİSİ

Cüneyt GÖKÇE*

Giriş

Mevlana ile ilgili bir takım açıklama ve yorumların; İslamiyet ve Hz. Peygamber göz önünde bulundurulmadan yapılması ve sanki Mevlana'yı İslam'dan bağımsız lanse edilmeye çalışılması böyle özet bir çalışmayı yapma ihtiyacı doğurmuştur.

1- MEVLANA'YA GÖRE PEYGAMBERLİĞİN GEREKLİLİĞİ

İnsanoğlunun bu dünyaya gönderilişinin temel amacı baş başa bırakıldığı sınava başarıyla bitirmesini sağlamaya yönelik tavırlar sergilemesidir. Kuşkusuz bu sınava başarabilmesi, hakkı batıldan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayırt edebilmesine bağlıdır ve bu da ancak Yüce Yaratıcı'nın görevlendirdiği rehberler sayesinde mümkün olabilir. İşte bu bağlamda Mevlana, dünyâ hayatını bir zindana, bir efsun sandığına benzetir ve bu efsun sandığından kurtulmanın yolunu şöyle gösterir:

*"Peygamberlerden, şeriat sâhibi elçilerden başka kim kurtarabilir, halkı efsun sandığından?!..."*¹ Zira: *"Peygamberler, kulları Allah'a ulaştırmak için gelmişlerdir."*² İnsanların kendilerine lüzumlu bilgileri elde etmeleri için peygamberlerin rehberliklerine ihtiyaçları vardır. Bu alanda peygamberler adeta ışık görevi görmektedirler.³ Peygamberlik kurumunun gerekliliğini bu şekilde vurgulayan Mevlana, insanların peygamberlere uyma konudaki sorumluluk ve zorunluluklarına da dikkat çeker.⁴

Buna göre, çeşitli sorumluluk ve görevlerle dünyaya gönderilen insanların, peygamberlerin kılavuzluklarına şiddetle ihtiyaçları vardır. Peygamberlerin görevi, bu kılavuzluğu tam anlamıyla yerine getirmek olduğu gibi; insanlar da bu kılavuzlara uymakla mükellef tutulmuşlardır.

* Yrd. Doç. Dr., HRÜ., İlahiyat Fak. Öğrt. Ü., cuneytgokce@harran.edu.tr

¹-Mevlânâ, *Mesnevî*, Ankara-1988, VI, 668. (Bundan sonraki dipnotlarda, "Mesnevî" kısaltması kullanılacaktır.)

²-Mesnevî, I, 477.

³-Mesnevî, I, 560.

⁴-Mesnevî, VI, 677.

2- HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ VE MEVLANA

“Mevlânâ'nın düşünce dünyası incelendiği zaman odak noktasının insan olduğu görülür. Mevlânâ eserlerinde, insanlığa hep mükemmel insan, güzel ahlak sahibi, dürüst, çalışkan, alçak gönüllü, hoşgörülü, kısaca örnek insan olmanın yollarını anlatır. Mevlâna, Hz. Muhammed (s.a)'den aldığı değerler çerçevesinde insanlara sevgi yolunu göstermeye çalışır. Bu anlatımlarında da Hz. Muhammed (s.a)'den sıkça örnekler verir. Neredeyse her hikâyesinde bir hadis-i şerife gönderme yapar ve şahit gösterir.”¹

Hikâyelerini dile getirirken ayet ve hadislerden bol miktarda misaller getirir. Örnek alınacak kişi olarak da özellikle Hz. Muhammed'e dikkat çeker. Hz. Peygamber'i ismen zikrettiği gibi, sıfatlarıyla da anar; özellikle Ahmed, Muhammed, Mustafa isimlerini çokça kullanır.

a) Tek Kurtuluş yolu: Allah yolu, Peygamber yolu ve Kur'an yolu:

Mevlana, inanç dünyasını berraklaştırarak her yönüyle Yüce Allah'a, Hz. Peygambere ve Kur'an'a bağlı olduğunu net ifadelerle dile getirir. Aslında Mevlana'nın aşağıdaki ifadeleri başka kanıtı ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır:

Ben sağ olduğum müddetçe Kur'an'ın kölesiyim.

Ben Muhammed Muhtâr'ın yolunun tozuyum.

Benim sözümden bundan başkasını kim naklederse,

Ben ondan da bîzârım, o sözlerden de bîzârım².

Şu ifadeler de aynı anlayışın teyit ve tasdikçisidir:

Aklı Mustafa'nın yoluna kurban et, “Allah'a dayandım” de. Zira Allah her şeye yeter³.

b) Rehber-i Ekmel: Hz. Muhammed:

Mevlana'ya göre Hz. Peygamber, en mükemmel rehber ve yol göstericidir. Mevlana, bu kanaatini şöyle dile getirir.

Başına örtüyü çekme, yüzünü örtme. Çünkü dünya şaşkın bir cisimdir, sense akılsın.

İddiacıdan utanıp gizlenme sakın. Çünkü sen, parlayan vahiy mumunu taşıyorsun.

Haydi, geceleyin kalk. Çünkü sen mumsun ey sultan; geceleyin mum ayakta durur.

Senin nurun olmadıkça aydınlık gündüzde bile gecedir. Sana sığınmadıkça, aslan tavşana

¹-Hasan Almaz, Şanlıurfa Kutlu Doğum Sempozyumu-2007'ye sunulan “Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasında Hz. Peygamber Sevgisi”, isimli bildiri.

² Divan-i Kebir, II/1331. rubai. s.1341

³ Mesnevi, IV, 702

esirdir!

Ey Mustafa! Bu safâ denizinde kaptanlık et! Çünkü sen, ikinci Nuh'sun.

Her yolda, özelliikle deniz yolunda, akıl sahibi bir kılavuz gerekli.

Kalk da bak yol yorgunu kervana. Bak her bir yanda kaptan olmuş bir gulyabani.

Zaman'ın Hızır'ı sensin. Her geminin kurtuluşu sendedir. Rubullah (İsa) gibi yalnız yürüme.

Bu topluluğun önünde gökyüzündeki ıstık gibisin, güneşe benziyorsun. Halktan kopmayı, köşene çekilmeyi bırak.

Ey peygamber, hidayet, Kaf Dağına benzer, sen ise Anka'sın. İnziya zamanı değil, gir topluma.

Dolunay, geceleyn yürür göğün zirvesine. Köpeklerin sesinden çekinip bırakmaz yürüyüşünü.

Kınayanlar, senin dolunayına ve zirveye yürüyüşüne, tıpkı köpekler gibi havlayıp dururlar.

Bu köpekler, sağırdır "susun" emrine. Senin dolunayına karşı akılsızca havlayıp dururlar.

Terak etme hastayı, ey şifa. Sağıra kızıp da körü bastonsuz bırakma.

Sen dememiş miydin, köre yolda yardım eden, Allah'tan yüz sevap ve ecir kazanır, diye?

Kim körün kırk adım yürümesine yardım ederse, bağışlanmış ve doğru yola ulaşmış olur, dememiş miydin?

Öyleyse bu fani dünyada, bölük bölük alıp götür körleri.

Yol göstericinin işi budur; sen yol göstericisin. Sen sevinçsin, âhir zaman yasına.

Ey sakıncıların önderi, şu bayale dalanları yola çıkarıp kesin bilgiye ulaştır hadi.

Sana tuzağ kurmaya gönlünü kaptanının boynunu ben vururum; sen neşeyle yürü.

Körlükler katarım körlüğüne. O şeker sanır, oysa ben ona zehir veririm.

Akıllar, benim ışığımla ışıklanır. Tuzağlar, benim tuzağımdan ders alır¹.

c) Âlemlere Rahmet: Hz. Muhammed:

Cahiliye döneminin çirkeflğine işaret eden Mevlana, Hz. Peygamber sayesinde insanlığın nur ve huzur bulduğunu dile getirir:

Küfür, insanlığın yüzünü karartmıştı. Hz. Muhammed'in nuru imdada yetişti. Ölümsüzlük davulu çalındı, sonsuza kadar yaşayacak olan manevî saltanat geldi.

Yeryüzü manen nurlandı, yeşillere büründü, gökyüzü sevincinden yenini, yakasını yırttı. Yeniden ay ikiye yarıldı, mücerred olan rub geldi.

¹ Mesnevi, IV/1453-74

Dünya tatlılıkla doldu ve beline mutluluk kemerini bağladı. Kalk, zira o ay yüzüü tekrar geldi!

Gönül yedi göğün işaretini gösteren usturlab gibi oldu, Ahmed'in gönlünün aşıklaması yedi cildi doldurdu¹.

d) Saadet-i Dareynin temin edicisi: Hz. Muhammed:

Mevlana'ya göre Hz. Peygamber, bu dünyada yol göstericimiz ve rehberimiz olduğu gibi; ahirette de Şefaathimiz ve savunucumuzdur:

O, bu dünyada da şefaathidir o dünyada da, bu dünyada insanı dine götürür, o dünyada cennetlere.

Bu dünyada "Sen onlara yol göster" der; o dünyada "Sen onlara ay gibi yüzünü göster" der.

Onun gizli, aşikâr işi, daima "Yarabbi, sen kavmime doğru yolu göster, onlar bilmiyorlar" demektir.

Onun nefesiyle iki kapı da açıktır. Duası, iki âlemde de müstecap olur.

Ona benzer ne gelmiştir, ne de gelecek. Bu yüzden son peygamber olmuştur.

Sanatında son derece ileri gitmiş bir üstadı görünce bu sanat, sende bitmiştir demez misin?

Ey peygamber, mühürleri kaldırmak, kapalı kapıları açmaktasın, Hatem'sin, bu iş, seninle ve sende bitmiştir. Can bağışlayanlar âleminde bir Hatem'sin sen.

Hâsılı mühürleri kaldırma ve kapıları açmada Muhammed'in işaretleri, tamamiyle açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklık.

O'nun canına, evlâdının gelişine ve zamanına yüz binlerce aferin !

O'nun devlet ve ikbal sabibi halifesinin oğulları, onun can ve gönül unsurundan doğmuşlardır².

e) En büyük kurtarıcı: Hz. Peygamber:

Mevlana'ya göre Hz. Peygamber, önderimiz olduğu gibi; bizleri sıkıntılardan kurtaran da O'dur.

Muhammed'in sahib olduğu güzel hay ve güzel yaşantı, bizi kapkaranlık gecelerde çaresiz bırakmaz³.

f) Peygamber Yolu: Şefkat Ve Tevazu Yolu:

¹ Divan-i Kebir, I/882. gazel, s. 308.

² Mesnevi VI/167-175.

³ Divan-i Kebir II/655. Rubai

Mevlana, bütün güzel ahlakın yanı sıra, tevazuun da Peygamber yolu olduğunu şu sözlerle vurguluyor:

Bir adam yokluğa erişir, kendisine yokluğu zînet edinirse, Muhammed gibi o adamın da gölgesi olmaz./ Yokluk benim ıftiharımdır" sırrına zînet yokluktur. Bu çeşit insan, mumun alevi gibi gölgesizdir.

Bir adam yokluğa erişir, kendisine yokluğu zînet edinirse, Muhammed gibi o adamın da gölgesi olmaz./ Yokluk benim ıftiharımdır" sırrına zînet yokluktur. Bu çeşit insan, mumun alevi gibi gölgesizdir.¹

g) Özgün Beşer: Hz. Peygamber:

Mevlana, Hz. Peygamber'in bizim insani özelliklere sahip olduğunu; fakat ayrıcalıklı yaratıldığını vurgular:

Muhammed de etten, deriden meydana gelmiştir, bu hususta her beden onun cinsindedir./ Eti vardır, derisi vardır, kemiği vardır, fakat hiç bu bedenlere benzer mi?/ O terkipte öyle mucizeler meydana geldi ki, bütün terkipler mat oldular.²

h) İlahi Mucizeler ve Hz. Peygamber:

Mevlana, Hz. Peygamber'in ilahi mucizelerle teyit edildiğini vurgular. İşte örneklerden sadece bir tanesi:

Hannâne direği, Peygamberin ayrılığı yüzünden akıl sahipleri gibi ağlayıp inliyordu.

Peygamber, "Ey sütun, ne istersin?" dedi. O da "Canım, ayrılığından kan kesildi.

Bana dayanıyordun, şimdi beni bıraktın. Minberin üstüne çıktın" dedi.

Bunun üzerine Peygamber ona dedi ki: "Ey iyi ağaç, ey sırrı bahia yoldaş olan!

Ne istersin? Seni yemişlerle dolu bir hurma fidanı yapayım da doğudakiler de, batudakiler de senin hurmanı yesinler.

Yabut Allah, seni o âlemde bir servi yapısın da ebediyen taptaze kal" dedi. Bunu diler misin?

Sütun "Daim ve baki olanı isterim" dedi. Ey gafil, dinle de bir ağaçtan aşağı kalma!³

i) Hz. Peygamber ilahi koruma altındadır:

Mevlana, Hz. Peygamber'in, her bakımdan ilahi muhafaza altında olduğu kanaatindedir. Hatta, O'na kem gözle bakmak, ismi hafife almak ve hakaret etmek de

¹ Mesnevi, V, 56.

² Mesnevi, V, 109.

³ Mesnevi, I/2113-18.

ilahi cezayı gerektirir:

Birisi ağzını eğerek Ahmed adını alaya aldı, ağzı çarpıldı da öyle kaldı.

Pişman olup "Ey Muhammed, affet! Ey Peygamber, sen, Min ledün ilminden (Allah ile ilgili bilgi ve sırlara ait ilim) lütuflara mazharsın.

Ben bilgisizlikten seninle alay ettim. Alay edilmeye layık ben oldum" dedi.

Allah, bir kimsenin perdesini yırtmak isterse onu, temiz kişileri alaya almaya meylettirir!¹

j) Mukaddes Kitaplarla Müeyyed: Hz. Muhammed:

Mevlana, Hz. Peygamber'in diğer mukaddes kitaplarda anıldığına dikkat çeker ve bütün dinlerin aslında İslamiyet'in olduğunu vurgular:

İncil'de Mustafa'nın, o peygamberler başının, o sefa denizinin adı vardı./Sıfatları, şekli, savaşı, oruç tutuşu ve yeyişi anılmıştı./Hristiyan tairfesi (bir gurup Hristiyan) o bitaba geldikleri vakit sevap için/ yüce adı öperler, latif vasfa yüz sürerlerdi...Onlar Ahmed adının sığnağında korunmuşlardı.../Ahmed'in adı böyle yardım ederse acaba nuru nasıl korur!²

k) Hz. Peygamber'in Davası Kıyamete Kadar Devam Eder:

Mevlana'ya göre Hz. Peygamber'e bahşedilen ilahi lütuflar bu dünya ile sınırlı değildir. Aksine O'nun davası kıyamete kadar devam edecektir:

Allah'm lütufları, Mustafa'ya vaatlerde bulundu da dedi ki: " Sen ölsen bile bu din, bu iman ölmez.

Senin kitabını, mucizeni ben yüceltirim. Kur'an'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye ben mâni olurum.

Ben seni iki cibanda da korurum. Sözünü kınayanları terk eder, onları hor bakır bir hale korurum.

Hiç kimse Kur'an'ı değiştirmeye kudret bulamaz; ona ne bir şey ilâve edebilirler, ne ondan bir şey eksiltebilirler. Sen benden daha iyi başka bir koruyucu arama!

Senin parlaklığını gün geçtikçe artırır, adını altınlara, gümüşlere bastırırım. Senin için minberler, mibraflar kurdururum.

Ben, seni öyle seviyorum ki senin kabrın, benim demektir.

Şimdi adını korkudan gizlice söylüyorlar, namaz kalacakları zaman gizleniyorlar.

Melûn kâfirlerin korkusundan dinin mağaralarda gizli kalıyor ya...

Bütün âlemi minarelerle dolduracağım, âsilerin gözlerini kör edeceğim ben.

¹ Mesnevi, I/813-23.

² Mesnevi, I,58.

*Kulların şebirler alacak, mevkiler bulacak.
Dinin balıktan aya kadar her tarafı kaplayacak.
Ey Peygamberimiz, sen sibirbağ değilsin, doğrusun... sen de Musa'nın giydiği elbiseyi giymişsin, sen de onun gibi bir peygambersin.
Kur'an'ın, Musa'nın asâsına benzer küfürleri ejderha gibi sömürüp yutar.
Sen, toprak altında uyursun ama o tertemiz söz asâ gibi her şeye ağâhtır.
Kast edenlerin elleri o asâya ulaşamaz. Uyu ey padişah, uyu... Uykun mübarek olsun!
Bedenin uyur ama nurun göklere ağır, düşmanlarını kabretmek için okunu kur, yayını ger.
Felsefeci, aleyhine söylenmeye yeltenir ama nurunun oku ağzını oklar, onu susturur."
Hakikaten de öyle oldu, hattâ bu vaatten de üstün şeyler vücuda geldi. O uyudu, fakat bahıt, ikbali uyumadı!*

1) Ölüm, Asıl Sevgili'ye Kavuşmaktır:

Ölümü, düğün gecesi olarak gören Mevlana, bunu Hz. Peygamber'den aldığını şu açıklamalarla vuzuha kavuşturuyor:

*Abir zaman peygamberi Ahmed, Rabîulelvel ayında göçtü, bunda hiç ihtilaf yoktur./
Gönü bu göç zamanını haber alınca can ve gönülden o vakte aşık oldu./ Safer gelince, bu aydan sonra sefer edeceğim diye neşelendi./ Her gece bu buluşmanın iştiağıyla sabahlara kadar, "Ey yücelerden yüce yoldaş (dost)!" der dururdu./ Kim Safer ayı gitti, Rabîulelvel geldi diye müjde verirse ben de onu cennetle müjdeler, ona şefaati olurum" dedi.../ Ukâşe gelip Safer ayı çıktı" dedi, Peygamber de "Ey ulu aslan, cennet senindir" buyurdu./ Erler -görüyorsun ya- âlemden geçmeden (dolayı) neşeleniyorlar, şu çocuklarsa âlemde kalmalarına seviniyorlar./ İyi sıyun tadım tatmayan kör kuşa acı su Kevser görünür²*

Başka bir ifadeyle; ölüm, hiçlik değil, yokluk değil, bir tebdil-i mekândır.

Sonuç

Mevlana'ya göre Hz. Muhammed (s.a) en son, en kâmil ve en üstün peygamberdir. Vahiy yoluyla alıp tebliğ ettiği Kur'an Allah'ın kitabıdır, değişmemiştir, değişmeyecektir.

Tek kurtuluş yolu; Allah, Peygamber ve Kur'an yoludur. Bu yolların dışında herhangi bir arayış içinde olmak insanı dalaletle götürür.

En mükemmel Rehber Hz. Muhammed'dir. O'nun rehberliği ile insanlık doğruyu bulur ve yanlışlardan kurtulur.

¹ Mesnevi III, 96.

² Mesnevi, IV, 209.

O, sadece insanlar ya da müminler için değil; tüm alemler için rahmettir. O'nun getirdiği davada herkesin ve her şeyin hukuku muhafaza altındadır. O, kainatın garantörüdür.

Hz. Peygamber, dünyada insanlığın yol göstericisi olduğu gibi; ahiret ve esenlik yurdunda da ümmetinin şefaatçisidir.

En büyük kurtarıcı Hz. Peygamber'dir; öyle prensipler vazetmiş ki, onlara uyulduğu takdirde kurtuluşa ermemek mümkün değildir.

Kendisi mütevazi olan Hz. Peygamber, tevazuu ana ilke olarak ortaya koymuş ve bunu insanlığın bir erdemi olarak saymıştır.

O, beşer olsa da sıradan bir beşer değildir. Cenab-ı Hakk'ın bir takım ihsan ve ikramlarına mazhar olmuştur.

İlahi Mucizelerle teyid edilen Hz. Peygamber, ilahi koruma altındadır ve diğer Mukaddes Kitaplar tarafından da teyid edilmiştir.

Davası Kıyamete kadar devam edecek olan Hz. Peygamberin vefatı Asıl Sevgili'ye kavuşma anlamını ifade eder.

Bu özelliklere sahip olan Hz. Peygamber'i sevmek ilahi emrin gereği olduğu gibi önemli bir insanlık borcudur.

KAYNAKLAR

Divan-i Kebir, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hazırlayan: Abdulkadir Gölpinarlı, Ankara, 2000.

Mesnevi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Çeviri, Vedat İzbudak, İstanbul, 1988.

Mevlana'nın Düşünce Dünyasından, Derleyen: Yrd.Doç.Dr. Nuri Şimşekler, Konya, 2005.

"Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasında Hz. Peygamber Sevgisi", Hasan Almaz, Şanlıurfa Kutlu Doğum Sempozyumu-2007'ye sunulan bildiri

Tasavvuf Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, Yıl: 6, Sayı: 14, Ocak-Haziran Ankara, 2005.

MEVLÂNÂ'NIN ALLAH SEVGİSİ(AŞKI) İLE İLGİLİ ŞİİRLERİNİN KUR'AN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Atilla YARGICI*

Giriş

Aşk aşırı sevgi olarak tarif edilmektedir(ıfratü'l-hubb).¹ Mutasavvıflara göre “aşk” sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir. Sevgiyi çeşitli kısımlara ayıran mutasavvıflar, genellikle aşkı en son mertebeye koyarlar ve aşkı sevginin en mükemmel şekli sayarlar. Bazı mutasavvıflara göre sevginin dereceleri şunlardır: **Meveddet**: sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması. **Hevâ**: Sürekli olarak sâlike gözyaşı döktüren sevdâ. **Hillet**: Sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk. **Mahabbet**: Kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma suretiyle sevgiliye layık olmak ve yaklaşmak. **Şağaf**: Kalbi parçalayan ve yakan ateşli sevgi. **Hüyâm**: Sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı. **Vâleh**: Dostun veya yârin güzelliğini seyrederken sevgi şarabıyla kendinden geçme. **Aşk**: Sevenin sevgilisinde kendini yok etmesi; aşkın yok, sadece mâşukun varolması.²

Allah sevgisi asırların geçmesiyle yerini, “İlahî aşk”a bırakmıştır. Bunda bazı mutasavvıfların rolü olduğu bilinmektedir. Aşk kelimesinin dinî terim olarak kullanılmasını caiz gören sûfilerin dayandıkları bazı âyet ve hadisler vardır. Onlara göre, “**İman edenler, Allah'ı daha şiddetli severler**”³ âyetindeki, “**eşedd-u hubben**” ifâdesi aşk demektir. Bu konuda, “**mü'minlerin Allah'ı herşeyden çok sevdiklerinin belirtildiği**”⁴ âyetle, Hz. Peygamberin (s.a.v) Hz. Ömer'e, “**Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olmazsın**”⁵ hadisi de aşka dayanak yapılmaktadır. Bir kısım mutasavvıflar, bu gibi anlamlara gelen âyet ve hadis-i şeriflerden Allah'a âşık olmanın lüzumu mânâsını çıkarmışlardır.

* Yrd. Doç. Dr., Harran Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

¹ İbnu Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükrim, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, tarihsiz, “aşk” maddesi, X. 251.

² Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İst., 1991, “Aşk” maddesi, s. 58-59. Sevginin daha değişik derecelendirmeleri için bkz: el Cevziyye, İbnu Kayyim, **Medâricü's-Sâlikîn**, tarihsiz., yayın yeri yok, III. 28-33; el Melûhî, Abdü'l-Muin, **el Hubbu beyne'l-Müslimîn ve'n-Nasârâ fi't-Tarihî'l-Arabî**, Darü'l-Künûzi'l-Edebiyye, Beyrut,tarihsiz, s.16.: İbn Hazm, el Endülisî, **el Ahlâk**, Kahire, 1992, s.165-177.

³ Bakara: 2/ 165.

⁴ Tevbe: 24.

⁵ Buharî, **Sahih**, îman, 8-9; Müslim, **Sahih**, îman, 60-70.

Kur'ân ve sahih hadislerde "aşk" kelimesi zikredilmez. Sevgi, çoğunlukla hub, vüdd kelimelerinin müştaklarıyla birlikte kullanılır. Tasavvuf bilimi, Kur'ân ve hadislerde geçen sevgi kavramının anlamını genişletmiş, sevgiyi mertebelere ayırmıştır. Ancak bu genişletme esnasında, aşkın ön plana çıkarılması bu konuda lafız olarak Kur'ânî çizgiyi muhafaza etme kaygısı taşınmadığını göstermektedir. Özellikle Allah ile kul arasında Kur'ân'da bildirilen "sevgi" ilişkisinin "aşk" kavramıyla ifade edilmesi, Kur'ân'ın nitelendirmesi değildir. Bu sebeple ilk dönem mutasavvıfları, aşk, âşık, mâşuk yerine, hub, muhabbet, habîb, mahbûb kelimelerini kullanmayı tercih etmelerine rağmen¹ daha sonra gelen mutasavvıflar bu çizgiden uzaklaşmışlardır. İlk sufilerin bazıları Allah sevgisini ifade etmek üzere, Kur'ân ve sünnette yer alan hub ve muhabbet yerine "aşk" kelimesinin kullanılmasına karşı çıkmışlardır.²

Örneğin, Kuşeyrî'ye göre, "**Aşk sevgide sınırı aşmaktır. Allah haddi aşmakla nitelendirilemez. Öyleyse aşk ile nitelendirilemez. bütün mahlukata ait sevgilerin hepsi toplansa da bir şahsa verilse, bu şahıs normal olarak Allah'ı sevme derecesine ulaştı diye hükmetmeyi hak edemez. Şu halde kul Allah sevgisinde haddi aştı denemez. Bu sebeple "Allah kuluna âşık oldu" denemeyeceği gibi, kul da "Allah'a âşık oldu" diye tavsif edilemez. Bunun için aşk ret olunmuştur. Bu yüzden aşk Allah'ın sıfatı olamaz. Allah'ın kula, veya kulun Allah'a âşık olması mümkün değildir.**"Ebû Talib el-Mekkî (v. 336/996),⁴ tasavvufî Tefsir müelliflerinden et-Tüsterî(ö.h.283) sevgiyle ilgili ayetleri yorumlarken, "**aşk**"tan değil, "**Allah sevgisi**"nden bahsetmektedir.⁵sevgiyi, "gönlün zevk aldığı şeye şeye meyiletmesi" olarak tarif eden Gazzalî (v. 505/1111)'ye göre bu meyil kuvvetli olursa buna da "aşk" denmektedir. O, marifet ve idraksiz sevginin gerçekleşmeyeceğini bildirmektedir.⁶ Muhyiddin ibni Arabî (v. 638/1240)'ye göre, "**İman edenlerin Allah'a muhabbetleri daha şiddetlidir**"⁷ âyeti kinaî olarak "aşk"ı ifade etmektedir. Allah mü'minlerin kendisi hakkında "şiddetli sevgi" gösterebileceklerini bildirmekle birlikte, Allah hakkında aşk veya âşık gibi terimler kullanılamaz.⁸

İşte biz bu çalışmamızda mutasavvıfların farklı şekillerde ele aldığı Allah sevgisi ve aşkı konusuna mevânâ'nın nasıl yaklaştığını ve bunların Kur'ân açısından değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

¹ Uludağ, Süleyman, "**Aşk**", **Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İst., 1994, IV, 12.

² Uludağ, "**Aşk**", **DİA**, IV, 11-12.

³ Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdül-Kerim b. Navazin, **Risaletü'l-Kuşeyrî**, Mustafa el-Babî el-Halebi, Mısır,tarihsiz, s. 171.

⁴ Mekkî, Ebu Talib, **Kütü'l-Kulûb**, yayın yeri yok, tarihsiz , II, 50. O, muhabbetin, ariflerin yakın makamlarının dokuzuncusu olduğunu söylemekte, buna delil olarak da "Allah onları, onlar da Allah'ı severler" âyetini göstermektedir

⁵ Tüsterî, Ebu Muhammed b. Abdullâh, **Tefsirü'l-Kur'ânî'l-Azim**, Mustafa el-Babî el-Halebi, Mısır, tarihsiz s. 23.

⁶ Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Çev: Ahmet Serdaroğlu, İst., 1978, IV, 538-539.

⁷ İbnu Arabî, **el-Futuhâtü'l-Mekkiyye**, Mektebetü's-Sakafeti'd-Diniyye, yy, tarihsiz, II, 323

⁸ İbnu Arabî, **a. g. e.** II, 337.

Mevlânâ'da Allah Sevgisi ve Aşkı

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'de, vahdet-i şühud temayüllü temâşâda, daha ziyâde estetik yön galip gelmektedir. Bunun için Mevlânâ'nın coşkun bir vecd ve istiğrak ifâde ettiği mistik estetikte daima aşk galip gelmiştir.¹ Mevlana şiirlerinde gökyüzünde gezegenlerin dönmesini aşka bağlamaktadır: **“Ayna gibi olan şu gökyüzü dönüp durdukça, aşkın gönlünden kan damlaları coşup kaynamaktadır”**² diyen Mevlânâ'ya göre **“Aşk bir denizdir, gök yüzü onun köpüğüdür. Göklerin dönüşü aşk dalgasındandır. Cansızların bitkilerde yok olması da aşktandır”**³

Mevlânâ'ya göre varlıkların bu koşmaları Allah'ı tesbihtir. Onlar, Can için bedeni temizlemektedirler.⁴ Burada Mevlânâ, kainattaki varlıkların Allah'a olan aşklarından dolayı hareket ettiklerini anlatmaktadır. O, varlıkların kendilerine verilen görevlerini yerine getirirken yaptıkları hareketleri **“tesbih”** olarak nitelendirirken **“Göklerde ve yerde olan her şeyin, hatta gök gürültüsünün de hamd ile Allah'ı Allah'ı tesbih ettiğini”**⁶ bildiren ayetlere işaret etmektedir. Her şeyin kendisine âşik olduğu Allah'a elbette insan da âşik olmalıdır. Bu yüzden o şöyle der:

güzeller güzeli Tanrı aşkından başka ne varsa hiçtir; Şeker bile yesen can çekişmektir./Hatta can çekişmek de ne? Ölümüne uğramaktır. Abıhayata el atmamaktır.⁷

Sevginin sebeplerinden biri güzelliştir. Allah ise sonsuz bir güzelliğe sahiptir. Cenab-ı Hak kendi zatının en güzel isimlere sahip olduğunu beyan etmektedir.⁸ O halde âşik olunması gereken, bütün isim ve sıfatlarıyla en güzel varlık olan Allah'tır. Çünkü O Haydır.O Ebedîdir. Diğer sevilen bütün nesnelere ise ölümlüdür. Bu yüzden kalpler ancak O'nu anmakla, hatırlamakla mutmain olur.⁹

İnsan ayrılığın gamını çekmektedir. İlahi aşk, insan ile Allah arasındaki bu ayrılığı ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu yüzden Mevlânâ hep ayrılıktan şikâyet eder. Bu konuyla ilgili Mevlânâ, Mesnevî'nin başında şöyle diyor:

Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor./Diyor ki: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadıyla erkek de ağlayıp inlemiştir, kadın da./Ayrılıktan şahrem-şahrem olmuş bir gönül isterim ki iştihak derdini anlatayım ona./Ashından uzak kalan kişi, gene buluşma zamanını arar./Ben

¹ Aydın, Mehmet, **”Hz. Mevlânâ'da ve Muhyiddin-i Arabî'de Aşk Kavramı”**, Selçuk Üniversitesi , 3. Mevlâna Kongresi, (Tebliğler), Konya, 12-14 Aralık, 1988, s. 157.

² Can, Şefik, **H. Mevlana'nın Rubailer**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990,beyit,223.

³ Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mesnevi Tercemesi ve Şerhi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990, V, s.335, beyit,3854-3856.

⁴ Rûmî. **Mesnevî**, V, s.335,beyit, 3855-3860.

⁵ Hadid,57/1;İsra,17/44; Haşır,59/1.

⁶ Ra'd,13/13.

⁷ Gölpınarlı , **Mesnevi**, I, s.333-34, beyit,3699,3700.

⁸ Araf,7/180.

⁹ Ra'd,13/28.

her toplulukta ağladım, inledim; iyi hallilerle de eş oldum, kötü hallilerle de./Benim sırrım, feryadımdan uzak değil; fakat gözde kulakta o ışık yok./Beden candan, can da bedenden gizli değil; fakat kimseye canı görmeye izin yok./Ateştir bu neyin sesi, yel değil. Kimde bu ateş yoksa, yok olsun o kişi./Aşk ateşidir ki ney'e düştü; aşk coşkunluğudur ki şaraba düştü./Ney bir dosttan ayrılana eştir; dosttur; perdeleri, perdelerimizi yırttı gitti./Ney, kanlarla dolu bir yolun sözünü etmede; Mecnunun aşk hikayelerini anlatmada.¹

Ney burada "insan-ı kamil" demektir. Birlik kamışlığından kesilmiştir. Kendi varlığından geçmiş, gerçek varlıkla var olmuştur.² Burada Mevlânâ, kendisinde bulunan bulunan ilahi aşk sayesinde ayrılıktan kurtulup birliğe ulaşmak istediğini dile getirmektedir. Mesnevî yorumcuları bu isteğin, bir vahdet-i vücuda erişme isteği olduğunu ifade ediyorlar. Gerek Mevlânâ'nın olsun gerekse diğer tasavvuf şairlerinin olsun vahdet-i vücudu çağrıştıran şiirleri, bir manevi sarhoşluk halinde söylenmiş şiirlerdir. Ancak vahdet-i vücudla kastedilen, bu varlık aleminin Allah olduğu değildir. Ya da kainatı yok farz etmek, sadece Allah'ın var olduğunu iddia etmek de değildir. Her şey Allah'ın eseridir, ama Allah değildir. Her şeyin Allah olduğunu düşünmek apaçık bir küfürdür. her şeyi, O'nun varlığı ile bilmekle beraber Zâtı her şeyden tenzih etmek gerçek vahdet-i vücuddur.³ **"İnsan-ı Kamil, bu âlemin gözbebeğidir, özüdür. O ezel âlemini, Mutlak Varlık'taki sübutu arar, gözler; bu kayıtlar alemine, bu izafi varlık alemine düşmesi, ona adeta bir gurbet görünür. Ama o, âlemde de kendi varlığını yok etmiş, Hak varlığıyla var olduğunu bilmiş, bu bilişi buluş ve oluş haline getirmiş, irâdesini Hak irâdesine vermiştir. Bu bakımdan özleyişi, feryâdı niyaz yollu değil, naz yolludur."**⁴

Mevlânâ daha sonraki beyitlerinde asıl maksadına gelmektedir:

Her şey sevgilidir, âşık ise bir perde; diri olan sevgilidir, âşıkça bir ölü./Kimin aşka meyli yoksa kanatsız bir kuşa döner; eyvahlar olsun ona./⁵

Mevlânâ'nın sevgiliden kastı Allah'tır. her şeyin sevgili olduğunu söylemesi de, manevî bir istiğrak ile söylenmiş bir sözdür. Mevlânâ Müslüman bir âlimdir, Kur'an'a bağlıdır. Kur'an'da olmayan bir şeyi kastetmesi mümkün değildir. Kur'an'a göre her şey O değildir, ama her şey O'ndandır. Her şey Onun ayetidir. Nitekim, bir ayette, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten ayetler olduğu bildirilmektedir.⁶ Yeryüzünde bulunan her şeyi Allah yaratmıştır.⁷ Gökleri de o yaratmıştır.⁸ İnsanı,⁹ geceyi, gündüzü, güneşi de ayı da

¹ Gölpınarlı, **Mesnevî**, I, s.14, Beyit, 1-11.

² Gölpınarlı, **Mesnevî**, I, s.17.

³ Gölpınarlı, **Mesnevî**, I, s.20.

⁴ Gölpınarlı, **Mesnevî**, I, s.20.

⁵ Gölpınarlı, **Mesnevî** I, s.14, beyit, 30-31

⁶ Al-i İmran,3/190.

⁷ Bakara,2/29.

⁸ İbrahim, 14/32.

⁹ Nahl,16/4.

da yaratan O'dur.¹ Bu duruma göre, varlıkların hepsi mahlûktur, Halık değildir. Halık Allah'tır. O halde mahlûkat, Allah değildir. O bu konuya şu şekilde açıklık getirmektedir:

Yedi deniz, onun bir katresi, bütün varlık, onun dalgasından bir damla./Bütün temizlikleri, o denizden elde ederler; o denizin katreleri, bir bir, noksanı olgunlaştıran, bakırı altın yapan kimyacıdır.²

Mevlânâ'ya göre, sevgiyle acılar tatlılaşır; sevgi yüzünden bakırlar, altın olur. Sevgi yüzünden tortular durulur, arınır. Sevgiden dertler şifa bulur. Sevgiden ölü dirilir; sevgi yüzünden padişah kul kesilir. Mevlânâ bu sevgiye de ancak bilgi ile ulaşabileceğini bildirmektedir. Eksik olan bilgi böyle bir sevgiyi doğurmaz. Ona göre noksan bilgi de aşk doğurur, ama bu aşk, cansızlardır. Noksan bilgili, bir cansızda istediği rengi görürse, bir ışıktan, sevgilinin sesini duymuşa döner. Noksan bilgili, bir şeyi, bir şeyden ayırt edemez; hasılı o, şimşegi güneş sanır.³

Bu beyitlerde Mevlana, Allah'ı hakkıyla tanımadan Allah sevgisinin, aşkının olmayacağını, bu konudaki bilgi eksikliğinin insanı Hay olan Allah'a göre cansız olan varlıkları sevmeye götüreceğini dile getirmektedir. Bu beyitler, birçok ayete dayanmaktadır. her şeyden önce Cenab-ı Hakkı Kur'an'da isim ve sıfatlarıyla tanıtan bütün ayetler bunlar arasındadır. Rahman ismiyle bütün varlıklara ummadıkları yerden ve bol miktarda rızık verdiğini, Rahim ismiyle mahlukata merhametli davrandığını, Muhsin ismiyle sonsuz iyilik yaptığını bilen bir kimse elbette o isimlerin sahibi Olah Allah'ı çok sevecektir.

Noksan bilginin insanı cansız olanlara aşık olmaya götüreceğini dile getiren Mevlânâ bu varlıkların da fitne olduğunu dile getirmektedir:

O hissedileni reddeder, görünmeyene dayanır./Aşkı açık, sevdiği gizlidir. Dıştaki sevgili, dünyada O'nun fitnesidir./Bunu bırak. Surete olan aşklar, surete değildir, bir hanımın yüzüne değildir./Sevgili olan suret değildir; ister bu cihanın aşkı olsun, ister öbür cihanın aşkı/Suretine aşık olduğunun canı çıkınca, onu niçin bırakıyorsun?⁴

Yani, Allah'ın dışında da sevgililer var. Ama onlar birer suretten ibarettir. Ve üstelik de O'nun fitnesidir. Yani bir imtihan vesilesidir. O halde, Mevlânâ, bir yerde cezbe halinde söylediği bir sözü, bir başka beyitte açıklıyor. Dıştaki sevgilinin O'nun fitnesi olduğunu söylemesi, insanın mallarının ve çocuklarının fitne olduğunu⁵ insanların birbirlerinin fitnesi olduğunu⁶ bildiren ayetlere işaret etmektedir. O halde, Mevlânâ her şey sevgilidir derken, her şeyin Allah olduğunu kastetmiş olması mümkün değildir. Burada Allah'ın dışındaki varlıklar ölümlü olduğu için bir suret gibi

¹ Enbiya, 21/33.

² Gölpınarlı, **Mesnevî**, V, s.178, beyit,1880-1881.

³ Gölpınarlı, **Mesnevî**, II, s.503, beyit,1531-1538.

⁴ Rumi, Mevlada Celaleddin, **Mesnevî**, Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, tarihsiz, I, 2. Defter, s.189, beyit,697-701.

⁵ Tegabün, 64/15

⁶ Furkan,25/20.

gösterilmiştir ve bunlara duyulan sevginin ve aşkın gerçek aşk olmayacağı dile getirilmiştir. Diğer taraftan bu beyitlerde, insanın Kalbine Allah tarafından konulan sevgi duygusunun fani şeylerle tatmin olmayacağını, ancak ebedi olan, sonsuz güzelliğe sahip olan, sonsuz kemali bulunan Allah'a yöneltildiği zaman tatmin olacağını beyan etmektedir.

Nitekim bir başka yerde Mevlana şöyle der:

Güneşin ışığı duvara vurur; duvar geçici bir parlaklık bulur./Ey dürüst kişi, kerpice neden gönül bağıyorsun? Sürekli parlayan aslı ara./Ey kendi aklına aşık olan sen, kendini surete tapanlara üstün gören./Senin hissin üzerindeki, aklın ışığıdır. Altını, bakırında geçici bil./Güzellik beşerde altın yıldız gibidir. Yoksa senin sevgilin nasıl yaşlı eşek oldu?/Melek gibiydi, şeytan gibi oldu. Çünkü o güzellik onda geçici idi.¹

Mevlânâ burada, Cenab-ı Hakkı güneşe, onun dışındaki varlıkları ise, kerpiçten yapılmış bir duvara benzetiyor. Güneşin aydınlattığı kerpiç duvarı değil, güneşi sevmek gerekir. Bu ifadeler, Allah'ın dışındaki varlıkların hiç sevmeyeceği anlamına gelmiyor. Onlar da sevinecektir, ama onlara gönül bağlanmayacaktır. Gönül bağlanması gereken Allah'tır. Çünkü güzellerin bütün güzellikleri Cemil olan Allah'ın güzelliğinin zayıf bir gölgesidir. Mevlana'nın bir çok yerde aşk olarak nitelendirdiği bu durum, aslında Allah'ı diğer varlıklardan daha fazla sevmeyi ifade etmektedir. Mevlana'nın bu düşüncesi, "İman edenlerin Allah sevgisi daha fazladır"² ayetine telmihte bulunmaktadır. Bazı mutasavvıfların bu ayetin anlamını "ilahi aşk" olarak yorumladıkları hatırlanacak olursa, Mevlânâ'nın da bu mânâyı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan bu beyitlerde Mevlânâ, güzelliği bakır üzerindeki altın yaldıza teşbih etmektedir. Bu yıldız, gerçek altın olmadığı için eninde sonunda kaybolacaktır. Allah'ın dışındaki varlıklarda bulunan güzellikler de işte böyledir. Geçicidir. Burada mevlânâ her şeyin güzel yaratıldığını,³ insanın en güzel şekilde yaratıldığını⁴ bildiren ayetlere işaret etmekte, aynı zamanda "Ben kaybolup gidenleri sevmem"⁵ ayetine telmihte bulunmaktadır. Mevlânâ başka beyitlerinde de bu manayı daha açık bir şekilde dile getirmektedir:

Bir an eksik, bir an olgun olan Halil'in sevgilisi değildir, batıp yok olandır./Ve batan, bazen şu ve bu olan dilber değildir. Batıp yok olanları sevmem.⁶

Allah'ın dışında insanın kalbindeki sevgiyi en çok meşgul eden mahbub kadındır. Ona göre insanın insana olan aşkı, Allah'a olan aşka ulaşmak için bir vesiledir. Mevlânâ'ya göre, insanın insana aşık olması aşka alışması içindir. Ona göre,

¹ Rumi, **Mesnevî**, Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, I, 2. Defter s.189, beyit,705-710

² Bakara,2/165

³ Secde,32/7.

⁴ Gafur, 40/64.

⁵ En'am, 6/76.

⁶ Rumi, , **Mesnevî**, Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, I, 3. Defter, s.330,beyit,1428,1429.

Gazi, alışsın, usta olsun da savaşsın diye önce oğlunun eline tahtadan yontulmuş bir kılıç verir. İşte insana âşık oluş da o tahta kılıca benzer, belalara uğrayış sona erdi mi, aşk Rahmet sahibi Allah'adır. Mevlâ'na buna örnek olarak da Yusuf'un Zeliha'ya âşık olmasını verir ve şöyle der: **“Önce Yusuf, yıllarca Zelihaya tutuldu. Sonunda Allah'a âşık oldu da, bu sefer Zeliha Yusuf'a gönül verdi/O koşmuştu, Yusuf peşine düşmüş güzelliğine el atmıştı, sonunda da iş tersine döndü, o Yusuf'un gömleğine el attı, çekti, yırttı.”**¹

Mevlânâ'nın anlattığı bu kısca Kur'an'da bu şekilde anlatılmıyor. Özellikle, önce Yusuf'un Zeliha'ya âşık olduğuna dair Kur'an'da hiçbir bilgi bulunmuyor. Ancak, Zeliha'nın Yusuf'a âşık olduğu bizzat ayet tarafından beyan ediliyor. Konunun iyi kavranabilmesi için önce Yusuf Kıssasındaki ilgili ayetlere bakmamız gerekmektedir. Bu sureye göre evinde yaşadığı kadın Yusuf'la birlikte olmak istemiş, Hz. Yusuf ise, Allah'ın yardımıyla bu isteği reddetmiştir. Ayette kadının bu aşırı ilgisinden dolayı Yusuf'un da eğer Allah'ın bürhanını görmeseydi neredeyse meyledeceği zikredilmektedir.² Bu kıssadan, vezirin karısının Yusuf'a âşık olduğu, Yusuf'un da kendisine âşık olmasını istediği anlaşılmaktadır.³ Hz. Yusuf bir peygamberdir ve daima Allah'ın himayesi ve kontrolü altında bulunmaktadır. Onun diğer insanlardan farkı bu fitrî meylini, haram bir biçimde tatmin etmeye yanaşmamış olmasıdır.⁴ “Günah işlemekten Allah'a sığınırım”⁵ demesi, onun Allah sevgisini, meşru olmayan cinsel sevginin önüne geçirdiğini göstermektedir.

Aslında şehirdeki kadınların vezirin karısının Yusuf'a karşı duyduğu yakınlığı anlatan, **“Kad şagafehâ hubbâ”** ifâdesi de, aşkı çağrıştıran bir ifâdedir. ⁶ İbnü Kesir'in İbn-i Abbas'tan rivâyet ettiğine göre, “eş-şagaf”, “el-Hubbu'l-Katil”dir. Yani, öldürücü sevgi anlamındadır.⁷ Görüldüğü gibi konuyla ilgili ayetlerin tefsirlerinde Zeliha da ya da Züleyha'nın Hz. Yusuf'a âşık olduğu ifade edilmektedir. Yusuf'un Züleyha'nın peşinden koştuğuna dair ayetlerde bir bilgi bulunmamaktadır.

¹ Rumi, Mevlânâ Celaleddin, **Divan-ı Kebir**, Hazırlayan, Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992., İ.s.10,beyit,40-43.

² Yusuf: 12/23-36. 24. ayette zikredilen **وهم بها** ifadesi, Zemahşeri'nin Sibeyh'ten naklettiğine göre **قصده** و **عزم عليه** demektir.Zemahşeri, **Keşşaf**, II, 429. Bu da bir şeyi yapmayı kesin olarak kararlı olmak demektir. Ancak ayetin devamında, “şayet Rabb'in bürhanını görmemiş olsaydı” ifadesi geçmektedir. Sonunda ise, “İşte böyle biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için delillerimizi gösterdik. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandır” buyrulmaktadır.

³ Reşid Rıza, Muhammed, **Tefsirü'l-Kur'âni'l-Hakim**, Mısır, Mecelletü'l-Menar,h.1324, XII, 275; Yıldırım, Celal, **İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İst., 1987, VI, 2946; Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., tarihsiz,IV, s. 392.

⁴Kırca, Celal, **Kur'ân ve İnsan**, Marifet Yayınları, İst., 1990, s. 127.

⁵ Yusuf, 12/ 23.

⁶ Razi, Fahrreddin,**Tefsirü'l-Kebir**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran, Tarihsiz,XVIII, 27. Razi'nin belirttiğine göre bu ibâre, “sevgi onun derisinin içine girdi. Böylece de kalbine nüfuz etti.” demektir. Razi bütün bunların, aşırı sevmek anlamına gelen “aşktan” kinaye olduğuna dikkati çekmektedir “şagafa”nın anlamları için bkz: el-Kurtubi, Ebu Muhammed b. Ahmed el Ensari, **el-Câmiu LiAhkâmi'l-Kur'ân**, Kahire, Matbaatü Darü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1950, IX, 166-167. ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **Keşşaf**, Beyrut, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1997.II, s. 436.

⁷ İbnü Kesir, Ebu'l-Fida' İsmail, **Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim**, Beyrut, 1987.II, s. 476.

Nitekim Mevlânâ, Mesnevî’de, Yusuf-Zeliha hikayesini uzun uzadıya anlatmadan olayı Kur’an’da geçtiği tarzda zikretmektedir: **“Hiç kimseyi kadınlara mahrem sayma; çünkü erkekle kadın, ateşle pamuğa benzer./Allah suyuyla yunmuş bir ateş gerek ki Yusuf gibi çekinsin. Selvi boylu güzel Zeliha’dan aslanlar gibi çöksin kendini.”**¹

Surete olan aşkların geçici olduğunu dile getiren Mevlânâ, aynı zamanda insanın gönlünü gümüşe, altına da bağlamamasını istemektedir:

Bağı Çöz, hür ol ey oğul, niceye bir gümüşe, altına bağlanacaksın?/Denizi bir testiye döksen ne kadar alır? Bir günlük su ancak./Harislerin göz testileri dolmadı gitti; sedef elde ettiğini yeter bulmadıkça inciyle dolmadı./Kimin elbisesi bir aşk yüzünden yırtıldıysa, hırstan, tamadan tamamıyla arındı o.²

Mevlânâ burada önce insanın Allah’ın dışındaki sevgi objelerine sevgisini yönelttiğini kabul ediyor. Bunu yaparken de yine bazı Kur’an ayetlerine telmihte bulunuyor. Bu ayetlerden birinde Cenab-ı Hak, **“kadınlardan, oğullardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten, salma atlardan, sağmal hayvanlardan ve ekinlerden gelen zevklere sevgi, düşkünlük insan için bezenip süslendi. Bunlar dünya hayatının metaıdır. Sonunda varılacak güzel yer, Allah’ın huzurudur”**³ bir huzurudur”³ bir diğer ayette ise, insanda mala karşı büyük bir sevgi olduğu bildirilmektedir.⁴ Mevlana burada, kadına, altına, gümüşe ve diğer dünyevi sevgi objelerine hırsıyla yönelmenin ilacının Allah aşkı olduğunu dile getirmekte ve **“Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah’tan, Rasulünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin”**⁵ ayetini hatırlatmaktadır. Görüldüğü Görüldüğü gibi Kur’an’da Allah sevgisi olarak geçen ifade, Mevlana’da aşk olarak dile getirilmektedir.

Sonuç

Mevlânâ’nın Allah sevgisi veya aşkıyla ilgili beyitlerini Kur’ân açısından değerlendirdiğimizde, Allah’ın kendisini vasıflandırmadığı bir sıfatla onu vasıflandırmanın Kur’ânî bir nitelendirme olmadığını söyleyebiliriz. Allah kendisinin kulları tarafından sevilmesini isterken bu isteğini, “hubb” kökünden gelen kelimelerle ifade etmiştir. Sevgide aşırılığı simgeleyen aşk kavramı, Kur’ânî bir ıstılah değildir. Ancak mutasavvıfların sevginin anlamını genişlettiklerini de nazara alacak olursak, Mevlânâ’nın bu genişletmede en son derecelerde yer alan aşkı tercih etmiş olduğu görülmektedir. Bu arada Mevlânâ her ne kadar, aşk kelimesini kullansa da, Allah aşkını terennüm ettiği beyitlerinde Kur’an’da zikredilen Allah sevgisiyle ilgili ayetlerden

¹ Gölpınarlı, **Mesnevî**, V, s.336, beyit, 3873-3875.

² Gölpınarlı, , **Mesnevî**, I, s.14, beyit, 19-22.

³ Al-i İmran, 3/14.

⁴ Fecr, 89/20.

⁵ Tevbe, 9/24.

bazılarına telmihte bulunmaktadır.

MEVLANA'NIN *MESNEVÎ*'SİNDE SAHABE

Kadir PAKSOY*

Sahabe-i Kiram, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) iman eden, her türlü zorluklara rağmen Peygamberimiz'e ve getirdiği dine sahip çıkan en bahtiyar nesildir. Bu bahtiyar topluluk, Kur'an ve hadislerin yanı sıra İslam âlimleri tarafından telif edilen eserlerde de hayırla anılmıştır.

Bir Peygamber aşığı olan Mevlana Celaleddin Rumi, yazdığı eserlerde Hz. Peygamber (s.a.s.)'i ve onun sadık arkadaşları olan sahabeyi saygı ve sevgiyle anmıştır. Ele aldığı konularda yeri geldikçe sahabenin faziletlerinden ve güzel meziyetlerinden misaller sunmuştur. Bu tebliğde *Mesnevî*'den seçtiğimiz sahabe temaları incelenmektedir.

Sahabenin Umumi Fazileti

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ilk ümmeti olma şerefine erişen sahabe-i kiram, Allah'ın rızasını kazanmış bahtiyarlardır. Sahabe-i kiramı görenlere de tabi'ün denilmektedir ki, onlar da sahabeden sonraki en bahtiyar nesildir.

Mevlana, sahabe neslinin ve onları takip eden neslin umumî fazilete nail olduklarını belirtir. Sahabenin övgüye ve umumî fazilete nail olmalarını, Rasulullah Efendimizi görüp istifade etmeleriyle irtibatlı olarak şöyle dile getirir:

Mustafa (s.a.s.): “Beni görene ve benim yüzümü gören kişiyi görene ne mutlu!” buyurdu. Bir mumdan yanmış çerağı gören, yakinen o mumu görmüş gibidir. (*Mesnevî*, I, 1946; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, I, 155)

Mevlana, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sahabeyi yıldızlara benzettiğini şöyle ifade eder:

Peygamber (s.a.s.): “Ashabım yıldızlar gibi yola gidenlere ışık, Şeytanlara taşır.” buyurdu. Herkes uzaktan görebilseydi gökyüzündeki güneşle nurlanırdı.” (*Mesnevî*, I, 3556; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, I, 301)

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniv. İlahiyat Fak., kpaksoy@mynet.com

Mevlana, bir başka beyitte aynı hususu şöyle dile getirir:

Peygamber (s.a.s.) buyurdu: “Bil ki, karanlıkta yıldızlar nasıl yol gösterirse, Ashab-ı Kiram da elemeler ve sıkıntılar denizinde öyle yol gösterirler.” (*Mesnevî*, VI, 1595; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 127)

Şu beyitte de Hz. Peygamber (s.a.s.)’in ashabına olan ilgi ve yakınlığına atıfta bulunur:

Peygamber (s.a.s.), sahabeye, “Dostlarım (ashabım)!” dedi. Bunları paylaşın. Çünkü siz benimle benim huyumla dolusunuz. Her askerın bedeni padişahla doludur. Padişahın mevki ve rütbesine düşman olanlara bu yüzden kılıç vurulur. (*Mesnevî*, V, 67-68; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, V, 111)

Mevlana, yeri geldikçe Rasulullah (s.a.s.)’ın ve sahabenin gittiği yolu rehber edinmek gerektiğine dikkat çeker. Onların yolundan uzaklaşmanın İslam’a ait değerlerden de uzaklaşmak olduğunu şöyle vurgular:

Dini hükümleri ve Allah’dan korkup sakınmayı arkalarına atmış zavallılar var. Nerede Ömer? Gelse de şiddetle onlara doğruluğu emretse! Zira onlar, her kötü şeyi mübah biliyorlar. Bu ibahilik onlardan yayıldı, fesatçı kalleşe de ruhsat oldu. Nerede Peygamber (s.a.s.) ile sahabesinin yolu? Nerede namaz? Nerede tesbih? Nerede onların edepleri?” (*Mesnevî*, VI, 2066-2067; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 165)

Aşağıdaki beyitlerde ise sahabeden bir şahsın başkalarına yük olmama ve onlardan bir şey istememe hususundaki güzel meziyetine temas edilmektedir:

Şimdi yüzlerce bağa, bahçeye sahipken vazgeç darlıktan da âciz ve yıkık yere tapa bir hale gelmeyesin. Hz. Peygamber (s.a.s.) “Allah’dan cenneti istiyorsan, kimseden bir şey isteme. Kimseden bir şey istemezsen ben kefilim cennete de girersin, Allah’a da ulaşırsın.” buyurdu. Bunu duyan sahabe de şu kefillik yüzünden öyle uyarı tam bir hale geldi ki, bir gün ata binmiş bir yere gidiyordu. Elinden kamçısı düştü. Attan inip kendisi aldı. Kimseden bir şey istemedi. Çünkü Allah’ın lütuf ve ihsanı makbuldür. O, kimseye kötü bir şey vermez. O her şeyi bilir, insanların dileğini onlar daha istemeden verir. Fakat Allah emri ile dilersen caizdir. Çünkü o çeşit istek, peygamberlerin yoludur. (*Mesnevî*, VI, 332-338; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 29-30)

Rıdvan Ashabı ve Aşere-i Mübeşşere

Sahabenin her türlü şartlarda Rasulullah (s.a.s.) ile beraber olmaları sebebiyle Allah’ın rızasını kazandıkları ve Kur’anda bizzat Allah tarafından övgüyle bahsedildikleri görülmektedir (el-Fetih,). Mevlana, sahabenin Rasulullah (s.a.s.)’a bağlılıklarını Hudeybiye bey’atında en güzel şekilde ispat ettiklerine temas eder. Gerek Rıdvan ashabı olarak isimlendirilen Hudeybiye’ye katılan sahabeyi gerekse Cennetle müjdelenen on sahabeyi (aşere-i mübeşşere) şöyle över:

Allah “Allah’ın eli, onların ellerinin üstündedir” buyurdu ya. İşte senin elin de o

Bey'at Ehlinin eli olur. Elini pîrin eline verdin, o her şeyi bilen ulu pîre uydun mu kurtuldun demektir. Çünkü o ey mürit, vaktinin peygamberidir. Peygamber (s.a.s.)'in nuru, ondan zuhur eder. Ona uydun, onun elini tuttun mu, Hudeybiye'de bulunup Hz. Peygamber (s.a.s.)'e bey'at eden ashabdan olursun. Cennetle muştulanan on kişiden sayılırsın. Halis ve potada erise bile ayarı düşmez altına dönersin. İnsan kimi severse ona erişir. Bu âlemde de onunladır, o âlemde de. Bu, huyları güzel Ahmed'in (s.a.s.) hadisidir. Buyurdu ki: "İnsan sevdiğiyle beraberdir." Kalp, dilediğinden ayrılmaz. (*Mesnevî*, IV, 740-748; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, IV, 61-62)

Evs ve Hazrec Kabilesi

Mevlana, daha öncesinde Medine'deki Evs ve Hazrec kabilesinin birbirleriyle amansız kavga ve savaş yaptıklarına, ancak Peygamberimiz (s.a.s.)'in Medine'ye hicretinden sonra kardeş gibi hatta kardeşten de öte geçim ehli olduklarına temas eder:

"Medinelilerin iki kabilesi vardı. Birine Evs, diğerine Hazrec denirdi. Adeta bir kabile o birinin kanana susamıştı. Mustafa'nın (s.a.s.) yüzünden o eski kinleri İslam ve saflık nuruyla mahvoldu. Önce o düşmanlar, bağdaki üzümler gibi kardeş oldular. "Şüphe yok, söz bundan ibaret; müminler kardeşdir" nasihatıyla de, bu nefesle de kardeşliği bıraktılar, tek bir ten oldular." (*Mesnevî*, II, 3713-3717; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, II, 285)

Dört Halife

Mevlana, dört halifeyi dört seçilmiş dost şeklinde şöyle vasıflandırır:

Allah'ın adaleti, herkesi eşitlemiştir; fili fille, sivrisineği sivrisinekle. Ahmed'e (s.a.s.) ise mecliste dört seçilmiş dost enis olur. Ebû Cehil'e de Utbe ile Zülhimar. Cebraîl ile canların kıblesi Sidre'dir. Midesine kul olanların kıblesi ise sofradır. (*Mesnevî*, VI, 1894-1897; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 151)

Aşağıdaki beyitlerde ise dört halifenin özelliklerine ayrı ayrı temas eder:

Mustafa (s.a.s.) bunun için şöyle dedi: "Ey sırları arayan! Dirî olan bir ölü görmek istersen, diriler gibi şu toprak üstünde ölü olarak yürüyen; canı göklere yücelmiş, yüceleri yurt edinmiş birisini görmek dilersen, ölümden önce bu âlemde göçmüş, akılla değil de ancak sen de ölürsen anlayabileceğin bir hale gelmiş, canı halkın canı gibi göçmemiş bir duraktan bir durağa göçe göçe ta son durağa varmış birisini, yeryüzünde bu sıfatlara bürünmüş gezip duran bir ölüyü görmek istersen, tertemiz Ebû Bekr'i gör. Zira o doruluğu yüzünden mahşere varmış, haşrolmuş kişilerin ulusudur. Bu âlemde Ebû Bekir Sıddık'a bak da haşri daha iyi tasdik et!" (*Mesnevî*, VI, 742-749; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 62)

Hız. Ebu Bekir Hakkında

Mevlana, birçok yerde Hz. Ebu Bekir'in güzel vasıflarına temas eder. Bu vasıflardan bazıları aşağıdaki beyitlerde şöyle ifade edilir:

“Ebu Bekir (r.a.) Muhammed'den (s.a.s.) bir koku alınca “Bu yüz yalancı yüzü değil” dedi (tasdik etti). Fakat Ebû Cehil, dert sahiplerinden olmadığı için yüzlerce şakk-ı kamer gördü de yine inanmadı.” (Mesnevî, II, 2059; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, II, 157)

Hz. Muhammed'in gözü Ebubekir'e değince o bir tasdik yüzünden “Sıddık” olmuştur. (Mesnevî, I, 2688)

Ebu Bekir de tevfiğe mazhar oldu da öyle bir padişahın musâhibi oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti. (Mesnevî, II, 922)

Canıma bir can kokusudur gelmede, merhametli sevgilimin kokusu erişmede. Mustafa (s.a.s.) miraçtan geldi, Bilal'ine ne mutlu ne mutlu! Sıddık doğru özlü, doğru sözlü Bilal'den bu sözleri duyunca tövbesinden el yudu. Sıddık bunun üzerine Mustafa'nın (s.a.s.) yanına gelip vefalı Bilal'in halini anlattı. Mustafa (s.a.s.) bu vak'ayı duyunca hoş bir surette ferahladı, neşelendi. Ebû Bekir de bu hali görünce söz söylemeye iştahlandı. Mustafa gibi bir dinleyici duyunca her kılı ayrı bir dil oldu. Mustafa (s.a.s.) dedi ki: “Peki ne çaresi var şimdi?” Ebû Bekir (r.a.) “Ben ona müşteriyim. Efendisi ne isterse zarar ziyana bakmadan alacağım. Çünkü o, yeryüzünde Allah'ın esiri olmuş, Allah düşmanlarının hışmına uğramış.” Mustafa (s.a.s.) dedi ki: Ey devlet arayan, bu hususta ben de sana ortağım. Vekilim ol, müşteri olup onu al, yarı parasını ben vereyim.” (Mesnevî, VI, 950 vd.; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 78 vd.)

Hız. Ömer Hakkında

Mevlana, Hz. Ömer hakkında şöyle övgüde bulunur:

Bu âlemde Ömer'in adı puta tapandı, hâlbuki ta “Elest” bezminde onun ismi “Mümin”di. Ömer'in peygambere kastediş suçu, onu ta kabul kapısına kadar çekip götürmedi mi? Ömer o maşuka âşık oldu da gönül gibi, bakla batılı ayırt etti. (Mesnevî, I, 1241, 3832)

*Hız. Ömer zamanında oruç ayı geldi. Birkaç kişi bir dağ tepesine koştu. Oruç ayının hilalini görüp kutlamak, onu hayra yormak istiyorlardı. Birisi, “Ey Ömer! İşte hilal!” dedi. Hız. Ömer (r.a.) gökyüzüne baktıysa da hilali göremedi. Dönüp o şahsa şöyle seslendi: “Bu ay, senin bayal görmenden ibarettir. Yoksa ben, gökleri senden iyi görürüm. Tertemiz hilali nasıl olur da görmem? Elini ısla da kaşını svaşla. Ondan sonra hilale bak.” Adam elini ıslayıp kaşını svaşlayınca ayı göremedi. “Ey halife, ay yok, görünmez oldu” dedi. Hız. Ömer ona şöyle mukabelede bulundu: “Evet kaşının kılı seni şüphelendirdi, yaydan sana ok attı.” Onun yolunu bir eğri kıl kesti, o yüzden ayı gördüm diye davaya kalkıştı. Bir eğri kıl, gökyüzüne perde olursa, bütün vücudum eğri olunca halin ne olur?” (Mesnevî, II, 112; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, II, 9, 10)*

Ey azîz! Sen bana Mustafasın, ben de sana Ömer gibiyim;

Senin hizmetin uğrunda gayret kemerini kuşandım. (Mesnevî, I, 77)

Hz. Osman Hakkında

Mevlana, Hz. Osman'ın meziyetlerinden şöyle bahseder:

Hz. Osman, o apaçık görüşün ta kendisi olunca feyizli bir nura kavuştu; Zinnüreyn oldu. (Mesnevî, II, 923)

Hz. Osman, halife olunca koşup minbere çıktı. Ulular ulusu Peygamber (s.a.s.)'in minberi üç basamaktı. Hz. Ebû Bekr minbere çıkınca ikinci basamağa, Hz. Ömer de kendi zamanında İslam'a ve dine saygısı dolayısıyla üçüncü basamağa oturmuştu. Osman'ın devri gelince o üst basamağa çıktı. O baktı kutlu oraya oturdu. Oradakilerden birisi ona sordu: "İlk iki halife, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yerine oturmadılar. Sen nasıl olur da onlardan üstün olmaya kalkışıyorsun? Halbuki mertbe bakımından onlardan aşağısın sen." Hz. Osman dedi ki: "Üçüncü basamağa otursaydım, beni Ömer'e benziyorum sanırlardı. İkinci basamağa otursaydım, diyecekler di bu Ebû Bekr'e benziyor. Bu üst basamak, Muhammed Mustafa'nın makamı... O Peygambere benzememe zaten imkân yok. Ondan sonra o merhametli halife, hutbe okunacak yerde ta ikindiye yakın bir zamana kadar oturdu kaldı. Kimse de "Hadi artık okusana!" diyecek bir kudret de yoktu, mescitten çıkıp gidecek kudret de. (Mesnevî, IV, 487-496; İzbudak, Mesnevî Tercemesi, IV, 40-41)

Hz. Ali Hakkında

Mevlana, Hz. Ali'nin vasıflarını şöyle dile getirir:

Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ali'ye dedi ki: "Ey Ali! Allah'ın aslanısın, güçlüsün, mertsin, yüreklisin; fakat aslanlığına dayanma, güvenme. Ümit ağacının gölgesine sığın. Hiç kimsenin rivayetlerle, masallarla yoldan ayıramayacağı akıllı bir kişinin gölgesine gir! Ya Ali! Sen, Allah yolundakini bütün ibadetler içinden, O'na ulaşmış kişinin gölgesine sığınmayı seç!" (Mesnevî, I, 2959; İzbudak, Mesnevî Tercemesi, I, 244-5)

Ey Aliyyü'l-Mürtezâ, ey kötü kazâ ve kaderden sonra güzel kazâ ve kader, sırrı aç;

Madem ki sen ilim şehrine kapısın, madem ki sen ilim güneşine şûlesin;

Ey rahmet kapısı, ey eşi, benzeri olmayan Hak dergâhı, ebede kadar açık kall (Mesnevî, I, 3757, 3763, 3765)

Bu yüzden ictihad sahibi Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisine de Hz. Ali'ye de Mevla adını taktı. Ali hakkında da dedi ki: "Ben kimin mevlası ve dostuysam, amcamın oğlu Ali de onun mevlasıdır." Mevla kimdir? Seni azad eden.. ayağındaki kulluk prangasını çözüp atan.. hürlük yolunu gösteren peygamberliktir. Mü'minler peygamberlerden azatlık bulurlar. (Mesnevî, VI, 4538-4540; İzbudak, Mesnevî Tercemesi, VI, 363-4)

Sa'd b. Ebî Vakkas Hakkında

Mevlana, aşere-i mübeşşere'den Hz. Sa'd hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şu iltifatına atıfta bulunur:

Peygamber (s.a.s.): "Sa'd çok kıskançtır, ben Sa'd'dan daha kıskancım. Allah ise benden de kıskançtır." buyurmuştur. Kıskançlığımdan dolayı Allah, görünür görünmez bütün kötülükleri haram kılmıştır. (*Mesnevî*, I, 1762; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, I, 144)

Zeyd b. Hârise Hakkında

Mevlana, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in çok değer verdiği azatlısı Hz. Zeyd hakkında şu hususları kaydeder:

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir sabah Zeyd'e "Ey temiz ve saf arkadaş! Nasıl sabahladın?" diye sordu. Zeyd: "Mü'min bir kul olarak" deyince; "İman bağına yeşermiş, çiçekler açmışsa nişanesi nerede?" dedi. Zeyd dedi ki: "Güzündüzleri susuz geçirdim, geceleri aşktan, yanıp yakılmadan uyumadım. Mızrak kalkandan nasıl geçerse, ben de gündüzlerden, gecelerden öyle geçtim. (Onlar beni tutamadıkları gibi, onlardan bana bir şey de bulaşmadı)."

Hz. Peygamber (s.a.s.) "Peki, o yoldan bu diyarın anlayışınca, bu diyar akıllarının harcınca getirdiğin bir hediye var mı, nerede, çıkar bakalım!" dedi. Zeyd dedi ki: "Halk, gökyüzünü nasıl görürse ben de arşı, arştakileri beraber öyle görüyorum."

Zeyd: "Ben halkı kadın erkek, herkesi kıyamet günündeymiş gibi apaçık görüyorum. Hemen şimdi söyleyeyim mi yoksa kapayayım mı?" dedi. Mustafa (s.a.s.) dudağını ısırarak, sus, demek istedi. Zeyd dedi ki: "Ey Allah'ın rasûlü, haşır sırrını söyleyeyim de bugün dünyada kıyameti koparayım mı?"

Hz. Peygamber (s.a.s.) dedi ki: "Bir parmağını gözünün üstüne koydun mu dünyayı güneşsiz görürsün. Bir parmak bile aya perde oluyor. İşte bu padişahın ayıp örtücülüğüne alamettir." (*Mesnevî*, I, 3500 vd.; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, I, 288)

Bilâl-i Habeşî Hakkında

Mevlana, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in müezzini Hz. Bilâl'le ilgili şu bilgiyi kaydeder:

Can kemaldir. Çağırması, sesi de kemaldir. Onun için Mustafa (s.a.s.) "Ey Bilâl! Bizi rahatlat, ferahlandır. Ey Bilâl! Gönlüne nefhettiğim o nefhadan, o feyizden dalga dalga coşan sesini yücelt. Hz. Âdem'i bile kendinden geçiren, gök ehlinin bile akıllarını hayrete düşüren o nefhayla sesini yükselt!" buyurdu... Bilal, Hicaz sıcağında Mustafa (s.a.s.)'in sevgisiyle "Allah birdir, tektir." derdi. Efendisi ona: "Neden Ahmed'i anmaktasın? Sen kötü bir kölesin, benim dinimi inkâr ediyorsun." diyordu. Bilal, imanını açığa vurdu. Bedenini belâyâ attı, "Ey Muhammed, ey tevbelere düşman! Bedenim de seninle dolu, damarım da. Artık bu bedene nasıl olur da tevbe sığar?" dedi. (*Mesnevî*, I, 1986; VI, 885 vd.; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 73-75)

Huzeyfe b. Yeman Hakkında

Mevlana, Hz. Huzeyfe'nin ismini zikretmeksizin onun Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sırdaşı olduğuna ve meselelerin içyüzünü sormaya meraklı olduğuna şöyle temas eder:

Gizli hileyi anlamak müşkil olduğundan, bazı sahabiler, Hz. Peygamber (s.a.s.)'den azgın ve hilekar nefsin hilesini sorarlar: Nefis, ibadetlere ve candan gelen ihlase gizli garazlardan ne karıştırır? derlerdi. Peygamber (s.a.s.)'den ibadetin fazilet ve sevabını arayıp sormazlar, apaçık ayıp hangisidir? diye kötü huyları sorarlardı.

(*Mesnevî*, I, 366–368; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, I, 30)

Hiz. Aişe Hakkında

Mevlana, Hiz. Aişe'nin Hz. Peygamber (s.a.s.)'e olan bağlılığına ve onun üstün vasıflarına şöyle dikkat çeker:

Hiz. Aişe bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.)'e dedi ki: “Ya Rasûlallah, Sen açık-gizli neresini bulursan orada namaz kıyorsun. Oysa evde pis, bayağı kişi de gezip dolaşiyor.” Hiz. Peygamber (s.a.s.) dedi ki: “Şunu iyi bil ki Allah, ulular için pisi temiz yapar.” (*Mesnevî*, II, 3424-3426; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, II, 263)

Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in huzuruna bir âmâ geldi ve şöyle dedi: “Ey her hamur tandırında ihsanda bulunan! Sen, sulara ve yağmurlara hâkimsin, ben de susuzum, su istiyorum. Ey beni suya kandıran, medet, medet!” Âmâ kapıdan içeri aceleyle gelince, Hiz. Aişe görünmemek için derhal kaçtı. O temiz kadın, Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in kıskançlığını biliyordu. Kim daha güzelse kıskançlığı daha artıktır. Çünkü oğullarım, kıskançlık nazdan meydana gelir... Hiz. Peygamber (s.a.s.) sınamak için “O kadar gizlenme, o seni görmüyor ki!” dedi. Hiz. Aişe elleriyle işaret ederek “O görmüyor ama ben onu görüyorum ya!” demek istedi. (*Mesnevî*, VI, 670 vd.; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 56-57)

“Ey Ahmed! Büyüklerin bir kısmı seni dinlemeye koyulunca hoşlandın. Belki bu ulular, dine güzelce yardımcı olurlar. Bunlar Arab'a Habeş'e reistir. Bunlar yüzünden İslam dinini şöhrati Basra'yı Tebuk'ü aşar. Çünkü “Halk, reislerinin dinindedir” diye düşündün. Bu yüzden de, hidayet isteyen körden yüz çevirdin, onun sohbetinden sıkıldın. “Bunlar her vakit ele geçmez. Sen dostlarımızdansın, vaktin de geniş. Bu dar vakitte işime mani olma. Bunu sana danılarak, kızarak söylemiyorum; nasihat yolu söylüyorum.” dedin. Fakat ey Ahmed! Allah indinde bu bir tek kör, yüzlerce Kayser'den, vezirden yeğdir. “İnsanlar madenler gibidir” sözünü hatıranı getir. Öyle maden olur ki, yüz binlerce madenden daha değerlidir. Gizli kalmış inci ve akik madeni, yüz binlerce bakır madeninden değerlidir. Ey Ahmed! Burada malın faydası yok. Aşkla, dertle, dumanla dolu gönül lazım. Gönlü aydın kör gelince kapıyı kapama. Ona nasihat ver, nasihat onun hakkıdır. İki üç ahmak seni inkar etse neden acılaşırsın, sen zaten şeker madenisin. İki üç ahmak seni itham etse bile Hak, sana şahitlik eder. (Peygamber (s.a.s.) dedi ki;) alemin ikrarından fariğim. Birisine Allah şahit olursa garı

sana ne gam!” (*Mesnevî*, II, 2070 vd.; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, II, 158-159)

Muaviye Hakkında

Sahabe arasında ayırım gözetmeyen Mevlana, Hz. Muaviye'nin Hz. Peygamber (s.a.s.)'den naklettiği bir hadis-i şerife şöyle temas eder:

Muaviye (r.a.), “Peygamber (s.a.s.) nişanesini bildirmiş, sahte ile sağlamı anlamak için mihenk (ölçü) vermiş; “Yalan (şüphe), kalplerde tereddüt uyandırır; doğru ise kalplere emniyet ve itmi'nan verir.” buyurmuştur. Gönül, yalan sözden istirahat bulmaz. Su ile yağ karışık olursa چراغ aydınlık vermez. Doğru söz kalbe istirahat verir. Doğru sözler, gönül tuzagının taneleridir. (*Mesnevî*, II, 2733-2735; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, II, 196 vd.)

Hilal Adındaki Bir Sahabi Hakkında

Mevlana, kalbi Allah aşkıyla ve Rasulullah sevgisiyle dopdolmuş bir sahabî olan Hz. Hilal'in hastalanması ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in onu ziyaret etmesini şöyle anlatır:

Hilal kazara hastalandı. Zayıflamaya, erimeye başladı. Mustafa (s.a.s.) vahiyle onun halini anladı. Peygamber (s.a.s.)'e vahiy geldi, Allah'ın merhameti derman oldu. İştihakını çeken Hilal hastadır. Mustafa (s.a.s.), kadri yüce Hilal'i görmek, ona geçmiş olsun demek için o tarafa doğru yola çıktı. O ay, vahiy güneşinin ardına düşmüş, sahabe de yıldızları gibi onun ardınca gitmekteydi. Ay, “Ashabım yıldızlara benzer. İyilere doğru yolu gösterirler, azgınları taşlarlar.” diyordu. Mustafa (s.a.s.), arşın Hilal'i nerede? Tevazuundan ay ışığı gibi yerlere döşenen... Peygamber (s.a.s.) Hilal'i görmek üzere hanesine girdi, araştırmaya başladı... Sonra Peygamber (s.a.s.) yüzünü Hilal'in yüzüne sürdü. Başını, gözünü, yüzünü öptü... İsa (a.s.) gibi hani. Irmak onu baş üstünde tutardı. Ab-ı hayat içinde garkolmadan emindi. Ahmed (s.a.s.) dedi ki: “Eğer yakını fazla olsaydı, hava ona binek olurdu. Benim gibi, ben de havaya bindim, miraç gecesi hava üstünde yürüdüm.” (*Mesnevî*, VI, 1150 vd.; İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, VI, 94 vd.)

Sonuç

İslam âleminin en meşhur sufi (mutasavvıf) âlimlerden olan Mevlana Celaleddin Rûmî, eserleriyle asırlar boyunca insanlığa ışık tutmuştur. O, her ne kadar yaşadığı dönemin kültürüne bağlı kalarak eserlerini Farsça kaleme almış ise de, bu eserlerinde Şii-sünnî gibi bir ayırım gözetmemiştir. Allah'ın Kur'an'da sahabeyi övüp yüceltiğine temas ederek sahabeden övgüyle bahsetmiştir. Yeri geldikçe Peygamber Efendimiz'e ve onun çevresindeki seçkin topluluk olan sahabeye gönülden bağlılığını ifade etmiştir. Onların yüksek meziyetlerinden misaller sunmuştur. Peygamberimizin ve ona tabi olan sahabenin yolunun en güzel yol olduğunu ifade ederek onların yoluna tabi olduğunu vurgulamıştır. Bütün bunları veciz bir şekilde ifade eden şu sözler Mevlana'ya aittir:

“Men bende-i Kur’ânem eger cân dârem

Men bâk-i reh-i Muhammed muhtârem

Eger nakl kuned cüz in kes ez güftârem

Bîzârem ez u vez an suben bîzârem”

(Canım bedenimde oldukça Kur’an’ın bendesiyim

Seçilmiş Muhammed’in yolunun toprağıyım

Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse,

O nakledenden de bîzârım ben, o sözden de uzağım.) (Mevlana, Külliyyat-ı Dîvan-ı Şems-i Tebrîzî, Rubaiyyat: 133)

Kaynaklar

Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, I-VI, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

İsmail Rusuhî Ankaravî, *Fâtihu’l-Ebyât (Şerb-i Mesnevî)*, I-VII, Bulak 1251.

Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, I-III, Ötüken Yay., İstanbul 1997.

-----, *Mesnevî’den Seçmeler -Cevâhir-i Mesnevîyye-*, I-II, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.

Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerb-i Mesnevî*, I-XIV, İstanbul 1963.

Veled Çelebi İzbudak, *Mesnevî Tercemesi*, (Gözden geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı), I-VI, MEB Yay., İstanbul 1988.

MEVLÂNÂ'NIN *MESNEVÎ*SİNDE Hz. ALİ'NİN ŞAHSİYETİ

Abdulahap YILDIZ*

Özet

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, en önemli eseri olan *Mesnevî*'de en çok yer verdiği şahsiyetlerden birisi Hz. Ali'dir. Mevlânâ bu eserinde Hz. Ali'nin şahsiyetinin önemli özelliklerinden ilim, zühd, takva, tevekkül, kadere rızâ, veli ve velâyet, mütevazılık, ihlâs, şefkat ve merhamet, cömertlik, adalet ve kahramanlık gibi yüksek ahlakî ve insanî hususları veciz ifadelerle dile getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî*, Hz. Ali, ilim, zühd, veli, ihlâs, adalet, kahramanlık.

Mevlânâ Celâleddin Rumî, en önemli eseri olan *Mesnevî*'de tasavvufî fikir ve düşüncelerini, iç içe hikâyeler halinde anlatmaktadır. *Mesnevî*'nin hikâyeleri, Mevlânâ'nın insan tabiatı hakkındaki derin bilgisini ve onun psikolojik kavrayışını ortaya koyar. O hikâyelerinde çeşitli yollarla insanın zayıf yönleri kadar, fazilet ve erdemini de ustalıkla meydana çıkarır.¹ İşte *Mesnevî* hikâyelerinde, üstün faziletlerini ortaya koyduğu şahsiyetlerden biri de Hz. Ali'dir². Bu bildirinin temel amacı, *Mesnevî*'de

* Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
avahap@harran.edu.tr.

¹ Yousofi, Gholam Hosein, *Bir hikayeci olarak Mevlânâ*, çev: Ramazan Muslu, Tasavvuf, yıl. 6, sayı, 14, Ankara, 2005, s., 647.

² Hz. Peygambere ilk iman edenlerden ve dördüncü halife olan Hz. Ali (r.a.), İslam tarihinde siyasî, sosyal ve dinî açıdan derin izler bırakmıştır. Kahramanlık, cesaret, ilim, ihlas, samimiyet, fedakarlık ve şefkat gibi yüksek ahlakî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkiye sahip bir şahsiyettir. Hz. Ali, Miladi 600 yılında Mekke'de doğdu. Babası Ebû Tâlib, annesi Fatıma bint-i Esed'dir. Bazı kaynaklara göre, doğduğunda Allah'ın Resulü ona Ali ismini vermiştir. Beş yaşından, Hz. Peygamberin vefatına kadar O'nun yanından ayrılmamış, hayatını İslam'a feda etmiştir. Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatıma (r.a.) ile evlenmiş, böylece Resülullah'ın soyu onun soyundan devam etmiştir. Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber olmak üzere hemen hemen bütün savaşlara katılmış, bu savaşlarda Resülullah'ın sancaktarlığını yapmış ve büyük cesaret ve kahramanlık göstermiştir. Hz. Ali, Hz. Peygambere vahiy katipliği yapmıştır. Hz. Osman devrindeki fitneleri önlemek için çaba göstermiş, Hz. Osman şehit edilince, Müslümanların Halifesi olarak seçilmiştir. Hilafet süresi, 4 yıl 9 aydır. Halifeliği döneminde, Müslümanlar arasında Cemel, Siffin ve Nehrevan savaşları olmuştur. Hz. Ali, bir Harici olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından şehid edilmiştir.(40/661) Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir. Hz. Ali'nin hayatı konusunda geniş bilgi için bkz, Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebî Talib*, Elazığ, 1998; Ethem Ruhi Fiğlalı – M.Yaşar Kandemir, *Ali*, DİA,

Hız. Ali'nin şahsiyetiyle ilgili değerlendirmeler üzerinde durmaktadır.

Mevlânâ, *Mesnevî* hikâyelerinde yer verdiği tarihî şahsiyetleri, dört ana gruba ayrabiliriz

Birincisi: Hız. Muhammed (s.a.v) (571-11/632) den önce yaşayan peygamberler, Fıravun, Haman, Harut ve Marut gibi efsanevî ve mitolojik şahsiyetler.

İkincisi: Hız. Muhammed (572-11/632), ve asr-ı saadette yaşamış dört halife, Bilâl-ı Habeşî (581-21/641), Muaviye (602-61/680), Hız.Hamza (ö.4/625) gibi tarihî şahsiyetler.

Üçüncüsü: Hallâc-ı Mansûr (ö.309/921), Bâyezid-i Bistamî (ö.262/875), Ebû'l-Hasan-i Harkânî (ö.425/1034), Zünnûn-i Mısrî (ö..245/859) gibi meşhur mutasavvıflar.

Dördüncüsü: Gazneli Sultan Mahmut (361/971-421/1030), Sultan Muhammed Harezşah (ö.617/1220) gibi padişahlar ve emirlerdir.

Bu tarihî şahsiyetler içinde, hiç şüphesiz *Mesnevî*'de en çok yer verilen kişilerden biri dördüncü halife Hız. Ali'dir. Mevlânâ, *Mesnevî*'nin ve *Divân-i Kebîr*'in muhtelif beyitlerinde, çeşitli sebeplerle bazen Hız.Ali'nin ismini, bazen lakaplarını anarak bazen de kapalı bir şekilde bir çok yerde onun üstün meziyetlerinden söz etmiştir. Mevlânâ, *Mesnevî*'de aşağıda zikredilen başlıklar altında ve ayrıca muhtelif beyitlerde Hız. Ali'nin şahsiyetini ifrat ve terfide kaçmadan veciz bir şekilde dile getirmiştir.

- 1- Hız.Peygamber (s.a.v), Hız. Ali'ye "Herkes bir çeşit ibadetle Allah'a yakınlık arar, sen akıllı ve has kulun sohbetiyle yakınlık ara, böylece herkesten daha önde olursun" diye vasiyet etmesi,¹
- 2- Düşmanın Hız. Ali'nin yüzüne tükürmesi ve Hız. Ali'nin elinden kılıcı atması,²
- 3- Hız. Peygamberin Hız. Ali'nin seyisinin kulağına "Ali'nin öldürülmesi, senin elinle olacak, sana haber verdim" demesi.³

c.II., İstanbul, 1989, s. 371-378; Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mü'minlerin Emiri Hazretî Ali*, İstanbul, 1978; Derman, Mehmet Ali, *Allah'ın Arslanı*, İst., 1966; el-Gencî, Muhammes b. Yusuf, *Kifâyetu't-Talib fi Menâkıb-i Al*, Tahran, 1404; Muhammed Rıza, *el-İmam Ali b. Ebi Talib*, Beyrut, trz .

¹. Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (neşr, Reynold A. Nicholson), Tahran, 1380, Defter, I, s., 132, beyit, 2965-2986.

². Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163-168, 171-173 b., 3727-3849, 3930-3943, 3981-4009,. Bu olay bir rivayete göre, Hendek savaşında Hız.Ali ile her savaşta hasmını mağlup eden, meşhur pehlivan Amr b. Abdüveld arasında geçmiştir. Geniş bilgi için bkz., Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, c., I-II, Terceme ve Şerh: Abdülbaki Gölpınarlı, II.bsm.,İnkılâp ve Aka kitap Evleri, İstanbul, 1990, s., 352-353.

³. Mevlânâ, a.g.e., İ, d., I, s., 168-170, 172 b., 3850-3898, 3944-3953,. Müreysi gazvesinde Hız. Ali kum üstüne yatmış, saç sakalı kuma bulanmıştı. Hız. Peygamber onu öyle görünce kalk ya Ebâ Turab (Ey toza toprağa bulanmış), kalk deyip onu uyandırdı. "Ya Ali, şana evvelkilerin en şakisi ile sonrakilerin en bedbahtını haber vereyim mi?" buyurduktan sonra "Birincisi: Salih peygamberin devesinin arka bacaklarını kesip öldüren," ikincisi ise: Hız Ali'nin başını ve sakalını işaret ederek, "burayı vurup bunu kana bulayacak olandır." Geniş bilgi için bkz., Mevlânâ, a.g.e., c., I-II, çev ve şerh Tahirü'l-Mevlevî, Selâm

- 4- *Bir Yahudî'nin Hz. Ali'ye "Hakkın koruyuculuğuna güveniyorsan kendini bu binanın tepesinden at" demesi ve Hz. Ali'nin ona cevap vermesi.*¹
- 5- *Çocuğu su oluşunun ucuna sürünerek gidip, düşme tehlikesi bulunan ve Hz. Ali'den çare arayan kadının hikâyesi,*²
- 6- *"Bizce esyayı olduğu gibi göster" ve -Hz. Ali'nin- "perde açılsaydı, kesin inancım artmazdı" sözlerinin manası,*³
- 7- *Bir hadis şerhi: Mustafa (s.a.v): "Ben kimin mevlâsı isem, Ali onun mevlâsıdır."*⁴

Mevlânâ, Mesnevî'de yukarıdaki konu ve hikayeleri ayrıntılı olarak nazmedip, çeşitli yorumlarda bulunmaktadır. Bu yorumlarda en çok Hz. Ali'nin ilmî şahsiyeti, zühd ve takvası, mütevazılığı, tevekkül ve kadere rızâ, veli ve velayeti, ihlâsı, şefkat ve merhameti, cömertliği, adaleti ve cesaret ve kahramanlığını kendine özgü bazı yorumlarla ele almıştır.

1- İlmî şahsiyeti: Gerek Sünnî gerekse Şii kaynaklarında Hz. Ali'nin ilmî üstünlüğünden sıkça bahsedilir. Zirâ özellikle onun fıkıh sahasındaki üstünlüğü, sahâbenin tartışmasız kabul ettiği bir gerçek olduğu gibi, kelâm ve tasavvuf ilminin kurucusu ve tefsir ilminin de önde gelen bir ismi kabul edilir. Özetle kur'an ve sünnet'i en iyi bilen şahsiyetlerden biri Hz. Ali olduğu bütün kaynaklar ittifakla kaydederler.⁵ Minberde *"Bana istediğiniz her şeyi sorabilirsiniz"* diyen sadece Hz. Ali'dir.⁶ Mevlânâ *"Ben ilmin şebriyim, Ali'de onun kapısıdır, ilim öğrenmek isteyen onun kapısından gelsin"* hadisinden ilham alarak Hz. Ali'nin ilmî şahsiyetinin üstünlüğünü şu beyitlerle dile getirmektedir:

چون تو بابی ان مدینه علم را

چون شعاعی افتاب حلم را⁸

Ey Ali Sen bilgi şebriinin kapısısın.

Hilim güneşinin de ışığısın.

Yayımları, İstanbul, 1967, s., 1765.

¹. Mevlânâ, a.g.e., d., IV., s., 566-567. b., 353-387,

². Mevlânâ, a.g.e., d., IV., s., 664-666. b., 2657-2722,

³. Mevlânâ, a.g.e., d., V, s., 812-813. b., 1975-1999,

⁴. Mevlânâ, a.g.e., d., VI s.,1115-1116, b., 4544-4558.

⁵. El-Câhiz, *el-Beyân ve'l-Tebeyin*, Thk, Abdusselâm Muhammed Harun, c.,I, Kahire, 1938, s., 130-131;

İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, c., IV, Kahire, 1348. s., 22; Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmam Ali*, s.,91.

⁶. Ramazanoğlu, Mahmut Samî, *Hz. Aliyyü'l-Mürtezâ*, Erkâm Yayınları, İstanbul, 1982, s., 113.

⁷. Et-Tirmizî, Menâkıb, 20.

⁸. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 165, b., 3769. Tercümelere, Mevlânâ, *Mesnevî*, c., I-VI, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî; Mevlânâ Celâleddin, *Tercüme ve şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, c.,VI, Çev: Âbidin Paşa, İstanbul, 1325; Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, c., I-VI., Terceme ve Şerh: Abdülbaki Gölpınarlı, II.bsm.İnkılâp ve Aka kitap Evleri, İstanbul, ; Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevî Tecümesi*, C., V-VI, Tercüme ve açıklama, Şefik Can, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2004; Mevlânâ , *Mesnevî*, Haz., Adnan Karaismailoğlu, Ankara, 2004; Faydalanılmıştır.

باز باش ای باب جویای باب

تا رسد از تو قشیر اندر لباب¹

Ey bilgi kapısı, kapıyı arayana açık ol ki,

Kabuklar senin feyzinle öze kavuşsun.

غرق نورم گرچه شد سققم خراب

روضه گشتم گرچه هستم بو تراب²

Tavanım harap olduysa da nura gömülüyüm,

Künyem Ebû Turâb ise de maarif ve bakaik bahçesiyim.

2- Zühd ve Takvası: Kısaca zühd, âhirete yönelmek, Hakk'a teveccüh etmek, gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek, takvâ ise, dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde yerine getirmektir. ³ Hz. Ali, Mesnevî'de din mumunun ışığına benzetilmektedir.⁴ Mevlânâ ya göre, o bütün amelinde takvâyı esas alan, Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyeye tam anlamıyla bağlı,⁵ helâl ve harama çok dikkat eden, muttaki, sade yaşayan, mütevazı, Cenab-ı Hakk'ı görür⁶ gibi ibadet eden, hile ve aldatmaktan uzak,⁷ rızâ makamına ulaşan şahsiyetlerdendir.⁸ Hz. Ali, her zaman dünyayı fânî ve geçici, olarak algılar, kendi deyişi ile dünyaya “*başı cefa sonu yokluk olan bir yurt*”⁹ şeklinde tarif eder. Ahireti de ebedî bir mekân olarak düşünür, o sebeple ölümü hiçlik olarak değil, ebedî bir hayata geçiş olarak tasavvur eder ve daima ölüme bir nimet, bir eğlence meclisi gözü ile bakar.¹⁰ Hz. Ali, “*Ebû Tâlib'in oğlu, ölüme,*

¹ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 165, b., 3770,

² Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3807,

³ Zühd ve Takvâ konusunda geniş bilgi için bkz. Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risaletü'l-Kuşeyriye*, Daru'l-Hayr Mat., Beyrut, 1413/1993. s., 115-116; Muhâsibî, Ebu Abdillâh el-Harîs, *Adâbü'n-Nüfûs ve Yehyî Kitâbü'r-Tevebbüh*, Tahkik, Abdulkadir Ahmed Atâ, Beyrut, 1408, s., 39; el-Gazalî, Ebu Hamid, *İhyau Ulumiddîn*, III. bs. Daru'l-Kalem, Beyrut, ts., s., 53; Geylanî, Abdulkadir, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, IV,178,III, 134; Herevî, Hâce Abdullah Ensârî, *Menâzîlu's-Sairin*, Kahire, 1908, s., 31.

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 174, b., 3989,

⁵ Mevlânâ, a.g.e., c.,I, kitap, 5, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s., 1748, 1749.

⁶ Di'bil-i Yemâni, Hz. Ali'ye “Rabbini gördün mü? Diye sormuş Hz. Ali “görmediğim Rabb'e kulluk edermiyim?” buyurunca, nasıl gördün demiş, Hz. Ali, “bu dünyada onu bu gözler göremez fakat gönüller, iman gerçeği ile görür.” der. Hz. Ali, *Nebcî'l-Belâğa*, terc ve şerh, Abdalbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1972, s., 47.

⁷ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 164, b., 3727.

⁸ Mevlânâ, a.g.e., I, d., I, s., 164 b., 3763 ; Mevlânâ, a.g.e., c., I, kitap, 5, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s.,1731.

⁹ Ali b. Ebû Tâlib, *Nebcî'l-Belâğa*, derleyen, Ebu'l-Hasan Muhammed b. El-Hüseyn, çev., Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s., 79.

¹⁰ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 171-172.b., 3930-3943,

*bir çocuğun annesinin memesine düşkünlüğünden daha düşkündür*¹, der. Nitekim Mevlânâ Hz. Ali'nin ölüm ile ilgili ifadelerini şu mısrayla dile getirmiştir.

ظاهرش مرگ و بباطن زندگي

ظاهرش ابتر نهان پابندگي²

Ölüm görünüşte yokluk ise de manen hayattır.

Zabirde dünyadan gidip ayrılmak, hakikatte bekaya kavuşmaktır.

Hz. Ali, her zaman hakkı nefesine tercih eder, yaptığı her şeyi kendisi için değil sırf rıza-yı İlahî için yapardı. Mesnevî'de buna şöyle işaret edilir:

شير حقم نيستم شير هوا

فعل من بر دين من باشد گوا³

Nefis arzusunun aslamı değil, Hakk'ın aslanıyım.

Davranışım dinime şahittir.

Hz. Ali'nin yeni elbise giymemesi, fazla mal ve mülk toplamamış olması, onun dünya nimetlerine de önem vermeyişine en güzel örnektir.⁴ Hz. Ali daima tevekkül ve kadere rızâ gösterirdi. Mevlânâ, Hz. Ali'nin dilinden onun kadere karşı nasıl rıza gösterdiğini şöyle nakleder:

من همي گويم چو مرگ من زتست

باقضا من چون تو اتم حيله جست⁵

Ben (Hz. Ali) diyorum ki: Madem ölümün senin elinle olacak,

Ben kadere karşı nasıl çare arayabilirim ?

3- Mütevazılığı: Mütevazı, alçak gönüllü kibirsiz, gösterişsiz olmaktır.⁶ Satın

¹ . Hz. Ali b. Ebû Tâlib, *Nebcül-Belâğa*, çev., Adnan Demircan, s., 39.

² . Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 171, b., 3934,

³ . Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166.b., 3794,

⁴ . El-Mes'udî *Murucu'z-Zeheb*, Mısır, 1958; c., II, s., 431; Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebi Talib*, Elazığ, 1998, 45-49. Ramazanoğlu, Mahmut Samî, *Hız. Aliyyü'l-Mürtezâ*, Erkâm Yayınları, İstanbul, 1982, s., 113.

⁵ . Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 168, b., 3854,

⁶ . *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Luğat*, Haz., Ferit Devellioğlu, 14.bsk., Ankara, 1997, s., 786.

aldığı hurmayı sırtına alıp evine götürece kadar alçak gönüllü bir insan olan dördüncü halife Hz. Ali, her zaman güçsüz kuvvetsiz biri olduğunun, asıl güç sahibinin Cenâb-Hak olduğunun şuurundaydı. *Mesnevî*'de mütevazılığı yine kendi lisanından şu beyitlerle dile getirir.

ما رمیت اذ رمیت در حراب

من چو تیغم وان زنده افتاب¹

Ben "Attığında sen atmadın Allah attı" ayetinin manasıyım.

Ben kılıç gibiyim ve o kılıcı hakikat güneşi benimle vurur.

رخت خودرا من زره برداشتم

غیر حق را من عدم انگاشتم²

Ben yükümü yani mevhum varlığımı yoldan kaldırdım.

Hak'tan başka ne varsa onu yok bildim.

4- Velâyeti: Velî, Allah'ın dostluğunu, yakınlığını, özel ihsan ve desteğini kazanmış, dünya ve âhirette ilahî himayeye alınmış kimselerdir.³ Şah-ı velâyet olarak kabul edilen Hz. Ali, Mevlânâ'ya göre de, gaybı idrak eden ve ilhama mahzar olan bir velidir⁴ ve bütün peygamberler ve Allah'ın bütün dostları Hz. Ali ile iftihar eder:

او خدو انداخت بر روی علی

افتخار هر نبی و هر ولی⁵

O, Her nebinin ve her velinin iftihar ettiği,

Ali'nin yüzüne tükürdü.

Mevlânâ, Hz. Ali'nin hidayette yol gösterici. Olduğunu da şöyle dile getirmektedir:

"Sen Ay gibi söylemeksizin nur saçmaktasın" "Ey hakikat güneşi olan Ali, güneş meyveleri pişirir." olgunlaştırdığı gibi sen de manevi bir güneş gibi bana bambaşka bir ruh verdin ve

¹ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3795,

² Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3796.

³ Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1997, s. 132-133.

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 164, b., 3756; Mevlânâ, *Mesnevî*, c., I, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s., 1719, 1728, 1729, 1731.

⁵ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3728,

*kalbimi heyecana getirdin*¹.

5- İhlâsı: İhlâs, yapılan bütün ibadet ve işlerde hiç bir karşılık ve menfaat beklemeksizin sırf Allah rızasını esas ve gaye edinmek ve bir işi içtenlikle yapmaktır.²

Mesnevî’de Hu. Ali ilgili anlatılan ilk hikâyede özetle, şunlar ifade edilmektedir.

Bir defasında, Ha. Ali düşmanını yere serer ve üzerine oturur. Kılıcını çekip keseceği zaman düşmanı biddetinden yüzüne tükürür. Bu durum karşısında Hz. Ali, onu öldürmekten vazgeçer. Düşmanı ona “beni niye öldürmedin” diye sorduğunda. “Ben seni sadece Allah rızasını kazanmak için öldürmek istedim. Yüzüme tükürünce biddetlendim, iblasım zedelendi seni öldürürsem kızgınlığımdan dolayı öldürmüş olabileceğimi düşündüm ve vazgeçtim” diye cevap verir. Görüldüğü gibi, bu hikâyede asıl anlatılmak istenilen Hz. Ali’nin ihlâsı ve nefsiyle olan mücadelesidir. Zirâ, Hz. Ali, “Allah için yaptıklarım taklit değil, Allah’ı görür gibi yapmaktayım³.” der. Mevlânâ hikâyesinin hemen başında Hz. Ali’nin ihlâsı konusunda şu beyiti zikreder:

از علي آموز اخلاص عمل
شیر حق را دان مطهر از دغل⁴

Amelin iblâsını Ali’den öğren.

Allah aslanını bileden temizlenmiş bil.

Mevlânâ, Hz Ali’nin heva ve hevesine göre hareket etmediğini, aksine her konuda Allah rızasını gözettiğini şöyle dile getirilmektedir.

گفت من تیغ از پی حق میزن
بندءء حقم نه مامور تدم⁵

Hz Ali “Ben Allah rızası için kılıç vururum,

Hakkın kuluym, bedenim emrine tabi değilim” dedi.

6- Şefkat ve Merhameti: Mevlânâ, Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevmek,

¹ Mevlânâ, a.g.e., c.,I, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru’l-Mevlevî, s., 1739,

²İhlâs konusunda geniş bilgi için bkz. Kuşeyri, a.g.e., s., 207; Muhâsibî, a.g.e., s., 89; Kelâbâzi, Ebu Bekr Muhammed, *et-Ta’aruf li Mezhebi Ehlî’l-Tasavvuf*, Tahkik Ahmed Şemseddin, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1994, s.,117; el-Gazalî, a.g.e., IV, 33; Geylanî, a.g.e., s., 115; Herevî, Hâce Abdullah Ensârî, *Menâzîlu ’s-Sairin*, Kahire, 1908, s., 31.

³ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s.,166, b., 3712.

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s.,163, b., 3727.

⁵ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s.,166, b., 3793,

merhamet ise, şefkat gösterme, esirgeme anlamına gelir.¹ Mevlânâ, şefkat ve merhameti, bağışlaması ve lütfü dillere destan olan Hz. Ali'yi öfkesine hakim, garazdan azade biri olarak görmektedir.² Nitekim o, İslam tarihinin Cemel, Sıffin ve Nehrevan gibi talihsiz olayları sonunda, göz yaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, şefkat ve merhamet dolu bir şahsiyete sahipti.³ Yine Mevlânâ, onu, merhamet kapısına benzeterek,⁴ gerektiğinde kendisine zulüm eden düşmanına bile şefkat ve merhamet göstermekten geri durmadığını,⁵ şu beyitlerle dile getirir:

گشت حیران ان مبارز زین عمل

وز نمودن عفو و رحمت بی محل⁶

O savaşçı bu işe,

Sonsuz af ve merhamet gösterilmesine hayran kaldı.

من چنان مردم که بر خونىء خیش

نوش لطف من نشد در قهر نیش⁷

(Ali dedi), ben öyle bir adamım ki katilime bile,⁸

Lütfümün tatlılığını, kabir acılığına tebdil etmemişimdir.

Mesnevî'de Hz. Ali, insanlıkta Musa'nın Tih çölündeki - kendisinden benzersiz sofranın bulutuna benzetilmektedir.⁹ Mevlânâ'ya göre, Hz. Ali Allah için seven, Allah için buğz eden mümtaz şahsiyetlerdendir:

1. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, 1992, 780.

2. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166-167, b., 3805, 3806, 3818, 3831.

3. Fiğlalı, Ethem Ruhi, DİA, c., II, *Alî*, İstanbul, 1989, s., 374

4. Mevlânâ, a.g.e., d. I, s., 171, b., 3931.

5. Mevlânâ, a.g.e., d., I s., 166, 171, b., 3792, 3931.

6. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3733. O savaşçı düşmanın suçundan dolayı idamı kararlaştırılmış iken Hz. Ali onu ansızın af etmiştir. Mevlâna Celâledîn, *Tercüme ve şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, c., VI, çev: Âbidin Paşa, İstanbul, 1325, s., 194.

7. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 168, b., 3850.

8. Müreysi Gazvesinde, Hz. Ali kum üstüne yatmış, saç sakalı kuma bulanmıştı. Hz. Peygamber, kendisini bu vaziyette görünce "Ya Ebâ Turâb (Ey toza, toprağa bulanmış) kalk dedi. Sana evvelkilerin en şakisi ile sonrakilerin en kötüsünü haber vereyim mi?" diye buyurdu. Sonra "bunların birincisi Salih peygamberin devesinin arka bacaklarının sinirlerini kesip öldüren, ikincisi: Hz. Ali'nin başını işaret ederek burayı kana bulayandır." Bu kişi Abdullah b. Mülcem'dir. Mevlânâ, a.g.e., c., I, kitap, beş, çev: Tahiru'l-Mevlevî, s., 1764.

9. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3739 Tih çölündeki bulut: Tih çölünde ikamet eden Ben-i İsrail oğullarının göçelendiği bulut. Bu çölde Cenâb-ı Hak İsrail oğullarını kudret helvası ve selva denilen kuş etleri ile beslemiştir. Bkz, Bakara, 57.

تا احب الله ايد نام من

تا كه ابغض الله ايد كام من¹

Ta ki, nâmun Allah için muhabbet edenlerden olsun

Ta ki, Muradım, Allah için buğz ve busûmet olsun.

7- Cömertliği: cömertlik, kişinin sahip olduğu imkânlardan, ihtiyaç sahiplerine helal ölçüler dahilinde, Allah rızasından başka hiç bir gaye gütmeyen, ihsan ve yardımda bulunmaktır.² Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye *sultani'l- ashbiyâ* yani cömertlerin sultanı derdi.³ Hz. Ali yoksullara bol bol ihsanda bulun ihtiyaç sahiplerine yardım etmekten geri kalmazdı. Hatta İbn Abbas'a göre, "Mallarımı gece gündüz, gizli ve açık, her zaman Allah yolunda harcayan kimselere gelince, İşte onların, Rableri katında mükafatları vardır. Onlar için hiçbir korku da yoktur. Onlar mahzun da olmazlar." (el-Bakara,2/ 274) âyeti Hz. Ali hakkında nazil olmuştur.⁴ Zirâ O, cömertlikte ve cimrilikte Allah rızasını gözetirdi. Mevlânâ, Hz. Ali'nin cömertliğini şu beyitlerle açıklamaktadır:

تا كه اعطا الله ايد جود من

تا كه امسك الله ايد بود من⁵

Cömertliğim Allah rızası için verenlerinki gibi olsun

Malımdan sakınmam, vermemem de Allah rızası için vermeyenlerinki gibi olsun.

بخل من لله عطا الله بس

جمله لله ام نبيم من ان كس⁶

Cimriliğim de, cömertliğimde Allah içindir.

Ben tamamıyla Allah'a ait bir kulum başkasımınki değil.

8- Adaleti: Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi demektir. Hz. Ali'ye göre de, adalet hakkı gözetmektir.⁷ Hz. Ali daima adaletle hükmeder, zâlimin karşısında durur, mazlûmun hakkını almak için mücadele etmekten geri kalmazdı. Hz.

1. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3809

2. Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul, 1992, 316.

3. Ramazanoğlu, Mahmut Samî, a.g.e., s., 119.

4. İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gabe* c, IV, Mısır, 1280, s, 25; Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebi Talib*, s., 47.

5. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 33810,

6. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3811,

7. Ali b. Ebu Talib, *Nehcü'l-Belâğa*, çev., Adnan Demircan, s., 361.

Ali'ye, hak ve batılın arasını ayırdığı için *Fârûk* denildiğini kayd eden kaynaklar da bulunmaktadır.¹ O haksız yere kimsenin canına kıymaz² ve makam ve mevkileri, inançları ne olursa olsun hukuk karşısında herkesin eşit olduğunu bizzat hayatıyla ispatlamaktan geri kalmamıştır. Halife olmasına rağmen bir Yahudi ile muhakeme edilmekten çekinmediğini kaynaklardan öğreniyoruz. ³ Mesnevî'de, Hz. Ali adalet dağına benzetiliyor:

که نیم کوهم ز حلم و صبر و داد

کوه را کی در ریاید تند باد⁴

Saman değilim bilim, sabır ve adalet dağıyım.

Fırtına dağı kapıp götürebilir mi?

Hz. Ali'ye göre, Şahid-i adil (Adaletli şahit) şeytan ve nefsinin kölesi olmayandır. Kölelerin şahadeti makbûl olmadığı gibi, nefis ve şeytanın esiri olan insan da adil bir şahit olamaz.⁵

9- Cesaret ve Kahramanlığı: Cesaret ve kahramanlık, yiğitlik, yüreklilik anlamına gelir.⁶ Bilindiği gibi, Hz. Ali'nin en seçkin vasfı cesaret ve kahramanlığıdır. Tarih kaynaklarında kaydedildiği gibi Hz. Ali güçlü kuvvetli bir bedene sahipti. Mevlânâ'da Divân'ında, onun Hayber kalesinin çok ağır kapısını bile yalnız başına yerinden söküp attığını vurgulamaktadır.⁷

Mevlâna, *Mesnevî ve Divân-ı Kebîr* gibi meşhûr eserlerinde Hz. Ali'nin Haydâr, Haydâr-ı Kerrâr⁸, Mürtezâ⁹, Esedullah (Allah'ın Arslanı) lakaplarına yer verdiği gibi, Esedullah terkininin Farsça karşılığı olan Şîr-i Hak¹⁰, Şîr-i Rabbanî¹¹ lakaplarını da

1. Mevlânâ , a.g.e., c., V, Terceme ve Şerh: Abdalbaki Gölpınarlı, s., 366.

2. Mevlânâ, a.g.e., c., I, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s., 1743.

3. Mevlânâ , a.g.e., c., I, Terceme ve Şerh: Abdalbaki Gölpınarlı s., 1749.

4. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3800.

5. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 167, b., 3829.

6. Şemseddin Sâmî, a.g.e., 780

7. Mevlâna, *Divân-ı kebîr*, c., III, haz., Abdalbaki Gölpınarlı, Eskişehir, 1992, beyit, 1033, s., 122.

8. Haydar aslan anlamına, Kerrâr dönüp dönüp saldıran tekrar tekrar hamle eden anlamına gelir. Hz. Ali Hayber savaşında yahûdilerin meşhûr pehlivani ve Hayber savaşında Yahudi ordusunun komutanı Merhab'a karşı okuduğu recizde annesinin kendisine bu lakabı verdiğini söyler. Ethem Ruhi Fığlalı, *İmam Ali*, s., 26.

9. Mevlânâ, *Mesnevî*, d., I, s., 164, b., 3763, ; Mevlânâ, *divân*, c., III, beyit, 23, Haz., Abdalbaki Gölpınarlı, s., 9. Bu lakab, Hz. Peygamber Tebük savaşına giderken Hz. Ali'yi, Medine'de halife bırakır. Hz. Ali "Ya resulallah, beni kadınlara çocuklara mı halife yapıyorsun" deyince, Hz. Peygamber, "râzı değimlisin ki sen bana, Musa için Harun hangi mevkideyse sen de onun gibisin. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecek" diye buyurur. Ali de razı oldum, razı oldum demiş. Bu sebepten Hz peygamber, Allah'ın rızasını kazanan anlamında kendisine . Mürtezâ lakabını verilmiştir. Camiü's-sağır, c., II, s., 5. Mevlânâ, a.g.e., Terceme ve Şerh: Abdalbaki Gölpınarlı, s., II, 475, III, 97.

10. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3794.

11. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3738.

kullanır. Mesnevî’de, Hz Ali’nin cesareti şöyle vasedilir:

در شجاعت شیر ربانیستی
در مروت خود که داند کیستی¹

*Yiğitlikte Allah’ın aslanısın.
İnsanlıkta nasıl biri olduğunu kim bilir.*

Mevlânâ aşağıdaki beyitte ise, Hz. Ali’yi savaşlarda tek başına bir orduyu yenen bir cengaver olarak dile getirir.

باز گو ای باز عنقا گیر شاه
ای سپاه اشکن بخود بی با سپاه²

*Açıkla. Ey padişahın anka avlayan doğanı
Ordıyla değil yalnız başına ordu yenen.*

Sonuç olarak *Mesnevî*’de en çok yer verilen şahsiyetlerden birinin dördüncü halife Hz. Ali olduğunu görmekteyiz. Mevlânâ *Mesnevî*’sinde Hz. Ali’nin şahsiyetinin önemli özelliklerinden ilim, zühd, takva, tevekkül, kadere rızâ, velî ve velayet, mütevazılık, ihlas, şefkat ve merhamet, cömertlik, adalet ve kahramanlık gibi yüksek ahlakî ve insanî hususları dile getirilmiştir. Bu hasletler Mevlânâ’nın beyitlerinde taçlandırılarak veciz ifadelerle izah edilmeye çalışılmıştır.

¹. Mevlânâ, *Mesnevî*, d., I, s.,163, b., 3738.

². Mevlânâ, *Mesnevî*, d., I, s.,166, b., 3790.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MEVLEVİLİK VE MEVLEVİLİK ETKİSİ
(14. ve 15. yy. Divanlarına Göre) *

Kaplan ÜSTÜNER**

Özet

Mevlevilik, Mevlvî olmayan divan şairlerinin şiirlerini de etkilemiştir. Klasik Türk şiirinde Mevlana ve onun Mesnevi ve Fihî mâ fih gibi eserlerinden övgüyle söz edilmiş; Mevlevilik ile ilgili sema, ney ve neyistan gibi unsurlar doğrudan doğruya ya da teşbih, telmih ve mecaz gibi edebi sanatlar aracılığıyla kullanılmıştır.

Anahtar sözcükler: Mevlevilik, Divan Şiiri, Tasavvuf

**MEVLEVI TEACHINGS AND PRACTICES IN CLASSICAL TURKISH
POETRY AND ITS AFFECT**

Abstract

It is well known that Mawlānā's ideas had an affect on not only *Mevlevi* poets but also the other poets in Divan literature. In classical Turkish literature, Mawlānā and his works like *Mesnevi* and *Fihî ma fih* were referred to. In many divans Mawlānā and his books were either directly recognized or sensed through literary devices like similes, allusions and metaphors. In addition, the features of Mawlānā's ideas such as *sema*, *ney* and *neyistan* were used in many divans.

Key words: Mevlevi teachings and practices, Divan poetry, Sufism

Giriş

Mevlevilik, Mevlana (1207-1273)'nın tasavvufî anlayışını esas alarak oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuş bir tarikattır. Büyük Türk sufisi Mevlana'nın düşünceleri,

* Bu makale, 26-28 Ekim 2007 tarihinde Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu'nda sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Dr. Arş. Gör. Harran Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. El-mek: kaplanustuner@yahoo.com

Osmanlı Devletinin siyasi ve sosyo-kültürel hayatı ile birlikte edebiyatını da etkilemiştir.¹

Klasik şiirin doğuşundan itibaren daima Mevlevilik ile etkileşim içinde olduğu bilinmektedir.

Başlangıcından 20. yy.ın başlarına kadar geçen süre içinde yetişen Mevlevî şairlerin şiirlerinde, Mevleviliğin adap ve erkânı önemli bir yer teşkil eder.²

Klasik Türk edebiyatının aşk, sevgili, aşık ve gönül gibi konularından etkilenen Mevlevî edebiyatı, uzun asırlar boyunca teşekkül etmiş olan ney, semâ, külah gibi Mevlevilik terimlerinin de eklenmesiyle zengin bir muhtevaya kavuşmuştur.³

Latîfî, Nefî, Neşâtî, Nâbî, Sâkîb Dede, Şeyh Gâlib ve Esrâr Dede gibi klasik Türk şiirinin önde gelen şairleri, Mevlana hakkında övgü dolu şiirler yazmışlardır. Bunların bir araya getirilmesiyle antolojiler dahi oluşturulmuştur.⁴

Mevlana ve Mesnevî'nin etkisi 13. yy.dan itibaren yazılan mesnevilerde de kendisini gösterir.⁵

Anadolu'nun edebi birikiminde gizli yahut açık olarak Mevlana'nın şiir zevki ve anlayışı bulunmaktadır.⁶

Klasik Türk şiirinin daha iyi anlaşılabilmesi konusunda Mevlevî kültürüne duyulan ihtiyaç günümüze kadar devam etmiştir.⁷

Bu zamana kadar yapılan araştırma ve incelemeler arasında, Mevleviliğin, Mevlevî olmayan divan şairlerinin şiirlerine etkisi konusunda müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu yazımızda Mevlevî olmayan şairlerin divanlarından hareketle klasik Türk şiirindeki Mevlevilik etkisini tespit etmeye çalışacağız. Makalemizde Mevleviliğin belirleyebildiğimiz bütün unsurlarına yer verdik. Ancak örneklemekte sınırlamaya gitmenin bilimsel yarar açısından daha uygun

¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, Ankara, 1983, s. 446; İlhan Genç, "Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi*, C. 7, İzmir, 1993, s.133; Emine Yeniterzi, *Mevlana Celâleddin Rumi*, Ankara, 2006, s. 97; Osman Horata, "Mevlâna ve Divan Şairleri", *Hacettepe Üniv. Edebiyat Fak. Dergisi, Osmanlı Devletinin 700. Yılı Özel Sayısı*, Ankara, 1999, s. 46; Cemal Kurnaz, 2007, "Ahmet Talât Onay'ın Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı İsimli Ansiklopedik Eserinde Mevleviler Ve Mevlevilik Kültürü", *Uluslararası Mevlana Sempozyumu*, Yayınlanmamış Tebliğ, İstanbul-Konya, 8-12 Mayıs 2007, s. 1-25.

² Necip Fazıl Duru, *Mevlevî Şairlerin Şiirlerinde Mevlevilik Unsurları*, Gazi Üniv. SBE. Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara, 1999; Nilgün Açık, *Divan Edebiyatında Mevlevilik Etkisi ve Mevlevî Şairler*, Gazi Üniv. SBE. Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara, 2002.

³ Genç, *a.g.m.*, s. 129-144.

⁴ Horata, *a.g.m.*, s. 43-56; Ahmet Mermer vd., *Osmanlı Şiirinde Mevlana Örgüleri ve Mevlevilik Unsurları*, Basıma Hazır Kitap.

⁵ Âmil Çelebioğlu, "XIII-XV (ilk yansı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlana Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1998, s.29-53; Nezahat Öztekin, *Mevlana'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin XIII-XV.Yüzyıl Anadolu Mesnevilerine Etkisi*, İzmir, 2000.

⁶ Adnan Karaismailoğlu, "Klasik Türk Şiiri Geleneğinde Mevlana'nın Yeri ve Edebi Miras Tartışmaları", *X. Milli Mevlana Kongresi*, Tebliğ, Konya, 2-3 Mayıs 2002, s. 127-135.

⁷ Kurnaz, *a.g.t.*, s. 1-25.

olacağını düşündüğümüzden, çalışmamızı klasik Türk şiirinin kuruluş ve gelişme dönemi olan 14. ve 15. yy. ile sınırladık. Dönemin genel karakteristik özelliklerini yansıtacak nitelikte olan şu 17 şairin divanını inceledik:

Kadı Burhaneddin (ö.1398)¹, Nesîmî (ö.1404)², Ahmedî (ö.1412/3)³, Ahmed-i Dâî (ö.1421)⁴, Şeyhî (ö.1431)⁵, Karamanlı Nizâmî (ö.1469/1473)⁶, Adnî (Mahmud Paşa) (ö.1473/4)⁷, Karamanlı Aynî (ö.1491/4)⁸, Çâkerî (ö.1494/5)⁹, Cem Sultan (ö.1495)¹⁰, Ahmed Paşa (ö.1497)¹¹, Vasfî (ö.1497?)¹², Hamdullah Hamdî (ö.1503/4)¹³, Mibrî Hatun (ö.1506)¹⁴, Necâtî (ö.1509)¹⁵, Mesîhî (ö.1512)¹⁶, ve Cafer Çelebî (ö.1515)¹⁷.

Şimdi Mevlevîliğin klasik Türk şiirine etki eden unsurlarını inceleyebiliriz:

Hudâvend-gâr/Hz. Mevlana ve Mevlevî

Ahmet Paşa, Mevlevîlik kültürünün temeli olan Hz. Mevlana'yı, Hudâvend-gâr adıyla anar. Mevlevî, Mevlevîlik tarikatına giren, Mevlana'ya mensup olan kişi demektir.¹⁸ Hudâvend-gâr ve Mevlevî, aşağıdaki beyitte semâ ve raks sözcükleri ile birlikte tenasüp içinde değerlendirilir. Mevlana'nın adı söylenince kendinden geçen bir Mevlevî dervişinin tasviri yapılır. Mevlevî, sevgilinin boyu dolayısıyla sallandığı belirtilerek hüsn-i ta'lile konu olan servi için kendisine benzetilen olur.¹⁹ Semâ konusuna da değinilir. Mevlevîlik unsurları, Ahmet Paşa'nın beytinin asıl çatısını meydana getirmiştir:

Kâmetün vasfın sabâ zıkr itse serv eyler semâ

¹ Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul, 1980.

² Hüseyin Ayan, *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I-II*, Ankara, 2002.

³ Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Divanı, Tenkitli Metin ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979.

⁴ Mehmet Özmen, *Ahmed-i Dâî Divanı (Metin-Gramer-Tıpkı Basım, Dizgin)*, C. I-II, Ankara, 2001.

⁵ Cemâl Kurnaz - Mustafa İsen, *Şeyhî Divanı*, Ankara, 1990.

⁶ Halûk İpekten, *Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara, 1974.

⁷ Bilâl Yücel, *Mahmud Paşa Adnî Divanı*, Ankara, 2002.

⁸ Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Ankara, 1997.

⁹ Hatice Aynur, *15. Yüzyıl Şairi Çâkerî ve Divanı İnceleme-Tenkitli Metin*, İstanbul, 1999.

¹⁰ İ.Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara, 1989.

¹¹ Ali Nihat Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara, 1992.

¹² Mehmet Çavuşoğlu, *Vasfî, Divan Tenkidli Basım*, İstanbul, 1980.

¹³ Ali Emre Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Ankara, 1999.

¹⁴ Sabiha Gemicici, *Mibrî Hatun Divanı*, Uludağ Üniv. SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 1990; Metin Hakverdioğlu, *Mibrî Hatun Divanı İnceleme-Tenkitli Metin*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniv. SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

¹⁵ Ali Nihat Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul, 1997.

¹⁶ Mine Mengi, *Mesîhî Divanı*, Ankara, 1995.

¹⁷ İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Táç-şâde Ca'fer Çelebi, With Critical Edition of His Divân*, İstanbul, 1983.

¹⁸ H. Hüseyin Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul, 2001, s. 28.

¹⁹ Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001, s. 68.

Raks urur lâ-büd *Hudâvend-gâr* anılsa *Mevlevî*

Ahmed Paşa G 333/4

(Kâmetinin özelliklerini saba rüzgarı zikrettiği zaman, servi semâya başladığı gibi, *Mevlevî* de *Mevlâna* anıldığında hemen dönmeye başlar.)

Mevlana'dan *Mesnevî*'nin sahibi olarak da söz edilir. İleride ayrıntılı olarak duracağımız gibi *Mesnevî*, *Mevlana*'nın en önemli eserlerinden biridir. *Mesnevî*'nin etkisi altında kaldığı anlaşılan *Karamanlı Aynî*, büyük sufinin eserinde anlattığı tarzda neyden hikaye dinlemeyi önerir:

Dirildi *Mesnevî*'nin *sâhibi* uş

Hikâyet dinle gel didüğü neyden

Karamanlı Aynî G 397/3

(İşte *Mesnevî*'nin sahibi yeniden canlandı. Gel, neyin dilinden söylediği hikayeyi dinle.)

Karamanlı Aynî, şu beytinde de hitap edatıyla *Mevlevî* dervişine seslenir. *Mevlevî*'nin ney gibi ayrılıktan kaynaklanan gönlünün feryat edip inlemelerine derman olarak, mecliste semâ edip ney üflemesi önerilir. *Mevlevî*, semâ ve ney kelimeleri tenasüp oluşturur.

Sînemün bezmine iy *Mevlevî* gel eyle semâ'

Ney bigi ol nefesi nâle vü efgâna virür

Karamanlı Aynî G 131/6

(Ey *Mevlevî*! Gönlümün meclisine gel, semâ eyle. Zira neye benzeyen gönlün nefesi, nâle ve iniltiler çıkarır.)¹

Mesnevî

Mesnevî, *Mevlana*'nın tasavvuf anlayışını içeren en önemli eserlerinden biridir. Altı cilt olan eser, yaklaşık 26.000 beyitten meydana gelmiştir. Tevhidin sırrını, hakikatlerin özünü, vücûd ve vücûdun zuhûr mertebelerini, insan-ı kâmilî, Hakk'a vuslat yollarını ve aşk, akıl, idrak, hakikat gibi tasavvufî kavramları didaktik olarak anlatır.²

Mevlana'nın en olgun döneminde kaleme aldığı *Mesnevî*, Türk Edebiyatı'nın doğuşu ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.³ Yukarıda örneğini verdiğimiz beyitte

¹ *Mevlevî* ile ilgili benzer kullanışlar için bkz.: *Mihri Hatun* G 201/5; *Kadı Burhaneddin* G 6/2, G 1233/3. 1233/3.

² Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, C. I-II, İstanbul, 1990, s. IX-XIV; Adnan Karaismailoğlu, Karaismailoğlu, *Mesnevî*, Ankara, 2004, s. 29-30; Semih Ceyhan, "Mesnevî", *TDVİA*, C. 29, Ankara, 2004, s. 325-334.

³ Horata, *a.g.m.*, s. 46.

beyitte Karamanlı Aynî (G 397/3), doğrudan Mesnevî'nin adını anmış ve yazarına işaret etmişti.

Mevlana'nın gönül dilinden dökülen Mesnevî, "Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor." şeklinde tercüme edilen şu beyitle başlar:

Bişnev în ney çun şikâyet mî koned

Ez cüdâyîhâ hikâyet mî koned

İlk beytine yaklaşık 21 kaynağın şerh ve izahta¹ bulunduğu Mesnevî, Klasik Türk şiirini büyük ölçüde etkilemiştir. Eserin ilk beyti, klasik şiirin estetik kuralları içinde Türkçe yorumlanır. Kafiye ve redif uyumu dikkate alınarak daha ziyade gazellerin matla beytinde ele alınır. İlk beyte telmihte bulunulur. Beyitte geçen "hikâyet" ve "şikâyet" sözcükleri şairler tarafından ustalıkla kullanılır; anlam hikâyet ve şikâyet çevresinde yoğunlaşır; gerçek ve mecazi mânâları zihinde yoğun çağrışımlar uyandırır. Sevgiliye seslenilir. Ayrılıktan şikâyet edilir:

Kıssa-i şevkumî gûş eyle *hikâyet* ideyüm

Hicr elinden sanemâ sana *şikâyet* ideyüm

Karamanlı Aynî G 349/1

(Ey put gibi güzel! Ayrılıktan neler çektiğimi sana şikâyet edeyim. Aşk hikayemi dinle, sana anlatayım.)

Figân-ı nâyı işit [kim] neden *şikâyet* ider

Firâk gussaların[i] meger *hikâyet* ider

Hamdullah Hamdî G 53/1

(Ney sesinin inlemelerini işit, neden şikâyet eder? Sanki ayrılık acılarını anlatır.)

Gözüm kılalı la'lünden *hikâyet*

Yaşumdandur nigârînâ *şikâyet*

Kadı Burhaneddin G 461/1

(Ey resim gibi güzel sevgili! Gözüm, la'l dudaklarını anlatmaya başlayınca, göz yaşlarım şikâyet eder.)²

Fîhi mâ fih

¹ İlk beytin kelimelerinin ayrıntılı şerhi için bkz. Âmil Çelebioğlu, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1998, s. 525-545.

² Mesnevî'nin ilk beyti ile ilgili benzer örnekler için bkz.: Kadı Burhaneddin G 1162/1, G 1299/1.

Fîhi mâ fih, Mevlana'nın sağlığında, oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin, vefatından sonra derlenmesinden meydana gelmiş bir eserdir. Fîhi mâ fih, sözlükte "içindekiler, içindedir, ne varsa ondadır" gibi anlamlara gelir. Yazma nüshalarında bölüm sayısı farklılıklar gösteren eser, altısı Arapça, diğerleri Farsça olmak üzere yaklaşık yetmiş beş bölümden oluşmuştur. Eserde vahdet, kesret, zuhûr, tecellî, mutlak varlık, ahlak, insan-ı kâmil, seyr-i sülûk, yakîn ve İlâhî aşk gibi tasavvufî konular ele alınmıştır.¹

Fîhi mâ fih'a Ahmedî'nin bir gazelinde rastlarız. Aşağıdaki beyitlerden şairin, eseri okuduğu ve etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Zira aynı gazelde iki kez eserin adını anmakta ve onu yüceltici sözlerle övmektedir. Fîhi mâ fih, insanı ölümsüzlüğe ve ebedi hayata kavuşturan dudak gibi etkileyici özelliğe sahiptir:

Lebüne çeşme-i hayvân dimişler

Bu şîrin söz lillah *Fîhi mâ fih*

Ahmedî G 550/2

(Dudağına "ölümsüzlük çeşmesi" demişler. Bu şirin söz Allah için Fîhi mâ fih'tir.)

İşiden Ahmedî sözünü eydür

Meger budur *kitâb-ı Fîhi mâ fih*

Ahmedî G 550/7

(Ahmedî'nin sözünü işitenler, "Sanki Fîhi mâ fih kitabı budur." derler.)

Semâ

Sözlük anlamı duymak, işitmek olan semâ, istilahta mûsikî nağmelerini dinlemeye, dinlerken de vecde gelerek coşkuyla raksetmeye, dönmeye denir. Semâ, Mevlevilikte ritim ve mûsikî eşliğinde yapılan, sağdan sola kalbin etrafında çark atıp dönerek icra edilen bir nevi ibadet mânâsında kullanılır.² Semâda, insanı Allah'a yaklaştıran ve yükselten bir özellik bulunduğu³ ve Mevlevîlerde aşk ve cezbeyi meydana getirmek için bir vesile olduğu⁴ kabul edilir. Mevlevilikte önemli bir yer tutan semâ, Mevlevî olmayan şairler üzerinde de etkisini göstermiştir.⁵

Mevlevîliğin önemli ritüellerinden biri olan semâ, klasik Türk şiirini önemli

¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlana Celâleddîn, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, 1999, s. 271-272; Mehmet Demirci, "Fîhi mâ fih", *TDVİA*, C.13, İstanbul, 1996, s. 58-59.

² Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvıftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1977, s. 290; Top, *a.g.e.*, s. 77; Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Müzik ve Semâ*, İstanbul, 2005, s. 168-178.

³ Uludağ 2005, *a.g.e.*, s. 254.

⁴ Gölpınarlı 1983, *a.g.e.*, s.387.

⁵ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 1984, s. 66.

derecede etkilemiştir.

Dervişler, özellikle semâ ve zikir meclislerinde, semâ hırkası denilen özel bir kıyafet giymişlerdir. Vecde geldikleri zaman, hırka düşer veya kendilerinde olmaksızın üzerindeki hırkayı çıkarıp atarlar yahut parçalayıp fırlatırlardı. Bu esnada düşen, çıkarılıp atılan veya parçalanan hırka, derviş tarafından geri alınamazdı. Bu hırka semâ meclislerinde kavvâlerin olurdu.¹ Karamanlı Nizâmî, aşağıdaki beyitte hankahta (ellerini elbisesinin kollarından çıkarıp silkererek) vecd ile semâ eden Mevlevî dervişinin, kendinden geçerek büyük bir coşku ile hırkasını yırtıp parçaladığını ve doğru dürüst sağlam bir hırkasının kalmadığını söyleyerek bu âdete işaret eder:

Hânkâh içinde itsen âstûn-efşân-*semâ*'

Kalmaya bir hırka ehlinün girîbânı dürüst

Karamanlı Nizâmî G 6/7

(Hankah içinde vecd ile coşkulu bir vaziyette (ellerini elbisesinin kollarından çıkararak) semâ eden dervîşi görsen, hırkasının paramparça olduğunu göreceksin.)

Şeyhî'nin sanatkârâne ifade ettiği şu beyitte ise, goncanın açılarak gül olması ile sufînin hırkasını parçalaması arasında ilgi kurulur. Beyitte geçen "dem tutmak" Mevlevilikte kullanılan bir tabir olup, "ney üflenirken taksimin sonuna doğru, diğer bir neyin kalın perdeden ona refakat etmesi"² anlamındadır. Dem tutmanın ayrıca "kan tutmak" mânâsı da vardır:

Ger sûfiyâne gonce çâk itse hırka tan mı

Bülbül *semâ'iyile* mest oldu tutdı hem dem

Şeyhî K 8/29

(Gonca sufi gibi hırkasını parçalarsa ayıplanır mı? Zira o, bülbülün, etrafında dönerek çıkardığı sesinden sarhoş oldu hem de ona eşlik etti.)

Gök ve dönen şey demek olan çarh, Mevlevilikte sağ ayağa denir.³ Aşağıdaki beyitte çarh tevriyeli kullanılarak her iki anlam da kastedilir. Kavvâl, semâ meclislerinde güzel sesiyle okuduğu şiir ve ilahilerle dervişleri coşturan ve galeyana getiren kişidir.⁴ Gökyüzü, kişileştirilerek mavi renkli hırka giymiş bir pîre benzetilmiştir. Bu pîr adeta semâ etmeden sağ ayağı üzerinde durmaktadır. Kavvâlerin de sesi işitilmez olmuştur. Ayrıca Konya, Mevlana Müzesinde, Mevlana'ya atfedilen mavi pamuklu bir hırkanın

¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkâm*, İstanbul, 1963, s. 52; Süleyman Uludağ "Hırka", *TDVİA*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 373.

² Gölpınarlı 1963, *a.g.e.*, s.13.

³ Gölpınarlı 1977, *a.g.e.*, s. 76.

⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1996, s. 303.

bulunması,¹ beyitte “kebûd-hırka” giyen pîrin kimliği hakkında bize bilgi vermektedir:

Kebûd-hırka bu pîr-i sipîhre eyle nazar
Kî çarh urur dün ü gün bî-*semâ*' u bî-kavvâl
Şeyhî K 3/24

(Mavi hırka giymiş bu gökyüzü pîrine bak. O gece gündüz semâ etmeden ve kavvâl olmadan dönüp durmaktadır.)

Ahmet Paşa, şu beyitte servin semâ ettiğini dile getirir. Servin semâ etmesi, olduğu yerde dönmeye işarettir.² Beyitte geçen birinci "hevâ" yel, teneffüs ettiğimiz nesim; ikincisi aşk, temâyül anlamındaki “hevâ”dır. Cinas sanatı yapılmıştır:

Ağdı başına hevâsı zülfinün
Ol hevâdan serv urur her dem *semâ*

Ahmed Paşa G 138/4

(Servin başına saçının kokulu yeli ağdığı/çıktığı/yükseldiği için, o aşk ile servi her dem semâ eder.)

Necâtî Bey, Mevlevîlerin dönerek semâ ettiklerini dile getirir. Semâ ve dönme kelimeleri, çeşitli anlam tabakaları olan beyitte Mevlevilik ile ilgili güzel bir tenasüp oluşturur:

Dönme ehl-i derdden görüp beni
Kim kıyasî olmaz ey sûfî *semâ*

Necâtî G 260/4

(Ey sufî, beni görüp dert ehlinde dönme. Zira, semâ kıyasi olmaz.)

Mevlevilikte bir ibadet coşkusu ile yapılan, dervişi mutlak varlığa yaklaşımcı ve yükseltici özelliğe sahip ve aşk ile cezbeye vesile olan semâ işitilince, üstünkörü edinilen bilgiyle dünya nimetlerinden uzak durmak anlamındaki zühde elveda denir:

Yine irdi sem'uma savt-1 *semâ*'
Elvedâ' iy zühd ü takvâ elvedâ'

Karamanlı Aynî G 256/1

(Kulağıma yine semâ sesi gelince, “Elveda ey zühd ve takva elveda!” dedim.)

¹ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiyede Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara, 2005, s. 118.

² Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemâl Kurnaz, Ankara, 1993, s. 368.

Neyistan

Neyistan/kamışlık, tasavvufta ezel meclisini simgeler. Ney de o meclisteki hallere vâkıf olan kâmil insandır.¹ Ahmet Paşa'nın ney ile neyistana birlikte yer verdiği şu beytinde, Mesnevî'nin ilk beytinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Kamışlıktan kesilip koparılan ney gibi, insan da rûhlar âleminde, aslı vatanından ayrılarak mihnet yeri olan bu dünyaya gelmiştir. Sırların üflendiği² neye benzeyen gönül, elest meclisini andıkça feryat etmektedir:

İnledürdi gökleri feryâdı gönlüm nâyınun

Ne *neyistândan* kesildüğün eger ifşâ kılam

Ahmed Paşa G 218/6

(Kamışlıktan kesildiğini eğer açıklasam, gönül neyim feryadı gökleri inletirdi.)³

Ney

Ney/nây, kamıştan yapılan, kaplumbağa kemiğinden üflenecek bir yeri (baş-pâre) bulunan, yedi delikli, nefesle çalınan bir mûsikî aletidir. Mevlana'nın Mesnevî'sine, "Dinle neyden" diyerek başlaması, ney'in âdeta Mevlevîliğe mahsus kutsal bir müzik aleti olmasına yol açmıştır.

Mesnevî şerhlerinde ney'in, mûsikî âleti, Hz. Âdem, Hz. Peygamber, Hz. Mevlana, Mesnevî, mümin, aşık, gönül, kalem ve daha yaygın olarak da insan-ı kâmil simgelediği anlatılır.⁴ Ney ile insan-ı kâmil arasında çeşitli ilgiler de kurulmuştur. Ney, kamışlıktan (ney tarlası) ayrılmıştır. Kuru olan ney, üflendikçe ve içinde nefes

¹ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara, 1998, s. 46, 478.

² Ney'in menşei hakkında sır ile ilgili anlatılan rivayet, şüirlerde bazen açık bazen telmih yoluyla ele alınır: Hz. Peygamber, bir gün Hz. Ali ile sohbet ederken, ona İlahî aşkın esrâr ve hakâyıkı ile ilgili bir sır emanet eder. Hz. Ali, onun azametini içine sığdıramaz. Hemen Medine dışına çıkar. Bir boş kuyu bulur. Tahammül gösteremediği o sırrı, o boş kuyuya söyler.

Boş kuyu coşar. Sular taşar. Bu suların feyzi ile kuyunun kenarında kamışlar yetişir. Orada bir kamışlık meydana gelir.

Sonunda bir çoban, bu kamışlardan birini keser. Onu, çeşitli yerlerinden deler. Üflenince nağmeler hasil edecek şekle getirir. Sonra dudaklarına götürüp üflemeğe başlar. O anda, o kamış parçasından aşıkane enin ve feryatlar yükselir. Kalplere vecd ve heyecan verir.

O sırada oradan geçen Hz. Peygamber, ney denilen bu kamış parçasından çıkan aşıkane feryatları işitir. Bundaki sır ve hikmeti derhal anlar. Ali'yi çağırır:

"Benim sana emanet ettiğim sırrı açıkladın mı?" der. Ali:

"Evet. O büyük sırrı, kalbime sığdıramadım. Onu bir boş kuyuya söylemeye mecbur kaldım."

diye cevap verir.

O andan itibaren o kamış parçası, aşk ve İlahî sırların hakikatlerine tercüman olur. Kıymet kazanır. Artık ona ney adı verilir. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul, 1993, s. 689; Tarlan 1998, *a.g.e.*, s. 180.)

³ Neyistan ile ilgili diğer örnekler için bkz. Kadı Burhaneddin G 849/5, Vasfî K 1/14.

⁴ Çelebioğlu, 1998, *a.g.e.*, s. 532.

buldukça feryat eder. İnsan-ı kâmil de Mevlana'nın neyistan adını verdiği asıl vatanı olan elest meclisinden/rûhlar âleminden, gurbet diyarı olan bu dünyaya/anâsır âlemine düşmüştür.¹

Ney, Türk şairlerini çok etkilemiştir. Elde bulunan malzemeye bakılarak klasik şüre "ney şüri" dahi denebilir. Hemen her divan şairinin şiirinde neye rastlanır. Neyin nağmeleri, gazellerin vazgeçilmez unsuru haline gelir. Neyden doğrudan doğruya bir mûsikî âleti olarak bahsedildiği gibi mecazi anlamı da çağrıştırılır. Neyin, deliklerden meydana gelmesi, nefesle ses çıkarması, kamışlıktan koparılması gibi özelliklerinden söz edilir. Çeşitli benzetmelere konu olan ve telmih yapılan ney hakkında şairler şöyle seslenir:

Sevgilinin diyarından ayrılıp gurbete düştüğümden beri ney gibi inlerim (Ahmedî G 49/1). Kıyamete kadar ney gibi inleyip durayım (Mesîhî G 166/1). Paramparça olan gönül, ney gibi inleyip sırları açıklamaktadır (Ahmed Paşa G 58/5). Aşkın sırrını neyin nefesinden anlamak için, dertten iki büklüm olmak gerekir (Hamdullah Hamdî G 77/4). Benim gibi yüreği parça parça olan birinin feryadına her an/nefes ney ortak olur (Mihri Hatun G 125/3). Aşkın harareti hangi gönlü inletmedi? (Mihri Hatun G 188/2). Ey zâhid beni ney'in iniltisinden men etme (Cafer Çelebi G 204/7).

Olmışam *ney* bigi başdan ayaga bağı delük

Ol sebebden iderem âh u figân sen gideli

Karamanlı Aynî G 452/2

(Ney gibi baştan ayağa bağı delik olmuşum/yaralanmışım. Onun için sen gideli âh u figan eylerim.)

Her gice tâ subh olunca *ney* gibi efgân idüp

İlerem derd ile kim düşdüm cüdâ mahbûbdan

Vasfî G 62/4

(Sevgiliden ayrı düştüğüm için, her gece ta sabah oluncaya kadar ney gibi feryat edip dert ile inlerim.)

Ney gibi sensüz eylerem feryâd

Bir nefes niçün itmedün beni yâd

Hamdullah Hamdî G 36/1

¹ Gölpınarlı 1963, *a.g.e.*, s. 34; Gölpınarlı 1977, *a.g.e.*, s. 247-248; Gölpınarlı 1990, *a.g.e.*, s. 17; Ahmet Faruk Çelik, *Sürûri'nin Hâfız Dîvânı Şerhi'nin İncelenmesi*, Selçuk Üniv. SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1998, s. 45 ; Top, *a.g.e.*, s.277.

(Ney gibi sensiz feryat ediyorum. Bir nefes/an niçin beni hatırlamadın?)

Tapundan ayru eger *ney* big'inleyem ne aceb
Ki gülden ayrılıcah andelibe nâle düşer

Ahmedî G 247/5

(Bülbül gülden ayrıldığında inlediği gibi, ben de senin huzurundan uzak düştüğüm zaman ney gibi inlersem şaşılmamalıdır.)¹

Sonuç

Mevlana, Anadolu'da düşünce ve eserleriyle hizmet etmiştir. Tasavvufî anlayışı esas alınarak oğlu Sultan Veled tarafından kurulan ve sistemleşen Mevlevilik de, Osmanlı toplumsal ve kültürel tarihine büyük etkide bulunmuştur. Klasik Türk şiiri de bu tesirden uzak kalamamıştır. Kuruluş ve gelişme yüzyıllarında (14. ve 15. yy.) yazılan Mevlevî olmayan 17 şairin divanında da Mevleviliğin etkisi görülmüştür.

İncelediğimiz divanlarda Mevleviliğin temeli olan Mevlana'dan, Hudâvend-gâr ve Mesnevî'nin sahibi olarak söz edilir. Mevlevî dervişinin, Mevlana'nın adı söylenince kendinden geçtiği anlatılır. Hudâvend-gâr, Mevlevî, ney ve semâ sözcükleri tenasüp içinde değerlendirilir. Mevlevî kelimesi servi için kendisine benzetilen olarak düşünülür.

Mevlana'nın özellikle *Mesnevî* ve *Fîhi mâ fîh* adlı iki eseri şairleri etkilemiştir. Mesnevî'nin ilk beyti tercüme edilmeye ve Türkçe olarak yorumlanmaya çalışılır. *Fîhi mâ fîh* de övgü dolu sözlerle dile getirilir.

Semâ, klasik şiiri önemli derecede etkilemiştir. Büyük bir coşku ile semâ eden Mevlevî dervişlerinin, hırkalarını parçaladığı söylenir. Mevlevilikteki "dem tutmak" ve "çarh" tabirlerine yer verilir. Semâ, zühdî davranışlardan üstün tutulur.

Neyistan, Mevlana'nın kullandığı gibi mecazi olarak elest meclisi/asıl vatan anlamında ele alınır.

Klasik Türk şiirine neyin etkisi çok büyük olmuştur. Neyden doğrudan bahsedildiği gibi, insan-ı kamil anlamında mecazen de söz edilir. Neyin nağmeleri divanlarda adeta yankılanır. Sevgilinin diyarından ayrılıp gurbete düşenler ney gibi inleyip dururlar.

¹ Ney ile ilgili diğer beyitler için bkz.: Ahmedî G 149/6, G 213/7, G 3/6, G 559/7, G 670/7, G 7/3; Ahmed-i Dâî G 274/1; Ahmed Paşa G 45/4, 213/1; Cafer Çelebi G 209/3, Trc 31/I/12; Cem Sultan G 14/6, G 305/2; Çâkerî G 17/4; Hamdullah Hamdî G 190/4; Karamanlı Aynî G 13/3, G 202/7, G 377/3, G 388/4, G 449/7; Kadı Burhaneddin G 1/9, G 535/2, G 713/1; Mesîhî G 194/2; Mîhrî Hatun G 79/6; Mahmud Paşa (Adnî) G 13/5, G 14/7, G 59/1; Necâtî G 325/7, G 367/2; Nesîmî G 22/23, G 382/2; Şeyhî G 137/4, G 5/3, G 67/2; Vasfî G 97/1, G 97/5.

Mevlevilikle ilgili bütün bu unsurlar ya doğrudan doğruya ya da teşbih, tevriye, telmih ve mecaz gibi klasik şiirin estetik kuralları içinde kullanılmıştır. Bu unsurlara şiirde malzeme olarak yer verilmesi, klasik Türk şiirinin muhtevasına zenginlik katmıştır.

MEVLÂNÂ'NIN MUTASAVVIF ŞÂİRLERE ETKİSİ: AHMED KUDDÛSÎ ÖRNEĞİ

Ali TENİK*

Giriş

Mevlânâ, başta Osmanlı coğrafyası olmak üzere bütün İslâm dünyasında, hatta bütün dünyada etkili olmuş önemli bir mutasavvıftır. Onun bu etkisi en belirgin bir şekilde İslâm düşüncesinde ve tasavvuf edebiyatında kendisini göstermiştir. O, Yaratıcının sevgisini içselleştirip, hâline yansıtan, sûfilerin duygularına tercüman olan üstün bir kişiliktir. İşte XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yaşayan mutasavvif şâir Ahmed Kuddûsî (ö. 1265/1849)'de¹ Mevlânâ'nın tesirinde kalan, onun tasavvuf düşünce geleneğini en belirgin bir şekilde temsil eden önemli bir sûfidir.

Mevlânâ'nın kendinden sonraki mutasavvif şâirler üzerindeki tesiri, hem şiir, hem de düşünce açısından olmuştur. Mevlânâ'nın her iki açıdan da Kuddûsî üzerindeki etkisi daha açık bir şekilde görülmektedir.

Bu bildirideki amacımız; Mevlânâ'nın, Kuddûsî üzerindeki etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktır. Bu etkiyi ortaya koyarken, aynı gaye için, aynı hedefe yönelen bu önemli iki mutasavvıfın manevî ve ruhî donananım seyrinde takip ettikleri ortak ve farklı metot ve yöntemler de işlenecektir. Onlar her ne kadar aynı hedef için bazı farklı yöntemlerle hareket etmişlerse de, yalnızca kendi “ben”liklerini ifade etmek ve kendi ulvî duygularını dışa vurmak için şiir yazan şâir sûfiler değildir. Onların gayesi,

* Arş. Gör. Dr., Harran Ün. İlahiyat Fak.

¹ Ahmed Kuddûsî (1183/1769-1262/1849), Anadolu'nun Mevlânâ'dan sonra yetiştirdiği en önemli mutasavvıfların başında gelmektedir. Tasavvuf düşüncesinin tümünü, insanın “kemâlat”ı ve Yaratıcısına vuslatla gerçekleşen mutluluğu üzerine bina eden Kuddûsî, “Allah, kadîm olduğu için, Allah ile varlık bulan insan da kadîmdir” anlayışını kendine şiar edinmiştir. Bu perspektifle insana yaklaşan Kuddûsî, tüm mesaisini, sâlikin Allah'ın rızasına kavuşabilecek bir seviyeye gelmesi için çalışmıştır. Onun anlayışında, Yaratıcıya karşı sevginin oluşup, kişinin bireysel benlikten kurtulup kozmik benliğe ulaşması için, zikir ve tefekkürü hayatî bir konu gibi algılayarak, ma'rifeti de bütün varlığıyla yaşayarak Yaratıcısıyla ölümsüzleşmesi gerekir. İşte Kuddûsî, tarikat üstü bu tasavvufî düşünceye sahip kişiliğinden dolayı, bütün insanlara çağırısı, devamlı olarak, her iş ve eylemlerinde Allah'ı hatırlarında tutmaları için O'nu daim zikir etmek olmuştur. Kuddûsî'nin insanları her durumda Allah'ı anmaya çağırısının nedeni de, zikrin, kişide ma'rifetin oluşmasına en tesirli yol olmasından kaynaklanmaktadır. (Geniş bilgi için bk. Ali Tenik, Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi (basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.)

insanların duygu ve düşüncelerini ilâhî varoluşa yöneltmek, insanlarda “*eles*”ten itibaren saklı olan o yüce duyguları, kendi aslî varlığına rucû ettirmek amacıyla uyandırmak, kendi “ben”lik inşâsında muhtaç durumda olanlara, bir şeyler vermek; onları yeryüzü hayatının korku ve endişelerinden uzaklaştırarak, rûhun enginliklerine yöneltmek, değiştirmek, mükemmelleştirmek ve gerçek özgürlüğüne kavuşturmadır.

Mevlânâ'nın, tasavvufu ruhunun derinliklerinde yaşayan Kuddûsî gibi sûfilere etkisi; bunların, diğer şairlerde olduğu gibi, yalnızca zekâ ve zihnî melekeye dayalı bir unsur değil, tamamen estetik gayelerden uzak, didaktik endişeler taşıyan mısralar dile getirmesi şeklinde tezahür etmiştir. Mevlânâ, şiirle aşk küresine giren insanları, şiirin kanatlarına alarak dünyanın bağlarından kurtarıp göklere yükseltmeyi ve Hakk'a yaklaştırmayı hedeflemiştir. Biz de bu tebliğimize, insanı bu yüce basamaklara çıkarmayı kendine hedef edinen Mevlânâ'nın, aynı gayeleri taşıyan Kuddûsî üzerinde bıraktığı izleri ilmî ve akademik bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

1. Mevlânâ'nın Etkisi

Osmanlı düşünce dünyasına, edebiyatına, sanatına ve dolayısıyla şiir ve şâir üzerinde büyük bir iz bırakan sûfî şahsiyetlerin başında Mevlânâ gelmektedir.¹ Mevlânâ'nın etkisi, yaşadığı dönemden günümüze kadar Müslümanların büyük ekseriyeti üzerinde kendini hissettirmiştir. Fakat mutasavvıf şâirler üzerindeki tesiri başkadır, bilhassa Anadolu'da yetişen mutasavvıflar üzerindeki tesiri kayda değer bir seviyededir.

Diğer tarafta Mevlânâ, her şâir gibi kendisinden sonraki şâirleri etkilediği gibi, kendisinden önce yaşamış olan şâirlerin kendisi üzerindeki tesiri kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Mevlânâ şiir uslûbu açısından kendisinden önce yaşayan Hakîm Senâî (ö. 525/1131) ve Ferîduddin Atar (ö. 618/1221)'in etkisinde kaldığı gibi,² kendisinden sonra da her dönemde birçok mutasavvıf şâiri etkilemiştir. Zira Mevlânâ, hem sûfî kimliği, meşrebi ve önderliği ile hem de nitelik ve nicelik açısından tasavvufî şiirin en büyük temsilcisi olması hasebiyle³ tabii olarak kendinden sonra yaşayan aynı ruh ve düşünce çizgisindeki kişileri etkilememesi mümkün değildir.

Kuddûsî'de kendinden önce Mevlânâ ve Yunus Emre gibi zatlardan etkilendiği gibi, kendinden sonra, engin ruh dünyasından çıkan ilâhî nefhalı şiirleriyle birçok kişi üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.⁴

Fakat Mevlânâ'nın Kuddûsî üzerindeki bıraktığı sevgi ve saygısı çok farklıdır. Kuddûsî bu tesiri büyük bir hürmetle ifade etmektedir. O, Mevlânâ aşığı bir Allah dostudur ve ona derin bir saygıyla bağlıdır. Kuddûsî'ye göre, Mevlânâ öyle yüce bir

¹ M. Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir*, İz Yayınları, İstanbul 2004, s. 69.

² Annemarie Schimmel, *Ben Rûzgarım Sen Ateş*, çev. Senâil Özkan, Ötüken yayınları, Ankara 1999, s. 47.

³ Adnan Karaismailoğlu, “*Tasavvuf Şiir geleneğinde Mevlânâ'nın Yeri ve Önemi*”, 6. Milli Mevlânâ Kongresi, Konya 1993, ss. 87-90.

⁴ Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi* (basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 52

ruha sahiptir ki, Allah Mirâc Gecesi onun ruhunu sevgili Peygamber (s.)'ine göstermiştir.¹ Ve bu gecede Hz. Mevlânâ, gökteki bütün meleklerin hayranlığını kazanmıştır. Bu hâl ancak Kuddûsî ve Mevlânâ gibi zatların ilâhî letafetle donanan benliklerinden ortaya çıkabilir.² Yine Kuddûsî'ye göre, Hz. Mevlânâ'nın üstün kişiliği kendisine bağlanan hiçbir müridini yalnız bırakmaması ve onlara hesapsız maddî ve manevî ikrâmında bulunmasından kaynaklanmaktadır.³ Kuddûsî'ye göre, Mevlânâ'nın rûhâniyeti onu sevenlerin kalblerini diriltten, onlara can veren bir iksir gibidir. İşte Kuddûsî'nin söylemiyle Mevlânâ'nın kendisi üzerinde bıraktığı tesir:

Sabî iken semâya oldu çün seyrân-ı Mevlânâ

Velâler üzre her vech ile var rûchan-ı Mevlânâ

Bulur her demde rûbâniyyetinden müride dile cân

İrişür çâresiz dertlere dermân-ı Mevlânâ

İder deryâda hem bedre olan muştarlara imdâd

Hemân çağır olur lâ-büdd sana ihsân-ı Mevlânâ

Kerâmâtı anın günden 'ayan her ân zühûr eyler

Gürûb-ı 'ârifan içre büleddir şân-ı Mevlânâ

Cibânda evliyânın her biri gösterdi bârbânlar

Sekiz yaşında zâhir oldu bil bârbân-ı Mevlânâ

Giren anın tarîkına olur Mevlâ'yâ tîz vasıl

Mudâm sevgülü dostları dervîşân-ı Mevlânâ

Şeb-i mi'râda gösterdi anı Yezdân babîbine

Melâik oldular ol gece heb hayrân-ı Mevlânâ

İder züvvârna ikrâm u in'âm ol kerem kâni

¹ Kuddûsî, *Dîvân*, Külliyyat, MMKütüphanesi, no: 2444, s. 15; Küddûsî, *Pendnâme-i Kuddûsî*, Külliyyat, MMKütüphanesi, no: 2444, vr. 32a

² Tenik, *age.*, s. 65.

³ *Aynı yer.*

Seni mabrûm komaç sen ol hemân mihmân-ı Mevlânâ

O şâbin bende-i ednâsıdır bî-çâre Kuddûsî

Bu ‘âli câhı bahş itmiş ana Yezdân-ı Mevlânâ.¹

Mevlânâ ve Kuddûsî gibi mutasavvıf şâirlerin şiirinin muhtevasını anlamak için onların şiirlerinin arka planına bakmakta fayda vardır. Her iki şahsiyetin evveline baktığımızda, şiir yazmak veya iç dünyalarındaki duyguları şâirane bir şekilde dile getirmek için önceden planlanmış, tasarlanmış bir gayeleri yoktur. Onlar, kendi iradelerinin dışında ilâhî bir işâretle bu ulvî aşk küresi içinde kendilerini bulmuşlar.

Fakat her ikisinin de şiire yönelişi farklı sebeplere dayanmaktadır. Mevlânâ'nın kendi ifadesiyle, eğer doğduğu topraklardan Anadolu'ya göç etmemiş olsaydı, o toprakların örfüne uyar; vaaz etmek, ders okutmak ve kitap yazmakla uğraşacaktı. Mevlânâ şiire yönelişini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Allah böyle istedi, ne yapabilirim? Benim yaptığım bir hekimin ilaçtan bıkip onu içmek istemeyen fakat canı şerbet çeken bir hastaya ilacı şerbete karıştırarak vermesine benzer.”² Zira Mevlânâ kırk yaşına kadar bir din bilgini, bir fakih olarak yaşamını sürdüren Hanefî fukahasının illeri gelen bir alimi idi. Önemli dinî konularda kendisine müracaat edilirdi. İşte bu ölçüde akıl ve mantık konularında önde olan bir insan, birden 360 derece dönerek kendini şiirin engin derinlikleri içinde bulmuştur.³ Çünkü şiir, akıl ve mantık ölçülerini aşan basit düşüncelerin daracığında değil, derûnî düşüncelerin ruh dünyasında gelen bir hakikattir.

Yani Mevlânâ, Kuddûsî gibi mayası şiirle yoğrulmamış, şiirin içine doğmamış fakat daha sonradan tasavvuf ile hemhal olurken ilâhî bağışla kendini şiirin içinde bulmuştur. Zira Mevlânâ, Rabbanî şiirle olan izdivacını şu şekilde ifade eder:

Aşkın gönlüme dolduğundan beri

Aşkından başka neyim varsa hep yandı

Aklı, dersi, kitabı hepsini rafa kaldıran

Ama şiirler, gazeller, rubâiler öğrendim.⁴

Yine Mevlânâ, tasavvuf tarihi ve düşüncesi sürecinde ilâhî aşkı manzum şekilde en detaylı bir şekilde dillendiren Mesnevî'si için şu ifadeyi kullanmaktadır: “Bu Mesnevî bir mânâdır, yoksa *feûlun, fâilât* değildir.”⁵

¹ Kuddûsî, *Dîvân* (Külliyat), s.15.

² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, İz Yayınları, İstanbul 1999, ss. 70-71.

³ Ali Nihat Tarlan, *Mevlânâ*, Hareket Yayınları, İstanbul 1974, s. 57.

⁴ Mevlânâ, *Rubâiler*, no: 465.

⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 2742.

2. Kuddûsî ve Şiir

Kuddûsî ise, daha anne karnında iken ilâhî aşkla yoğrulmuş, şair olmanın derûnlüğünü burada kazanır.¹ Kuddûsî'nin şahsiyet oluşumunun çok az insana nasîp olan bir sürede inşâsı, onun mutasavvıflar arasındaki manevî derecesinin yüceliğini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Allah'ın "Kuddûs" isminin faziletiyle daha anne karnında iken ilâhî sevgiyi tadan Kuddûsî, bu isme mahzar olduğundan dolayı ilâhî aşk atmosferine düştüğünü ifade eder. "Kuddûs" ismini annesinin rahmindeyken aldığını ve bu sebeple Allah dışında herhangi bir varlığa, nesneye meyletmesinin mümkün olmadığını söyler. Bunun sebebinin de çocukluğunda göğsünün/içinin ilâhî aşk suyuyla yıkılıp temizlenmesine bağlamaktadır.² Diğer tarafta Kuddûsî, tasavvuf ehli olan babasından almış olduğu ruhî terbiye ile on iki yaşında ilâhî aşkla hemhal olur.³ Kuddûsî bunu şu şekilde ifade eder:

On ikiye erdi yaşım 'ışk oldı yâr u yoldaşım

Takdîs-i Hak idi işim Kuddûsîyem Kuddûsîyem.⁴

Çocuk yaşta bu ulvî aşk atmosferinde mayası atılan Kuddûsî, hayatı boyunca bu aşkın feyzi ile yaşamını sürdürür. Kuddûsî kendisine ilâhî lutuf olarak gelen bu aşkı şöyle ifade eder:

Bil ana rahminde ben ki etmişem takdîs anı

Anam işitmişdir buni Kuddûsîyem Kuddûsîyem

Rûz-i eleste ben ana demiş idim çünkü belâ

Ol 'ışkını virdi bana Kuddûsîyem Kuddûsîyem.⁵

Kuddûsî, gönülüne doğan ilâhî sevginin "elest"te Allah'la yaptığı ahitleşme neticesinde kazandığını ve bundan dolayı da ilâhî lutfun kesif bulutlarıyla gönül dünyasının Hakk sevgisiyle devamlı olarak benliğini kontrol ettiğini söyler:

Sabî iken geliirdi gönüme âsârı 'ışkın pes

Yanar idi yüreğim gece gündüz nâr-ı sîzâna.⁶

İşte Kuddûsî de Mevlânâ gibi bu Rabbanî aşk ile Yaratıcısına olan sevgisini hayatı boyunca ağzından hep şiir olarak ortaya dökmüştür. Yaratıcısına olan sevgisini, aşkını iradesinin dışında manzum cümlelerle ortaya döken Kuddûsî'ye göre, şiir ve ilâhî dinleyen, onlardan aldığı mânevî zevk ile Rabbinı hatırlar. Bu hatırlayış ya sevinçle ya

¹ Kuddûsî, *Dîvân*, s. 25.

² *Aynı yer*

³ Kuddûsî, *Nasâih-i Kuddûsî*, vr. 201b; *Pendnâme-i Kuddûsî*, vr. 25b.

⁴ Kuddûsî, *Dîvân*, s. 128.

⁵ *Aynı eser*, s. 162.

⁶ Kuddûsî, *Dîvân*, s. 162.

korkuyla ya da boynu bükük bir şekilde “*hiç*”liğini anlamak sûretiyle olur. Ona göre şiir, kişinin, kalb dünyasında bu hatırlayış türlerinden hangisiyle etki yaparsa, zâkir, Hakk’ı o hâl üzere hatırlar.¹ Sûfî, bir kuş sesi dahil olmak üzere, evrende duyduğu her sesi, Rabbinin bir tecellisi görerek, ondan zevk alır. Bu suretle Allah’ın kudretinin, kuşun hançeresini nasıl dizayn ettiğini, mahlûkâtını nasıl yönettiğini, o kuşun sesinin kaynağını ve kulaklara nasıl ulaştığını tefekkür eder. Bütün bunlar, kulun tesbih ve takdisini göstermektedir.² Bu duygularla varlığa yaklaşan Kuddûsî gibi bir Hakk sevdalısının vereceği poetik anlayış, hiç şüphesiz tamamen ilâhî olacaktır.

Kuddûsî’nin ve Mevlânâ’nın şiirleri, şiir olmanın ötesinde, tasavvufu bütün incelikleriyle anlatan bir ilim ve üstün bir entellektualizmi açıkça ortaya koymaktadır. Diğerlerinde olduğu gibi, zekâ ve zihni meleke, Kuddûsî’de hakim unsur değildir. O, bir gönül ve aşk adamıdır. O, her şeyi gönül dünyasında keşf eden bir şahsiyettir.

Kuddûsî’nin şiirinin diğer bir önemli özelliği ise, kendi ifadesiyle şiirin, irâdesinin dışında, Hakk’dan gelen mânevî işaretlerle kendisine öğretildiğidir. O, bir süre dinî hassasiyetlerinden dolayı, şiir yazmayı bırakır. Fakat kendisine gelen ilhâm-ı Rabbânî den dolayı şiir yazmaya karşı gönül dünyası öyle bir aşkla dolar ki, bazen yemeden içmeden saatlerce şiir yazmağa başlar. Bu yazma şevkinin de kendi isteği dışında ikrâm edilen ve mânevî yolla öğretilen bir hakikat olduğunu ifade eder. Şiir sevgisinin diğer bir sebebini de, Peygamber(s.)’in şiiri, ashâb-ı kibâr ile birlikte dinlemesine bağlar.

*Şi’ri terk etmiş iken oldum yine ben mübtela
Gün olur ilhâm-ı Rabbânî bana leyl ü nebâr*

*Başlarım yazmağa gündüz ehl ü şurbi unudub
Hem anınla eğlenir oldum bugün bî-ibtiyâr*

*Dinler idi Hak Resûlî şi’ri ashâb ile heb
İder idi şi’r ile hem ibtibâr u iftibâr*

*Bir zemân şi’ri usanub eyledim terk ey püser
Nideyim bir gece bana subhadek öğretdiler*

Başladım yazmağa yine şi’ri bilmem hikmetin

¹ Kuddûsî, *Hazînetü’l-Esrâr*, vr., 249a.

² Aynı yer.

Olmuşam nâzım mukallid bî-‘ilm hem bî-büner¹

Kuddûsî'nin şiirleri, Dîvân Edebiyatı içindeki tekke edebiyatı akımının tasavvuf ilkeleri, ahlâk ve estetik görüşlerini temsil etmesine ve hatta ölçülü, vezinli bir karakter taşımasına rağmen, şiir sanatı açısından yüce bir değer taşır. Varlıkların asil bir müjdecisi olan bu manzumeler, “*Düşünce şiiri*”nin başlıca örneklerini oluştururlar. Bu şiirin özellik ve orijinalitesi, mısraların müzikalite ve akıcılığında, benzetme ve imajların zengin parlaklığından, dil ve üslub asâletinde olduğu kadar, şâirin düşüncelerindeki yücelik ve coşkunlukta, rûhun dinmek bilmeyen vecd hâlinde kendini en mükemmel bir şekilde gösterir.

Kuddûsî'nin manzumeleri, me'âd aklın ve mantığın, ahlâk ve insanlığın özlediği seviyeye ulaşmak ve rûhen ideal bir duruma yükselmek isteyen bir kimseye tükenmez, kudsî bir enerji sağlar, aşk ve güzellikle taptaze bir enerji verir. Bu güç, gerek şâiri ve gerekse okuyucuyu, şiirin kanatları üzerine alarak göklere doğru yükseltmek, Allah ve evrene yaklaşmak amacı gütmektedir.

Kuddûsî'nin Mevlânâ'da olduğu gibi bu şiirlerdeki amacı, kendisi için, “ tek hakikat” değeri taşıyan ideal dünyaya diğer insanları da ulaştırmak, onları bu “gölge dünya” hayatının dar ve sıkıcı bağlarından kurtararak Hakk'a ulaştırmaktır.

Kuddûsî'nin şiirlerinde işlediği konular, onun için sadece şiirde dile getirilen kuru ve yavan şeyler değildir. Bu konulardaki düşünceleri, en coşkun ve ateşli duygularla birlikte onun benliğinin derinliklerinden fıskırmakta ve kendisini yaşatmağa çalıştığı sonsuz ve yüce hayata sıkı sıkıya irtibatla bağlamaktadır. İşte Kuddûsî için, asıl vatan bu ideal dünyadır. Ona göre, bir insanın en yüce görevi ve geleceği, yeryüzünün bayağı, dar ve sıkıcı çemberi ile insanın geçek varoluşunu engelleyen cennet özleminden kurtularak, sûfi için ideal olan dünyaya kavuşmaktır. Bu tip bir düşünce artık ruhsuz ve ölü bir kavram olmaktan çıkmıştır. Kuddûsî şiirle ifade ettiği bu idealini diğer şiir türlerinden şu şekilde ayırır:

Şol şi'ir kim sâmi'î giryan u sekrân eylemez

Yok balâvet anda hiç 'atşamı reyyan eylemez

Ehl-i bâle ehl-i bâl şi'ri verir zevk-u safâ

Ehl-i zâbir sözünü hâl ehli burbân eylemez

Ehl-i bâlin kalbine ilhâm eder Şi'ri Hudâ

Ehl-i zâbir sözleri irşâd-ı ihvân eylemez

¹ Kuddûsî, *Dîvân*, (İE), ss. 157-158.

Ehl-i bâlîn sözleri ikaaz eder gafilleri

Ehl-i zâhir şî'ri işku cezbe ityân eylemez

Ehl-i bâlîn sözleri hakdırki Hakdan söyler ol

Ehl-i zâhir sözleri teşvîk-i yârân eylemez

Var nice şî'ir-i fasîh mevzûn belâgatlü rakâk

Okuyanlar dinleyenler kesb-i 'urfân eylemez

Kuvvet-i 'ilm ile söyler şî'iri çok ehl-i kemâl

'Aşıkın bağrın yakub 'ışk-ıla biryân eylemez

Bî-tekellüf söylenen söz 'aşıkâ bâlet virir

Külfet ile söylenen eşfâ-yı 'atşân eylemez

Ehl-i bâlîn şî'iri kulûba ok gibi te'sîr ider

Ehl-i zâhir şî'ri kalbde dostu mihmân eylemez

Gerçi var hüsn-i fasâhat yok velâkin lezzeti

'Akıl medhûş idüb 'aklın perîşân eylemez

Hak ile söylenmeyen söz şî'r-i Kuddûsî gibi

Mâsivâ hubbıyla âbâd gönli vîrân eylemez.¹

Kuddûsî şiiri anlam ve içerik bakımında iki şekilde sınıflandırması kendisinin ve Mevlânâ gibi hak dostlarının şiirdeki gayelerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Birincisi ehl-i hâlin (hâl ehlinin) şiiri, ikincisi ise, zâhir ehlinin şiiridir. Ehl-i hâlin şiirini ancak bu zümrenin anlayabileceğini, ehl-i zâhirin şiirinin ise, hâli yaşayan insanlara kılavuzluk yapamayacağını söyler. Başka insanları taklit eden zâhir ehlinin şiirlerinin, aşıkları cezbe etmesi mümkün değildir. Hâl ehlinin şiirleri insanlara tesir eder ve kendine çeker, çünkü bu şâirlerin kalpleri Hak'ın hazineleri gibi cevherlerle doludur.

¹ Kuddûsî, *Dîvân*, s. 69.

Onun için hâl ehlinin kalbine gelen ilhamlar, esintiler Allah'dandır. Allah'dan geldiği için de bu şiirlerin insanlara tesiri fazladır. Zâhir ehlinin şiirinde aşk ve cezbe bulunmadı için, kişiyi irşad etmekten tamamıyla uzaktırlar. Hâl ehli her ne söylesen, Hakk diliyle, Hakk'tan söylediği için etkilidir. Fakat zâhir ehlinin sözleri, nefsanî olduğu için yârânı hem teşvikten uzaktır, hem de o şiiri okuyan ve dinleyene irfan verecek duygudan yoksundur. Bundan dolayı da kişinin gönlünü aşk ile vuslata götürecektir duygudan mahrumdur. Ehl-i hâlin şiiri fasih, derûnî, belagatlı ve her satırı ince ruhla doludur. Çünkü elh-i kemal kalbi ilimle, derunilikle şiiri ifade eder. Onların şiirleri içten ve zahmetsiz söylendiği için, aşıklara haz verir ve kalpleri ok gibi delip geçerek, gönüllerde iz bırakır. Zâhir ehlinin şiiri ise, gönülde yüce dostları konuk etmekten tamamen yoksundur. Çünkü onların ne dost, ne de konuk ağırlayacak yeterli duyguları vardır. Zâhir ehlinin bir çok şiirinin söylenişinin güzelliği vardır, ama insanın içine zevk bırakmadığı için, kişiyi kendinden geçirecek güce sahip değildir. Hal ile dilde dökülmeyen sözler, Hakk'tan gayrısının sevgisiyle söylenen sözler gönül dünyamızda inkılap yaratacak kuvvette değildir.

Kuddûsî, Allah tarafından kendisine bir lütuf olarak verilen ve ilâhî aşkla dilendirdiği sonsuzluğun düşüncesini şiirle ifade ederek, insanlık tarafından özlenen ahlâki değerleri ortaya koymuştur. Kuddûsî'nin ideal hayat varlığının asil müjdecisi olan manzumeleri, Mevlânâ ve Yunus'tan sonra ortaya konulan "Tasavvufî Düşünce Şiiri"nin en seçkin örneklerini oluştururlar. Kuddûsî'nin şiirlerinin orijini hem tasavvuf dışı şiirde hem de divân sahibi diğer mutasavvıfların şiirlerinden kendisini açıkça göstermektedir.¹ Kuddûsî'nin Divân'ındaki şiirler, hem tasavvuf, hem de edebiyat çevresinde en çok okunan divânların başında gelmektedir.² Kuddûsî Divân'ı bu üstün vasfından dolayı birçok dergâh da tarikat mürşidleri tarafında mürîdlerine ezberletilen bir eser olmuştur.³

Diğer taraftan Kuddûsî'nin dil ve üslup sadeliği ve asaletinde olduğu kadar, tasavvufa tefekkürdeki ulvîlik ve coşkunlukla, ruhunun dinmek bilmeyen dinamikliği kendini göstermektedir. Kuddûsî, sadece kendi benliğini dile getirmek ve kendi duygularını dışa vurmak için şiir yazan bir sûfî şâir değildir. Onun gayesi, insanların duygularına, düşüncelerine ve hayatlarına/ hal ve amellerine tesir etmek, İlâhî aşk arayışında ve kendini keşfetme arayışında olan sâliklere bir şeyler vermek ve onları dar yeryüzü hayatının korku ve endişelerinden uzaklaştırarak enginlere yöneltmek, değiştirmek, mükemmelleştirmek ve insan-ı kamil/ehl-i Hakk insanının sahip olduğu gerçek özgürlüğe kavuşturmadır. Bu şiirler, ahlâk ve insanlığın özlediği seviyeye ulaşmak ve ruhen ideal bir duruma yükselmek isteyen bir kimseye, bitmez bir enerji sağlar, ilâhî güzellikler ve ilâhî sanat yoluyla taptaze güç verir. Bu gücü kendinde bulan Kuddûsî, gerek kendini ve gerekse okuyucusunu şiirin kanatları üzerine alarak göklere doğru yükseltmek, Hakka ve evrene yaklaşmayı hedeflemektedir.

Ünlü Lübnanlı şâir Halil Cibran (ö. 1931)'ın tanımladığı şâirlerin rûh yapısı, aslında Kuddûsî gibi mutasavvıf şâirlerin derûnî hâllerine tam uymaktadır. Cibran'a

¹ İbnülemin M. Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1970, V, 780-181.

² Fehmi Koyuncu, *Kuddûsî Divânı* (önsöz), s. 68.

³ Mustafa Kara, *Osmahlarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır yay., İstanbul 2004, s. 246.

göre, yeryüzünde her şey belli bir uyum içinde şarkı söylemekteyken, yâni her nesne Yaratıcı'yı anarken, hangi insan çıkıp da sağır ve dilsiz bir kamış parçası gibi sessiz kalabilir?¹ Benliğini “İlâhî benlik”le birleştiren âşık sûfinin içindeki aşk dalgalarının dışarıya taşmaması mümkün değildir. Çünkü, sûfiyi atmosferine alan ilâhî benlik, tıpkı bir okyanus gibidir, sürekli taşmakta ve hiçbir zamanda kirlenmemektedir. İşte bundan dolayı, kimi sûfi kendi içindeki gerçeğe ulaşarak, bu aydınlanmayı coşkun bir rûh hâliyle ifâde ederken, kimi de bu gerçeği, içinde ki uyumlu bir sessizlikle dışarıya sezdirmeden yaşamaktadır. Kuddûsî yaşadığı bu ulvî hissi şu şekilde ifade eder

Girer mi hiç kulağıma anın 'ıksız kelâm

*Ki bir nutkunda bin esrâr olan Sultânı gördüm.*²

Kuddûsî'nin şiirlerinin kasideleri sanatsal kaygının değil, tasavvufî vecd ve hâllerinden kaynaklanan bir ilhamın ürünüdür.³ Kuddûsî'nin ilâhî sevgi ile yoğrulup dışarıya yansıyan her mısrasında binlerce ilâhî sır gizlidir. Çünkü, onun nihâî gayesi Hakk'ın müşahedesidir, bu sebeple Kuddûsî, kendisine gelen ilâhî aşk donanımlı sözün dışında herhangi bir beyanda bulunmamaktadır. Allah'ın nûru kulun kalbine zuhur etimi edebî ve estetik kaygı şöyle dursun, kulun, O'nun dışındaki şeylerden alâkasını tamamıyla kesilir.⁴ Bundan dolayı tasavvufta şiir, salt edebî bir ürün olmayıp, keşf ve vecd hâlinin bir semeresi, idrak edilen mânevî hakîkatın açıklanmasının tâlî bir sonucu olarak düşünülür.⁵

Kuddûsî ve Mevlânâ'nın tasavvufî şiirleri, tamamen estetik gayelerden uzak didaktik endişelerle yazılmışlardır. Yani şâirin vermek istediği mesaj her seviyede okuyucuya ulaştırabilmek için âyet ve hadislerden, Hz. Peygamber ve ilk sûfilerin hayatlarından, tarihî olaylara kadar pek çok enstrümanla örneklendirilerek vermiştir. Sûfi edebîyatın yazılı dokümanları, genellikle eser verebilecek kadar Arapça, Farsça bilen ve yaşadıkları dönemin popüler bilimlerin konumundaki dinî ilimlerin hemen her dalında, az ya da çok söz sahibi olan kalemlere aittir.⁶ Onun için sûfiler, kendilerini şâir saymazlar; aslında şiir yazmak istemediklerini, amaçlarının şiir olmadığını, kafiyeli, vezinli ve süslü sözlerle uğraşarak sanatlı ve hoş sözler söyleme çabası içerisinde olmadıklarını devamlı vurgularlar. Meselâ, büyük sûfi Mevlânâ, kendisinin bir şâir olmadığını söyler ve kendisine rağmen şiir yazdığı gerçeğinde ısrar eder.⁷

3. Mevlânâ ve Kuddûsî de Şiirin Dili

Şiir, Mevlânâ ve Kuddûsî gibi sûfilerin dilinde ilâhî gücün ânu olur. Bu güç, Hakk'dan gayrisini eriten, ilâhî yankıları alt üst eden bir kuvvettir. Ân'ın olmadığı yerde

¹ Halil Cibrân, *Ermîş*, (çev. Aytun Altundal), Anahtar Yay., İstanbul 2000, s. 41.

² Kuddûsî, *Divân* (Külliyat), s. 220.

³ Reynold A Nicholson, *The Mysticism of İslâm*, (Schocken Boks), I. Edetion, New York 1975, p. 95, 96.

⁴ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Zerrûk, *Kavâidü'l-Tasavvuf*, tsh. Muhammed Zehra en- Neccâr, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1968, s. 85.

⁵ Nasr, *İslâm Sanatı ve Mâneviyatı*, s. 126.

⁶ Ceylan, *Böyle Buyurdu Sûfi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 98.

⁷ *Age*, s. 127.

yüzeysellik var derûnîlik yoktur. Â'nın olmadığı yerde şâirde sadece şarkı ve düz yazı vardır. Bu sebeple şiir ânlık bir metafiziktir. Mevlânâ ve Kuddûsî'de olduğu gibi varlığın mahiyetini çözmüş olan şâir kısa bir dörtlükte bile bir evren görüşünü ve bir ruhun sırrını, bir varlığı ve eşyanın hepsini görmesi mümkündür.¹

Bu nedenle Kuddûsî gibi ilâhî aşk ile yoğrulmuş sûfî şahsiyetlerde gaye dikeyliktir, derinlik ya da yüceliktir. Onlar şürsel ânı fizikötesi bir perspektifte yakalayan şahsiyetlerdir. Onlar, paradoksal bir ruh hâli yaşayan, ard arda gelen sesleri, duyguları düzenleyen coşkulara ve heyecanlara yönelen şâirlerin aksine, şiir, onlar için arzuları yok eden, hem geçmişini hem de geleceği değerden düşüren ve her şeyin içinde barındığı bir ânın ürünüdür.²

Onların şiirlerinde Allah'ın bir tecellisi ve hikmeti okunur. Zira onların perspektifinde görülebilenlerin görünmeyen gerçeği vardır. Şiirlerinde görünenin ötesinde görüntüler gören mutasavvıf şâirlerin şiirlerinde, işâretlerin ve Hakk'ın sıfatlarının ve her şiirin satırlarının arasında İslâm inancının tek ve değişmez cümlesi olan "tevhîd" tekrarlanır.³

Genel olarak şiirin başlıca iki unsuru vardır. Bunlar içerik ve biçimdir. Yani şiire can veren düşünce ve duygular şâir ve şiirin doğduğu çağ ile içinde yaşadığı kültüre dayanırken, şiirin biçimi/şekli bulunduğu dilde oluşur.⁴

İşte Mevlânâ ve Kuddûsî gibi mutasavvıf şâirlerde içerik Yaratıcının onlara lütufta bulunduğu veya bu zâtlar gibi mümtaz şahsiyetlerin gerçek kişiliklerine dönmesiyle kazanılan bir hakikattir. Diğer taraftan onların şiirlerindeki uyumlu vezin biçimi ise, onların herhangi bir edebî şekil kaygısı duymadan ilâhî aşk ile şekillenen bir gerçektir.

Mevlânâ ve Kuddûsî'nin şiirleri, diğer dinlerin mistik düşüncelerince sadece dokunulan "Tanrı Aşkı"nın tecrübe etmekle kalmıyor, aynı zamanda kişiye Yaratıcıyı sevmeyi öğretirken, bu aşk içinde Yaratıcıyla birleşebiliyor ve "ben"lik tamamen "yok" oluyor.

Ayrıca onların şiirlerindeki derûnîlik bütün paradoksları ortadan kaldırmaktadır. Onların şiirlerindeki ilâhî atmosfer kişiyi, herhangi başka bir uygulamayı takip etmeden iç anlamla doğrudan yüz yüze getiriyor. İnsanlar, onların şiirleriyle Batılı ve Doğulu hiçbir mistik düşüncenin veremediği manevî hazla ilâhî bilgiye/ma'rifete yöneliyor. Bu şiirler okuyucusuna ve dinleyicisine umutsuzluk ve acılı anlarında teselli verdiği gibi, kendisinde varolan vuslat, özlem, aşk ve umut ateşini de körüklüyor. Onların içinde bulunduğu coşkun ruh hali mutlak bağılıkları ve Allah'a dönük benlikleriyle hangi din ve kültürden olursa olsun kendisiyle tanışan herkes için rehber oluyor.

¹ Gaston Bachelard, *Şürsel Ân ve Fizik Ötesi Ân* (çev. Fahrettin Arslan), Düşünce ve Dil içinde, haz. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara 2004, ss. 143-149.

² Tenik, *age.*, ss. 68-69.

³ Roger Garaudy, *İslâmın Va'detikleri*, (çev. Necla Uzel), Pınar Yayınları, Ankara 1988, s. 183.

⁴ Edit Tasnadi, *Macaristan'daki Mevlânâ*, Uluslararası Mevlânâ sempozyumu, 15-17 Aralık 2000 Ankara, KBY, Ankara 2000, s. 347.

Nasıl Mevlânâ'nın şiirinin en belirgin özelliği muhtevasının derinliği ise¹, aynı zamanda bu nitelik Kuddûsî'nin şiirlerinde de mevcuttur.² Bu derinlik her iki mutasavvıfın ilmî yeterliliklerini ve büyük mütefekkir olduklarını ortaya koymaktadır. Bu vasıf onları diğer ariflerden farklı kılmaktadır.

Kur'ân'ın: "İşte senden perdeyi kaldırdık. Artık bugün görüşün keskindir."³ Emri gereğince ikinci doğuşunu gerçekleştirerek yeniden doğan sûfi, maddî kayıt ve bağlardan kurtularak varlığını sebeplerden alıkoyarak mevcûdata karşı ilâhî istiğna hâlini yaşar. Onlar perdelerin ortadan kalkması neticesinde eşyanın hakikatine ulaşırlar. Perdenin kalkması demek, sûfinin kendisi ve Yaratıcısı dahil âlemdeki tüm varlık hakkında yeni bir müşahede ortamına girmek demektir. İşte bu hâl ile insanın gözü başka bir şekilde eşyayı ve fenomenleri izler. Düşüncesi ve tefekkürü derinleşir, gönül dünyası bambaşka bir hale bürünür. Bu ulvî ruh atmosferiyle dillerinde dökülen her kelimenin, her düşüncenin yüklendiği anlam benzerlerinden çok farklıdır.

Yaşamın anlamı ve değeri insandan insana değişiklik gösterdiği gibi, âriflerin ve ârif şâirlerin dili de ikinci doğuş ânına aittir. Onların ilâhî aşkla oluşan dilleri ve kavramları bu aşkı içselleştirmeyenlerden hep tenkid almıştır. Onların dillerinden dökülen mey, şarab, saki, kadeh, meyhane zâhir ulemânın ve zâhid âbidlerin idrak gücünün ötesinde derin bir anlayışın mânâsını taşır.

İkinci doğumla hakîki hayata gözünü açan Mevlânâ ve Kuddûsî gibi sûfiler tamamen farklı bir amel ortaya koymuşlar. Her hareket ve davranışlarında derin anlamlar yüküldür. Allah'a kulluklarında köklü değişiklikler olmuştur. Mevlânâ bu hayatı şöyle izah eder:

"Bu iki bin tane ben ve bizden, acaba ben hangisiyim?

Arbedeye kulak ver, ağzımı kapama

Ben kendimden geçmişim, yoluma cam koyma,

*Eğer koyarsan basarım, ne bulursam kararım.*⁴

Mevlânâ ve Kuddûsî'de gaye şâirlik değildir. Onlar için temel amaç Ma'suk'a vuslat için kullanılması gereken tüm araçları kullanmaktır. Bu nedenle Mevlânâ da şiir vasıta iken ana hedef tefekkür olmuştur.⁵ Kuddûsî de ise temel gaye, zikir, tefekkür ve aşk ile ma'rifete ulaşmak iken, şiir bu hedeflerin tercümanı olan bir araçtır.⁶ Fakat her ikisi de didaktik ve ahlâkî ihtiyaçlarla şiir sanatını ilâhî bir lutuf neticesinde kullanmışlardır.

Mevlânâ'nın ifadesiyle, onların şiirlerinde, Dîvânlarında ve diğer eserlerinde

¹ Süleyman Wolf Bahn, *Modern Batı Dünyasında Mevlânâ'nın Önemi*, Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu, 15-17 Aralık 2000 Ankara, KBY, Ankara 2000, s. 471.

² Bk. Tenik, *age*, s. 74.

³ Kâf, 50/22

⁴ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I, 1397.

⁵ Asaf Hâlet Çelebi, *age*, s. 86.

⁶ Tenik, *age*, s. 423.

vahdetten başka hiçbir gaye güdülmemektedir. Sadece tevhidin/birliğin incileri o dükkânda satılmaktadır. Onun için. “*Mesnevî’miş vahdet dükkâmıdır; orada Bir’den başka ne görürsen puttur.*”¹

Onların dilinde vücûda gelip ortaya dökülen sözlerin, beyitlerin ve şiirlerin hiçbir sanatsal kaygısı yoktur. Hem Mevlânâ, hem de Kuddûsî hiçbir zaman şiirin ölçüsü, şekli konusunda bir endişe taşımamışlardır. Fakat yinede Mevlânâ’nın şiirleri ölçü bakımında semâ’ vezni olarak yer alırken,² Kuddûsî’nin şiirleri aruz ölçüsündedir.³ Onlar, gönülleri kuşatan ilâhî vecdî tecellisi ile şiirlerini dile getirmişlerdir. Dile gelen her kelime ve cümle ilâhî lutfun bir ürünüdür. Onların şiirlerinde tamamen beşerî arzu ve isteklerin dışında Hakk’dan gelen gönül incileri vardır. Mevlânâ bu ilâhî incileri şöyle tanımlar:

“*Gönlümden kopup gelen o söz, o taraftan gelmektedir.*

*Çünkü gönülden gönülle pencere vardır.”*⁴

Onlar, duygularını dilin kalıplarına sığmayan engin ve derûnî bir ruh haliyle ilâhî sevgiyle yoğrulan ulvî duygularını şiirin teknik kurallarına uygun bir endişeyle ifade etme duygusuna kapılmadan ortaya koymuşlardır. Örneğin Mevlânâ teknik kaygılar dışındaki duygularını şu şekilde ifade eder:

Benim yanımda en güzel kafiye sensin

*Harf ne oluyor ki sen onu düşünesin.*⁵

Mevlânâ ve Kuddûsî gibi mutasavvıf şâirler irşâd görevlerini şiirle yerine getirmişlerdir. Çünkü onların işlediği konu bütün insanlığın problemidir. Onların şiirlerinin tesirinin birçok nedeni vardır. Bu şiirlerin başta gelen en önemli vasfı, bu şiirlerin kudretinin diğer şiirlerin çok ötesinde olmasıdır. Zira onların şiirleri renksizdir. O şiirler zuhur ettiği bünyenin rengini alır. Onun için bu tür şiir, muazzam bir güce sahip olduklarından dolayı ruhlara tam bir hakîmiyet sağlarlar. Aynı zamanda Mevlânâ gibi mutasavvıflar şiirin bir konuşma sanatı olduğu anlayışındadırlar.⁶

Bu şiirlerin farklılığı, mutasavvıf şâirlerle diğer şâirlerin şiiri ayrı ruh halleriyle içselleştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü şâirlerin düşünce ve hayallerinden ibâret şiirlerinin aksine Allah dostlarının şiiri tamamıyla tefsirdir ve Kur’ân sırlarıdır. Zira onlar, kendilerinden yok olarak ve Hakk ile ayakta kaimdirler. Onların her hâl ve davranışı Allah’dandır.⁷ Mevlânâ’nın deyimi ile onlar, diğerleri gibi evveline ve sonuna bakmazlar. Onlar, Allah’a daha yakın olduklarında, ne başa ne de sona bakarlar.⁸ Başlangıç ve sonuç bunların akıllarına bile gelmez. Onlar Allah’ın birliğinde

¹ Mevlânâ, Mesnevî, VI, 1528.

² Tarlan, age., s. 59.

³ Tenik, age, s. 75.

⁴ Mevlânâ, Mesnevî, VI, 4196.

⁵ Mevlânâ, Mesnevî, I, 1727.

⁶ Gölpınarlı, Mevlânâ, ss. 249-250.

⁷ Sipehsâlâr, Risâle, s. 76.

⁸ Mevlânâ, Fîhi Mâ Fih, s. 165.

“hiç”lendiklerinden iç dünyalarında oluşan aşk atmosferinin kesif yoğunluğu dışarıya taşarak, yağmur tanecikleri gibi mânevîyata susamış insanların ruhları üzerine yağar.

Sonuç

Şiirin kendisine kazandırdığı derûnîlik ve coşkunlukla tasavvufun teorik düşüncesinin ötesinde tam bir hâl insanı olan, mutasavvıf şâirlerin Mevlânâ’dan sonraki önemli bir temsilcisi olan Kuddûsî, eserlerini kavramlar içerisinde boğmamıştır. Bir hâl insanı olan Kuddûsî, diğer bazı teoriysen mutasavvıfların aksine okuyucuyu kavram kargaşasında uzak tutmakta, verdiği konuları enine boyuna bir hâl insanının titizliğiyle iletmektedir. Kuddûsî, bir sûfî için elzem olan tasavvufun içe dönük sorgulamasını, yani kendi özünün derinliklerinden varoluşunun araştırılmasını, dini dogmatik olarak yaşayanlardan farklı bir şekilde ortaya koymaktadır. İşte bu yaklaşımdan dolayı Anadolu tasavvuf kültürüyle çok yakın teması olan Divan Edebiyatı, Mevlânâ ve Kuddûsî gibi sûfilerin engin ve derûnî rûh hâlleriyle yeni bir kültürel zenginlik kazanmıştır. Bu da tasavvuf anlayışının İslâm ilmine kattığı derûnî coşku, anlam ve ritim sayesinde olmuştur. Kuddûsî, Pîri Mevlânâ’dan aldığı feyz ile insana, tasavvufun diliyle âfâkî/objektif enfûsî/subjektif tüm beşerî isteklerini yok etmesini, seyr-i mutlak içinde vuslatı arayarak özgürlüğün tadına varmayı istemektedir. Bu sebeple insan objektif varlıkla birlikte, kendi subjektif varlığını da “hiç”lemelidir. İşte bu amaçla Kuddûsî, felsefesini insanın kendi ben/nefsini ilâhî irâdenin sahibi zatla “yok”edince, bu özgürlüğü yakalama düşüncesi üzerine inşâ etmiştir.

Bu düşünce ile Mevlânâ’nın en önemli takipçisi olan Kuddûsî, Pîri Mevlânâ ile birlikte Allah’ın: *“Güzel bir söz kökü sabit, dalları gökyüzünde olan bir ağaç gibidir. Ki, o Rabbinin izniyle her zaman meyve verir durur.”*¹ âyetine mazhar olarak Rabbanî letâfet kaynaklı eserleri ve sözleriyle ebediyete kadar insanlar üzerinde tesirli olacaklardır.

Onlar, Allah’tan alacaklarını kalp yoluyla aldıklarından dolayı sonsuzluğu dışardan değil kendi içlerinde arayarak hep kendilerine yönelmişlerdir. Sûfî bilir ki, sınırlı bir şekilde yaratılmasına rağmen içinde sonsuzluğa açılan ilâhî bir pencere vardır. Bu sonsuzluğa açılan baş gözü değil, insanın iç gözüdür. Sûfî bu göz ile insanın Hakk’a giden yolunu yerde ve gökte aramak yerine kendinden arar. Bu arayış, gerçek gayesi olan vuslata kavuşturur.

¹ İbrahim, 14/25-26

MEVLÂNÂ'DA İNSANLIĞIN BİRLİĞİ VE DİYALOG

Hüseyin KURT*

İslâm tasavvufunda “*insan-ı kâmil*” olarak idealleştirilen insana, düşünce tarihi boyunca farklı açılardan yaklaşılmıştır. Bu sebeple insan hakkında çok çeşitli fikirler ve tanımlar görülür.

Mevlâna, İbn Arabî gibi, âlemin yansıması olan insanı, küçük âlem olarak isimlendirmektedir. İnsanı anlatırken, ona kozmik bir varlık olarak bakmakta ve insanlık cevherini kâinatın odak noktası yapmaktadır. Mahiyet itibariyle böyle yüce bir değere sahip olan insan, şayet kendi varlığının ve cevherinin farkında değilse, kendine yazık etmiştir.

Varlık âlemini bir ağaca benzetecek olursak Mevlânâ, tasavvufî düşünce geleneğiyle paralel olarak insanı bu ağacın meyvesi yani varlık ailesinin gaye varlığı olarak değerlendirir. İnsan, kendinde tüm varlığın bilgisini, ilahî isim ve sıfatların tamamını barındıran bir potansiyele sahip olması nedeniyle varlık ailesinin en kâmil üyesidir. İnsan, tüm varlığın bilgisini taşıyan eksiksiz bir kitap gibidir. Bu yüzden sûfî düşünce geleneğinde insan, kendinden önceki tüm varlık mertebelerini zatında toplayan bir varlık düzleminde kabul edilmiştir. Bu nedenle insana “*meretebe-i câmiâ*” (toplayıcı varlık düzlemi) denilmiştir.

Dinî literatürde insanın Allah’ın halifesi olarak yaratılmasıyla (Bakara 2/30) ilgili öğretiyi Mevlânâ, insanın ilahî isim ve sıfatların bir tecelligâhı olarak yaratılması şeklinde yorumlar. Mevlânâ bu hususu mistik düşünce geleneğindeki ayna sembolizminden hareketle îzah eder. Mevlânâ’ya göre insan, varlık ailesi içinde ilahî isim ve sıfatları doğrudan algılayabilen yegane ayna gibidir. Mevlânâ, insanın bu vasfını şu şekilde dile getirir:

*“Ey Hak’ın kitabının kopyası olan sen
Ey padişahın güzelliğine ayna olan sen,
Alemde senin dışında olan bir şey yoktur.
Ne istiyorsan kendinden iste, kendinden ara...
Ne arıyorsan sensin, sen”¹*

* Arş. Gör. Dr., Harran Ün. İlahiyat Fak.

Mevlâna'da insan konusunun en önemli noktalarından biri, insanlığın birliği kavramıdır. Kendisini “Kur’an’ın kölesi” ve “Muhammed’in yolunun toprağı” olarak tanıtan Mevlâna, insanlığın birliğini, bir varlık olarak insanın saygıya ve sevgiye layık olduğunu savunmuştur. O, Kur’an’ın ortaya koyduğu tevhidin bir uzantısının da bu birlik olduğunu, “Mısak” anında bütün insanlığın birlikte bulunduğunu ve onun aslının bir ve aynı olduğunu belirterek bunun unutulmaması gerektiğini şu sözleriyle vurgulamıştır.

“Bizimle birlikte yaşamak, hoş geçinmek istersen kafadaki o kuruntuları at, şu kavgayı bırak. Vaktiyle her ikimiz birlikte iken sen ve ben nasıl kaynaştysak, bugün de öylece kaynaşmış ve birleşmiş olalım. Esasta senin ve benim canlarımız birlikte idi. İkimizin de gizli ve açık her şeyimiz tek bir bütünün içinde idi. Ben sadece ifade için, “ben ve sen” sözlerini kullanıyorum. Yoksa seninle benim aramızda, senlik-benlik ayrılığı yoktur...”²

Mevlâna’ya göre insanlık baştan beri hakikatin peşindedir. Hakikat, tıpkı Yaratıcı gibi tektir. Bu Tek’i arayan insan, yanlış yollara, isabetsiz davranışlara girebilmiştir. Ama niyet hep gerçeği bulmaktır. Mademki niyet ve hedef birdir, yanılmalar, birbirimizi suçlamaya, birliği parçalamaya niçin sebep olsun?

Görülüyor ki, Mevlâna asırlar öncesinden, bugün bile ulaşamadığımız bir evrensel kültüre, bir kültürlerüstü düzeye ulaşmış ve bunun gereklerini de yaşamıştır. O, insan ve hayata, elde ettiği kozmik “ben”in gözüyle bakabilmiştir. Günümüz dünyasında da bu anlayış ve diyaloga her zamankinden daha çok ihtiyaç bulunmaktadır.

“Bir âşik hayır da yapabilir, şer de. Sen onun hayrına, şerrine bakma; maksat ve hedefine bak.”³ “Ayrılık gidiş tarzındadır, yolun hakikatinde değil. Maksatta birleşirsek ikilik kalmaz. İkilik de teferruattadır, esas birdir.”⁴

Mevlana insanlığın birliğini, dinlerin şekil birliğinde aramaz. Şekil, suyu arayanların su koydukları çeşitli renk ve desendeki kaplara benzer. Akıllı adam kaplara değil, içindekine, yani suya bakar. Mevlana suyun peşindedir. Buzlara takılıp kalmayı da istemez. Nihayet buz da eriyince su olmuyor mu? “Birisı buzu görse aslı nedir, bilmez; fakat sonunda bunun su olduğunu anlar ve esas hakkında şüphesi kalmaz.”⁵

Buna göre kapları, buz kalıplarını, yani dinin formel kısmını birleştirme gayretine girmek doğru değildir. Bu gerekli de değildir. Gerekli olan suda, esasta bir olmaktır.

¹ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 121. Mevlânâ’nın bir sohbetinde aktardığı bu rubâinin, Necmeddin-i Kübra’nın halifelerinden ve Mevlânâ’nın çağdaşı olan Sa’deddin-i Hamevî’ye (ö. 650/1252) ait olduğu söylenmektedir. (bkz.: Konuk tercümesi, s. 49).

² Mevlana, Rubailer, 1250, 1251, 1258.

³ Mevlana, Mesnevi, beyt: 500.

⁴ Mevlana, Fîhi Mafih, 35.

⁵ Mevlana, Divan-ı Kebir, 1/177.

Mevlana şöyle der: “Siz dini nasıl bir yapacaksınız? Bu, kıyamette bir olur. Burası dünya olduğuna göre bu imkânsızdır. Çünkü burada her birinin çeşitli dileği ve isteği vardır. Orada hepsi bir olur, hepsi aynı yere bakar ve bir tek kulak, bir tek dil haline gelirler.”¹

O halde herkes kendi dininin şekli yapısını koruyabilir. Fakat özde beraberliği esas almak suretiyle diğer din mensuplarıyla dostça ilişkiler kurabilir.

“Pergel gibiyim: Bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde, öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum... Yetmiş iki millet kendi sırrını bizden dinler. Biz, iki yüz millet ve mezhebi tek perdede birleştiren ney gibiyiz.”²

“Birlik şarabını ver, hepimizi aynı derecede sarhoş et de hepimiz toplanalım, görünüşteki ayrılıkları bir anda giderelim. Ben davasından geçtik mi, su kıvamını alır, her kabın rengine, şekline uyarız. Biz bir ağacın dallarıyız, hepimiz de kapı yoldaşlarıyız.”³

“Bizim bu dilden başka bir dilimiz, cennetten, cehennemden başka bir yerimiz vardır. Hür gönüller başka bir canla yaşarlar. Onların o temiz cevherleri başka bir hazinedendir.”⁴

Mevlana'nın bu sözleri, Hûd suresi 118 ve 119. ayetlerini hatırlatmaktadır.⁵ Bu ayetlere göre, Allah dileseydi tüm insanlık tek bir ümmet olur, bir imanda birleşirdi. Fakat Allah insanları hikmet ve rahmetinin bir yansıması olarak farklı farklı yaratmıştır...

“Aşkın lezzetini tam almak için gölgeyle güneşin bir olmasını istiyorum”⁶ diyen Mevlana bu rahmetin içinde yer aldığını belirtir. “Seni bağırma öyle bir basacağım ki, vardan da kurtulacaksın, yoktan da...”⁷

Mevlana, bir rahmet unsuru olarak bütün insanlığa uzandığından o, bütün insanları birer hücre gibi külli vücudunda, ruhunda toplamıştır. Bir hücrenin vücudun şurasında veya burasında olmasında herhangi bir fark yoktur. “Ey gözleri şaşsı, sen biri iki görüyorsan, ben senin aksine, ikiyi bir görüyorum.”

“Benim tek bir canım, yüz bin tenim var. Ama ne yapayım ki, ağzımı bağlamışlar. Binlerce insan gördüm ki, ben onlar olmuşum sanki. Onların arasında yalnız kendimi göremedim.”⁸

¹ Mevlana, FihiMafih, 43.

² Fürûzanfer, IV.

³ Gölpinarlı, Mevlana, 227.

⁴ Mevlana, Rubailer, 304, 306, 344.

⁵ “Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı...” (Hûd Sûresi, 118-119.)

⁶ Mevlana, Divan-ı Kebir, 3/335.

⁷ Mevlana, Divan-ı Kebir, 7/118.

⁸ Mevlana, Rubailer, 954, 1067.

Görülüyor ki Mevlana, yedi asrı aşkın bir zaman önce, bugün bile ulaşamadığımız bir evrensel kültüre ulaşmış ve bunun gereklerini de yaşamıştır.

İnsanlığın birliğini kabul, bizi ayırım yapmadan tüm insanlara saygıya götürür. İnsan, içinde sonsuzun tohumunu taşıdığı için saygıya layıktır. Bunu fiile çıkarması ise kendisinin saygı görmesini gerektirir. İnsana saygının gerekçesi, onun bir gönül taşımasıdır.¹

Mevlana'ya göre insana saygının ilk basamağı onu hor görmemek, ikinci basamağı da ona hizmet etmektir. O, insanı kendi ölçü ve kabullerinin onayından geçtikten sonra değil, insan olduğu için sever ve hizmetine muhatap kılar. İnsana saygının bir uzantısı olan hizmet, Mevlana'da karşılıksız hizmettir. Böyle bir hizmete hazır olmayan, insana yol gösteremez, sonsuzluk rehberi olamaz. O şöyle seslenir: "Biz rüşvet ve para padişahı değiliz, paramparça olmuş gönül hırkalarını diken bir padişahız."²

Tolerans ve Hoşgörü

Gerçek kulluk, insanı hoşgörüye götürür. Hoşgörü, başka inanç ve kanaatlere saygılı olmaktır. Esasen başka inanç ve kanaatlere saygılı olmak, kendi inanç ve kanaatine bağlı olmamak değildir. Ayrıca bütün inanç ve kanaatler karşısında kayıtsız kalmak da değildir. Hoşgörü, ne fikrî mânâda başıboşluk, ne de şahsiyetten fedakârlıktır. Sözün özü hoşgörü, insanları kendi konumunda kabul etmektir.

Özellikle Ebu Hanife anlayışında inançsızlık (küfür) her ne kadar cinayetlerin en büyüğü olarak değerlendirilse bile, kul ile Allah arasında kabul edilir ve böylesi cinayetlerin cezasının âhirete ertelendiği belirtilir. Bu prensipten hareketle, sosyal, ahlâkî ve hukukî münasebetlerde, insanlık vasfı esas alınır. Bu anlayışa göre, kötü olan insan değil, insanın davranışlarıdır.

Öte yandan Müslümanlarla ehl-i kitap arasında Yaratıcı birliği söz konusudur. Zaten Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler Hz. İbrahim'i (as) peygamber kabul ederler. Öyleyse en azından ateizm ve materyalizm düşüncesine karşı semâvî din mensuplarından, aralarındaki teolojik ve tarihî ihtilafları tartışma konusu yapmaktan ziyade, ittifak noktalarını öne çıkarmaları beklenir. Ayrıca bir köy hâline gelen dünyamızda bütün insanları ilgilendiren terör, açlık, gelir dağılımındaki dengesizlik, eğitimsizlik, insan hakları ihlalleri, emanet bırakılan tabiatın tahribi gibi problemlere karşı artık milletlerarası ortak mücadeleye ihtiyaç vardır.

İnsanlar, özündeki sevgiye, barışa, huzura, güven ve kardeşliğe hasret duymaktadır. Çünkü temiz vicdanlar her zaman iyinin ve güzelin tutkunedir. İşte, her

¹ Mevlana, Fihî Mafih, 21.

² Gölpınarlı, Mevlana, 226.

ne kadar tarihî belgeler açısından kesin olmasa da, dünden bugüne Mevlânâ'ya izafe edilen meşhur dörtlük evrensel bir mesaj niteliğindedir.

“Gel, gel, her ne olursan ol, gel!

İnançsız da, putperest de olsan, gel!

Burası umutsuzluk dergâhı değil,

Yüz kere bozsan da tövbeni, yine gel!”¹

Böylece bütün insanlık, dini, rengi, dili ne olursa olsun Mevlânâ'nın çağırdığı bu 'dergâh'a davetlidir. Yaşama sevinçlerini kaybedenler, hayata küsenler, tövbesini bozanlar bu 'dergâh'ta yeni ümitlere ulaşabilirler. Mevlânâ bu davetiyle, insan kitlelerini parçalayan, gönüllerin öze ulaşmasını engelleyen bütün bağların koparılmasını ister ve herkesi en iyiye, en doğruya, yegâne hakikate çağırır. Yani, insanın bir ayağı merkezde kalırken, diğer ayağı yetmiş iki milleti dolaşmalıdır.

Mevlânâ, “A yoksul! Hiçbir insanı hor görmel!”² diyerek bütün insanları kucaklamak ister. Bunu yaparken çıkış noktası, hepsinin aynı Allah'ın kulu olmalarıdır. Allah, sevgi nurunu bütün âleme yaymıştır.³ O'na göre bütün insanlar, Allah'ı her şeyin Yaratıcısı olduğu için severler. Bundan dolayı, Allah sevgisi her insanda bulunur.⁴

Mevlânâ bitki, hayvan ve insan âlemini tek bir bütün hâlinde görür. Bütün insanları da kendi benliklerine ait farklılıkları muhafaza ederken, barışa ve kardeşliğe çağırır. O, Müslüman olsun veya olmasın bütün insanlara karşı merhamet ve nezaket hisleri içinde olmanın gerekliliğine işaret eder.

Mevlânâ'da Kur'ân ve peygamber sevgisi engin ve derindir. “Can taşıdığım müddetçe Kur'ân'ın kölesiyim. Hz. Muhammed Mustafa'nın (s) yolunun toprağıyım. Kim benden bundan başka bir şey söylese, o sözlerden de söyleyenden de bîzârim.” ifadeleri ışığında Mevlânâ'yı İslâm'dan, Peygamber Efendimiz'den (s) ayrı düşünmek ve koparmak mümkün değildir. Onun düşüncesindeki 'insanlık' tasavvuf geleneğinden beslenir.

İnsan ve Sevgi

Bütün tasavvuf erbabı gibi Mevlânâ da, insanın ruhunu yüceltmesinin, olgunluğa ulaşmasının sevgiyle mümkün olduğuna inanır. Zira aşk; hayatın aslı, kâinatın yaratılış sebebidir. Cenab-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'e; “Sen olmasan, sen olmasan; bu gökleri yaratmazdım.” kudsî hadisindeki hitabı, varlık âlemlerinin mayasının sevgi olduğunu belirtirken,⁵ bir diğer kudsî hadisteki; “Ben gizli bir

¹ Rubâiler, 23.

² Divân-ı Kebîr II, 2262.

³ Mesnevî I, 2634.

⁴ Fîhi Mâ Fîh, 207.

⁵ Mesnevî, V:2746-49.

hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insanı) yarattım.” ifadesi de insanın yaratılmasındaki yegâne amacın Allah’ı tanımak, sevmek ve kulluk etmek olduğunu açıkça anlatır. Mademki kâinatın yaratılışı ve devamı sevginin ürünüdür, öyleyse her insan bu sonsuz sevgiden nasibini almalıdır düşüncesinden hareketle Mevlânâ, her insanın bu sevgi dairesine dâhil olmasını hedefler. Ancak bu sevgi; yaratıcıyla, kâinatla ve insanlıkla bütünleşen, hiçbir zaman azalmayan ve zedelenmeyen hakiki bir sevgi olmalıdır. Tasavvufta “kesbî” olarak nitelenen bu sevgi; mecâzî veya beşerî aşk değil, “İlâhî aşk”tır. Yani tümdengelim metoduyla öncelikle iyilik, güzellik ve mükemmelliğin en üst derecesinin yalnızca kendisine has olduğu Cenab-ı Hakk’ı merkeze almak, daha sonra da bu sağlıklı sevgiyi Allah’ın yarattığı her varlığa yöneltmek. *Yunus Emre*’nin; “Yaratılanı hoş gör Yaratandan ötürü” sözleriyle formüle ettiği bu anlayışı, *Mevlânâ* da; “Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır.” sözleriyle dile getirir. Zira öncelikle yaratıcısını seven insan, bu tükenmeyen sevgi kaynağından aldığı enerjile bütün insanlığı ve çevreyi sevme gücünü kendisinde bulacak, her insanda fitraten mevcut olan sevgi duygusunu en olumlu yöne kanalize edecektir.

İnsanlık tarihinde önemli etkiler bırakmış ve bu etkileriyle birçok insana yol gösterici olup sevgi, barış, kardeşlik ve hoşgörü sembolü olmuş şahsiyetlerin başında gelenlerden biri de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’dir. Mevlânâ, Kur’an ışığında insanı yaratılmışların en şerefli olanı olarak insana değer veren, onu sevmeyi ve değer vermeyi herkese öğütleyen, her dilden, dinden, renkten insanı kucaklayan yönüyle yaşadığı çağdan bu yana hep sevginin, barışın, kardeşliğin ve hoşgörünün sembolü olarak anılagelmiştir. İnsanlığa ahlak, sevgi, hoşgörü ve aşkı gösteren Mevlânâ, bu noktada insana adeta ilahi bir ışık, cana can katan bir güzellik olmuştur. Herkesin can dostu olmuştur. Mevlânâ’yı bu derece insana sevdiren ve önemli kılan şey elbette onun eserlerinde dile getirdiği kendi sözleridir.

Mevlânâ’nın sözleri bugün dünya üzerinde bir evrensel değer haline gelmiştir. Doğu dünyasında da batı dünyasında da Mevlânâ’ya ve eserlerine gösterilen ilgi gün geçtikçe artmakta ve geniş halk kitlelerini etkilemektedir. Onun sözlerinin bu kadar etkileyici olmasının din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin herkes tarafından kabul görmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler de hiç şüphesiz onun sözlerinin etkileyciliği kadar önemlidir.

Mutasavvıf, şair ve aynı zamanda semazen olan Mevlânâ yazdığı her satırda, oluşturduğu şiirde ve her davranışında aşk ve sevgiden bahsetmiştir. Mevlânâ’ya göre sevgi, insanı hayata bağlayan ve onu yüce yaratıcısına ulaştıran bir yoldur. İçinde yaşadığı topluma sevgi ve hoşgörü ile yaklaşan Mevlânâ, toplumsal statülerin geçici olduğunu, asıl önemli olanın insanlık olduğunu hatırlatmıştır. Toplumdaki fakir ve yoksullarla dostluk kurduğu gibi, dönemin sultan ve aristokrat tabakası ile de diyalog kurabilmiştir. Ayrıca farklı mezhep ve inancı benimseyen kişilerle de yakın ilişkiler içinde olmuş ve onların da gönül sultanı olmuştur.

Mevlânâ için esas mesele insandır. Mevlânâ’ya göre insanı sevmek Allah’ı sevmektir. Mevlânâ edindiği deneyimleri sentezleyerek insanın özüne varır. İnsana

yaklaşırken de sevgi dilini kullanır. Özü sevgidir. Çünkü insanı insan yapabilen tek değer sevgidir. Mevlânâ insanı kusurlarıyla, günahlarıyla ve sevaplarıyla kabul eder.

“Sevgiyle acılar tatlılaşır, sevgiyle bakırlar altın olur. Sevgiyle tortular berraklaşır; sevgiyle dertler şifa bulur. Sevgiyle ölümler dirilir, sevgiyle padişahlar kul olur. Bu sevgi de bilgi sonucu oluşur.”¹

Mevlânâ ayrılık, gayrilik, bölücülük yaparı kabul etmez ve böylesi kişiler bizden değildir der.

“Beri gel daha beri; bu yol vuruculuk nereye dek böyle; bu kavga, gürlüü, bu hır güir nereye dek böyle? Sen bensin işte, ben benim işte,”

Mevlânâ hiç ayırım gözetmeksizin insanları birliğe, kardeşliğe çağırır. İnsanı kendi halinde bırakmaz, topluluğa karıştırır. Kim olursa olsun birliğe dahil olmaya çağırır. Bu daveti yaparken de esas kabul ettiği İslam’dan asla ayrılmaz. İslam kelime anlamı olarak da sevgi ve barışı sembolize eder. Mevlânâ’nın çağırıldığı merkez de sevgi ve barıştır. Toplumdaki kardeşliğin oluşmasında inanç ve maneviyatın önemi üzerinde durur, bunun oluşması için de sevgiyi esas kabul eder. Toplumsal barışı ve hoşgörüyü sağlamak için güzel reçeteler sunar. Sevgi tohumlarının toplumda yeşermesi için herkesin kabul edeceği projeler üretir. Sunduğu bu reçete ve projeler her kesimden insanın beğenisini kabul ettiği için de insanlar üzerinde çok az kişiye nasip olacak bir etki bırakmış bir şahsiyettir.

“Sevgilisiyle boş geçinen sevgilisiz kalmaz, müşteri ile iyi anlaşılan iflas etmez. Ay geceden ürmediği için parlak kaldı, gül dikenle nuştığı için o güzel kokuyu elde etti.”

Günümüz dünyasında insanın içinde bulunduğu bunca teknolojik gelişmişliğe rağmen bir boşluk hisseden insanlar Mevlânâ’nın herkesi kucaklayıcı düşüncelerine ve sevgisine doğru yönelmektedir. Dünyanın her yanında insanlar Mevlânâ’ya koşmaktadır.

Mevlânâ’nın sözlerinin etkileyiciliği o derece ileridir ki Mevlânâ’nın düşünce esasını kabul etmeyenler bile kendi duygu dünyalarına hitap eden birkaç kelimeyi Mevlânâ’dan duyduklarında inanılmaz bir teslimiyet içine girebiliyorlar. Mevlânâ’nın sözlerindeki bu duygu ve ifadeler yüreklere hitap ettiğinden her kesimden insan kendinden bir şeyler bulmaktadır. Bu sözlerin adeta kendi duygularının ifadesi olduğunu hissetmektedir. Mevlânâ da bunu şu şekilde ifade eder:

“Yetmiş iki milletten insan sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkararan bir neyiz.”

Yine Mevlânâ, her milletten insanlarla dost olmuş, fakirle zenginle oturmuş ve onlarla hemhal olmuştur. İşte sözlerinin etkileyiciliğini bu noktada aramak gerekir.

Mevlânâ’nın sevgi ve hoşgörüyü kurutmaya çalıştığı ırkçılık, haksız yere can alma, kin ve nefret tohumları ne yazık ki günümüzde özellikle Ortadoğu’da varlığını

¹ Mesnevi, II, s.239.

sürdürmektedir. Haksız yere insan kanı akıtılmaktadır. Bugün dünyanın birçok yerinde varlığını sürdüren ve insanlık için yüz kızartıcı olan şiddet, hoşgörüsüzlük, sömürgecilik, ırkçılık vb. olumsuzluklara karşı Mevlânâ'nın barışçı, sevgi dolu ve hoşgörü düşüncesi hakkıyla benimsenip uygulanırsa evrensel barışın sağlanacağı, insanların daha huzurlu bir yaşam sürdürecekları şüphesizdir. Özellikle terör ve savaşın yoğun bir şekilde yaşandığı şu günlerde Mevlânâ düşüncesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır..

Hız. Mevlânâ'nın ağzından çıkan her sözü ve davranışı birlik ve kardeşlik mesajlarıyla doludur. Seslenişi bütün insanlara, insanlığadır:

“Kendi halinde kalırsan bir damlasın; ama bütüne katılırsan bir derya olursun. Ey insan! Sen yüz binlerin birisin ama, bütünüle sen yüz binlersin.”

Küreselleşme olgusuyla tek bir köy ya da tek bir şehir olmaya doğru gitmekte olan dünya; *“Beri gel, daha beri; bu yol vuruculuk nereye dek böyle? Bu bir gün, bu savaş nereye kadar? Sen bensin, ben benim işte!”* diyen Mevlânâ'nın birlik ve barış çağrılarına ne kadar muhtaçtır! Fakat bu birliği temin için insanın daima Yaraticısına yönelmesi ve yardımı O'ndan beklemesi gerekir: *“Zenginliğini defineden, hazineden, maldan mülkten değil, O'ndan dile. Yardımı amcadan, dayıdan değil, O'ndan iste!”*

Hız. Mevlânâ'nın coşkun ve hudutsuz aşkı, topluma, fertlerini aynı değerler etrafında birleştiren, kaynaştıran ve bir potada eriten bir güç, yani sevgi, hoşgörü, kardeşlik ve dayanışma olarak yansır: *“Sevgiyle acılar tatlılaşır; sevgiyle deriler şifa bulur; sevgiyle ölümler dirilir; sevgiyle padişahlar kul olur.”*

O, toplumdaki kardeşlik ve dayanışmanın temininde inanç ve maneviyatın rolünü ısrarla vurgularken bu hususta asıl belirleyici olanın sevgi ve duygu birliği olduğunu hatırlatır:

“Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşır.”

“Kalpten kalbe yol vardır; kardeşlik de düşmanlık da bu gizli yoldan geçer.”

“Mü'min Mü'minin aynası olursa, kimse karşısındakinin ayıbını göremez;” *“Zâlimlerin zulmü karanlık bir kuyudur. Ey zulümle bir kuyu kazın! Sen kendin için tuzağa hazırlıyorsunuz.”* sözleriyle kaba kuvvete ve haksızlıklara karşı çıkarken, diğer taraftan; *“Kin ve nefret duyguları kalpleri karartır. Barış dalgaları kalplerden kinleri atar; savaş dalgaları ise sevgileri altüst eder.”* sözleriyle de bir bakıma kolay ve ilkel olan kin ve intikamı değil, zor ve erdemli olan sulh ve kardeşliği işaret eder.

“Yâriyle hoş geçinen yârsiz kalmaz; müşteri ile iyi anlaşılan iflâs etmez. Ay geceden ürmediği için öyle parlak kaldı; gül de dikenle uyduğu için o kokuyu elde etti.” diyerek toplumsal barış için birbirimize tahammül etmemiz ve zorluklara göğüs germemiz gerektiğini öğütler.

İnsan sevgisiyle dolu olan büyük ahlâkçı ve eğitimci; *“Hangi tohum yere atıldı da bitmedi. Neden insan için de aynı şey geçerli olmasın?”* sözleriyle de insan için her zaman ümitvar olunması ve kapının daima aralık bırakılması gerektiğini belirtir.

Sonuç

Günümüzde modern hayatın getirdiği nimetlere mukâbil, biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasıyla tatmin olmayan, acımasız rekâbetler içerisinde basit bir tüketim aracı olmayı kabullenemeyen, dahası hayatın derin anlamını arayan ve içinde buldukları mânevi boşluğu doldurmak isteyenler, akın akın Hz. Mevlâna'nın bütün insanlığı kucaklayan fikirlerine, engin sevgi ve hoşgörüsüne doğru koşmakta; onun manevî huzuruna gelmekte; semazenlerin vecd içindeki dönüşlerine gönülleriyle iştirak ederek ruhlarını yıkamaya çalışmaktadırlar.

Mevlâna'nın tarihin her döneminde feyz alınmış seçkin ve yol gösterici fikirlerine, bütün insanlık olarak bugün her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Maddî refaha, bilim ve teknolojiye baş döndürücü gelişmelere karşılık, dünyanın pek çok yerinde çatışmaların devam ettiği; açlık ve sefâletin hüküm sürdüğü; huzursuzlukların, haksızlık ve adaletsizliklerin büyük boyutlara ulaştığı günümüzde insanlık, gittikçe ağırlaşan ve çözümü güçleşen sorunlarını çözme şansına, ancak Mevlâna gibi insan ruhunun derinliklerini keşfeden ve evrensel gerçeklikleri yakalayabilen fikir ve gönül adamlarının kılavuzluğunda sahip olabileceklerdir.

EVLİYA ÇELEBİ *SEYAHATNAMESİ* NDE ADI GEÇEN MEVLEVİHANE VE TEKKELER

M. Askeri KÜÇÜKKAYA*

Giriş

Kültür tarihimizin önemli kaynaklarından Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Mevlevilikle ilgili çok değerli bilgiler bulunmaktadır. Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği, topluma etkileri ve halifelerinin irşad faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle, mevlevihaneler hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır. Yapı şekli, hizmet alanları ve topluma yönelik çalışmaları hakkında değerli bilgiler sunulmuştur.

MEVLEVİHANE VE TEKKELER

1. Mevlana Celaleddin-i Rûmî Tekkesi

Konya'daki Mevlevilerin merkezî tekkesidir. Evliya Çelebi, bu tekke'nin güzelliğini ifade etmek için, “...*vasfında lisân kâsırdır.*”¹ der.

Mevlananın kabride buradadır. Babası Bahaeddin Veled ile birlikte aynı yerde yatmaktadır.² Evliya Çelebi, bu makamın Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığını söyler. Her ne kadar birçok padişah burayı tamir etmişlerse de esas banisinin Sultan Süleyman olduğunu ifade eder. Sultan Süleyman H.941 tarihinde Bağdat seferine giderken, uğradığı Konya'ya Mevlana'nın makamının yapılması için iki yüz kese altın verir. Bağdat'ı fethettikten sonra Konya'ya uğrarken ilk önce Mevlana'nın sandukasını altın sırmalarla donatıp, etrafını da gümüş parmaklıklarla çevirir. Dört tarafına da hüsn-i hât ile ayetler yazdırmıştır. Gümüş kapkacak, şamdan, buhurdan, gülsuyu kapları, meşalelikler, binlerce süslü kandil ve avizeler yerleştirmiştir. Mevlana'nın babasının sandukası Mevlana'dakinden daha yüksek yapılmıştır. Baş kısmında Mevlevî külahları üzerine beyaz sarıklar konmuştur. Keşmir ve Lahor şalları örtülmüştür. Evliya Çelebi,

* Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Evliya Çelebi, Seyahatname, Neşreden Ahmet Cevdet, İkdam Matbaası, İstanbul, 1314., III/26-27.; Evliya Çelebi, Seyahatname, (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 ve 305 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini) Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998-1999-2001.3/18-19.

² Seyahatname, (Cevdet), III/24-25.; A.g.e., (Heyet), 3/21.

kabirlerin semâ'hânenin güney kısmında olduğunu belirtir. Etrafları parmaklıklarla örülmüştür. Ayrı ayrı kubbeler yapılmamıştır. Semâ'hânesi cilalı olup, geniş bir yerdir. Beyaz mermerlerle döşenmiş avlusunda, haftada bir Mevlevî ayîni yapılırdı. Mevlevî ayinine katılanların bilgili kişiler olduğuna dikkat çeken Evliya Çelebi, bunların mütevâzi bilgili kişiler olduğunu söyler. Tekkedeki mutfak, kiler, fırın ve yemekhanenin de Sultan Süleyman hayratıdır. Tekkenin yanındaki camii ve iki minaresi de Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.¹

2. Bursa Mevlevîhanesi

Evliya Çelebi, XVII. Yüzyılda Bursa'ya yaptığı seyahatte gördüğü tekkelerin içerisinde en büyüğü olarak tanıtmıştır. Pınarbaşı yolu üzerinde bulunan bu Mevlevîhane'nin 70-80 odalı ve geniş bir semâ'hânedan müteşekkil olduğunu belirtir. “ *Cümleden mükellef, âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ- Celâleddîn-i Rûmî'dir. Pınarbaşı râhı üzre yetmiş seksen hücreli ve semâ' meydanıyla arasta, bâğ ve bağçe ile pirâstedir.*”² Bu Mevlevîhane, Ahmed Cünûnî (ö. 1030/1620) tarafından Pınarbaşı'nda yaptırılmıştır.³

3. Amasya Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Tekkesi

Evliya Çelebi, Mevlânâ Celâleddin Rumî tekkesinin Amasya'nın kırk tekkesi içerisinde en güzel tekke olduğunu söyler. Mevlevîhânesi ile, semâ' ve safâ hânesinin de olduğunu kaydeder.⁴

4. Erzincan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî Tekkesi

Evliya Çelebi, Erzincan'da yedi tekkenin olduğunu söylemiştir. Bunlardan Hazreti Mevlâna ile Abdulkadir Geylanî'nin tekkelerinden bahsetmektedir. Evliya Çelebi, Erzincan'daki Hazreti Mevlana tekkesinde her gece Mevlevî âyîni yapıldığını, kütüphanesinde bizzat Mevlana'nın el yazması bir Kur'an-ı Kerim ile Mesnevîsinin olduğunu söylemektedir. Yine bu tekkede Mevlâna'nın evlatlarından Çelebi Efendî'nin medfun olduğunu da ifade etmektedir.⁵

5. Ankara Hazreti Mevlana Tekkesi

Cenap Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Üç tarafının gül bahçeleri ile

¹ A.g.e., (Cevdet),III/26-27.; A.g.e.,(Heyet), 3/21-22.

² A.g.e., (Cevdet), II/17.

³ Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, I-II, Uludağ Yayınları İstanbul I.Cilt 1990 İstanbul, II-Cilt İstanbul 1993.I/124.

⁴ Seyahatname, (Cevdet), II/188.

⁵ A.g.e.,(Cevdet),II/ 381.

çevrildiği ifade edilmiştir.¹

6. Şems-i Tebrîzî Tekkesi

Konya’da mevlevî tekkelerinden olan Şems-i Tebrîz-i tekkesinin yüksek kubbeli bir yapı olduğunu söyleyen Evliya Çelebi, bu tekke de Mevlevî ayininin yapıldığını söylemektedir.²

7. Yenikapı (Yalıkapı)³ Mevlevîhanesi

Evliya Çelebi, bu mevlevîhaneyi yeşilliklerle çevrili, yetmiş fakirin kaldığı, vakfına ait yetmiş dükkanı bulunan bir yapı olarak tanıtır. Bakımlı ve muntazam bir yapı olarak hizmet gören bu tekkenin iç duvarlarının süslü ve müzeyyen bir tarzda inşa edildiğini de kaydeder. ⁴ Mevlevîyye’nin İstanbul’daki ikinci büyük merkezi olan bu tekke, Yeniçeri Kâtibi Malkoç Mehmet Efendi (ö. 1056/1646) tarafından 1006/1597-98 yılında, Zeytinburnu İlçesi, Merkez Efendi Mahallesi Mevlevîhâne Caddesi üzerinde yapılmıştır.⁵

8. Kasımpaşa Mevlevîhânesi

Kasımpaşa’da bulunan bu tekke için Evliya Çelebi; “....*Sultan Murad Han-ı Rabi asrında Abdi Dede hazretleri himmet-i ebbâbî ile kendileri cümle abbablarına himmetleri Ferhad-vârî ırgatlık iderek bina etmişler Zemini mürtefi’cedir..*” demektedir. Beyoğlu, Surûri Mehmed Efendi Mahallesi, Kasımpaşa Mevlevîhane Caddesi’ndedir. IV. Murad’ın Şeyh Abdi Dede’nin bostanına altı kârgir, üstü ahşap olarak yaptırdığı iki katlı bir binadır. Çift merdivenli iki giriş kapısı olan bu yapının ortası tuğla kemerlidir. Zamanımızda üstü çökmüş, harabe durumundaki tuğralı ve kitâbeli avlu kapısı mevcuttur.⁷

¹ A.g.e., (Cevdet),II/430.

² A.g.e., (Heyet), 3/19.

³ Evliya Çelebi Seyahatname, (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zallî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini), Haz. Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yay. İstanbul 1996.,s. 161.de Yalıkapısı Mevlevîhânesi olarak geçmektedir.

⁴ A.g.e., (Cevdet), I/392., (Gökyay), s. 166.; A.g.e., (Topkapı Bağdat 304),117a.

⁵ Yenikapı Mevlevîhânesi için bk. M.Baha Tanman, “*Yenikapı Mevlevîhânesi*” IX.Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, 1992.s.93-108.; Mustafa Özdamar, Dersâadet Dergâhları, Kırk Kandil Yay.,İstanbul. 1994.s.145-149.; Ekrem Işın- M. Baha Tanman, “*Yenikapı Mevlevîhânesi*” DBİA, VII/476-485.; Yüksel Yoldaş Demircanlı,İstanbul Mimarisini İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. İstanbul, tarihsiz, s. 303.

⁶ Seyahatname., (Cevdet), I/420; Evliya Çelebi, Seyahatname, (15.Cilt) Türkçeleştiren Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul, 1969-1971. II/120.;Geniş bilgi için bkz: Hüseyin Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmî I-II, Matbaa-i Amîre, İstanbul, 1281. II/10-11.

⁷ Demircanlı, a.g.e., s. 302.

9. Galata Mevlevîhanesi

İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kale Kapısı dışında, yüksek bir yerde bulunan bu tekkenin, yüz odası ve geniş bir avlusu olduğunu öğrenmekteyiz.¹ Bu mevlevîhane, Beyoğlu, Tünel, Galip Dede Caddesi'ndeydi.²

10. Beşiktaş Mevlevîhânesi

Beşiktaş'ta sahil kenarında olan bu tekkenin³ İstanbul'da ve başka yerde benzerinin olmadığına dikkat çeken Evliya Çelebi, kubbesinin bir benzerinin yapılamayacağını iddia eder. Sema'hânesi baştan başa ceviz kaplamalı olan bu tekkenin, duvar ve tabanı nakışlı nefes mermerinden yapılmıştır. Evliya Çelebi, bu tekke için: "...tekiye-i Mevlevîhâne-i Beşiktaş Paşa, leb-i deryâda semâ'hânesi deryâyâ nâzir fevkânî bir mevlevîhânedir kim İslambol'da ve gayri diyârda misli yokdur. Semâ'hânesi bir musanna tavan kubbe-i la'l-gündür gayet kim şimdiki üstadları ana nazîre kubbe inşâ idemezler gayet ref'i ve pesendîde kubbe-i âlîdir..."⁴ Beşiktaş Mevlevîhanesi 1031/1621 de Ohrili Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde kullanılan Çırağan Sarayı'nın ortasında bir yerde imiş. Bu mevlevîhanenin sadece, deniz kıyısında bir mezar taşı zamanımıza ulaşmıştır. II. Mahmud tarafından sarayın onarımı yapılırken mevlevîhane, Ortaköy'e taşınmış, 1868 de Maçka'ya 1973'te de günümüzde Bahariye Mevlevîhanesi olarak isimlendirilen Silaharağa Caddesindeki yere yerleştirilmiştir.⁵

11. Kayseri Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî Tekkesi

Kayseri'deki tekkeler içerisinde zikredilmiştir. Mevlevi dervişlerinin kaldığı bu tekkede, haftada iki defa semâ' ayîni yapılmış. Bu tekkenin kapısı önünde güzel bir çeşme olduğunu öğrenmekteyiz. Tekke de birçok oda, mutfak ve çalgı odası bulunmaktaydı.⁶

12. Edirne Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî Dervişleri Tekkesi

Seyahatname'de belirtildiğine göre, bu tekkenin ilk faaliyet döneminde kaza sonucu bir cinayetin meydana gelmesinden dolayı faaliyetine ara verilmiştir. Ana binaya bir minare yaptırılarak camiye çevrilmiştir. Daha sonra, caminin kuzey bahçesine tekke inşa edilmiştir. İnşa edilen tekkenin bünyesinde, imaret, medrese ve derviş odaları yapılmıştır. Her hafta düzenlenen semâ' ayinine iki yüzün üzerinde

¹ Seyahatname, (Cevdet), I/442; A.g.e., (Gökyay), s. 189; A.g.e., (Topkapı Bağdat 304),133a; A.g.e., (Danışman), II/141.XIII/170; Geniş bilgi için bkz. Ayvansarâyî, Hadîka, II/42-48.

² Demircanlı, a.g.e., s. 300.

³ M. Baha Tanman, "Beşiktaş Mevlevîhanesi", DİA, V/553-554.

⁴ Seyahatname, (Cevdet), I/450; A.g.e., (Gökyay),s.192; A.g.e., (Topkapı Bağdat 304),135b; A.g.e., (Danışman), II/149; Geniş bilgi için bkz. Ayvansarâyî, Hadîka, II/104-109.

⁵ Demircanlı, a.g.e., s. 299.

⁶ Seyahatname., (Cevdet), III/179-180; A.g.e., (Heyet), 3/107.

dervişin katıldığı ifade edilmiştir. Semâ' ayinine katılan dervişlerin çeşitli makamlarda ilahîler icra ettikleri de verilen bilgilerdendir. ¹

13. Bağdat Mevlevihânesi

Bağdat'taki yedi yüz tekkenin meşhurlarından sayılmıştır.²

14. Tokat Mevlevihânesi

Seyyahımız 1066/1656 yılında gittiği Tokat'ta bu Mevlevihâne'yi görmüştür.³ Mevlevihâne hakkında verdiği malumattan anlaşıldığına göre, gayet mamur ve bakımlı bir yerdir. Bânîsi Sultan I. Ahmed Han vezirlerinden Sülün Muslu Paşa'dır. Evliya Çelebi, bu Mevlevihâne'yi güzel ve bakımlı olmasından dolayı, benzerinin az bulunduğunu ifade etmek için Beşiktaş Mevlevihânesi ile karşılaştırmıştır. Vakıflarının çokluğu nedeniyle, iyi hizmet yapılan bir Mevlevihânedir. Yüksek ve ağaçlı bir yerdedir. Bu Mevlevihâne'de haftada iki gün mukâbele yapılırdı. ⁴

15. Gelibolu Mevlâna Celaleddin-i Rûmî Tekkesi

Seyyahımızın ifadesiyle, bu tekkenin Rumeli'nde bir benzeri yoktur. Çok güzel ve bakımlı bir tekkedir. Yetmiş seksen dervişin kaldığı bu tekkenin mutfak, kiler ve semâ'hanesi vardı. Bu tekkenin şeyhi Ağazâde denilen bir kişidir. Mesnevîhândır. Evliya Çelebi, bu zatın sohbetlerine katılıp, elini öpmüştür.⁵

16. Saraybosna Mevlevî Tekkesi

Saraybosna'da çeşitli tarikatlara mensup kırk yedi adet tekke bulunmaktaydı. Bunların içerisinde yalnızca Mevlevî tekkesi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Saraybosna'nın içinden geçen Malaçka nehrinin kenarında, yüksek bir tepenin üzerinde bina edilmiştir. Etrafı bağ ve bahçelerle çevrili olan bu tekke seksene yakın derviş odası, mutriban mahfili ve yemek salonu ile büyük bir tekkeydi. Şeyhi, Neyzenbaşı Mustafa Efendi isminde bir kişi olup, aynı zamanda hat sanatına da vakıf birisiydi.⁶

17. Üsküp Mevlevîhanesi

¹ A.g.e, (Cevdet), III/ 452.; A.g.e., (Heyet), 3/253.; A.g.e, (Topkapı Bağdat 305), 158b.

² Seyahatname, (Cevdet), IV/420.

³ Evliya Çelebi'nin Tokat'a yaptığı seyahatin değerlendirilmesi için bk. Kâzım Koprıman, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Tokat Şehrine Dâir Verilen Bilgilerin Değerlendirilmesi", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara 1987,s.661-666.

⁴ Seyahatname, (Cevdet), V/60.

⁵ A.g.e., (Cevdet), V/318.

⁶ A.g.e, (Cevdet), V/431-432.

Üsküp'te yirmiye yakın tekke bulunmaktaydı. Bu tekkelerden yalnızca Mevlevî tekkesi hakkında bilgi verilmiştir. Daha önce ev olarak kullanılan bir yerdir. Melek Ahmet Paşa tarafından tamiri yapılarak Mevlevî tekkesi'ne dönüştürülmüştü.¹

18. Peçevî Hz. Mevlânâ Tekkesi

Seyyahımızın Almanya'ya yaptığı seyahatte Macaristan topraklarında Peçevî şehrinde gördüğü altı tekkenin en bakımlısıdır. Yakovalı Hasan Paşa isminde bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Çok güzel bağ ve bahçelerden meydana gelen bir alanın içindedir. Özellikle, dervişlerin ney ve kudüm çaldığı zamanlarda, çevre bahçelerdeki bülbüllerin ötüşleriyle yapılan semâ' şölenine katıldıkları tasviri yapılmıştır. Mevlevîhane çok güzel nakışlı bir surette olup kubbeleri kurşundan yapılmıştır. Tarifinin imkansızlığına dikkat çeken Evliya Çelebi, bu tekkenin yetmiş seksen odasının bulunduğunu söyler. Haftada iki defa ayin düzenlenmiştir. Bu tekkede kalanların sayısı hayli fazladır. Bu tekkenin evkâfı yirmi bin kuruş olduğundan sabah ve akşam yemek verilen bir tekkedir. Rum, Arab ve Acem illerinde böyle bir tekke'nin görülmediği de ifade edilmiştir.²

19. Selanik Mevlevîhânesi

Ekmekçioglu Ahmet Paşa tarafından yapılmıştır. Selanik'te Yenikapı dışında bir yerdedir. Seyyahımız bu mevlevîhanenin güzelliğini ve imarını anlatmakta lisanın aciz kaldığını söyler. Mevlana Celaleddin-i Rûmî'ye beslediği muhabbetten dolayı bu mevlevîhâneyi tanıtmamak gibi bir şey düşünmediğini ifade eder. Tanıtımı yapılan bu mevlevîhanenin yüksek bir yerde imar edildiğini öğrenmekteyiz. Bütün pencereleri denize nazır olan bu tekkenin dört etrafı da küçük odalardan müteşekkildi. Etrafı parmaklıklarla örülüydü. Semâhânenin kubbesi ahşaptı. Beşiktaş Mevlevîhânesinden daha nakışlı ve müzeyyendir. Marangozların piri sayılan Habib-i Neccar'ın dahi böyle bir kubbeyi kolay kolay yapamayacağı, mübalağalı bir şekilde söylenmiştir. Semâhânenin bütün sütunları ahşaptandı. Çeşitli renk ve şekildeki avizelerde yansıyan ışıkların güzelliği muhteşem bir görünüm kazandırır. Bu mevlevîhanede yüzlerce dervişin kaldığı, ilim tahsilinde buldukları, özellikle Kuran ve Mesnevî okudukları belirtilmiştir. Vakıfları çok olan bir tekke olduğundan, mutfak kısmının zengin olduğu da ifade edilmiştir.³

20. Romanya Yenişehir Benderî Mevlevîhânesi

Yenişehir Benderî, Romanya'nın Tırnovi şehrine yakın bir yerdedir. Evliya Çelebi'nin ifadesine bakılırsa, burada çeşitli tarikatlara mensub on tane tekke bulunmaktaydı. Bunların en meşhuru ve tanınmış olanı Yenişehir Benderi

¹ A.g.e., (Cevdet), V/556.

² Seyahatname, (Cevdet), VI/199.

³ A.g.e., (OM), VIII/159-160.

Mevlevîhânesidir. Hububî Efendi adında bir şeyhin gözetiminde faaliyette bulunmuştur. Elli beş adet dervîşi vardı. Semâ' meydanı, dervîş odaları, mutfağı ve diğer müstemilâtlarıyla güzel bir Mevlevîhâne olduğu anlaşılmaktadır.¹

21. Kütahya Mevlevîhanesi

Kütahya'da Kapan Hanı'na yakın olan bu Mevlevîhanenin birçok dervîş odaları, semâ'hânesi ve mutribhânesi ile mamur bir yer olduğu ifade edilmiştir.²

22. Antalya Mevlevîhânesi

Seyahatname'de mevlevîhanenin Adalya'da olduğu ifade edilmektedir. Bu mevlevîhanenin Antalya Mevlevîhanesi olabileceği tahmin edilmektedir.³ Seyyahımız, Antalya'da çeşitli tarikatlara ait yedi tekkenin olduğunu söylerken, bunların içinde en başta Mevlevîhaneyi ele alır. Kale içinde kârgir bir binadan oluşan bu mevlevîhanenin yüksek bir kubbesinin olduğu ifade edilmiştir. Mevlevîhâneyi yaptıran hayır sahibinin türbesi de içindedir.⁴

23. Karaman Mevlevî Tekkesi

Karaman'da Bostancı Camîi sahasındadır. Seyyahımız, bu mevlevî tekkesinde, Celaleddin-i Rûmî'nin vâlidesinin medfun olduğunu söyler.⁵

24. Antep Mevlevîhânesi

Gaziantep şehrinde çeşitli tarikatlara mensub kırk adet tekkenin olduğu belirtilmiştir. Bütün bu tekkelerin en mühimlerinden Antep Mevlevîhanesi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Evliya Çelebi, bu tekkenin mükemmel ve yapı itibarıyla müzeyyen olması, onu diğer tekkelerden ayırdığını belirtir. Tekkeyi, Türkmen ağası Mustafa Ağa isminde birisi yaptırmış ve IV. Murad'ın silahtârı Mustafa Paşa'ya hibe etmiştir. Büyük ve sağlam bir bina olan Antep Mevlevîhanesinin salonları ve kırk elli hücrelerinin mermer döşeli olduğu belirtilmiştir. Bahçesinde birçok meyve ağaçlarının bulunduğu, çeşitli çiçeklerin bahçeye ayrı güzellik kattığı da ifade edilmiştir. Bu tekkenin güzelliğini ifade etmek için, Çelebi, Konya'daki Mevlâna türbesinin dışındaki hiçbir yerin burası ile boy ölçüşemeyeceği iddiasında bulunur. Böyle bir güzelliğin ancak Haleb'te olabileceğini söyler. Bu tekkenin yapılış tarihini de Mevlâna'nın kerametine bağlar. Zira, tekkenin yapılışını ifade eden kitâbesindeki tarih mısrası,

¹ A.g.e., VIII/195.

² A.g.e., (DM), IX/23.

³ Necdet Yılmaz, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul, 2001. s.304.

⁴ Seyahatname, (DM), IX/288.

⁵ Seyahatname., (DM), IX/312.

Mesnevîde yazılan ilk mısradır.¹

25. Kilis Mevlevîhânesi

Seyahatname'de Kilis'te Mevlevîyye'ye ait bir Mevlevîhânenin olduğu belirtilmektedir.²

26. Halep Hazret-i Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî Tekkesi

Evliya Çelebi, Halep'te yüz yetmiş altı adet tekkenin bulunduğunu söylemektedir. Tüm bu tekkelerin içerisinde en sağlam ve mamur olanının Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî tekkesi olduğunu belirtir.³ O kadar güzel ve bakımlıdır ki, Konya'daki Mevlâna Türbesi ile eşdeğerde tutulmuştur. Bir bahçe içinde bina edilen bu tekkenin, dört tarafının da hücrelerle çevrili olduğu kaydedilmiştir. Semâ' ayinlerinin yapıldığı bu tekkede, neylerin uşşak makamında çalındığı ifade edilmiştir. Tekkenin ortasında balıklarla dolu bir su havuzu varmış. Havuzun etrafında ise çınar ve servi ağaçları bulunmaktaymış. Bu tekkede bir çok dervişin kaldığı da verilen bilgiler arasındadır.⁴ Halep Mevlevîhanesinde Şeyh Bekrî isminde bir dervişin postnişîn olduğu bildirilmektedir.⁵

27. Trablusşam Mevlevîhânesi

Seyyahımız Trablusşam'da çeşitli tarikatlara mensub yedi adet tekkenin bulunduğunu söyler. Bunların içinde en müzeyyen ve bakımlısı olarak Mevlevîhâne'ye ele alır. Trablusşam'ın ortasından geçen Gumezza isimli akarsuyun kenarında yüksek bir yerde inşa edilmiştir. Mevlevîhâne'nin bulunduğu mekan portakal, limon ve diğer meyve ağaçlarının sıklıkla olduğu bir yerdir. Tekkenin odaları ile semâ'hânesinin Gumezza nehrine nazır olması, buraya ayrı bir güzellik kazandırmıştır. Şadırvan ve fıskiyelerinin çalışır durumda olması, burayı gezip görmeye değer bir yer haline getirmiştir. Mevlevîhanenin evkaflarının çokluğuna işaret eden Çelebi, bundan dolayı burada birçok fakir dervişin kaldığını ifade eder. Şeyhi hoşsohbet ve Mesnevî'yi çok güzel okuyan birisidir.⁶

28. Kudüs Mevlevî Tekkesi

¹ A.g.e., (DM), IX/355-356.; Bârihüdâ Tanrıkorur, "Gaziantep Mevlevîhânesi", DİA, XIII/475-477.; Hasan Yüksel, "Aynıtab Mevlevîhânesi", Toplumsal Tarih, 1/1-6. S.5 (1994),s. 43-46.

² Seyahatname, (DM), IX/363.; Geniş bilgi için. Orhan Cezmi Tuncer, "Kilis Mevlevîhânesi" Türkiyat Araştırmaları Dergisi, yıl:2.S.2. (Mayıs 1996),s.259-281.

³ Bkz. Sezâi Küçük, "Halep Mevlevîhânesi", İLAM, C.III.sy: 2 (Temmuz-Aralık) s. 73-106.

⁴ Seyahatname, (DM), IX/378.

⁵ A.g.e., (DM), IX/382.

⁶ A.g.e. (DM), IX/409-410.

Kudüs'te Babı Amud'un iç kısmındadır. Seyyahımız, Kudüs'te yetmiş tarikata mensub tekkelerin varlığından bahsederken, en mamur ve bakımlısının Mevlevî Tekkesi olduğunu söyler.¹

29. Mekke Mevlevîhânesi

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Mekke'de çeşitli tarikatlara mensup yetmiş sekiz adet tekke bulunmaktaydı. Bu tekkelerin içinde en mamuru ve büyüğü olarak Mevlevîhaneyi zikreder. Mekke'de Muallâ denilen yerde olan bu Mevlevîhâne, Mehmed Hindî Lahorî tarafından yapılmıştır. Kendisi Mevlanâ'nın oğlu Çelebi efendinin izniyle buranın şeyhliğini yapmıştır. Seyyahımızın, burayı ziyaret ettiği dönemde şeyhi Gemci Ağa oğlu Ferhad Çelebi'dir. Gemci Ağa oğlu Ferhad Çelebi, seyyahımız ve beraberindekileri Mevlevîhânenin çevresine yerleştirdiği çadırlarda yirmi gün misafir etmiştir. Mevlevîhâne, Mekke'nin mesîre sayılan bir yerinde olduğundan, Mekke eşrafından bir çok kimsenin buraya geldikleri ifade edilmiştir. Şadırvanları, fiskiyeleri ve havuzu ile gayet güzel bir tekkeydi.²

30. Kahire Mevlevîhanesi

Kahire'de Suku Salibe yakınlarındaydı. Birçok derviş hücreleri ve semâ'hânesi ile büyük bir tekkeydi. Şeyhi, Hasanzâde Efendi adında birisi idi. Seyyahımız, İstanbul Kulekapısı Mevlevîhânesi şeyhi Adem Efendi'nin Mekke dönüşü buraya uğradığı ve burada vefat edip, bu tekkeye defn edildiğini söyler. Şeyh Adem'in vefat tarihi için:

"Adem dedemiz iderek gitti cinâne"

diye tarih düşürüldüğü ifade edilmiştir.³

Sonuç

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Mevlana ve Mevlevilik kültürü üzerine çok değerli bilgiler bulmak mümkündür. Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerlerde bulunan Mevlevî tekkelerini ziyaret etmiş, dikkatli bir şekilde inceleme imkanı bulup, malumat vermeye çalışmıştır. Seyahatname'de otuz melevîhane hakkında bilgi verilmiştir.

¹ A.g.e., (DM), IX/488.

² A.g.e., (DM), IX/772.

³ A.g.e., (DM), X/252-253.

BİBLİYOGRAFYA

Ayvansarâyî, Hüseyin Hadîkatü'l-Cevâmî I-II, Matbaa-i Amîre, İstanbul, 1281.

Demircanlı, Yüksel Yoldaş, İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. İstanbul, tarihsiz.

Evliya Çelebi, Seyahatname, Neşreden Ahmet Cevdet, İkdam Matbaası, İstanbul, 1314.

Evliya Çelebi, Seyahatname, (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 ve 305 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini) Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998-1999-2001.

Evliya Çelebi Seyahatname, (Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu Dizini), Haz. Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yay. İstanbul 1996.

Evliya Çelebi, Seyahatname, (15.Cilt) Türkçeleştiren Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul, 1969-1971.

Ekrem Işın- M. Baha Tanman, “*Yenikapı Mevlevihânesi*” DBİA, VII/476-485.

Kara, Mustafa. Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, I-II, Uludağ Yayınları İstanbul I.Cilt 1990 İstanbul, II- Cilt İstanbul 1993.

Kopruman, Kâzım “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Tokat Şehrine Dâir Verilen Bilgilerin Değerlendirilmesi*” , Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara 1987.

Küçük, Sezâ “*Halep Mevlevihânesi*”, İLAM, C.III.sy: 2 (Temmuz-Aralık)

Tanman, M.Baha “*Yenikapı Mevlevihânesi*” IX.Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, 1992.

Tanman, M. Baha “*Beşiktaş Mevlevihânesi*”, DİA, V/553-554.

Tanrıkorur, Bârihüdâ “*Gaziantep Mevlevihânesi*”, DİA, XIII/475-477.

Tuncer, Orhan Cezmi “*Kilis Mevlevihânesi*” Türkiyât Araştırmaları Dergisi, yıl:2.S.2. (Mayıs 1996),

Özdamar, Mustafa Dersâdet Dergâhları, Kırk Kandil Yay.,İstanbul. 1994.

Yılmaz, Necdet Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul, 2001.

Yüksel, Hasan “*Ayıntab Mevlevihânesi*”, Toplumsal Tarih, 1/1-6. S.5 (1994),

MEVLANA'NIN *MECÂLİS-İ SEB'A* DA KULLANDIĞI HADİSLER VE YORUMLARI

Dr. Mehmet DİLEK*

Mecâlis-i Seb'a(Yedi Meclis), adından da anlaşılacağı üzere Mevlâna'nın yedi meclisi'nin, yedi vaazı'nın not edilmesinden meydana gelmiştir. Mevlâna'nın vaazları, Çelebi Hüsameddin veya oğlu Sultan Veled tarafından not edilmiş, ancak özüne dokunulmamak kaydı ile eklentiler yapılmıştır. Eserin düzenlemesi yapıldıktan sonra Mevlâna'nın tashihinden geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Mevlâna yedi meclisinde her bölüme "Hamd ü sena" ve "Münacaat" ile başlamakta, açıklanacak konuları ve tasavvufi görüşlerini hikaye ve şüirlerle cazip hale getirmektedir. Mecâlis-i Seb'a'da her meclis Arapça bir hutbeyle başlar. Hutbede Allah'a hamd, O'nun kudret ve yüceliğinin zikri, Hz. Peygambere salât ve selam ile sahabelerine selam yer alır. Hutbeyi nispeten daha edebi cümlelerden oluşan dua ve yakarış(münacat) bölümü izler ve duanın ardından bir hadisin şerhi etrafında gelişen asıl vaaza geçilir. Vaazda seçilen hadisin işaret ettiği hususlar, kimi âyet, hadis ve şüirlerle desteklenerek anlatılır. Zaman zaman da hikâyelerle konu pekiştirilir. Her meclis Allaha hamd ve Peygamber ve ashabına selam ile bitirilir. Mecâlis'deki giriş bölümlerinde yer alan hutbeler ile âyet ve hadis metinleri ve kimi beyitler Arapçadır. Bunun dışında eserin dili, münacatlar ayrı tutulacak olursa, o günkü halk Farsçasının özelliklerini barındırmaktadır.¹

Mevlana konuşmasına hadislerle başlamasının sebebini şöyle açıklar: "Başlangıçta Âdemoğullarının efendisinin güzel hadislerinden bir hadisle açış yapmak, Milletin âlimleriyle ümmetin vâizlerinin gelenegidir. Şimdi bu samimi duacı da aynı doğru yol üzere yürümek ve o sağlam ve aydınlık izden ilerlemek ister."²

Mecâlis-i Seb'a'da 40 civarından hadis vardır. Bunlardan bir kısmı asıl şerhe konu olan hadistir. Diğerleri ise konu gereği açıklamak için kullanılan hadislerdir. Bu tebliğde asıl olarak şerhettiği hadisler incelenmiş ve Mevlana'nın hadis yorum metodu tespit edilmeye çalışılmıştır.

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mdilek25@hotmail.com

¹ Mevlân, Mecalis, s.21

² Mevlânâ, Mecâlis, s.89

BİRİNCİ MECLİS

Mevlana birinci meclisine başlarken hamdele salveleden sonra bir münacat ile mukaddeme yapar. Sonra da: “Vaaza o korkutucu müjdeleyici, benzersiz korkutucu, resullerin efendisi, göğün ve yerin ışığı Mustafa'nın, *Allahın salât ve selamı üzerine olsun*, hadislerinden bir hadisle başlayalım”¹ diyerek şu hadisle başlar.

“Ümmetimin kesada uğraması, ümmetimin fesada düştüğü zamandır. Ancak ümmetim fesada düştüğünde sünnetime sarılan müstesna. Onun için yüzbin şehid ecir vardır. “

Rivayet Ebu Hureyre'den gelmektedir. Taberâni'de **لمتمسك بسنتي عند فساد امتي له اجر شهيد**

şeklinde geçmektedir.² Hilyetu'l-Evliyada geçen bir tarikte de **له أجر مائة شهيد** - yüz şehid ilavesi bulunmaktadır.³ Mevlâna kitabında şerhini yaptığı bu hadisi en sahih haberler arasında sayar.⁴

Mevlâna, Hz. Peygamber'in “Ümmetimin değerini yitirmesi, ümmetimin fesada düştüğü zaman olur.” Diye buyurduğunu ifade eder ve bunu şu şekilde izah eder: “Yani benden sonra, ümmetimin İsa ve Musa ümmetine üstünlük sağladığı gibi ümmeti ümmetime üstünlük sağlayacak hiçbir nebi yoktur. Dinimin önceki dinleri geçersiz kıldığı gibi benim dinimi geçersiz kılıp değerden düşürecek hiçbir din yoktur.”⁵

Sordular, Ey Allah'ın Resûlü senin ümmetin ne yüzden değerden düşecektir?

Buyurdu ki ümmetim fesada başlayınca edinmiş olduğu bu şeref yok olur, **“Takva elbisesi .. işte o daha hayırlıdır”**⁶ denildiği üzere giydikleri ve iki dünyada parlayan atlas takva hilati parlaklığını yitirir. İsyankarlık dumanı yükselince o semavi atlas hilatı ve o güzel Muhammedi ipek elbiseyi bozup isler içinde bırakır ve değersiz kılar.

Dediler varlığımızın bunu değerini isyankarlık güneşiyle erimeye başlayınca metamızın yeniden değerlendirilmesi ve umut keselerimizin dolması için biz buz satıcılarımızın çaresi nedir? Cevap buyurdu: “Ancak ümmetim fesada düştüğünde sünnetime sarılan müstesnadır.”

Mevlâna sünnete şöyle bir yorum getirir: “Yanlış yola düşüp de günah dikenliğine adım atıldığında diken yarası izini bulup ve inadına dikenlikte koşmamalarıdır.”

“Senin için gül bahçesinin kapılarını açtık.

¹ Mecâlis, s. 27

² Taberani, el-Mu'cemu'l-Evsat, V, 315; Ayrıca Bkz. Kenzu'l-ummâl, I, 175,178

³ Ebu Nuaym, Hilye, VIII, 200

⁴ Mecâlis, s. 27

⁵ Mecâlis, s. 28

⁶ A'raf, (7),26

Dikenlikte dahi ne dolaşırın a yalın ayak?”

“İşlerde inat edeni yedi değirmenin (felek’in)

Dönüşü un ufağ eder.

Diyerek günah işleme konusunda inat etmeyip doğru yol olan sünnete yönelme gerektiğini bildirmektedir. Sünnete uymayanın da kendisi zarar edeceğini ifade etmiştir.

Mevlana sünneti dikenlikte doğru yolu gösteren işaretlere benzetir. Hz. Peygamber, imdada yetişenin olmadığı belirsiz yolda yolcular o işaretleri arasınlar, bu çölde şaşkınlığa düşmesinler, tıpkı avcılarının karda av izini arayıp av peşinde koştukları gibi adı sünnet olan ayak izini yolda arasınlar diye işaret ve göstergeler yükselttiğini, bu çöle direkler diktiğini ve üst üste taşlar koyduğunu, böylece ümmetin dalalet ve şaşırışlık karında Resulullah’ın yönlendiriş, başlangıç ve sonuç adımlarının izlerini aramaları gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamberin adımlarını izleyerek isyankârlık dikenliğinden dizginlerini çevirenler kabul gülistanına düşer ve ebedi işretin müdavimleri ve ebedi memleketin padişahları olan sevgililer ve şehitlerle dost olup kadeh arkadaşlığı ederler. Çünkü: **“Onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle bir aradadır.”**¹ Mevlana, bu da bir şey mi hatta şehitlerin üstün olanlarına da üstünlük kazanırlar. Nitekim ona “yüz bin şehit ecri vardır” diyerek bu ecrin ne kadar yüksek olduğunu ifade eder. Bu üstünlüğün de sebebinin ne olduğunu Hz. Peygamber’in dilinden anlatır.

Sordular: “Ey Allahın Resülü! Niçin üstünlük kazanırlar? Çünkü onlar da amelde bulunurlar, bunlar da. **“İnsan için çalıştığı dışında başka bir şey yoktur” “Senin ücretin çaban ve çektiğin sıkıntın ölçüsündedir”**,² **“Kimin tartılan ameli ağır gelirse”**,³ gibi adalet terazileri ortada iken nasıl böyle bir şey olabilir?

Bu suali sorana hitaben sen, zerre kadar aklın varken, bahçede çalışan ırgatlara çalıştıkları gün karşılığı ücret veriyorsun da adaleti tam, hiç kimseye zulmetmeyen Allah bunu bilmez mi? Öyleyse bunda bir sır vardır diyerek şu cevabı verir: “Bilin ki, sel var gücüyle dağdan sökün ederek aşıkçasına, denize dönüp kavuşuyor, bunca elleriyle, ayaklarıyla- nitekim sular birbirlerinin elleri ayakları ve binitidir- birbirlerinden güç alarak dağları ve çölleri sürüklüyor, Ceyhun’lar kendi asılları ola denize kavuşuyor ve her damla, “Hoşnut olarak Rabbine dön”⁴ diye haykırıyorsa bunda şaşacak ne var? Asıl tuhaf, garip ve çetin olan, dağ ortasında ya da bir mağara ağzında veya amansız bir çölde yalnız kalmış elsiz ayaksız, ve basamaksız, elsiz ve tutamaksız bir damlanın, kendi kayanağı olan denize arzu ve iştiyakla, selin yardım ve desteği olmaksızın yuvarlanması, çölü önüne katıp götürmesi ve zevk binitine binerek coşku adımlarıyla denize doğru koşmasıdır.” İfadeleriyle bunun hikmetini ifade eder.

Mevlâna Hz. Peygamberin “Ancak ümmetimin fesadı zamanında sünnetime sarılan müstesna” ifadesini şöyle yorumlar: “Yani cananın denizinden uzak kalmış, su

¹ Nisa, 4, 69

² İnsan, 22

³ El-Kâria, (101),6

⁴ Fecir, 89/28

ve toprak aleminde can ve gönül coşkusuyla arasına perdeler girmiş o özlemlerle can damlası karaya düşmüş balık gibi çırpınır da öteki damlalar ona yar olmaz. Kimi damlalar toprağa karışmış, kimi damlalar yapraklara tutunmuş, kimi damlalar karanlıklar vesvesesinde kendilerini çarpmış, kimi damlalarsa ağaçlara sütanneliği ederek köke yönelmiştir. Her can damlası bir şeyle meşgul olmuş, denizi unutmuştur. Halbuki o sellerin, yani o yüz bin damlanın bir araya gelerek birbirlerinden aldıkları güçle yol açıp ilerleyerek yaptığı işi, şimdi dostlarından ayrı kalmış şu tek bir damla yapıyor, o sellerin, yani o yüz bin damlayla birlikte geçtikleri ovalarla vadileri, o aynı yolu, o geniş çölü tek başına arkadaşsız ve destekçisiz olarak, Cebbâr olan Rabbe tevekkül edip geçiyor. Çünkü **“Çaba gösterilirse bir iş bin iş gibidir.” “Sayıları azdır, fakat saldırıya geçtiklerinde çoktur”**

Öyleyse o tek bir damla, “ancak sünnetime sarsılan müstesna” hükmünce yüzbin damlanın yaptığı işi yapmıştır. Bu damla değil, damla görünümüne sahip seldir.

Şu şiirle de bu manaları pekiştirir:

“Geminin denizde olması şaşkıncı değildir.

Bir gemide bin deniz olması şaşkıncıdır.”

Mevlana hadisi yorumlarken hadisin ruh ve özünün kavranılması gerektiğini ifade eder: “Yine geldik Mustafa’nın hadisinin anlamına, irdelenip açıklanmasına ve onun ruh ve özünün sırrına. Ne mutlu özü olana, canı olana. O öz olmalı ki özü kavrasın. O can olmalı ki candan tat alsın. A sevgili canım, ey talibim! Sen talep etmede bir kabuktan sıyrılınca anlam gelini de bir kabuktan sıyrılır. Sen ikinci kabuktan sıyrılınca o da ikinci kabuktan sıyrılıp şöyle der:

“Biricik olursan gönülümü seninle bir kılarm

Başkalarını sevip arzulamaktan gönülümü uzak tutarm.”

Sen kabuktaki heva ve arzuların hükmüne yeniden girersen, o da örtüye bürünür. Dersin ki: “Ey anlam gelini, ey âlemin arzuladığı! Ey gaybi suret, ey kusursuz yetkinlik! Yüzünü gösterip de neden tekrar gizlendin?” O da cevap verir: “Sen heva ve arzuların örtüsüne büründün de ondan.” İfadeleriyle heva ve arzulardan sıyrılmak suretiyle hadisin anlamının yakalanacağını bildirir.

İKİNCİ MECLİS

Mevlana’nın İkinci Meclis’teki yorumladığı hadis şudur:

Günahların zilletinden çıkıp takvanın izzetine erişen kimsyi Allah da malsız zengin eder, aşireti olmaksızın yüceliğe eriştirir. Allah’ın verdiği az rızka razı olan kimsenin az amelinden de Allah razı olur.”¹

¹ Şuabu’l-İman, V,450; Hilye, III, 191 Bunun garib bir hadis olduğunu ancak az bir kısmının merfu olarak rivayet edilmediğini belirtir. Hadisin Hilye’deki metni şu şekildedir:

عن أمير المؤمنين علي رضي الله تعالى عنهم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نكته الله عز وجل من ذل المعاصي إلى عز

Mevlâna bu rivâyetin Hz. Ömer'den geldiğini söylemektedir. Ancak rivâyet Hz. Ali'den gelmektedir. Bu hadisin yorumunda; “Yani, gösteriş ve gaflet töhmetinden arınmış olarak günah zilletinden takva ve korku sahrasına adım atan, takva iksirini manayı arayış eliyle büyücü, gaddar, hilekar ve emredici nefsin bakırına dökten ve mücahede adımıyla müşahede nurlarına doğru yürüyen herkesi “Allah, malsız zengin eder.” Yani uluhiyet faziletinin yetkinliği, sırf rububiyet lütfuyla bu kulu malsız zengin kılar.¹ Takva onun süsü olur. Sakınma onun sermayesi olur. Ticaretle uğraşanlar, mal çokluğuyla zengin olduğunu sanırlar... fakat yanılmaktadırlar. Çünkü âlemin ulusu [asıl zenginlik, kalp zenginliğidir, mal zenginliği değil.” Akıl sahipleri, zenginliğin maldan kaynaklandığına inanmışlar, ama yanılmışlardır. Fakat hak dergahına âşık olanlar, zenginliğin namaz darphanesinde yakarış akçesiyle niyaz sikkesi elde etmekten kaynaklandığına inanırlar.”²

Mevlâna bu hakikatı, hikâye bu ya diyerek bir hikaye anlatır. Bir tilki ormana gider. Orada bir ağacın gölgesinde asılı bir davul görür. Her yel estiğinde ağacın dalı davula çarpar ve davuldan çıkan ses tilkinin kulağına gelir. Tilki, davulun büyüklüğünü görüp sesin yüksekliğini duyunca, ihtirası yüzünden, davulun etiyle derisinin cüssesi ve sesi ölçüsünde çok olacağını düşünerek tamaha düşer. Bütün gün akşama dek davula ulaşmak için çabalar ve başka işle ilgilenmez. Davulun çevresinde dikenler ve düşmanlar bulunduğundan birçok tedbire başvurarak sonunda davula ulaşır. Oraya varıp davulu parçalayınca yiyecek hiçbir şey bulamaz ve tıpkı dünya aşıklarının ölüm gecesi yaptıkları gibi dövünmeye başlar:

“Avım elden gitti, daba kötüsü ağ da yırtıldı.

Şarap tortulaştı, daba kötüsü kadeh de kırıldı.

Yürek yandı, daba kötüsü yaptıklarım da boşmuş.

Din zayı oldu, daba kötüsü dünya da yarım kaldı.³

Fakat bilgiyle gözleri aydınlananlar ve ilahi dergahtan gözlerine sürme çekmiş olanlar, bu tilki ormanında davul sesine iltifat etmeyip kalıcı av ararlar.

“İsız gecede yolculuk eden yolcular,

Şabların taçlarına küçümseyerek bakarlar.

التقوى أغناه بلا مال وأعزه بلا عشيرة وأتمه بلا أنيس ومن خاف الله أخاف الله تعالى منه كل شيء ومن لم يخف الله أخافه الله تعالى من كل شيء ومن رضي من الله تعالى باليسير من الرزق رضي الله تعالى عنه باليسير من العمل ومن لم يستحي من طلب المعيشة خفت مؤنته ورعى باله ونعم عياله ومن زهد في الدنيا ثبت الله الحكمة في قلبه وانطلق الله بها لسانه وأخرجه من الدنيا سالما إلى دار القرار

¹ [m, s.93]

² M, 95

³ Mecalis, s. 97

ÜÇÜNCÜ MECLİS

Mevlana üçüncü meclisin hadisinin Düreru'l-Ahbar'da geçtiğini söyleyerek hadisi aktarmaya başlar. ¹

Hiz. Peygamber, Hârise şöyle der: "Hârise nasıl sabahladın?" Hâris der: "İmanlı olarak sabahladım." Hiz. Peygamber: "Her doğru sözün bir alameti vardır. İmanın alameti nedir?" Haris der: "Nefsime dünyadan alıkoydum. Gündüzü susuz, geceyi uykusuz geçirdim. Sanki Arşı açıkça görüyordum ve birbirlerini ziyaret eden melekleri seyrediyordum. Bağrıışan cehennemlikleri görüyordum." Peygamber: "Gerçeği buldun, bırakma." Buyurur ve ashabına dönüp şöyle der: " İşte Allah'ın kalbini (celalinin) nuruyla ışıklandırdığı kul. ²

Mevlana Hiz. Peygamber'in Ey Haris gerçeği buldun bırakma ifadesini şu şekilde yorumlar: "Doğru yolu buldun ve gördün. Görmekte olduğun üzere sağlam yürüki gödüğün senin makamın olsun çünkü görmek başkadır, mülkü olmak başka. ³

Hâris, gündüz oruçluydum, gece uyku uyumadım, dünyadan uzaklaştım da böylece halkın duymadığı bu şeyleri görüp duydum, diye kulluğunu ortaya koyunca Hiz. Peygamber, Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, lütuf yoluyla onu, namazını görme, niyazını anlatma ve bunu Hakk'ın inayet ve bağıışı olarak gör, diye uyardı.⁴

Bunu da bir hikaye üslubu içerisinde anlatır. Şah'ın elinden ak bir doğan uçtu, bir buyrukla bir damın köşesine kondu. Çocuklar o doğanın görkem ve güzelliğine hayran kaldılar. [Çocuklar] uzaktan "bili bili" yaparlar ve sanırlar ki sultanın doğanı, onların bili bililerinden dolayı oraya kondu. O doğanın, padişahın inyeti sayesinde o harabe köşesine konduğunu bilmezler. "Allah, onun kalbini celalinin nuruyla ışıklandırmıştır."⁵ Yani gündüz şöyle yaptım, gece böyle yaptım, deme. Sadece de ki Allah, inâyet ve bağıışıyla gönlüme ve gözümü rahmet ederek gündüzü aydınlatıp geceyi gizledi.⁶

DÖRDÜNCÜ MECLİS

İLK HADİS

"Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki insanları yüzlerinden tanırlar". 'Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki onları, kulların ihtiyaçlarını gidermiye memur etmiştir; insanlar, hacetleri olunca onlara kaçar, sığınırlar; Onlar, Allah'ın

¹ Abdurrezzak, Musannaf, XI, 129; Hadisin Abdurrezzak'ın Musannafındaki metni şu şekildedir.

أخبرنا عبد الرزاق عن معمر بن صالح بن مسمار وجعفر بن برقان أن النبي صلى الله عليه وسلم قال للحارث بن مالك ما أنت يا حارث بن مالك قال مؤمن يا رسول الله قال مؤمن حقاً قال مؤمن حقاً قال فإن لكل حق حقيقة فما حقيقة ذلك قال عزفت نفسي من الدنيا وأسهرت ليلي وأظلمات نهاري وكأني أنظر إلى عرش ربي حين يجاء به وكأني أنظر إلى أهل الجنة يتزاورون فيها وكأني أسمع عواء أهل النار فقال النبي صلى الله عليه وسلم مؤمن نور قلبه

² Abdurrezzak, Musannaf, XI, 129; Mu'cemu'l-kebir, III, 266; Şuabu'l-iman, VII, 363

³ Mecâlis, s.113

⁴ Mecâlis, 114

⁵ Mu'cemu'l-kebir, III, 266; Şuabu'l-iman, VII, 363

⁶ Mecâlis, 114

azabından emindirler" ve "Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki onları, kulların faydaları için nimet vermek üzere özelleştirmiştir; ihsanlarda bulundular mı, onları faydalandırır; o faydaları men'ettiler mi de men'ettiklerinden alırlar, başkalarına verirler"

Mevlana hadisi bu şekilde zikretmektedir.

Aynı zamanda Tasavvuf terimi olan rıcalul'-gayb ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bu rivayetler Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde de geçmektedir. Hatta bu kişilerin sayıları hakkında da bilgi vardır.¹ Buna göre Hz. Ali ırakta iken onun yanında Şamlılar zikredilerek "Allah'ım onlara lanet et" denildi. O da hayır oyle demeyin çünkü ben Hz. Peygamber'den şu işittim: " Abdallar Şamdadır ve 40 kişidir, biri vefat ettiğinde yerine başka Allah yerine başka birini geçirir. Onlarla yağmur yağar, düşmanlara karşı zaferler kazanılır, Şam ehli üzerinden onlar sayesinde azap giderilir. ²

Mevlâna bu hadisin yorumunu şu şekilde yapar: "Allah'ın, suyla topraktan ibaret dünyada candan ve gönülden temiz kulları vardır. ³ Allah, bir kulu yakınlık(kurb) makamına layık kılıp ona ebedi lütuf şarabı tattırırsa, onu dışını ve içini riyâ ve nifaktan arındırır. Onun içinde başkalarına sevgiye yer kalmaz. Gizli lütfâ tanık olur, varlığın hakikatine hikmet gözüyle bakar, yaratılmıştan yaratana bakar, takdir edilmişten takdir edene ulaşır. İşte o zaman yaratılmışlardan sıkılıp yaratıcının sevgisiyle ilgilenir. Gözünde dünyanın önemi kalmaz, aklıdan ahiret geçmez. Gıdası sevgiliyi zikretmek olur. Bedeni Ma'bud'un özleminin heyacanıyla süzülür, canı sevgilin sevgisiyle erir.

Peygamberimiz buyuruyorki işte bu kullar âleme rahmettirler. Belalar onlarla giderilir. Onlar halkın güvencesidir. Onların güvencesiyle rızık kapısı açılır, bela kapısı kapanır. Yağmur gibidirler. Nerelere yağsalar kutlu ve bereketlidirler. Hareket halindeki hazinedirler, hayat vericidirler. Hayat suyudurlar. Yağmur yere yağsa buğday ve nimet üretir, denize yağsa inciler üretir, midyeler inciyle dolar.

Kimi araştırmacılar derler ki burada karadan maksat insanın velilerle birlikteliğin bereketiyle donanan dışyüzü ve bedenleridir... denize yağmaktan kasıt ise velilerle birliktelik sayesinde gönüllerin dirilmesi, gönüllerin görür duruma gelmesi ve gönüllerin aydınlanması ve can denen taze gelinin ilim, bilgi, coşku ve zevk incileriyle süslenmesidir. ⁴

¹ Bu konularda en aşırı ve sert tavrı sergileyen İbn Teymiye bile hadislerin bir kısmını, özellikle "ebdal" hadisini, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer almasından dolayı reddedememiştir. Bkz. Yılmaz, İslam Tasavvufu (el-Lüma' Tercümesi), s. 543; Uludağ, "Abdal", DİA, s. 60; Ögke, Ahmet, s. 4

² Ahmed b. Habel, Müsned, I,112; Müsneddeki metin şu şekildedir.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو المغيرة ثنا صفوان حدثني شريح يعني بن عبيد قال ذكر أهل الشام عند علي بن أبي طالب رضي الله عنه وهو بالعراق فقالوا العنهم يا أمير المؤمنين قال لا إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : الأبدال يكونون بالشام وهم أربعون رجلا كلما مات رجل أبدل الله مكانه رجلا يسقى بهم الغيث وينتصر بهم على الأعداء ويصرف عن أهل الشام بهم العذاب Muhakkik Şuayb el-Arnaut, hadisin inkita'dan dolayı zayıf olduğunu belirtmiştir. Mecmau'z-zevaid, X, 62; Heysemi , Ahmed b. Hanbel hadisinin Şureyh b. Ubeyd'in dışındakilerin Sahih ricalinden olduğunu Şureyh'in de sika olduğunu bildirmiştir.

³ Mecalıs, s. 131

⁴ Mecalıs, s. 133

Mevlâna'nın ilk olarak sunduğu hadisin biri de şudur:

“İnsanlar iki guruptur: Rabbani âlim ve kurtuluşu öğrenmeye çalışanlar. Geri kalanlar ise sıradan insanlardır.”¹

İnsanların iki türlü olduğuna dair hadisi ise şu şekilde yorumlamaktadır:
 “Âlim, tıpkı kılavuz gibidir; yolda giden yolcuların işlerine yarar. Âhîret yolculuğuna gönlü olmayan, kılavuzun kadrini ne bilir.? Âlim ağır hastalıklar için tabibtir. Perişan hasta bilir tabibin kıymetini. Parasını malını feda eder de canını kurtarmaya çalışır. Ölü ne bilsin tabibin kıymetini? İlaç bir derdi olanın işine yarar. Derdi olmayıp da sadece kulağıyla duyan ilacın kıymetini ne bilir? Göz ağrısı olmayan, göz ilacını ne yapsın? Göz ağrısı olan için yarım dirhem göz ilacı yüzbin dirheme bedeldir.(Mecalis, s. 151)

Bu gerçeği de bir şiirle dile getirir.

“Duydun mu, bilmeyen biri... ”

Dişi ağrıyan birini ziyarete gitmiş.

Yeldir, demiş, bundan dolayı üzülme.

(Hasta) demiş, evet, ama bu sana göre öyle.

Benim içinse bu sancı çelikten bir dağ gibi,

Sancı senin olmadıği için sana yel gibi geliyor.²

Mevlananın takdim diğeri bir hadis de şudur:

“Cennet bahçelerinde otlayınız. Denildiki cennet bahçeleri nedir? Dedi, zikir halkasıdır. Denildi, otlamak nedir? Dedi, duaya rağbet etmektir.³ İlim ve âlimleri sevenin günahı kesinlikle sayılmaz.”⁴

ALTINCI MECLİS

Altıncı Meclis'in ilk başında yer alan Hadis Ebu Zer Radiyallahu anh'dan gelmektedir:

Ebû-Zer der ki: **“Hz. Peygambere Musa'nın sahifelerinde ne var; ne yazılı**

¹ Darimi, I, 109; Hadisin metni şudur: أخبرنا المعلى بن أسد ثنا سلام هو بن أبي مطيع قال سمعت أبا الهز هاز يحدث عن الضحاك قال قال عبد الله بن مسعود : اغد عالما أو متعلما ولا خير فيما سواهما

Bu hadisin munkatı olduğu belirtilmiş, çünkü Dahhâk b. Muzâhim'in İbn Mes'ud'dan hadis işitmediği ifade edilmiştir. Hadisin râvileri sikadır.

² Senâi, Hadikatu'l-Hakika, s. 536, beyit: 20-21, s. 537, beyit: 2

³ Tirmizi, Deâvât, 82; İbn Hanbel, III, 150 أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا مررتم برياض الجنة فارتعوا قال وما ترمذي hadise *hasen garib* demektedir.

⁴ El-İlelu'l-Mütenâhiye, I, 107; Musannıf bu rivayetin Hz. Peygamber'den gelmediğini ifade etmiştir. Hadisin metni şudur:

عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اكرم عالما فقد اكرم سبعين نبيا ومن اكرم متعلما فقد اكرم سبعين شهيدا ومن احب العلم والعلماء لم يكتب عليه خطيئة ايام حياته

diye sordum. Dedi ki Musa'nın suhufunda şu sözler var: "Ölüme kesin inanan insan nasıl sevinç duyar, şaşarım. Ateşe inanan kişi nasıl güler, şaşarım. Hesaba inanan kişi nasıl kötülük eder, şaşarım. Dünyanın zevale ereceğine ve mensuplarının tersyüz olacağına inanan kişi nasıl olur da dünyalık toplar buna güvenir, şaşarım."¹

Bu hadisin açıklamasında ise Mevlana şu ifadelerle yer verir: "İman meydanına adım atıp cehenneme ve cehennemın katmanlarına iman eden Mâlik ile yardımcılarının şöhretini duyan kul, nasıl olur da bu bela potasında ve iptila zindanında neşeyle güler, şaşarım."

"Değerli ömrü sona yaklaşmış ve ölüme iman etmiş bir kul, nasıl olur da bunun için azık tedarik etmez ve mezar sorgusuna inandığı halde nasıl olur da cevap hazırlamayıp neşelenir, şaşarım."

"Söz ve davranışının zerre zerre hesabının tutulduğuna, "Kim zerre kadar iyilik ederse onu görür" ² hükmüne ve adalet terazisinin kurulduğuna inanan bir kul, nasıl olur da boş işler yapar, şaşarım."

"Dünyanın vefasızlığını gören, sevdiklerini toprağa veren ve Kur'an okuyucularının "Her nefis ölümü tadacaktır." Dediklerini duyan bir kul, nasıl olur da bunca sevgi, muhabbet, ihtiras ve iştiyakla dünya malı toplar ve dünyaya gönül verir, şaşarım. Ölülerin kefen ve mezarlarını görüp dostların ayrılıklarını tadar. Ama ayrılık acısından dostların tattığını bir gece bile tatmamış olan, vuslatın kıymetini ne bilirsin? ;O, dert görmemiştir, merhemın kadrini ne bilirsin?³

Hayır kardeş, hayır! Bu zindandan çıkmaya çalış. Pişmanlık yolunda tövbe adımıyla yürü ki bu dünyada her ikisi de senin olsun. Bu daha ne ki! Hatta bundan daha büyük bir çaba gösterip din binitini hızlı sürersen, dünyayı seyretmekten geçersin ve celal sahibinin cemalini göreceğin için ukbaya bile bakmazsın. "İlâ" süpürgesiyle herşeyi süpürürsün."

Allah'ın cemalinden başkasına bakma, Hakk'ın kelamından başka söze kulak verme ki padişahın haslarının hası olasın."

"Yar ile gül bahçesinden geçtim

Farkında olmadan güle öylesine bir baktım

Sevgilim görünce beni, utan, dedi, utan...

Benim yüzüm burdayken güle mi bakıyorsun?⁴

¹ Kenzu'l-ummâl, XV, 1375; XIV, 172; Uzunca bir hadisin bir kısmıdır:

فما كان في صحف موسى؟ قال: كانت عبرا كلها: عجب لمن أيقن بالموت ثم هو يفرح عجب لمن أيقن بالنار: ثم هو يضحك عجب لمن أيقن بالقدر ثم هو ينصب عجب لمن رأى الدنيا وتقلبها لأهلها ثم اطمأن إليها عجب لمن أيقن بالحساب غدا ثم لا يعمل

² Zilzal, 99/7

³ Mecalis, s. 166

⁴ Mecalis, s. 166-167

YEDİNCİ MECLİS

Bu Meclisteki hadis Hasan-ı Basri'den rivayet edilmiştir.

Hasan-ı Basri'ni şöyle dediği rivayet olunur: *“Hepsi de Peygamber'den, Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun, hadis duymuş olan bir gurup, Peygamber'in şöyle söylediğini bana söyledi: “Yüce Allah, akli yarattığında ona , otur, dedi, o da oturdu. Sonra ona kalk dedi, o da kalktı. Sonra gel, dedi, o da geldi. Git, dedi, gitti. Sonra, konuş, dedi, konuştu. Sus, dedi, sustu. Sonra ona, bak, dedi, baktı. Bakışını çevir, dedi, çevirdi. Anla, dedi, anladı. Sonra ona dedi ki izzetime, celâlîme, azametime, büyüklüğüme, egemenliğime, cebrime, yüceliğime, mekanımın yüksekliğine, arşa istivama ve yaratıştaki gücüme and olsun ki senden daha yüce birini yaratmadım, benim için hiçbir şey senden daha sevimli değildir. Seninle bilirim, seninle bana kulluk edilir, seninle bana itaat ederler, senin vesilenle iyilik ederler, seninle [insanlara] kınamırım, sevap da sanadır, ceza da sana. Allah Resulu ne doğru söylemiştir.”¹*

Mevlana bu hadisin yorumunda şu ifadeler yer verir: “Akıl nedir? Büyük âlemin kandili, Sina dağı²nın nuru, “şu emin belde³nin” adaletli yöneticisi ve âlemlerin Rabbi hazretlerinin âdil halifesidir. Akıl nedir? Güzel huylu âdil sultandır, “ondan başka ilah yoktur” rahmetinin gölgesidir. Akıl kimdir? Arınmışlık çardağının erdemlerinin oturup beklediğidir. Kendisinden “Dünya ahretin tarlasıdır”⁴ ambarının sahiplerinin başak topladığıdır.

Mevlana aklın şerhine devam edelim der ve aklın şerhinin gönlü açtığını ifade eder. Akıl nedir? Güçlüklerin düğümünü çözücüdür. Zorlukların içinde gizli gelinleri süsleyendir. Sabahları açığa çıkaran Rabbin huzuruna doğru yaptıkları yolculukta ruhlara kılavuzdur. Allah akli mekânsızlık âleminden ve gaybde gizlenmekten çıkıp varlık sahrasına getirdi de böylece varlık sahrası bu yüce güneşten nur ve ışık aldı. Allah, aklın hünerlerini ve özünde bulunan tuhaflık, ilginçlik ve güzellikleri varlıklara göstermek ve fazilet yoluyla insanı hepsinden seçkin kılıp ayırmayı diledi. Bu sikkenin saflık, temizlik ve kusursuzluğunun ortaya çıkması için bir terazi gerek. Çünkü on sekiz bin âlemde hiçbir şey terazinin tanıklığı olmadan ne yücelir, ne de alçalır.

Sonuç

Mevlâna Mecâlis'-i Seb'a'da 40 civarında hadis zikreder. Bunlardan bir kısmı asıl serhettiği hadislerdir. Bu hadisleri hikâyelerle ve şiirlerle halkın anlayacağı tazda

¹ Taberani, el-Mu'cemu'l-Evsat, II, 235; VII, 190; Benzer bir hadis Taberani'de rivayet edilmiştir. Metni şöyledir:

عن أبي هريرة قال قال رسول الله : لما خلق الله عز وجل العقل [ص 236] قال له قم فقام ثم قال له أدبر فأدبر ثم قال له أقعد ففعد فقال وعزني ما خلقت خيرا منك ولا أكرم منك ولا أفضل منك ولا أحسن بك أخذ وبك أعطي وبك أعرف وبك أعاقب وبك الثواب وعلبك العقاب

² Tin, 95/2

³ Tin, 95/3

⁴ Acluni, Keşfu'l-hafâ, I, 412

yorumlar. Mevlâna, yedi meclisinde şerh ettiği hadislerin konuları bakımından tasnifi şöyledir:

1. Doğru yoldan ayrılmış toplumların hangi yolla kurtulacağı.
2. Suçtan kurtuluş, Akıl yolu ile gafletten uyanış.
3. İnanç'daki kudret.
4. Tövbe edip doğru yolu bulanlar Allah'ın sevgili kulları olacakları
5. İlmin değeri.
6. Gaflete dalış
7. Aklın önemi

Mevlâna, Mecalis'te Hz. Peygamber'in makamını ve değerini bildiren pek çok hadis zikreder. Dört halifeye ve sahabeye selam eder. Kitabına aldığı hadisler arasında sahih hadisler olduğu gibi zayıf hadisler de vardır. Ancak ahkâm niteliğinden ziyade fazilete yönelik bir vaaz olduğundan bunlar normaldir. Zaten hadislerin pek çoğu sıkça duyulan tasavvuf erbabının kullandığı hadislerdendir..

**MESNEVÎDEKİ BAZI AHKÂM ÂYETLERİN YORUMU IŞIĞINDA
FIKİH VE TASAVVUF'UN BİLİM KURAMI'NA AİT
GENEL BİR DEĞERLENDİRME**

Mehmet Nuri GÜLER*

Ben, İslâm Âlemi'nde, bilgi sağlamada “duyu, akıl ve nakil” yolunu benimseyen bir alanda, yani Fıkıh'ta uzmanlaşmayı seçmiş biriyim. Alanım gereği, Biçimsel Mantık ile şekillenmiş olduğumdan dünyaya hep, biçimsel mantık ile bakmakta, düşünmekte, bilgi üretmekte ve değerlendirmekteydim. Biçimsel Mantığın ya yanlış ya doğru, ya var ya yok gibi iki değerli yapısına uymayanları, yani hem yanlış hem doğru, hem var hem yok gibi bir değerlendirmeyi saçma buluyor ve reddediyordum. Bu bakımdan da, çoğu zaman kendimi çözümsüzlükler ve çatışmalar içinde buluyordum. Reddettiğim, çözemediğim ve çatıştığım bir alan da Tasavvuf'tu. Öyleyse, çözümsüzlüklerimi, çatışmalarımı ve reddetmelerimi gidermemde, Tasavvufu anlamak ve Mantığı'nı belirlemek katkı sağlayacaktı. Bu şekilde, İslâm Âlemi'nde, Fıkıh'ın biçimsel mantığı dışında bakan, düşünen ve değerlendiren bir mantığın var olup olmadığı ve niteliği de ortaya çıkacaktı. Onun için bu konuyu uygun gördüm ve araştırdım.

Bu araştırmamı aktarırken, önce, giriş niteliğinde “ahkâm âyetleri” terimini kısaca tanımlayıp, “Bilim Kuramı” hakkında, yine kısa bir açıklamada bulunacağım. Sonra, Mevlâna'nın Mesnevî'de yaptığı birkaç ahkâm âyeti yorumundan, konuma elverişli olan “Hz. Dâvud'un Yargılaması”nı sunacağım. Daha sonra, Fıkıh Bilimi'nin ve Tasavvuf Bilimi'nin metodunu, Mesnevî'deki anlatımlarıyla ortaya koyacağım. En sonunda bu iki Bilimi, Bilim Kuramı'na göre değerlendirecek, Sonuç'ta yargı ve önerilerimi sıralayacağım.

I. GİRİŞ

1. Ahkâm Âyetleri, Kur'ân'daki, namâz, hırsızlık, zinâ gibi konulara ait emir

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Öğretim Üyesi.

bildiren, tek anlamlı, yani “*mubkemî*” âyetlerdir, bir başka ifadeyle cümlelerdir¹.

2. Bilim Kuramı’na gelince, Bilim Kuramı, bir “*bilimler metodolojisi*”dir; yani, bilimlerin yöntem bilimidir.² Fıkıh ve Tasavvuf söz konusu olduğunda ise, bu bilimlere ait yöntemleri sorgulayan, bir çeşit o bilimlere ait ‘*yöntemin yöntemi*’ olmaktadır.

Bu kısa açıklamadan sonra, şimdi de, Mevlâna’nın 6 ciltlik Mesnevî’sindeki toplam 25.625³ beyitten belirlediğim birkaç ahkâm âyeti yorumu arasında konuma en uygun örneği sunmaya geçebilirim:

II. MESNEVÎ’DEKİ BİRKAÇ AHKÂM ÂYETİNE AİT YORUM

Bu örnek, yani “Hz. Davud’un Yargulaması”, Mesnevî’de 3’üncü Kitap’ta 2305’inci beyitten itibaren 2535’inci beyte kadar toplam 230 beyitte yer almaktadır. “Hz. Davud zamanında, çalışmadan, eziyet çekmeden, helâl rızık elde etmek isteyen bir kişinin hikâyesi” anlatılmakta; “*hırsızlığa ait bir yargulama*” işlenmektedir. Bu yargulamada, hem Fıkıh hem de Tasavvuf Bilimi’nin yöntemi açıklanmaktadır. Bu nedenle, konuya en uygun örnektir⁴.

¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü (İlmu Usûlî’t-Tefsir)**, Ankara 1976, s. 128; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 1988, s. 69, 463.

Elisabeth Ströker, **Bilim Kuramına Giriş**, Çeviren: Doğan Özlem, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, s. 13.

³ Kitap 1: 4000 Beyit; Kitap 2: 3810 Beyit; Kitap 3: 4810 Beyit; Kitap 4: 3855 Beyit; Kitap 5: 4235 Beyit; Kitap 6: 4915 Beyit olmak üzere Mesnevî toplam 25.625 Beyitten meydana gelmektedir.

⁴ Hz. Dâvud’un hırsızlığa ait, hem Fıkıhî ve hem de Tasavvufî yöntemi uyguladığı bu yargulama örneği, konumu temellendirecek bilgiler için oldukça yeterlidir. Zaten diğer örnekleri sunmaya hacim de yeterli değildir. Ben, sunmadığım örneklerin konularını ve Mesnevî’deki yerlerini burada vereyim. İlgilenenler, oralara başvurarak daha geniş bilgi sâhibi olabilirler.

Bunlardan, biri, “Horasanlı Bâyezid-i Bistâmî (ö. 261h./875 m.)’nin Haccı” hikâyesidir. Burada, Mevlânâ, “Hacc Ahkâmı’nı Yorumlamakta”dır. Bu hikâyede, Pîr Bâyezid’e der ki: **“Etrafımda yedi kere tavaf et. Bu tavafı hac tavafından daha makbul bil.” “Allah, Kâbe’yi kurdu ama kurdu kuralı ona gitmedi. Halbuki bu eve, benim vücuduma, o ebedi diri olan Allah’dan başka kimse gelmedi.”** İşte bu hikâye, Mesnevî’de, 2. Kitâp’ta ve 2215’inci beyitlerden 2255 beyitlerin sonuna kadar anlatılmaktadır.

Bir diğeri, “Düşmanın, Hz. Ali’nin yüzüne tükürmesi ve Hz. Ali’nin onu öldürmemesi hikâyesi”dir. Bu hikâyede de Mevlânâ, “Cihâd Ahkâmı’nı Ait Yorumlama”da bulunmaktadır. Hikâye, Mesnevî’nin 1. Kitâb’ında, 3720 ile 3735’inci beyitler arasında geçmektedir.

Yine, “Kâdî’nin Sofî’ye Vuran Hastayı Yargulaması” hikâyesi vardır. Bu hikâyede de Mevlânâ’nın, “Kamu Yöneticilerin Hukuk Uygulamalarına” yönelik bir yorumlama vardır. Hikâye, Mesnevî’nin 6. Kitâb’ında, 1320 ile 1590’inci beyitler arasında 270 beyitte anlatılmaktadır.

Aynı şekilde “Aptes”, 4. Kitâb, 2210 ile 2225’inci beyitler; “Namaz”, 1. Kitâb, 3380 ile 3400’inci beyitler; “İmamlık” (Dekukî’nin imâmlığında), 3. Kitâb, 2140 ile 2180’inci beyitler; “Oruç”, 5. Kitâb, 185 ile 190’inci beyitler; “Zekât” 5 Kitâb, 190 ile 200’inci beyitler; “İçkinin-Sarhoşluğun Cezası”, 4. Kitâb, 2150

Şimdi, Mesnevî'nin Türkçe çevrisinden kısmen özetleyerek, kısmen de olduğu gibi aktararak hikâyeyi sunmaya çalışayım:

Hiz. Davud zamanında bir kişi, Tasavvuf'ta, "Allah'tan eziyetsiz, zahmetsiz, çalışmadan kazanmadan belâl rızık isteme" makamındadır.¹ Gece-gündüz bu rızık elde etmek için dua etmektedir. Allah, duasını kabul eder. Geceleyin evine bir öküz gelir. O da, duasının kabul olduğu şükriyle bu öküzü Allah'a kurban eder, keser.² Sonra öküzün sahibi ortaya çıkar ve bu kısım Mesnevî'de şöyle dile getirilir:

III. Kitap, Beyit 2310³. Öküzün sahibi onu görüp " Ey karanlıkta benim öküzümü aşırın, borçlusun bana sen. Neden benim öküzümü kestir be ahmak hilebaz, nerede insafın?" dedi. ...yakasına sarıldı, sabredemedi, yüzüne de birkaç sille vurdu.

III/2315. Çeke çeke Davud Peygamber'in yanına kadar götürdü. " Gel bakalım zalim ahmak. Saçma sapan lâfları bırak azgın herif. Aklını başına al, kendine gel! Bu ne çeşit dua? Âlemi bana da güldürme, kendini de maskara etme!" diyordu. Adam " Ben Tanrı'ya dua ettim, feryad ü figan ederek nice kanlar yuttum. İyice biliyorum ki duam kabul edildi. Sen gayri ey kötü sözlü, var, başımı taşlara vur " dediyse de

III/2320. Adam " Müslümanlar, buraya gelin de bu herifin yavelerini duyun! Müslümanlar, Allah için olsun söyleyin... dua nasıl olur da benim malımı ona mal eder? Eğer dua ile mal ele geçseydi bütün âlem dua eder, mal, mülk sahibi olurdu. Dua ile ele bir şey geçseydi kör dilenciler de yücelirler, bey kesilirlerdi. Onlar da gece gündüz dua ediyorlar, Yarabbi bize para ver, mal, mülk ver diyorlar.

III/2325. ... Halk, " Bu Müslüman doğru söylüyor. Bu dua satan, zâlim bir adam. Hiç dua, bir şeye sahip olmaya sebep midir? Bu, şeraitte görülmüş bir şey mi? Ya paranla alarak bir mala sahip olursun, ya birisi sana bir şey bağışlar, yahut vasiyet eder, yahut da gönlünden kopar, sana verir. Bu çeşit bir şey olmadıkça bir şeye sahip olamazsın ki.

III/2330. Bu yeni şeriat hangi kitapta. Sen ya o öküzü ver, ya hapse git" demektedir...

III/2375. Davut Peygamber, evinden dışarı çıkınca " Bu ne, ne var, ne oldu" dedi. Dâvacı dedi ki: " Ey Allah'ın peygamberi, imdat et. Öküzüm, bu adamın evine girmiş, O da onu kesmiş. Neden benim

ve 2160'inci beyitler ile 5. Kitâb, 4195 ve 4210'inci beyitler arasında Mevlânâ tarafından yorumlanmaktadır.

¹ Mevlânâ, yine Mesnevî'de bu makamı şu beyitte açıklamaktadır: "Zahmetsiz rızık nedir, bilir misin? Ruhların gıdası, peygamberlerin rızıkları. Fakat bunu elde etmek, [nefsi] öldürmeye bağlıdır." (Mesnevî Şerif, Kitap 3, Beyit 2510.)

² Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî Şerif, Kitap 3, Beyit 2305-10.

³ "III. Kitap, Beyit 2310" şekli, bundan sonraki beyitler için, "III/2310" biçiminde gelecektir.

öküzümü kesmiş sor da söylesin.” Davut, “ Ey kerem sahibi, neden sana haram olan o öküzü kestir?”

III/2380. Yalnız saçma sapan söyleme, delil göster de bu dâva görülsün, bitsin” dedi. Adam dedi ki: “ Ey Davut, yedi yıldır gece gündüz dua etmekte, Allah’dan, Yarabbi, helâl ve zahmetsiz bir rızık istiyorum, diye niyazda bulunmaktayım. Erkek kadın... herkes feryadımı bilir, hattâ çocuklar bile bunu söyler, anlatırlar. Kime istersen sor, derhal söyleyiversin.

III/2385. Halktan hem gizli sor, hem de aşikâre... bak, bu eski hırkacı yoksul neler söylüyor, nasıl dua ediyordu, anla. Bu dualardan, bu feryatlardan sonra bir de baktım ki evime bir öküz girivermiş. Gözüm karardı. Ama lokma için değil, duam kabul edildi diye sevindim hani. O ayıpları bilen Allah duamı kabul etti, buna şükran olsun diye öküzü kestir” Davut, “ Bu sözlerden el yıka, dâvana şer’i delil getir.

III/2390. Reva görür müsün delilsiz bir hüküm vereyim de bu şehirde bâtil bir sünnet koyayım, kötü bir âdet bırakayım, Bunu sana kim bağışladı? Satın mı aldın, mirasa mı kondun? Ekine nasıl sahip olabilirsiniz, sen mi ektin? Ektinse senindir. Kazanmakta ekin ekmeye benzer. Ekmedikçe ona sahip olmaya hakkın yoktur. Ektinse ektiğini biçersin, o senindir. Yoksa zulmettiğin, haksız olduğun kat’iyetle anlaşılır. Yürü, eğri büğrü söylenme, bu müslümanın malını ver. Paran yoksa borç al, ver; beyhude konuşma!” dedi.

İşte buraya kadar, Hz. Dâvud, Fıkh’a göre davranıyor ve yargılamayı, Fıkh’a göre yapıyor: Dâvalı’dan olayı dinliyor; ondan tanık istiyor. O da, herkesin yedi yıldır dua ettiğini bildiğini söyleyerek, onları tanık gösteriyor. Hz. Dâvud, bu tanıklığı kabul etmiyor. Olay konusu mal edinmenin hukukî (şer’î) yollarını, “bağış”, “satın-alma”, “miras”, “ekin ve hasadı” benzeri bir kazanç olarak sıralıyor. Bu yollara yönelik şer’î tanık getirmesini istiyor. Dâvalı bunu getiremeyince, haksız olduğuna hükmediyor ve verilen zararın tazmin edilmesi ile cezalandırıyor. Ya parası ile, ya da borç alarak cezasını ifa etmesini söylüyor.

Görüldüğü gibi dava, olayla ilgili hep görünen, yani zâhirî, pozitif öğelere dayanılarak çözümlenmektedir.

Bu Fıkha göre yargılamadan sonra, adâletin gerçekleşmediği kanaatinde olan dâvalı, Fıkhî kararı, yani zâhirî kararı temyiz amacıyla, Hz. Dâvud’tan dâvaya, Tasavvufî yolla yeniden bakması talebinde bulunuyor.

Mesnevî’de, bu Tasavvufî yargılamanın anlatımı da şöyledir:

III/2395. Adam, secde ederek dedi ki. “ Ey benim yanıp yakıldığımı gören Allah’ım, Davud’un gönlüne de o nuru ver. Gönlüme saldıgın ziyayı onun gönlüne da sal ey ihsan sahibi Rabbim.” Bu sözleri söyledikten sonra hay hayla ağlamaya başladı. Öyle bir ağlayış ağladı ki

Davud'un gönlü yerinden oynadı. "Ey öküzü dâva eden, bugün bana mühlet ver, bu dâvanın görülmesinde ısrar etme.

III/2400. Halvete gidip namaz kılayım da bu ahvali, bir de sırları bilen Allah'dan sorayım. Namazda Rabbime bağlanırım, " namaz gözümün nurudur" sırrı zuhûr eder, bu benim huyumdur.

III/2415. Davut, kapısını kapayıp acele halvet edeceği yere gitti, mihrabına, duanın kabul edildiği yere yöneldi. Allah, ona bu işin hakikatini bildirdi, ne gösterdiyse tamamıyla gösterdi. O da işi anladı, öç alınacak kimdir, kısasa layık adam hangisidir, bildi. Ertesi günü iki dâvacı ile halk gelip Davud'un huzuruna dikildiler. Dâvacı yine aynı davayı tekrarladı, birçok ağır sözler söyledi. Davud " Sus, bu dâvayı bırak, öküzü bu müslümana helâl et de yürü git.

III/2420. Yiğit, madem ki Allah, senin sırrını açmadı, onun bu sır örtücülüğüne şükret de sükût et" dedi. Öküz sahibi " Bu nasıl hüküm, bu ne biçim adalet? Benim için yeni bir şeriat mı kuracaksın. ... diyor, bu çeşit ağır sözler söylüyor, " Ey ahali, gelin de görün zulmü!" diye bağırıyordu.

III/2425. Davud, ondan sonra dedi ki. "A inatçı, bütün malını, mülkünü hemencecik ona bağışla. Yoksa bak, sana söylüyorum, işin fena olur, yaptığın zulüm ve cefa meydana çıkar." Adam, bu söz üzerine başına topraklar serpip elbisesini yırtarak "Her an zulmünü artırıp durmaktasın" dedi. Yine bir müddet Davud'u kınamaya koyuldu, Davud, tekrar onu huzuruna çağırıp, Dedi ki: " Ey bahtı körleşmiş herif, mademki talihin yok, gayri yavaş, yavaş karanlıklar basmaya başladı.

III/2430. Senin gibi bir eşeğe çerçöple saman bile yazık... öyle olduğu halde sen yine baş köşeyi gözetip duruyorsun ha! Yürü çocukların da onun kulu, kölesidir, karın da! Artık fazla söylenme!" Dâvacı iki eline taş almış, göğsünü dövmekte, bilgisizliğinden, bir aşağı, bir yukarı gidip gelmekteydi. Halk da Davud'u kınamaya başladı. Dâvacının gönlünde ne var, bilmiyorlardı ki.

III/2440. Davud'a yüz tutup " Ey seçilmiş Peygamber, ey bize sefkatli zat, Bu sana yakışmaz, çünkü apaçık bir zulüm bu. Bir suçsuzu, hiçbir kabahati yokken kahrettin" dediler. Davut dedi ki: " Dostlar, gayri o gizli şeyin meydana çıkması zamanı geldi. Hepiniz kalkın da şehirden dışarıya çıkalm, o gizli sırrı öğrenelim. Filân ovada büyük bir ağaç vardır, dalları gürdür, çoktur, birbirleriyle birleşmişlerdir.

III/2445. Kol budak salıvermiş, geniş bir yeri kaplamıştır, kökü de yere yayılmıştır.

III/2470Halk, şehirden çıkıp o ağca doğru gidince Davut, "Önce ellerini bağlayın şu zalimin de Sonra suçunu meydana koyalım, adalet

bayrağını ovaya dikelim” dedi. Sonra dedi ki: Ey köpek, sen bu adamın atasını öldürdün. Sen o zatın kölesiydin, bu yüzden onun kamına girdin.

III/2475. Efendini öldürüp malımı, mülkünü zaptettin. Fakat Tanrı bunu meydana çıkardı. Karın yok mu... onun cariyesiydi. Onunla birleştin de bu kötü işi yaptın. Ondan erkek, dişi... ne doğduysa hepsine mirasçı bu adamdır. Çünkü sen bir kölesin, çalışıp çabalarsın, eline geçen onundur. Şeriat mı aradın, al sana mükemmel bir şeriat, hadi şimdi yürü bakalım! Sen burada efendini zari zari ağlatarak öldürdün. Efendin sana burada, aman yapma, etme diyordu.

III/2480. Korkunç bir hayal gördün, korktun... acelenen bıçağı da adamcağızın başıyla beraber toprağa gömdün. İşte başı da şuracıkta gömülü, bıçak da. Haydi, kazın şurasını! Bu köpeğin adı da bıçakta yazılıdır. Bu zalim, efendisine işte böyle bir hilede, böyle bir zulümde bulundu.” Yeri kazdılar, bıçağı da bulup çıkardılar. Kesik başı da! Halka bir velvedir düştü. ...

III/2485. Ondan sonra öküzü kesene “ Gel buraya hak sahibi, bu yüzü karadan hakkını al” dedi. Aynı bıçakla o adamın da öldürülerek kısas edilmesini emretti. Ne hile yaparsa yapsın, Allah bilgisinden kurtulabilir mi hiç?

III/2500. ... yüz binlerce kişinin can gözü açıldı, gayb âlemine hazırlandı. ... Zaten bütün mucizelerin camı da bu... ölüye ebedî hayat bağışlamak!” ... Zalim öldürüldü, bütün bir dünya dirildi. Halkın hepside yeni baştan Allah’a kul oldu.

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere, Hz. Dâvud, dâvayı, Tasavvufî yöntemle yargılamak, şahide, delile baş vurmaksızın, mihraba gidiyor. Halvet ediyor. Namazla Allah’ın huzuruna çıkıyor. Allah ona olayın hakikatini bildiriyor. Hz.Dâvud da, öcü alınacak adamın kim, kısasa layık adamın hangisi olduğunu öğrenmiş oluyor. Bir başka ifadeyle, Tasavvufî yöntemle, Hz. Dâvud, Allah bilgisi ile bilgilenerken, yani Mutlak Hakikat bilgisini elde ederek, hak sahiplerini ortaya çıkarıyor. Ancak, haklarını Zâhir Şerî’at’a göre belirliyor ve neticede “Aynı bıçakla o adamın öldürülerek kısas edilmesine” hükmediyor.

İşte, Mevlânâ, insanı gaybe hazırlamak için, mucize olan Kur’ân’ı yaşama uyarlarken bu Tasavvufî yöntemi önermektedir. Bu metodun, Kur’ânî bir metod olduğunu da Mesnevî’de şu beyitlerle bildirmektedir:

III/2515. ... neden gözümüzü sebeplere dikip duruyoruz. Sebeplerin de başka sebepleri var. Sebebe bakma da asıl ona bak! Peygamberler, sebepleri gidermek için geldiler. ... Sebepe ve vesilesiz denizi böldüler ...

III/2520. Bütün Kur’an, sebebi gidermeye aittir. Zâhiren yoksul olan Peygamber’in yüceliğini, yine zâhiren yüce olan Ebuleheb’in helâkini anlatır durur. Ebabil kuşları iki üç taş attılar mı o koca Habeş

ordusunu kırıp geçirirler. Ta yukarılarda uçan kuşun attığı bir taş, fili delik deşik eder. Öldürülmüş adama kesilmiş öküzün kuyruğuyla vur da hemen dirilsin, kefeniyle kalksın. Kesilmiş boğazı, yerinden davransın, kanını dökenlerden kanını istesin denir.

III/2525. Bunlar ve bunlara benzer daha nice şeyler var... Kur'an, baştan sona sebepleri, illetleri nefyeder vesselâm. Fakat bunları anlamak, işi uzatıp duran aklın harcı değildir. Kulluk et de bunlar sana keşfolsun!

Mesnevî'de, hırsızlıkla ilgili ahkâm âyetinin bir hırsızlık olayına uygulamasını ve hukuk diliyle yorumlanmasını bu şekilde sunumumdan sonra, şimdi, Fıkıh ve Tasavvuf bilimlerinin metotlarını ele almaya ve Bilim Kuramı'na göre, bu iki alana ait metotların genel bir değerlendirmesini yapmaya geçebilirim:

III. FIKIH VE TASAVVUF BİLİMLERİNİN METODLARI VE BUNLARIN BİLİM KURAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMELERİ

A. FIKIH BİLİMİ

Fıkıh'ı, “*Kişinin, Cennet'i umarak ve Cehennem'den korkarak, Allah'ın emirlerine, yani O'nun şeriatına itaat etmesi*” olarak tanımlamak mümkündür¹. Buna göre Fıkıh Bilimi, “*Allah'ın emirlerine, O'nun şeriatına itaat etmenin bilimi*” ve, Fıkıh Bilimi'nin konusu, yani sorunu da, “*Allah'ın emirleri, yani O'nun iradesi bilgisiz*” olmaktadır. Fıkıh Bilimi'nin konusunu (sorununu) çözmek için geliştirdiği yöntem ise, Usûlü'l-Fıkıh'tır. Usûlü'l-Fıkıh'ın konusuna (sorununa) gelince, o da, “*Allah'ın iradesi bilgisine ulaştıracak kurallar*” ve ‘metodlar’ olarak kendini gösterir.²

İslâm Âlemi'nde, Sunnî kesim'de, Allah'ın iradesi'nin öğrenileceği kaynaklar; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti'dir. Bunlar da, Arapça'dır. Buna göre, Usûlü'l-Fıkıh'ın uğraş konusu hemen belirmektedir. O da, Arapça olan Kur'an ve Sünnet'in “lafızları”dır.

Bu şekilde, İslâm Hukuk Usûlcüleri, insanın bütün söz ve fillerini ilgilendiren Allah'ın iradesini (emrini), İslâmî nasslardan anlama, yorumlama ve elde edilen bilgileri yaşama aktarma amacıyla, bu nassların oluşturduğu Arapça lafızların delâletine (yol göstermesine) özel bir ilgi göstermişlerdir. Usûl ile ilgili eserlerde lafızlar iki yönde incelenmiştir: İlk olarak, “lafzın lafızlık” yönü (literal anlamı); ikinci olarak da, “lafzın anlam alanı” yönü işlenmiştir. Bu yüzden, İslâm Hukuk Usûlcüleri, “lafzın lafızlık yönünde” lafızları, vad', delâlet, kullanım ve fehm bakımından incelerken, “lafzın anlam alanı yönünde” nassın anlam alanında kalmayı sağlayan tutarlılıkları araştırmışlardır. Bunların neticeleri, Usûlü'l-Fıkıh'ta, “lafızlardan istinbât kaideleri” ile

¹ Mehmet Nuri Güler, “*Ebû Hanîfe'nin Hukuk Anlayışının Batılı (Avrupa) Hukuk Ekolleri Arasındaki Yeri*”, *İslâmî Araştırmalar, Ebû Hanîfe Özel Sayısı*, Cilt 15, Sayı 1-2, Yıl 2002, s. 100.

² Mahmud Es'ad, *Telhîs-i Usûl-i Fıkıh*, İzmir 1313 h., s. 20.

³ Mehmet Nuri Güler, “*İslâm Hukuk Usûlü'ndeki Lafzî Yorumlamada Süryânî Etkiler*”, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Taribinde Harran Okulu Sempozyumu*, Cilt II, Şanlıurfa 2006, s. 336-338.

“anlamdan istinbat kaideleri” ortaya çıkmış ve “kıyas”, “istihsân”, “istislâh” gibi yöntemlere ulaşılmıştır¹.

Şu halde, Fıkıh Bilimi’nin metodu olan Usûlu’l-Fıkıh, bize bir takım kaideler öğretecek, biz de bir olay hakkında, bu olayın şer’î hükmünü öğrenmek istediğimizde, yani Allah’ın iradesine uygun olup olmadığını bilmek istediğimizde, işte bu bilgiyi, bu kaideler yardımıyla Kur’ân’dan çıkarmış olacağız. Örneğin; ben namazın Allah’ın iradesi (isteği) olup olmadığını bilmiyorum. Bunun için, önce şer’î delillerden Kur’ân’a bakarım ve “*namazı dost doğru kılınız*” âyetindeki² emri görürüm. Usûlu’l-Fıkıh kâideleri arasında, “*vücûba mânî bir karîne bulunmadıkça emir sıygası, vücûb ifade eder*” kaidesi bulunur. Bu usûl kaidesini alır, namaz emrine tümdengelim metodu ile uygulamam ve *namazın farz olduğunu* bulurum.³

Buna, “kıyas” denilmektedir. Mevlânâ, kıyası kabul etmemektedir. Onu aşağılamaktadır. Bunu, Mesnevî’deki şu beyitlerde bulmak mümkündür:

I/3395. Senin duygu kulağın harfleri anlayabilirse de bil ki ğaybı duyan kulağın sağırdır. Tanrı nurlarına karşı bu kıyasçıları ileri süren ilk kişi, İblisti. Dedi ki: “Şüphe yok, ateş topraktan daha iyidir. Ben ateşten yaratıldım Âdem kapkara topraktan. Şu halde fer’i, asla nispetle mukayese edelim: O zulmettedir, biz aydın nurdan.” ...

I/3400. ... Topraktan yaratılan, ay gibi nurlandı. Ateşten yaratılan sen, yüzü kara oldun, defol!” dedi. Bu kıyaslar, bu araştırmalar; bulutlu günde, yahut geceleyin kibleyi bulmak içindir.

I/3405. Fakat güneş doğmuş, Kâbe de karşıdayken bu kıyası, bu araştırmayı bırak, arama! Kıyas yüzünden Kâbe’yi görmezlikten gelme, ondan yüz çevirme. Doğruyu Tanrı daha iyi bilir. Tanrı kuşundan bir ötüş duyunca ders beller gibi yalnız zâhirini beller, hatırında tutarsın. Sonra da kendinden kıyaslar yapar, hayalin ta kendisini hakikat sanırsın. Abdâlların ıstılahları vardır ki, sözlerin onlardan haberi yok.

Şimdi **Bilim Kuramı** açısından, Fıkıh Bilimi ve Usûlu’l-Fıkıh Bilimi’ni değerlendirelim: Bilim Kuramı bilimlerin yöntemini sorgulamaktadır. Çözümlemesini de, mantık aracına göre yapmaktadır.⁴ Buna göre, Fıkıh Bilimi’nin mantığı Usûlu’l-Fıkıh Bilimi’dir. Usûlu’l-Fıkıh Bilimi’nin mantığı nedir? Bunun da cevabı, açıkladığım Hz. Dâvud Yargılaması’nda ve az önce verdiğim Kıyas örneğinde olduğu gibi, Formel (Biçimci) Mantık, yani Özdeşlik Mantığı, ya da iki değerli Aristo Mantığı’dır⁵. Demek

¹ Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul 1988, s. 57 ve devamı ; Muhammed Ebû Zehra, **İslâm Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, Çeviren: Abdulkadir Şener, Ankara 1973, s. 214 ve devamı ; Zekiyüddin Şa’bân, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)**, Tercüme: İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara 1990, s. 110 ve devamı.

² 2 el-Bakara, 43.

³ Hayreddin Karaman, **Fıkıh Usûlü**, İstanbul 1982, s. 58.

⁴ Ströker, s. 21, 24.

⁵ Doğan Özlem, **Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi**, İstanbul 1999, s. 53-54; İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Üçüncü Basım, Ankara 2005, s. 23-25; Necati Öner, **Klasik**

ki, Fıkıh Bilimi'nin, dolayısıyla Usûlü'l-Fıkıh Bilimi'nin mantığı, Formel Mantık olmaktadır.

Bu belirlemelerden sonra, Tasavvuf Bilimi ile ilgili açıklamalara geçebiliriz:

B. TASAVVUF BİLİMİ

Tasavvufun iki bin tanımı olduğu söylenmektedir Bunlar arasında Tasavvuf'u, "Allah'ın bilgisiyyle bilgilenmek" biçiminde tanımlamak mümkündür. Tasavvuf Bilimi de, "Allah'ın bilgisiyyle bilgilenme bilimi"dir. Buradan, Tasavvuf Bilimi'nin konusu, "Allah'ın bilgisiyyle bilgilenmenin bilgisî" olarak ortaya çıkar¹.

Tasavvuf'a ait bu özel bilgi, kendine özgü bir bilgi etkinliğiyle, yani kendine özgü yöntemle elde edilir. Bu yöntemi de şöyle açıklamak mümkündür:

Yeni bilgi elde etmede, diğer yöntemlerde olduğu gibi bu yöntemde de akla dayanılır. Ancak bunda akıl ile 'amaç için araç üretilmez'; aklın kendisi, amaç için bu araçlardan saflaştırılır, arındırılır. Aklın bu tasfiyesi sonucu, akla bilgiler olduğu gibi bütünlüğü içinde akseder. Bu metoda, Mutasavvıflar, "tasfiye ve keşf metodu" demektedirler. Günümüz felsefesinde, Alman Edmund HUSSERL (ö. 1938) "fenomenoloji"² ve Fransız Henri BERGSON (ö. 1941) da "sezgi metodu" olarak adlandırmaktadır.³

Mevlânâ bu yöntemi, Mesnevî'de şöyle dile getirmektedir: "Bir şey olmanın yolu, o şey olmaktır. O şey olmanın yolu da, kendini tasfiye ve aklını tasfiyedir."

Mesnevî'de, "Bir şeyi bilmenin yolunun, o şey olmak" olduğu şu beyitte açıklanmaktadır:

**VI/755. ... Kıyamet ol da kıyameti gör. Her şeyi görmenin şartı budur.
İster nur olsun, ister karanlık. O olmadıkça onu tamamı ile bilemezsin.
Akıl oldun mu aklı tamamı ile bilirsin, ... Anlayış bunu kavrayabilseydi
bu dâvanın delilini apaçık söyledim.**

Yine Mesnevî'de, "O şey olmanın yolu, kendini arıtmak (tasfiye)dir." de şu beyitte açıklanmaktadır:

I/3460. Kendini kendi vasıflarından arıt ki asıl kendi sâf, pak zatını göresin. O vakit kitap, müzakereci ve üstat olmaksızın gönlünde peygamberlerin ilimlerini görür bulursun.

Mantık, Ankara 1974, s. 12-13; Necip Taylan, **Mantık, Tarihçesi, Problemleri**, İstanbul 1994, s. 160-165.

¹ Geniş bilgi için bakınız: Cavit Sunar, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara 1975, s. 164-167.

² Ahmet İnam, **Edmund Husserl Felsefesinde Mantık**, Ankara 1995, s. 36.

³ Bedia Akarsu, **Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları**, Beşinci Baskı, İstanbul 1994, s. 143-144; Sunar, **Tasavvuf Tarihi**, s. 180-181.

“*Aklın tasfiyesi?*” ise, şu beyitte:

V/460 Akıl vardır güneş gibi. Akıl vardır, zuhre yıldızından da aşağıdır. O güneş gibi aklın önünden bulut kalktı mı Allah’ın nurunu gören akıllar faydalanırlar. Akılı cüzi, aklın adını kötüye çıkarmıştır. Dünya muradı insanı muratsız bir hale getirmiştir. ...

Bu tasfiye ve keşf yolunda, bütünün bilgisine ulaşmak için esas olarak üç bilgi aşaması katedilir¹:

1. Allah’a Yönelme Aşaması: Bunda, Senin gölge, Allah’ın ise varlık olduğunu öğrenirsin. Yani, varlar yok, yoklar vardır. Ya da, çokluğun görüntüsünde birliği görürsün.

Mesnevî’de “*Allah’a yönelme*” şu beyitte açıklanmaktadır:

I/2120. Bunu duy da bil ki Allah, kimi kendisine davet ettiyse o kimse bütün dünya işlerinden vazgeçmiştir. Kim, Allah’dan tevfiqa mazhar olursa o âleme yol bulmuş, dünya işinden çıkmıştır. Bir kimsenin Allah sırlarından nasibi olmazsa cemadın inlemesini nasıl tasdik eder? Evet, der ama yürekten değil. Kendisine münafık demesinler diye tasdik edenlere uyar, zâhiren tasdik eder. Eğer cemadat Allah’ın “Kün-ol” emrine vakıf olmasalar (ve bu emri duyup, bu emre uyup, varlık âlemine gelmemiş bulunsalardı) bu söz âlemde o vakit reddedilirdi.

Mesnevî’de “*İkilik’in giderilmesi?*” ile ilgili bir beyit:

I/675. Sûrete bakarsan gözün ikidir. Sen onun nuruna bak ki o birdir.

Yine, Mesnevî’de “*Çoklukta birlik*” ile ilgili bir beyit:

I/680. Yüz tane elma, yüz tane de ayva saysan her biri ayrı ayrıdır. Onları sıkarsan yüz kalmaz, hepsi bir olur. Mânalarda taksim ve sayı yoktur, ayırma, birleştirme olamaz. Dostun, dostlarla birliği hoştur. Mâna ayağını tut (ona meylet), sûret serkeştir. Serkeş sûreti, eziyetle eritip mahveyle ki onun altında define gibi olan vahdeti göresin.

2. Allah’la Beraber Olmak Aşaması: Bunda, Senin, Allah’ın Bilgi’si içinde birleştiğini, bir olduğunuzu öğrenirsin. Yani, varlar da, yoklar da yoktur. İkilik ortadan kalkmıştır. Akıl, hem dıştan ve hem içten, kayıtların ve zıtların tasfiyesiyle ter temiz olmuştur. Bütünün bilgisine ulaşılmıştır.

Mesnevî’de, “*Birin dışındakilerin ortadan kaldınışı?*” şu beyitte açıklanmaktadır:

III/B. 3657. Nefiy bir şeyin varlığının olmadığını, yok olduğunu kati olarak göstermek, ispat da bir şeyin varlığını katî olarak söylemektir. Müslümanlığın esası olan Tanrı birliğini bildiren "La ilahe illallah" - Tanrı'dan başka yoktur tapacak" cümlesinde Tanrı'dan başka

¹ Benzer görüşlere ait bilgiler için bakınız: Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 181-205.

vehmedilen ve aslı olmayan bütün yalancı mabutlar nefyedilmekte, tek ve hakiki Tanrı, ispat olunmaktadır. Bu cümledeki "La" nefyi, "İllâ" ispatı gösteren kelimelerdir.

Yine, Mesnevî'de "*Her şeyin yoklukta var olduğu*" ile ilgili bir beyit:

V/Sen de bu suretle bil ki yoklukta güneşler vardır...

Bir başka beyitte:

VI/820. Bu nereden biliniz? Öldükten sonra dirilmeden. Öldükten sonra dirilmeyi ara da bundan az bahset. Dirilme gününün gelmesine şart önce ölmektir. Çünkü dirilme, ölümden sonradır. Herkes yoklukta korkar, işte bütün âlem, bu yüzden yol sapıtmıştır. Halbuki yokluk, asıl sığınılacak yerdir. Bilgiyi nerede arayalım? Bilgiyi terk etmede. Barışı nerede umalım? Barıştan vazgeçmede. Varlığı nerede arayalım? Varlığı terk etmede...

Mesnevî'de "*Zıtlıklar ve tasfiyesi*" ile ilgili beyitler:

I/1130. Tanrı; bu zıddiyet[i] gönül hoşluğu meydana gelsin, her şey iyice anlaşılın diye hastalığı ve kederi yarattı. Şu halde gizli olan şeyler, zıddıyla meydana çıkar. Hak'kın zıddı olmadığından gizlidir. ... beyaz ve zenci, birbirine zıt olduğu için meydana çıkar. Sen nuru, zıddıyla bildin. Zıt, zıddı meydana çıkarır, gösterir. Varlık âleminde Hak nurunun zıddı yoktur ki açıkça görünebilsin.

I/1885. ... Yüzbinlerce zıt, zıddını mahveder; sonra senin emrin yine onları varlık âlemine getirir. Aman ya Rabbi! Her an yokluk âleminden varlık âlemine katar katar yüz binlerce kervan gelip durmakta!

Mesnevî'de "*Allah ile birliktelik*" ile ilgili beyitler:

VI/2095. Şeyh "Ben Allahıyım" dedi ama ileri gitti, bütün körlerin boğazını sıktı. Kulun varlığı, Allah varlığında yok olunca ne kalır? Bir düşün a çıfıt! Gözün varsa aç da bak. Lâ dedikten sonra artık ne kalır? O göğşe, aya tüküren dudağın, boğazın, ağzın kesilseydi keşke! Şüphesiz yok ki o tükürük, göğşe çıkmaz, döner, senin suratına gelir.

III/Bir şeyin hem nefyedilmesi caizdir, hem ispat edilmesi. Çünkü zâhiri görünüş aykırıdır, nispet de iki türlü olabilir. Tanrı'nın " O taşları attığın zaman yok mu? Onları sen atmadın ki... Tanrı attı" demesinde hem nefyi vardır, hem ispat ve ikisi de yerindedir.

III/3660. Onları sen atın, çünkü taşlar senin elindeydi. Fakat sen atmadın, çünkü o atış kuvvetini Tanrı izhar etti. İnsan oğlunun kuvvetinin bir haddi, bir hududu vardır. Bir avuç toz, toprak nasıl olur da bir orduyu bozar, kırıp geçirir?

III/1980. Dekukî dedi ki: “Bir gün, sevgilinin nurlarını insanda görmeye iştihakım arttı. Katrede bahri muhiti, zerrede güneşi görmek arzusuna düştüm. ...

3. Allah’tan Gelmek Aşaması: Bunda, bütünün bilgisinden parçaların bilgisini öğrenirsin. Parçaların bilgisini bütünün bilgisine göre düzeltirsin. Artık, bütün bilgisinin rehberi olmuşundur.

Bu aşama Mesnevî’de şu beyitlerde açıklanmaktadır:

V/875. ... kişiye Tanrı, o gönül sahibi vasıta olamadıkça nazar etmez. Birisini reddederse onun için eder. Kabul ederse yine şefaatçi odur. O olmadıkça Tanrı kimseye rızık vermez. İşte ben, vuslata ulaşan kişinin ahvalinden bir miktarı söyledi. Tanrı, ihsanını onun eline kor da acımanlara onun elinden ihsanda bulunur. Onun avucu ile bütünlük denizi birleşmiştir. O, neliksiz ve niteliksizdir ve tam kemal sahibidir.

V/Peygamber, “Tanrı, suretlerinize bakmaz, kalbe bakar. Kalp işlerinizi düzene koyun” demiştir.

I/2225. ...Tanrı emrini, Tanrı’ya ulaşmış birisinden sor, öğren. Her gönül, Tanrı emrini anlayamaz.

Bu şekilde, Tasavvuf Bilimi’nin metodunu, “*Tasfiye ve keşf yöntemi*”, Mesnevî ile birlikte açıkladıktan sonra, şimdi **Bilim Kuramı** açısından, Tasavvuf Bilimi’nin metodunu, “tasfiye ve keşf yöntemi” sorgulayalım: Tasfiye ve keşf yönteminin mantığı nedir?

Bunun cevabı için, tekrar Tasavvuf Bilimi’nin tasfiye ve keşf yöntemine toplu bir bakışla gözden geçirelim:

Tasfiye ve keşf yöntemi, “*bütünlük*” içinde bakmaktadır. Dolayısıyla, **gerçek, bütündür, birliktir**. Nitekim, Mesnevî’de şöyle belirtilmektedir:

VI/1480. ...Gözler, perdeleri delip hakikati görmeye başladı mı bu nur, onun nurudur artık. Bu nura sahip olan, dışa bakar, içi görür. Zerrede ebedî varlık güneşini görür, katrada bütün denizi.

Aynı şekilde;

I/680. Yüz tane elma, yüz tane de ayva saysan her biri ayrı ayrıdır. Onları sıkarsan yüz kalmaz, hepsi bir olur. ... Serkeş süreti, eziyetle eritip mahveyle ki onun altında define gibi olan vahdeti göresin.

Tasfiye ve keşf yönteminde, “*birlik*”, “*hareket*”tir. Hareket, birlik artı hareket değildir. Birlik, bizzât harekettir. Bu da Mesnevî’de, “*Her gün, Allah başka bir şe’nde (işte) dir.*”¹ âyetini açıklarken bir çok beyitte açıklanmıştır.

¹ 55 er-Rahmân, 29.

Ayrıca, tasfiye ve keşf yönteminde, “*hareket, nicel ve nitel olarak iki biçimde*” görülür. Nicelikten sıçramayla niteliğe geçilir. Bu, Mesnevî’de şöyle belirtilir: “*Bir an içinde saddıkî kâfir eder, bir an içinde zındıkî zâbit.*”¹

Yine, tasfiye ve keşf yönteminde, “*hareketin nedeni, zıtların (karşıtların) savaşıdır.*” Bu da, Mesnevî’de şöyle dile getirilmiştir: “*Yüzbinlerce zıt, zıddını mahveder; sonra senin emrin yine onları varlık âlemine getirir.*”²

Bunun yanında, tasfiye ve keşf yönteminde, “*hareket yönlüdür, yani zıtlar savaşımında üstün bir güç vardır.*” Bunu da, Mesnevî şu beyitte açıklamıştır: “*Aman ya Rabbi! Her an yokluk âleminden varlık âlemine katar katar yüz binlerce kervan gelip durmakta!*”³

İşte bunlar, yani “*bütüncül bakma*”, “*gerçeği, bütünlük içinde bir olarak görme*”, “*bu birliği biçim olarak bulma*”, “*hareketin iki türünü nicelik ve nitelik olarak belirleme*”, “*hareketin nedenini, zıtların savaşımını olarak açıklama*” hemen hemen hepsi **Diyalektik Mantığın** ilkeleridir.⁴

Demek ki, Tasavvuf Bilimi’nin metodunun, “*tasfiye ve keşf yönteminin*” mantığı, “*Diyalektik Mantık*” olmaktadır. Bu mantık, Formel (Biçimsel) değil, İçeriksel Mantık’tır. Yine bu mantık, Özdeşlik değil, Özdeşsizlik Mantığı’dır. Bu mantık, Sabit’in değil Hareket’in Mantığı’dır.⁵

Fıkıh Bilimi, dolayısıyla Usûl’l-Fıkh’ın mantığı olan Aristo’nun sistemleştirdiği Formel Mantık, İslâm Âlemi’ne Avrupa’dan Süryâniler aracılığı ile girerken⁶, kanaatimce, Diyalektik Mantık da, İslâm Âlemi’nden Avrupa’ya Müslümanlar aracılığıyla girmiştir. Ancak, Diyalektik Mantığın sistematığı de, yine Avrupalılar tarafından, yani *HEGEL* (ö. 1831) ve *MARKS* (ö. 1883) ile yapılmıştır.⁷

Böylece araştırmamı aktarmayı tamamlarken, vardığım şu yargılarımı ve önerilerimi Sonuç olarak sıralayayım:

¹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi Şerif**, Kitap 2, Beyit 1310-1315.

² Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi Şerif**, Kitap 1, Beyit 1885-1890.

³ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevi Şerif**, Kitap 1, Beyit 1885-1890.

⁴ Bakınız: Georges Politzer, Guy Besse, Maurice Caveing, **Felsefenin Temel İlkeleri**, Çeviren: M. Ardos, Yedinci Baskı, Ankara, Tarih Yok, s. 59-162; B. M. Boguslavsky, V. A. Karpuşin, A. I. Rakitov, V. Y. Çertikin, G. I. Ezrin, **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Alfabeti**, Çeviren: Şair Yalçın, Dördüncü Baskı, Ankara 2001, s. 114-136; Selâhettin Hilâv, **Diyalektik Düşünce Tarihi**, İstanbul 1997, s. 197-201; Aydın Çubukçu, **Mantık ve Diyalektik**, İstanbul 1998, s. 89-108.

⁵ Georges Politzer ve arkadaşları, s. 56-58; Çubukçu, s. 89-90.

⁶ Efremlî İsa Yusif, **Mezopotamya’nın Bilim Öncüleri Süryani Tercüman ve Filozofları**, Çeviren: Mustafa Arslan, İstanbul 2007, s. 93-114; Hilmi Ziya Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, İstanbul 2007, s. 60-61; Hilmi Ziya Ülken, **İslâm Felsefesi**, İstanbul 1983, s. 14-16

⁷ Geniş bilgi için bakınız: Mehmet Bayrakdar, **İslâm Felsefesine Giriş**, Ankara 1988, s. 278-300; Ülken, **İslâm Felsefesi**, s. 330-332; Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, s. 365-366.

Sonuç

Bilim adamı, tarihin ve toplumun somutlaştırdığı bir insandır. Bir bilimin konusu ve yöntemi, o bilime ait bilim adamının “yaşama dünyası”na belirlenip çözümlenir. Buna göre, âyetlerinin bir kısmı *muhkem*, diğer kısmı *müteşâbih* olan Kur’ân, yaşama geçirilirken, Mesnevî de belirtildiği gibi İslâm Âlemi’nde, bilim adamları iki yol tutmuşlardır: Biri, “duyu, akıl ve nakil yolu”; diğeri de, “tasfiye ve keşf yolu”dur¹.

Bunlardan birinci yolla, yani duyu, akıl ve nakil, *Nassa* (Kur’an-ı Kerîm ve Hadîs metnine) uyruk olunca *Fıkıh*, *Tefsir* ve *Hadis* bilimleri ortaya çıkmıştır. *Kelâm* biliminin yolu da, duyu, akıl ve nakil yoludur; ancak bunda *Nass*, akla uyruk olur. *Felsefe* yolu da, sadece duyu ve akıl yoludur. Bunda da, *Felsefe* ve *Nass* uyuşturulmağa çalışılır. İkinci yolla, yani tasfiye ve keşf, *Nass*’a uyruk olunca da, *Tasavvuf Bilimi* ortaya çıkmıştır.²

İslâm Âlemi’nde, gerek “duyu, akıl ve nakil yolu” ve gerekse, “tasfiye ve keşf yolu”ndan gidenler, oldukça erken dönemlerde, birbirlerine karşı çıkmışlardır. İlk sufilerden kabul edilen *Ca’fer-i Sâdik* (ö. 148h./765 m.), dîni kendi re’yine göre yorumladığı için *İmâm-ı A’zam* (ö. 150 h./767 m.)’ı eleştirmiştir.³ Hem fakîh, hem muhaddis, aynı zamanda Hanbelî mezhebinin kurucusu olan *Abmed b. Hanbel* (ö. 248h./854m.), sonraki sufilerden *Hâris el-Mubâsibî* (ö. 243h./857 m.)’nin cenaze namazına gitmemiştir.⁴ Aynı şekilde, *Ebû Abdullah el-Huseyn b. Mansur el-Hallâc* (ö. 309h./922 m.), “*Ben Hakke’im*” iddiasında bulunmuş⁵, fakîhlerce verilen fetvâ sonucunda, başı uçurulmuştur.⁶

Mevlânâ’nın yaşadığı Selçuklular döneminde medreseler kurulunca, Fıkıh-Tasavvuf kavgası, Medrese-Tekke mücâdelesine haline dönüşmüştür. Bu kavgalarda, zaman zaman, “*Fıkıh bilmeyen sufi bidatçı, Tasavvuf bilmeyen fakîh fâsık olur*” denilerek uzlaşmalara gidilmişse de, mücâdele günümüze dek süre gelmiştir.⁷

Kanaatimce, böyle gerginliklerle gücümüzü boşa harcamak yerine, bu araştırmada ortaya koyduğum üzere, dünyaya bakan, düşünen ve değerlendiren bir başka mantığın varlığını görebilir üretime yönelmek en uygun davranış olacaktır.

Son zamanlarda, İslâm Âlemi’nde Kur’ân’ı yaşantıya dökerken, onu daha iyi anlayıp yorumlamak için, mantık ayrılıkları dikkate alınmadan bazı yöntemler üzerinde durularak çözüm üretimine çalışılmak istenmektedir. Ancak bunların, çatışmaları da beraberinde getirdiği görülmektedir. İşte, bu çalışmamla, Kur’ân’ın yaşantıya geçirilmesinde, İslâm kültüründe mevcut olan Fıkıh yöntemi ile Tasavvuf yönteminin,

¹ Benzer belirlemeler için bakınız: Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 179.

² Benzer görüşler için bakınız: Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 179.

³ Hikmet Konur, “*Şeriat ve Tasavvuf*”, *İslâmiyât, Şeriat Dosyası*, Cilt 1, Sayı 4, Yıl 1998, Ankara 1998, s. 126.

⁴ Süleyman Uludağ, “*Tasavvuf Karşıtı Akımlar ve İbn Teymiyye’nin Tasavvuf Felsefesi*”, *İslâmiyât, Tasavvuf*, Cilt 2, Sayı 3, Yıl 1999, Ankara 1999, s. 43-44.

⁵ Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 175.

⁶ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1991, s. 80.

⁷ Uludağ, s. 47.

Formel (Biçimsel) Mantık ve Diyalektik Mantık gibi mantık farklılığını göstererek, yöntem önerilerinde ihmal edilen yöntem mantıklarına dikkat çekmeyi ve bu şekilde de, tartışmaların kaynağı ile çözümü olabilecek etkeni göstermiş olmayı ümit etmekteyim.

MESNEVİ'DE *ASHAB-I KEHF KISSASI* VE TEFSİRİ

Harun ŞAHİN*

"*Ashab-ı Kehf*", 'mağara arkadaşları' veya 'mağarada uyuyanlar' olarak bilinen bir grup mümin genç hakkında kullanılan bir tabirdir. Kur'an-ı Kerim'in onsekizinci suresinde (Kehf Suresi) anlatılan ve sureye adını veren bu olay, Allah inancına sırt çevirip putperestliğe saplanan kavimlerini terk ederek şehirden ayrılan ve bir mağaraya sığınan, hâlleriyle insanlara Ahiret inancı ve ölümden sonra dirilme hususunda ibret olan genç müminlerin hikâyesidir.¹

"*Ashabu'l-Kehf ve'r-Rakim*" yani 'mağara ve kitabe halkı' diye de bilinen bu insanlar, içinde yaşadıkları toplumun inançlarını reddedip Allah'ın emir ve yasaklarından yana olduklarını belirttiklerinden, Roma askerî valisi tarafından takibata uğratılmış ve inançlarından dolayı cezalandırılmak istenmişlerdi. Böyle bir cezaya çarptırılmak istemeyen bu müminler şehirlerini gizlice terk ederek şehrin yakınlarında bulunan bir mağaraya girip saklanmışlardı.

Tarih ve tefsir kitaplarında yaygın olan rivayete göre bu olay, Anadolu'nun Roma hâkimiyeti altında bulunduğu milâdî üçüncü asrın ikinci yarısına Tarsus civarında meydana gelmiştir. Bölge valisi olan Decius, (bazı rivayetlerde Dekyanus) bu gençleri çağırarak, inançlarından vazgeçmelerini istemiş, aksi takdirde onları öldüreceğini söylemişti. Bu mümin gençler inançlarının doğru, insanın kendi yaptığı cansız bir puta saygı göstermesinin ise yanlış ve batıl bir inanç olduğunu söyleyerek, dinlerinden dönmeyeceklerini söyleyip şehirden uzaklaşmışlardı.

Mümin gençler şehir dışında peşlerine takılan bir köpekle birlikte, civardaki bir dağın eteğinde bulunan mağaraya saklandılar. Kur'anî ifadeyle: "Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler."² Burada üç yüz dokuz yıl müddetle uykuya dalan bu gençler, Allah'ın lûtfu ve mucizesiyle bu müddet içinde vücutları çürümesin diye sağa sola çevrilip yaşatılmışlardır. Bu müddetin sonunda bir gün ikindi vakti sıralarında uyanıverdiler. Uyandıklarında kendilerini sanki bir gün kadar uyumuş hissettiler. Onların şehirden çıkıp gitmelerinden sonra olay unutulmuş ve üzerinden birçok hâdiseler gelip geçmişti. Uyandıklarında kendilerini aç hisseden bu gençler aralarından bir arkadaşlarını yiyecek alması için ellerindeki para ile şehre gönderirler.

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Ağrakça, Ahmed, *Ashabu'l-Kehf*, Şamil İslam Ansiklopedisi.

² *Kehf Suresi*,18:25

Yemliha adındaki bu genç, şehre yaklaştıkça şaşırır. Yollar ve şehrin etrafı bir hayli değişmiştir.¹

O dönemlerde Hıristiyanlara büyük eziyetler çektiren Decius (Dekyanos) devri üzerinden çok zaman geçmiştir. Şehre gelen Yemliha ekmek almak isterken, elindeki parayı gören fırıncı bu gencin elbiselerinden şüphelenir ve elindeki paraya bakıp define bulduğunu zannederek onu ilgililere şikâyet eder. Üç yüz küsur yıl öncesinin parasıyla gayet tabii bir şekilde alış-veriş yapmak isteyen bu adamın hâli tuhaf görülünce, hükümdarın huzuruna götürülür. O dönemde büyük bir ihtimalle Theodaius hüküm sürmekteydi. Yemliha kendi bildiklerine göre bir gün önce başlarına gelen olayı anlatır. Fakat o dönemde putperestliğin yerini Hıristiyanlık almış, öldükten sonraki dirilmeye iman eden bir toplum ortaya çıkmıştı.

Yemliha'nın anlattıkları, kendilerine enteresan gelen şehir halkı, hükümdarlarıyla birlikte mağaranın bulunduğu yere, diğer gençlerin yanına giderler. Mağaraya vardıklarında Yemliha ve arkadaşları yanlarındaki köpekle birlikte birden ortadan kaybolurlar. Mağaranın kapısı önünde bir mabed yaptıran hükümdar bu mağarayı kutsal bir yer olarak ilan eder. Bu olay üzerine Ahiret inancı gittikçe kuvvet kazanır. Bir çok insan kıyamete, öldükten sonra dirilmeye iman etmeğe başlamıştır.

Bunların kesin olarak kaç kişi oldukları hususu ihtilafıdır. Kaynaklarda bunların isimlerinin şöyle yazıldığını görüyoruz: Yemliha, Mekselina, Meslina, Memuş, Debermuş, Sazenus ve Kefetatayyüş. Köpeklerinin de *Kıtmir* adını taşıdığı ifade edilir. Elmalılı Hamdi Yazır, bu kişilerin (gençlerin) isimlerinin, sayılarının ve ülkelerinin önemli olmadığını, önemli olanın kıssadan alınacak ibretlerin olduğunu belirtmiştir.² Olayın Tarsus civarında meydana geldiği inanılıyorsa da; Elbistan'da, Maraş'ta hatta Doğu Türkistan'ın Urumci bölgesinde meydana geldiğine dair rivayetler vardır. Hıristiyanlar ise bu olayın Ayasuluk kilisesinde vuku bulduğuna inanırlar.

Meşhur Alman Müsteşrik Rudi Paret'e göre Ashab-ı Kehf anlatımları çeşitli doğu ve batı literatürlerinde geçmektedir, batıda özellikle Yunan (Grek) ve Süryani literatürlerinde geçmektedir. Grek versiyonunun en ilk versiyon olduğu öne çıkmaktadır.³

Bu olayın nerede meydana geldiği önemli değildir. Önemli olan bu Kur'anî kıssanın Ahiret inancını kuvvetlendirmesi ve insanları buna davetidir.⁴

Mevlana'nın *Ashab-ı Kehf* Kıssası Üzerine Yorumları

Biz bu çalışmamızda konuyu incelerken, Mesnevi mütercimi ve şarihi, Veled İzbudak'ın "Mesnevi-i Şerif" adlı eserini başlıca referans olarak alacağız. Mevlana, Mesnevisi'ndeki diğer kıssaları tahlil ederken izlediği yolu bu kıssada da izlemiştir.

¹ Ağrakça, Ahmed, *Ashabu'l Khef*, Şamil İslam Ansiklopedisi,

² Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş. Ankara, t.y.

³ Paret, Rudi, *Ashab al-Kahf*, Encyclopedia of Islam, Second Edition.

⁴ Ağrakça, Ahmed, *Ashabu'l Khef*, Şamil İslam Ansiklopedisi,

Yani, kıssaları bir araç olarak kullanıp, onlar üzerinden Kur'an'ın nefis ve ruh terbiyesi babından olan ilke ve düsturlarına muhataplarının dikkatini çekmek istemiştir.

Mevlana, eserlerinde ele aldığı bir konuyu desteklemesi için bir ayeti şahid olarak getirir. Ayetin lafzını verip geçtiği gibi, ayeti mealen de iktibas ederek konuya devam eder. Bazı durumlarda ise, ayetin tefsirini de ele alır. Bu durumda, “*mevzuî tefsir*” türünden tefsirler yapar. Bu esnada ayeti, bazen rivayet, bazen dirayet, bazen işaret, bazen de her ikisi veya üçüyle, aynı anda yorumlar.¹

Mevlana, Kıssa üzerindeki yorumlarına şu beyitle başlar:

“Eshab-ı Kehf'in köpeğine el verilince, dünyadaki bütün aslanların başları alçaldı, (o köpeğin önünde baş eğdi)”²

Mesnevi şarihlerinden, Tahirü'l Mevlevî bu beytin şerhini yaparken, diyor ki:

Şeyh Sadi bir şiirinde : “Lut aleyhisselamın haremi yani eşi, kötülere taraftar olduğu ve onların helakine acıdığı için peygamber ailesine mensubiyet şerefi zayı oldu. Eshab-ı Kehf'in köpeği ise birkaç gün iyilerin izini takip ettiği için adam sırasına geçti” demektedir.³

Mevlana uykudaki haller ve velilerin uykusu konusunda da şunları söylemektedir:

“Uykuda duygularını taşımazsın, duygular seni taşır. Bu yorgunluk, bitkinlik gider, eziyetten, sıkıntıdan kurtulursun.

Sen uyku halini, velilerin uyanırken de duygularını taşımamaları halinde bir çeşni bil.

Be inatçı; veliler, Eshab-ı Kehf'dir. Ayakta olsalar da, yürüyüp gezseler de uykudadırlar.

Tanrı, onları, kendilerinin haberi olmadan işletir; sağa sola çevirir.

O sağa çevrilme nedir? İyi iş. Ya sola çevrilme? O da bedene, varlığa ait işler. (yani kötü işler)”⁴

Veled İzbudak bu beyiti şerh ederken der ki: “Eshab-ı Kehf, mağaralarında uyurlarken beyitte, âyetten alınarak söylendiği gibi güneş, üstlerine vurmaz, doğunca mağaranın sağına, batarken de soluna dokunurdu.”⁵

Mevlana, Ashab-ı Kehf ile bağlantılı olarak kötü dostla olan ünsiyetin zararları konusunda da şunları söylemektedir:

“Fakat gözün aykırı bir dost görünce başını, yüzünü yorgana çekti.

¹ Güllüce, Veysel, *Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevi*, s.52, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul, 1999

² İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.1, No:1020 (www.semazen.net)

³ Tahirü'l Mevlevî, *Mesnevi*, (Terceme ve Şerh) c1. s.573

⁴ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.1, No:3185

⁵ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.1, 3185 nolu beytin dipnotu (B. 3006). Ayrıca bakınız: *Kehf Suresi*, 18: 17

“Kötü dostla ünsiyet, belâya bulaşmaktır. Mademki o geldi, bana uyumak düşer. Uyuyayım da Eshabı Kehf’ten olayım. O sıkıntıda o minnette mahpus kalmak, Dıkyanus’tan iyi” dedi.

Eshab-ı Kehf’in uyanıklığı, Dıkyanus’a kulluk etmektir. Fakat uykuları; şereflerini, haysiyetlerini korumuş oldu.

Bilgiyle uyumak uyanıklıktır. Vay bilgisizle oturan uyanık kişiye !”¹

“Eshabı Kehf’in köpeğine onlardan öyle bir huy sirayet etti ki sonunda Allah’ı aramaya koyuldu.

Kalpte her an bir çeşit şey baş gösterir. İnsan bazen şeytanlaşır, bazen melekleşir, bazen tuzak kesilir, bazen yırtıcı hayvan!

Aslanların bildiği o acayip ormandan, gönüller tuzağına gizli bir yolu bulunan o meşelikten,

İçten içe hırsızlık et, can mercanını çal! Ey köpekten aşağı, âriflerin gönüllerinden o mercanı elde et!”²

“O gizlice niyazın, o önü sonu anman yok mu?

İşte sâf, halis ve hüznü dua odur.

“Ey Allah’ım ey feryadıma erişen, ey yardımcım” demendir.

Allah yolunda köpeğin sesi bile Allah cezbisiyledir. Çünkü Allah’a her yönelen, bir yol kesicinin esiridir.

Eshabı Kehf’in köpeği gibi... pis şeyden kurtulunca padişahlar sofrasının başına oturdu.

Mağaranın önünde kıyamete kadar dağarcıksız, heybesiz ârifcesine rahmet lokmasını, rahmet suyunu yiyip içmekte.”³

Mevlana, aşağıdaki yorumlarında güçlüklerle karşı sabır ve ihtiyatla mücadele etmenin önemi sadedinde şöyle demektedir:

“Nice köpek postuna bürünmüş adsız sansız kişiler var ki perde ardında şarapsız kalmazlar.

Oğul, bu şarap, için can ver. Savaşsız, sabırsız yenme, yani zafer olur mu hiç?

Bunun için sabır güç bir şey değildir. Sabret, sabır, güçlüklerin, sıkıntıların anahtarıdır.

Bu pusudan sabır ve ihtiyat etmeksizin kimse kurtulmadı. Sabır da ihtiyatın eli ayağıdır.

¹ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.2, No: 35

² İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.2, No: 1425

³ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.3, No: 205

İhtiyatta bulun, bu zehirli otu yeme. İhtiyata riayet, peygamberlerin kuvvetinden, nurundandır.”¹

“Şükretmiyorsun, nâil olduğun nimetleri unutmuşsun. Bu unutuş, o bal yediğin zamanları hatırına bile getirmiyor.

O kapıda dön, dolaş *Eshabı Kehf*'in köpeğiyle kapı yoldaşıysan köpekten aşağı olma.”²

Yine Mevlana görülen nimete şükran ve sadakat konusunda der ki;

“Köpekler bile, gönlünü ilk eve bağla diye köpeklere nasihat ederler.

Kemik yediğin ilk kapıya sıkı bağlan, hak gözetmeyi terketme derler.

Edeplensin de oraya gitsin, kurtuluşu o ilk kapıda bulsun diye onu ısırlarlar.

A azgın köpek, velinimetine isyan etme.

Halka gibi o kapıya bağlan. O kapıda bekçilik et, o kapıda çevik davran, o kapıda sığra.”³

“Vefasızlığını apaçık gösterme, beyhude yere vefasızlığı fâş etme.

Köpeklerin âdeti vefakârlıktır. Yürü be, bari köpeklerin adını kötüye çıkarma derler.

Ulu Allah bile vefakârlıkla öğündü de “ Bizden gayrı ahdine kim vefa eder ki?” dedi.

Hakları reddettikten, saymadıktan sonra isteğin kadar vefakâr ol. Bil ki bu vefa, vefasızlığın ta kendisidir.

Çünkü hiç kimse Allah hakkından daha ziyade hak sahibi değildir ki.”⁴

“Bir adamın gönlü maymun gönlüne döndü mü bedeni de maymunun gönlünden daha aşağı olur.

O eşeğin gönlü de hakikatten haberdar olsaydı, bir hünere nail olmuş bulunsaydı sureti yüzünden hor olur muydu hiç?

Mevlana, önemli olanın suret değil, kalp güzelliği ve huy güzelliği olduğunu belirterek şöyle demektedir:

Ashabı Kehf'in köpeğinin huyu iyiydi, fakat sureti, köpek suretindeydi. Fakat bu sureti, ona bir noksan verdi mi?”⁵

“Arkamdaki bu mahfe, gâh ağır gelip beni bu yana çekmede, gâh öbür tarafa yanlayıp beni o yana sürüklemeye.

¹ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.3, No: 210

² İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.3, No: 310

³ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.3, No: 315

⁴ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.3, No: 320

⁵ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.4, No: 2595

Bu uygunsuz yükü sırtımdan al da iyi kişilerin bahçelerini göreyim.

Uyanık olarak değil de *Ashabı Kehf* gibi uykuda olarak cömertlik bahçesinde yayılayım.

Sağıma, soluma yatıp uyuyayım, fakat rastgele yuvarlanayım.

Sağıma da dönersem senin döndürmenle döneyim, soluma da dönersem senin döndürmenle.”¹

“Yüz binlerce yıldır havadaki zerreler gibi ihtiyarsızdım.

O zamanı ve o hali unuttum ama uykuda bu âlemden göçüp gitmem, bana o âlemden bir armağan.

Uyku zamanı bu dört unsur çarmıhından kurtulur, şu daracık yurttan can yaylasına sıçrar, çıkarım.

Uyku dadısından o geçmiş günlerin sütünü içerim ey bir şeye ihtiyacı olmayan ve herkes kendisine muhtaç olan Allah.

Bütün âlem, kendi ihtiyarından, kendi varlığından sarhoşluk âlemine kaçmaktadır.”²

“Kurt, ayı ve aslan bile aşk nedir, biliyor. Artık aşktan kör olan kişi köpekten de aşağıdır.

Köpekte aşk damarı olmasaydı Ashabı Kehf’in köpeği, kala... erbabını arar mıydı hiç?”³

“Şöhret olmamıştır ama âlemde onun cinsinden çok köpekler vardır.

Sense kendi cinsinden olandan bile bir koku almadın. Artık kurtla koyundan aşk kokusunu nereden alacaksın?

Aşk olmasaydı, varlık nereden olurdu? Ekmek nasıl olur da gelir senin vücuduna katılırdı?

Ekmek varlığa katıldı neden? Aşktan, istekten. Yoksa ekmeğin can olmasına yol var mı?

Aşk, ölü olan ekmeği can haline getirir, fani olan canı ebedileştirir.”⁴

“Bu suretle herkes, şarap, çalgı gibi şeylere düşer de kendi aklından bir an olsun kurtulmaya çalışır.

Herkes bilir ki bu varlık tuzaktır. İnsanın kendi ihtiyarı ile bir şeyi düşünmesi, bir şeyi anması Cehennem’dir âdeta.

¹ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.4, No: 215

² İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.4, No: 220

³ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.5, No: 2005

⁴ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.5, No: 2010

Onun için herkes varlığından, kendiliğinden geçme âlemine yahut sarhoşluğa kaçır, yahut da bir işe koyulup kendini unuttur.

Fakat yine bu âlemden kendini çeker, varlık âlemine gelirsin. Çünkü o kendini unutmaya âlemine Allah fermanı olmadan gitmiştik.”¹

Yine Mevlana, kendisine has üslubu olan, kıssadan dersler çıkarıp onu kendi zamanına (ve bugüne) uyarlamayı, o kıssadan kendi zamanına da bir hisse çıkarmayı ihmal etmez ve şöyle der:

“Dünyada bugün bile nice Ashab-ı Kehf vardır ki, belki senin yanı başında, karşındadır. Onlara yâr olan dost da, şimdi mağarada onlarla sohbettedir. Fakat senin gözün ve kulağın mühürlü olduğu için bundan sana ne fayda...”² (Mesnevî, c. 1, 388-406)

Mevlana yine devamlı;

“Kendini bu düşüncelere verme; uykuya dal! Uykuya dal da, bomboş fasit düşüncelerden kurtul!

Uyku içinde iken gafletten uyanırsın, başkaldırırsın; manevî uyanıklık elde edersin! Ey hoca! Çabuk, o *Ashab-ı Kehf* gibi kalk, yürü; sen uyanık ol; fakat, seni görenler uyur sansınlar!”³ demektedir.

Mevlana aşağıdaki beytinde de Allah’ın yardımı ve lütfunun neye tecelli ederse onu şerefliendirdiği, bu lütufa muhatap olanın bir köpek dahi olsa yüreceğini ifade ederek şöyle der;

“Allâh’ın lütuf güneşi, güzellik güneşi ışığını nereye düşürürse, orası nurlanır, güzelleşir; ister köpek olsun, ister at olsun yücelir, değer kazanır; Ashabı Kehf’in köpeğine döner!

“Hakk’ın lütuf ışığını da, aynı ışık olarak görme! O ışık; taşa da düşer, la’le de düşer; yani, ezeldaki istidada göre herkes o ışıktan ilahî feyze, tevfiğe mazhar olur!”⁴

Mevlana uyumayı, ve İlahi aşkı, arınma ve sadelik, masumluk olarak görüyor. *Ashabı Kehf*’in köpeğini de bir sadakat nişanesi olarak görmektedir ve müride de bunu örnek göstermektedir.

Sonuç

Mevlana, Mesnevi’inde geçmiş peygamber ve milletlere ait kıssalara sıklıkla yer vermiştir. Mevlana’ya göre kıssaları anlatmaktan maksat, muhatapın ondan kendisine bir hisse, bir ibret çıkarmasını sağlamaktır. Bunu kendisi şöyle ifade eder:

¹ İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi*, c.5, no: 225

² Can, Şefik, *Mesnevi Şerhi*, c. 1, No: 405

³ Can, Şefik, *Mesnevi Şerhi*, c. 1, No: 4459

⁴ Can, Şefik, *Mesnevi Şerhi*, c. 3, No: 3451

“Firavun’un işi sende de var, bir bak. Lakin senin ejderhan kuyuda mahbus.

Eyvahlar olsun! Bunlar hep senin hallerindi. Hayalin Firavun’a gitti, ona ait sandın.

Sana senden bahsedilince sıkılır, başkasının hikâyesinden hoşlanırsın!

Mel’un nefsin seni nasıl da harab ediyor, bu kötü arkadaşın seni Hak’tan uzaklaştırıyor.

Senin ateşin de Firavun’ununki gibi odun yok. Zira onun gibi fırsat ve imkana sahip değilsin.”¹

Asbab-ı Kehf kıssasına yaptığı yorumlarda da gördüğümüz gibi, Mevlana’nın devamlı olarak üzerinde vurgu yaptığı nokta; ruh ve nefis terbiyesidir. “*Kur’an Tefsiri Açısından Mesnevi*” konulu doktora çalışması yapan Dr. Veysel Güllüce’nin de belirttiği gibi:

“Mevlana’nın en çok tefsir ettiği ayetler, Kur’an’ın özü sayılan, insanların erdemli olmalarından ve yaratılış gayesinden bahseden ayetlerdir. O, Kur’an’ın etimolojik, fihhi, tarihi, kelami ve edebi yönleriyle pek ilgilenmez. Onun ilgilendiği asıl husus, Kur’an’ın iniş gayesi, insan ruhunu ilgilendiren bölümleri ve ayetlerin *işari* manalarıdır. Mevlana’nın tefsir metodu bir öğüt ve nasihat metodudur. O, ayetleri hikmetli hikâyelerle izah ederek, ayetlerden öğüt almayı gaye edinir.”²

Kur’an’da geçen kıssaların nasıl anlaşılması gerektiği konusunda da şunları söylemektedir:

Peygamberlerin *Kur’ân’da* bulunan kıssalarını okur, *Kur’ân’ın* emirlerini yaşarsan, can kuşuna, ten kafesi dar gelmeğe başlar.³

Sonuç olarak; Mevlana, Kur’an’ın kısmi bir *işari* tefsiri sayılan *Mesnevi*’sinde, Kur’an’da sıklıkla geçen kıssaları yorumlayarak, muhatabın anlatılan olaylardan ibret almasını, hatta bazen muhatabın kendisini kıssanın öznesi yerine koyarak bir nefis muhasebesi yapmasını istemiş ve bu vesileyle de istikametini düzgün tutarak yaşamasını istemiştir.

¹ Nahifi, Süleyman, *Mesnevi-i Şerif*, (Mütercim), Sadeleştiren: Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2007

² Güllüce, *Veysel, Kur’an Tefsiri Açısından Mesnevi*, s.51, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul, 1999

³ Can, Şefik, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi ve Şerh*, c. 1, beyit no: 1540

Kaynakça

- Kur'an-ı Kerim Meali, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 8. Baskı, Ankara, 2005.
- Ağırakça, Ahmed, *Ashâbu'l-Kehf*, Şamil İslam Ansiklopedisi.
- Can, Şefik, *Mesnevi-i Şerif Tercemesi ve Şerhi* (3 Cilt) CD Versionu.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, (Şerheden), *Mesnevi ve Şerhi*, TC. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- Güllüce, Veysel, *Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevi*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1999.
- İzbudak, Veled, *Mesnevi-i Şerif*, (www.semazen.net)
- Nahifi, Süleyman, *Mesnevi-i Şerif*, (Mütercim), Sadeleştiren: Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.
- Paret, Rudi, *Ashab al-Kahf*, Encyclopedia of Islam, Second Edition.
- Tahiru'l Mevlevi, *Mesnevi* (Terceme ve Şerheden), Selam Yayınları, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1964
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, t.y.

GÜNÜMÜZDE YENİDEN ŞEKİLLENEN ŞANLIURFA MEVLEVİHANESİNİN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Celil ABUZER*

Özet

Son günlerde Şanlıurfa'da, "Kasım Hafız" önderliğinde "Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği" altında Mevlevi Dergahının yeniden faaliyete başladığına şahit olmaktayız. Bu faaliyetler çerçevesinde; "Kasım Hafız" önderliğinde yeni bir dini grubun oluştuğunu da görmekteyiz. Şanlıurfa'da yeni bir oluşum olan "Kasım Hafız" önderliğindeki bu dini grubu; ortaya çıkışı, toplumsal ortamı, lideri, grup bireylerinin hem birbirleri ile hem de toplumun diğer katmanları ile olan ilişkisi, amaç ve faaliyet alanları açısından Din Sosyolojisinin verileri ışığında incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Şanlıurfa Mevlevihanesi, Kasım Hafız, Dini Grup, Din Sosyolojisi.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF MAWLAWIHANE OF SANLIURFA (SANLIURFA MAWLAWIHANESİ) WHICH

Abstract

Recently, in Sanliurfa, under the leadership of "Kasım Hafız" a newly established association, Cultural Association of Sanliurfa Mawlawihanesi, restarted its activities. To this effect, a new religious group were formed under the leadership of "Kasım Hafız". Using the methodology of sociology of religion, this newly established religious community needs to be studied in terms its emergence, the environment in which it emerged, its leader, the group members' relationship both with the fellow members and the other classes of the society, its activities and aims.

Keywords:

Mawlawihane of Sanliurfa, Kasım Hafız, religious Community, Sociology of Religion.

* Arş. Gör. Dr., Harran Ün. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

Giriş

İnsanın topluluk içerisindeki davranışını, insanlar arası etkileşimi inceleyen, insan topluluğunun doğasını, maksadını anlamaya çalışan, toplumların doğuş, gelişme ve değişimini araştıran Sosyoloji Bilimi¹ bize, yaşadığımız toplumu tanıma fırsatı verir. İçinde yaşadığı toplumu tanımadan insana ait verileri (sorunları, bilgi, düşünce ve projeleri) açıklamak² zor gibi gözükmektedir.

Bu bağlamda, Sosyolojinin bir alt dalı olan Din Sosyolojisi de, temel olarak kendisine din – toplum etkileşimini konu edinir.³ Dini gruplar bu anlamda Din Sosyolojisinin önemli inceleme alanlarından birini oluşturur.⁴ Bir dini grubun yapısı, ortaya çıkışı, gelişmesi, lideri, toplumsal çevresi, grup bireyleri arasındaki ve kendi dışındaki ilişki biçimi, dünya algılamaları, toplumun diğer kurumları ile olan bağları, amaçları⁵ Din Sosyoloğu için vazgeçilmez konulardır. Her dini grup ortaya çıktığı toplumsal çevre ile etkileşim içerisinde.⁶ O çevre tanınmadan grubu anlamak oldukça güçtür.

Bu çerçevede, Şanlıurfa’da son günlerde “Kasım Hafız” önderliğinde “Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği” altında Mevlevi Dergâhının yeniden faaliyete başladığına şahit oluyoruz. Bazı milli ve dini törenlerde genç Semazenlerin icra ettikleri “sema ayinleri,” törenlerin halkın en çok dikkatini çeken bölümleri olmaktadır. Bu bağlamda sema gösterileri, dini ve ulvi boyutundan öte folklorik bir görüntüye bürünmüş geleneksel - kültürel çerçevede toplumsal öge halini almış gibi anlaşılabilir. “Mevlana Haftası Kutlamaları”nın resmi tören protokolüne dahil edilmesi, Kültür Bakanlığının faaliyetleri arasında yerini alması bu anlamda önemlidir.

Bu çerçevede, biz de bu çalışma ile Şanlıurfa’da yeni bir oluşum olan “Kasım Hafız” önderliğindeki bu dini grubu, ortaya çıkışı, toplumsal ortamı, lideri, grup bireylerinin hem birbirleri ile hem de toplumun diğer katmanları ile olan ilişkisi, amaç ve faaliyet alanları açısından Din Sosyolojisinin verileri ışığında incelemeye çalıştık.

Araştırmamızı yaparken “katılımcı gözlem” ve “görüşme” metodundan yararlandık. Sosyal bilimlerde gözlem ve görüşme bilimsel işlemlerin her aşamasında başvurulan bir araç ve araştırma sürecinin onuz olumsuz öğeleridir.⁷ Gözlem, bir şeyi iyi anlamak için onun kendi kendine meydana çıkan türlü belirtilerini gözden geçirmektir, belli bir kimse, yer, olay, nesne, durum ve şarta ait bilgi toplamak için belirli hedeflere yöneltilmiş bir bakış ve dinleştirmedir. Gözlem tekniğinin en önemli özelliği, gözlenenlerin kendi doğal ortamları içerisinde bulunmasıdır. Birçok davranış

¹ Samuel Koenig, **Sosyoloji Toplum Bilimine Giriş**, Çev: S. Sucu, O. Aykaç, s. 1, Ütopya Kitabevi Yay. İstanbul, 2000.

² İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, s. 12, Sistem Yay. İstanbul, 2000.

³ Joachim Wach, **Din sosyolojisi**, Çev: Ünver Günay, s. 35, İfav Yay. İstanbul, 1995.

⁴ İzzet er, **Din Sosyolojisi**, s. 8, Akçağ Yay. Ankara, 1998.

⁵ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 54, insan Yay. İstanbul, 1998.

⁶ Hans Frayer, **Din Sosyolojisi**, Çev: Turgut Kalpsüz, s. 64, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1964.

⁷ Muzaffer Sencer, **Toplum Bilimlerinde Yöntem**, s. 63, Beta Basım yayım, İstanbul, 1989.

ancak bu şekilde objektif olarak belirlenebilir. “Katılımcı gözlemci,” gözlenenlerle birlikte olup, onların arasına katılır ve onlardan biri gibi davranır.¹

Bu çerçevede, biz de araştırmamızın verilerine temmuz – ekim - 2007 tarihleri arasında yer yer katılımcı gözlem tekniği ile, yer yer de görüşme ve mülakat tekniğini kullanarak ulaşılmaya çalıştık. İncelenen konunun dini bir grup olması bizi daha dikkatli olmaya sevk etmiş ve bir araştırmanın güvenilirliğinin büyük ölçüde objektifliğe bağlı olduğunun bilinci ile, çalışmamız boyunca objektiflik ilkesinden ayrılmamaya azami derecede önem verdik.

Araştırmamız; “Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği”nin Kurulması ve Amacı, Derneğin Manevi Mimarı Olarak “Kasım Hafız”ın Hayatı, Kişiliği, Karizması, Bir Dini Grup Olarak “Kasım Hafız Grubu”nun Kendi Aralarındaki ve Grup Dışındakiler İle Olan İlişkileri, Faaliyetleri ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği'nin Kurulması ve Amacı

Şanlıurfa Mevlevihanesini yeniden canlandırmak üzere; “Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği,” “Kasım Hafız” (Kasım Sezer) önderliğinde üç-beş gayretli insan tarafından 2004 yılında kurulmuştur. Şanlıurfa Valiliği tarafından Tarihi Mevlevihanenin restorasyonunun yapılma kararının alınması “Kasım Hafız” ve arkadaşları üzerinde etkili olmuş, günümüzde Şanlıurfa’da faaliyetini tamamen bitirmiş olan Mevlevihaneyi ve Mevleviliği yeniden canlandırma noktasında bir arzu uyandırmıştır. “Kasım Hafız” ve arkadaşları aslında Mevleviliğe yabancı değillerdir. Seyahat etmeyi çok sevdiğini söyleyen “Kasım Hafız”; zaman zaman Konya başta olmak üzere, Gaziantep gibi bazı illerdeki Mevlevi Derneklerini ziyaret etmiş, bunların faaliyetlerini yerinde görmüştür. Bu seyahatler kendisinde Mevleviliğe olan ilgi ve alakanın daha da artmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda, kendisine; derneği kurma ve Mevleviliği canlandırma noktasında herhangi bir manevi işaret alıp-almadığını sorduğumuzda; arkadaşları ile birlikte bir sohbet esnasında Mevleviliği konuşurken, kendilerinin de itibar ettikleri farklı yerlerdeki üç tane zatın peş peşe telefon ederek Şanlıurfa Mevlevihanesinin aktif hale getirilmesini istemelerini, kendilerini bu konuda teşvik etmelerini, manevi bir işaret olarak algıladıklarını ve bundan sonra da 2004 yılında “Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği”ni kurduklarını ifade etmişlerdir.

Derneğin yedi kurucu üyesi ile birlikte bugün yüze yakın üyesinin olduğunu belirtmektedirler. Bunların genel profilini; ortalama otuz beş yaş grubundan oluşan ve meslek olarak da esnaf olan, ekseriyet itibarıyla eğitim düzeyi ilkökul ve lise seviyesindeki genç, aktif kişiler oluşturmaktadır. Bu anlamda derneğin resmi

¹ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, s. 156 – 158, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ankara, 1995.

başkanlığını Mehmet Kömürcüoğlu adında otuz beş yaşlarında genç bir esnaf yürütmektedir. Ayrıca; Şanlıurfa Mevlevihanesinin 1956 yılında Şanlıurfa’da vefat eden son Şeyhi Hasan Efendi’nin İstanbul’da ikamet etmekte olan oğlu Ahmet Asef Döner’in de derneğin kurulmasında kendilerine destek verdiğini ve bu şahsı “Onursal Başkan” olarak gördüklerini, bu şahısla irtibatlarının devam ettiğini, zaman zaman buraya gelip kendilerini ziyaret ettiğini de ifade etmişlerdir.

Derneğin amacı olarak; başta Şanlıurfa Mevlevihanesini yeniden canlandırmak, topluma Mevlevi kültürünü tanıtmak, bu şekilde özellikle gençlerin ahlaklı, dürüst, dindar, vatanına ve milletine bağlı olarak yetişmelerine katkıda bulunmak, onların toplum huzurunu bozucu sapkın davranışlardan uzaklaşmalarını sağlamak, iyi birer vatandaş olmaları noktasında eğitmek, derneğin temel amacı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında; yoksulların gözetilmesi, tespit edilen ailelere başta gıda olmak üzere çeşitli yardımların yapılması, küskünlerin barıştırılması, evlenecek olanlara her konuda yardımcı olunması, darda kalan, iflas eden esnafa destek verilmesi de derneğin hizmetleri arasındadır.

Bu çerçevede; dernek, ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik barınacak yerler oluşturmaktadır, şu an bu anlamda elli kadar öğrenciye hizmet verildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, isteyen öğrencilere dini eğitimin yanında, dernek bünyesinde bulunan “Müzik Salonu”nda müzik eğitimi de verdiklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan; kendilerinin “Mevlevihane” olarak isimlendirdikleri dernek binasında isteyenlere sema eğitimi verdiklerini de belirtmişlerdir.

Derneğin Manevi Mimarı Olarak “Kasım Hafız”ın Hayatı, Kişiliği, Karizması

Asıl adı Kasım Sezer olan “Kasım Hafız,” 1969 yılında Şanlıurfa’da doğmuş, ilkokuldan sonra hafızlık eğitimi almış ve hafız olmuş, hafızlık eğitimi yanında dini ilimler ve özellikle “kıraat” eğitimi almıştır. Lise mezunu olup, baba mesleği “Kunduracı”lığı bir süre devam ettirmiş ve gıda toptancılığı ile uğraşan bir esnafıdır. Kendisinin ifadesine göre; hayatı hep tasavvufla iç içe geçmiş, çocukluğunda “Rufai” tarikatına katılmış, “Halilürrahman Dergahı”nda “Kadiri” zikirlerine devam etmiş, askerden sonra da Nakşibendi tarikatına girmiş ve şu anda da Nakşibendi tarikatı yanında Mevleviliği de bir taraftar olarak devam ettirdiğini belirtmiştir.

“Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği”nin manevi mimarı “Kasım Hafız”dır. Resmi olarak derneğin başkanlığını yürütmemesine rağmen, esas derneği idare eden kendisidir. Arkadaşları kendisine tam bir bağlılık içerisinde. Sosyal ve aktif kişiliğe sahip olup, birebir insani ilişkilere çok önem vermektedir. Kendisine yeni bir tarikat mı kurduğunu veya herhangi bir tarikata bağlı bir “Halife” veya “Şeyh” mi olduğunu sorduğumuzda “Kasım Hafız”; yeni bir tarikat kurmuş olmayı veya “Şeyh” olmayı kabul etmemektedir. Kendisinin “muhabbet ehli” olduğunu, insanları çok sevdiğini, bu nedenle insanlara hizmet etmekten zevk aldığını belirtmiştir. İnsanlar arasında kafir olsun, Müslüman olsun, sarhoş olsun kumarbaz olsun, dindar olsun hiçbir ayırım yapmadığını, bu anlamda her insanı da değerli

bulduğunu belirtmiştir. Kendisindeki bu insan sevgisinin, insanları kendisine yönelttiğini ifade etmiştir.

Bu bağlamda, her ne kadar “Kasım Hafız,” kendisinin “Şeyh” olmadığını söylese de; cübbesi, sarığı, uzun sakalı ile klasik Şeyh görüntüsü vermekte, uzun boyu, iri cüssesi kendisine karizmatik bir kişilik kazandırmakta ve heybetli bir görünüm sağlamaktadır. Arkadaşları üzerinde bu fiziki yapısının da önemli bir etki yaptığını düşünmekteyiz. O kimilerinin “Hafız Abi”si, kimilerinin baba anlamında “Babo”su, kimilerinin de dede anlamında “Dedo”sudur. Grup arasında birbirlerine karşı hitap tarzı genelde böyledir.

Bir Dini Grup olarak “Kasım Hafız” Grubunun Kendi Aralarındaki ve Grup Dışındakiler ile Olan İlişkileri, Faaliyetleri

“Kasım Hafız” ve arkadaşlarının “Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği” etrafında oluşturdukları dini grup; bir yönü ile cemaat görüntüsü verirken, diğer yandan daha çok bir tarikat görünümü içerisindedir. Bilinen anlamda belli bir silsile ile herhangi bir tarikatın devamı olmaması, “Kasım Hafız”ın kendisini “Şeyh” olarak kabul etmemesi daha çok bir cemaat yapılanmasını andırmaktadır. Ancak, kişilik özelliklerinde de belirtildiği gibi; fiziki yapısı ve aralarındaki ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, bir “tarikat yapılanması”na benzediğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda; “Kasım Hafız”, aralarındaki ilişkiyi “dostluk, arkadaşlık ve kardeşlik ilişkisi” olarak belirtse de; grup üzerinde tam bir liderliği söz konusudur. Üyelerin kendisini bir “Şeyh” gibi gördüklerini, aslında kendisinin de bir “Şeyh” gibi davrandığını gözlemledik. Yanına gelen grup üyelerinin elini öpmesi, kendisinin de bu duruma pek itiraz eder görünmemesi, hükmeder tarzındaki konuşma tarzı, üyelerin tam bir teslimiyet içerisindeki görünüşleri, daha önce de belirtildiği gibi “Babo”, “Dedo”, “Şihım” gibi ifade biçimleri, zaman zaman toplu olarak “zikir” toplantıları yapmaları, bize daha çok kendine has yeni bir tarikatmış izlenimi vermektedir. Şanlıurfa’nın içerisinde bulunduğu bölge itibarı ile, otorite ve hiyerarşiye dayalı geleneksel aşiret yapısına bağlı toplumsal geçmişinin olması ve yer yer bu yapının sürdürülüyor olması da “Kasım Hafız” ve arkadaşları arasındaki ilişkiyi anlamamızı kolaylaştırmaktadır.¹

Bu çerçevede, daha önce de ifade edildiği gibi; “Kasım Hafız” ve arkadaşlarının oluşturduğu grup; otuz beş - kırk yaş arası, çoğunluğunu meslek olarak esnaf sınıfının oluşturduğu, eğitim seviyesi ilkokul ve lise düzeyindeki bireylerden oluşmaktadır. Birbirleri ile olan ilişkiler hasbi, candan bir görünüm arz etmektedir. Gerek üyelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinde ve gerekse, “Kasım Hafız” ile olan ilişkilerinde sıcak ve sıkı bir diyalogun olduğu göze çarpmaktadır. Aralarında her hangi bir problemi, sıkıntısı olan kişilerin gelip problemlerini, sıkıntılarını “Kasım Hafız” ile paylaştıklarını, “Kasım Hafız”ın da onları bir ciddiyet içerisinde dinleyip, onlara nasihat ettiğini,

¹ Salih Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat “Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Mürîdleri Üzerine Yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması”*, A.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), s.7, Ankara, 1998.

sorunun çözümü için neler yapılması gerekiyorsa onu yapmaya çalıştığını, sorunu olan kişi de oradan ayrılırken üzerinden büyük bir yük kalkmış rahatlığı ile ayrıldığını gözlemledik. Tabi ki bu durum “Kasım Hafız”ın üyeler üzerindeki liderliğini pekiştirmektedir.

Grup, içine kapalı olmayıp, kendi dışındaki insanlarla da diyalog içerisinde olduklarını, bu anlamda bir ayrım gözetmediklerini, diğer tarikatlarla, dini gruplarla ve toplumun bütün katmanları ile işbirliği içerisinde olmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Örnek olarak, “Kasım Hafız”; yakın bir zamanda bir “taziye” nedeniyle “Cemevi”ne gittiğini, oradaki insanların acılarını paylaştığını, hatta gittiğinde saz ile acısını dile getiren bir “ozan”a eşlik ettiğini ifade etmiş ve “Cemevi”ne daha sonra hediyeler gönderdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, zaman zaman kendisinin kumar oynanan, içki içilen mekanlara davet edildiğini ve kendisinin de bu davetlere icabet ettiğini belirtmiş, buralardaki sohbetlerinin neticesinde, bir çok insanın bu tür olumsuz alışkanlıklardan vazgeçerek namaz kılmaya başladığını ve hatta hacca gittiklerini ifade etmiştir. Kendisine yanına gelenlere ve arkadaşlarına neyi tavsiye ettiğini, herhangi bir tarikatın dersini mi verdiğini sorduğumuzda, bize; belli bir tarikat dersi vermediğini, ancak, başta ibadetler ve yasaklar olmak üzere İslamın temel ilkelerini, Hz. Peygamber (s.a.)’ın ve İslam büyüklerinin örnek ahlakını tavsiye ettiğini, dünya ve ahiret mutluluğunun ancak iyi bir Müslüman olmakla sağlanabileceğini telkin ettiğini söylemiştir.

Öte yandan, grubun toplanma merkezi olarak, kendilerinin “Mevlevihane” olarak isimlendirdikleri dernek binası olmakla birlikte zaman zaman evlerde de bir araya gelmektedirler. Bu toplantılarda sohbetler yapılmakta, sohbet esnasında “Kasım Hafız”ın kendisi de olmak üzere sigara da içilmekte, Şanlıurfa’da yaygın olan “sıra gecesi” geleneği tarzında yemekler, ikramlar olmaktadır. Özellikle “Mevlevihane”de olmak üzere; zaman zaman toplu zikirler de yapılmakta, tasavvuf müziği ve sema eşliğinde “meşk”ler icra edilmektedir. Ayrıca kendi üyelerinin düğün merasimlerini de arzu edilmesi durumunda “Mevlevihane”de yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda, kendi hanım ve kızlarından oluşan bayan cemaatlerinin de olduğunu, bunlar arasında küçük kızların oluşturduğu bir semazen grubunun bulunduğunu, düğünlerde, merasimlerde bu grubun bayanlar arasında “sema” gösterisi yaptığını da söylemişlerdir. Davet edildikleri takdirde, hiçbir fark gözetmeksizin bütün düğün, mevlid, toplantı, resmi veya gayri resmi törenlere iştirak edip buralarda da sema gösterisi icra ettiklerini bu gösterilerden dolayı da hiç kimseden bir ücret talep etmediklerini, bu işi Allah rızası için dini bir zikir amaçlı yaptıklarını ifade etmişlerdir. “Sema”nın son zamanlarda sadece folklorik bir öge olarak görüldüğünü, bu anlayışın yanlış olduğunu ve “sema”nın insanı Allah’a yaklaştıran bir yol olduğunu ifade etmişlerdir. Gerçekten de, İslam tasavvuf anlayışında “sema”; bütün tarikatlar tarafından insanı Allah’a yaklaştıran ve yükselten bir araç olarak görülmüştür.¹

Diğer taraftan, grup, “Mevlevihane”de zaman zaman yemek davetleri vermekte, özellikle ramazanda iftar geleneğini sürdürmektedirler. Bu davetlere isteyen herkes

¹ Süleyman Uludağ, **İslam Açısından Musiki ve Sema**, s. 357, Marifet yay. İstanbul, 1999.

rahatlıkla katılabilmekle birlikte genellikle de derneğin faaliyet binasının bulunduğu “Haşimiye” esnafı çırağıyla, ustasıyla bütün çalışanlarıyla katılmaktadır. Bu yemek toplantılarına özel misafirler de davet edilmektedir.

Şanlıurfa'nın da içerisinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgemizin geleneksel toplum yapısına bağlı olarak; aşiretçilik ve kan davası gütmeye gibi özellikler yer yer devam etmektedir. Bu gibi sorunların çözümünde toplumdaki “hatırı sayılır kişiler” önemli rol üstlenmektedirler.¹ Bu çerçevede; “Kasım Hafız”ın da Şanlıurfa ve çevresinde benzer olaylarda problem çözücü olarak aktif olduğunu gözlemledik. Bu anlamda, kendisi ve arkadaşları, bize kendilerinin çözmüş oldukları bu tür bazı olaylardan örnekler de anlatmışlardır.

Sonuç

Sonuç olarak; Şanlıurfa'da “Şanlıurfa Mevlevihanesini Yaşatma ve Kültür Derneği” etrafında, başında “Kasım Hafız”ın olduğu yer yer tarikata benzeyen ancak bazı yönleri ile tarikattan ayrılan kendine özgü yeni bir dini grup oluşmuştur. Bu grup, dernek çatısı altında Şanlıurfa'da bir sivil örgüt gibi faaliyet göstermektedir.

Bu anlamda, darda kalanın, yoksulun, maddi manevi sıkıntıya düşenin yardımına koşmakta, küskünlerin barışmasında, kan davalarının, aşiret anlaşmazlıklarının çözümünde etkin olmaktadır. Özellikle Şanlıurfa gençliğinin zararlı alışkanlıklardan, sapkın davranışlardan uzaklaşması noktasında, onları sema ile, tasavvuf müziği ile etkileyerek eğitmeye çalışmaktadır. Bütün bu faaliyetler için tasavvuf müziğinin “sema”nın ve “Mevleviliğin” bir araç olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Bu faaliyetlerindeki amaçlarının sadece Allah rızası olduğunu, hiçbir faaliyetleri karşılığında kimseden belli bir ücret talep etmediklerini ve bütün faaliyetlerinin kendi üyelerinin maddi destekleri ile finanse edildiğini belirtmişlerdir.

¹ Celil Abuzer, **Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)**, OMÜ. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora tezi), s. 10, Samsun, 2003.

Kaynakça

- Abuzer, Celil, Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)**, OMÜ. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora tezi), Samsun, 2003.
- Aydemir, Salih, Şeyh-Mürid İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat "Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Müridleri Üzerine Yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması"**, A.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998.
- Doğan, İsmail, Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem Yay. İstanbul, 2000.
- Er, İzzet, Din Sosyolojisi**, Akçağ Yay. Ankara, 1998.
- Fraye, Hans, Din Sosyolojisi**, Çev: Turgut Kalpsüz, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1964.
- Günay, Ünver, Din Sosyolojisi**, İnsan Yay. İstanbul, 1998.
- Karasar, Niyazi, Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ankara, 1995.
- Koenig, Samuel, Sosyoloji Toplum Bilimine Giriş**, Çev: S. Sucu, O. Aykaç, s. 1, Ütopya Kitabevi Yay. İstanbul, 2000.
- Sencer, Muzaffer, Toplum Bilimlerinde Yöntem**, Beta Basım yayım, İstanbul, 1989.
- Uludağ, Süleyman, İslam Açısından Musiki ve Sema**, Marifet yay. İstanbul, 1999.
- Wach, Joachim, Din sosyolojisi**, Çev: Ünver Günay, İfav Yay. İstanbul, 1995.

MEVLEVÎ MÛSİKÎSİ VE ŞANLIURFA ÖRNEĞİ

Dr. Hüseyin AKPINAR*

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye (ö. 672/1273) nispetle kurulan Mevlevî Tarikatı'na mahsus tasavvuf mûsikîsine Mevlevî Mûsikîsi denir. Bu mûsikî, Türk dinî mûsikîsinin Câmî ve Tekke mûsikîsi şeklinde incelenen iki türünden Tekke mûsikîsinin en mühim ve geniş dalını oluşturur.¹

Mevlevî tarikatını hariç tutarak, mûsikî tarihimizden bahsetmemiz oldukça zordur. Mevlevîlik, mûsikî, semâ' ve şiir gibi güzel sanatların üç asli unsurunu dinî bir şekle sokarak devam ettirmiş² ve bu üç vasıtaya istinat etmiştir.³ Mevlânâ, mûsikîyi insanlığa armağan ettiği disiplinin vazgeçilmez unsurlarından biri haline getirmiştir.⁴ Mevlânâ, *Mesnevî* ve *Divân-Kebîr*'de mûsikîyi övmüş ve onu yüksek bir sanat olarak görmüştür.

Bazı eserlerde Mevlânâ'nın bir mûsikîşinâs, oğlu Sultan Veled'in (ö. 711/1312) de rebâbî ve bestekâr⁵ olduğu nakledilmektedir. XIII. asırdan zamanımıza notası ulaşmış en eski eserin Sultan Veled'e ait⁶ olduğu söylenmektedir. Ney, rebâb ve kudüm, Mevlevîliğin sembolü olan mûsikî âletleridir. Mevlevîhâneler, asırlar boyu mûsikî başta olmak üzere çeşitli güzel sanatların beşiği olmuş,⁷ birer Konservatuar vazifesi görmüşlerdir.

Mevlevî Mûsikîsinin üç boyutu vardır: 1- Tasavvufî (Felsefî), 2- Nazarî (Teori), 3- Amelî (Pratik.)

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Ömer Tuğrul İnançer, "Mevlevî Mûsikîsi ve Semâ Âdâbı", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 191, İstanbul 2002.

² Mevlânâ, *Mesnevî*, I, (Çev: Veled İzbudak), Önsöz, İstanbul 1991.

³ Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, s. 54-55, İstanbul 1996.

⁴ Süleyman Erguner, "19. Asır Neyzenleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı: 1, s. 45, İstanbul 1993.

⁵ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, s. 24, İstanbul 1990.

⁶ Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden Yapraklar*, s. 272-273, İstanbul 1992.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi*, I, 145-149, İstanbul 1933.

1- Tasavvufî (Felsefî) Boyut

Güzellik, sevgi ve aşkın tercüme gerektirmeyen “dil”i olan mûsikî,¹ tasavvufî ilişkili bir ilim ve sanattır.² “Sanâyi-i nefîse”den olan mûsikînin temelinde tasavvufî anlamda aşk vardır.³ Mevlânâ, *Mesnevî*’de ney ile alakalı ilk on sekiz beyit içinde;

Yel değildir nay sadâsı, aşktır aşk!

Yel götürsün kimde yoksa böyle aşk!

beytiyle aşkın kuşatıcılığına dikkat çekmektedir.⁴ Mevlânâ’da aşk, varlığın merkezidir; bütün yaratıkları hareket ettirir.⁵ Sesler de aşksız hareket etmezler. Armoni, Armoni, sesler arasındaki aşk ilişkisi; aşkın kendisidir.⁶

Mevlânâ’ya göre mûsikî, cennet kapılarının açılış gıcirtisidir.⁷ Ona göre sevgi evi, evi, mûsikîden oluşmuştur. Onun için mûsikî, cennet kapılarının sesidir ve semâ’, safe, câna şifa, rûha gıdadır.⁸ Semâ’ (mûsikî), ilâhî aşka ulaşmada bir vasıta. Mevlânâ, kâinatı ilâhî bir mûsikî dairesi olarak algılar. Onun önünde her şey bir enstrüman olur, her olay müziğe dönüşür. Mevlânâ’nın nazarında mûsikî enstrümanlarının sesi, “Mesih’in nefesinin niteliğine” sahiptir; yani, rûha hayat vermektedir.⁹ Mevlânâ’ya göre göre insanın kendisi Allah’ın ellerinde bir araçtır (enstrüman) ve bu araçtan neşet eden bir mûsikîdir.¹⁰

2- Nazarî (Teori) Boyut

Mevlevî Mûsikîsi’nin nazarî ve amelî yönü, birbirinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Âyin-i Şerîf¹¹, Mevlevîlere mahsus, mûsikîmizin en büyük formlarından biridir. Bu mûsikî formu, zaman içerisinde kendine has sanatsal bir görünüm kazanmıştır. Mevlevî Âyini bestekârlığı, mûsikî çevresinde müteber bir hale gelmiştir. Bu formun vücuda gelmesi için bestekârın Mevlevî kültürünü hazmetmiş, onun felsefesini anlama ve tahlil etme konusunda yeterli, bu yola rûhen yakın ve üst seviyede bir mûsikî bilgisine sahip olması gerekmektedir.

1 Lois L. Farukî, *İslâm’a Göre Müzik ve Müziyenler*, (Çev: Ü.Taha Yardım), s. 39, İstanbul 1985.

2 Ali Şeriatî, *Sanat*, (Çev: Ejder Okumuş), s. 113, İstanbul 1999.

3 Beşir Ayvazoğlu, *İslâm Estetiği ve İnsan*, s. 38, İstanbul 1989.

4 Cınuçen Tannkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, s. 185, İstanbul 1998.

5 Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgarım Sen Ateş*, (Çev: Senail Özkan), s. 168-177, İstanbul 1999.

6 Yalçın Çetinkaya, *Müzik Yazıları*, s. 193-194, İstanbul 1999.

7 Schimmel, *Ben Rüzgarım Sen Ateş*, s. 197.

8 Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 164, İstanbul 1982.

9 Annemarie Schimmel, “Rûmî’nin Nazarında Mesih ve Meryem İle İlgili Şiirsel İmgeler”, (Çev: Mehmet Şahin), *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (Mevlânâ Özel Sayısı), s. 160, Konya 2007.

10 Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, (Çev: Ahmet Demirhan), s.168, İstanbul 1992.

11 Âyin-i Şerîf, Mevlevî tarikatında “mukâbele” denen semâ’ töreni sırasında okunup çalınan mûsikî eseridir. Bu eser, Türk mûsikîsinin en büyük formlarından biridir. Âyin-i Şerîflerin güftesi, genellikle Mevlânâ’nın şiirlerinden seçilir ve dolayısıyla Farsça’dır. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi*, I, 130-131, Ankara 1990.

Mevlevî Âyinlerinin bestelenmesinde Klasik Türk Müsikîsinin bütün makâmları kullanılabilir. Gerek ilk peşrevde ve gerekse âyinin nutk-ı şerîf (Âyinlerdeki söz unsuruna güfte yerine nutk-ı şerîf tâbiri kullanılmaktadır.) kısmında pek çok makâm geçişine yer verilir. Günümüze kadar yüz altmış civarında Âyin-i Şerîf bestelenmiştir. Dört selâmdan oluşan Âyin-i Şerîf, farklı usûllerde ölçülmektedir: I. Selâm: 14 / 4'lük Devr-i Revân, 8 / 4'lük Ağır Düyek veya Düyek, II. Selâm: 9 / 4'lük Evfer, III. Selâm: 28 / 4'lük Devr-i Kebir, 8 / 4'lük Ağır Düyek, 12 / 4'lük Frenkçin, 20 / 4'lük Fahte, 10 / 8'lik Aksak Semâî ve 6 / 8'lik Yürük Semâî, IV. Selâm: 9 / 4'lük Evfer usûlünde ölçülür. Birinci ve üçüncü selâmlar, ikinci ve dördüncü selâmlara göre daha uzundur. Üçüncü selâm, en çok usûl ve makâm geçişinin yapıldığı ve güftenin olmadığı bir terennümün bulunduğu bölümdür. Sonunda yalnız sazlarla icrâ edilen genelde Düyek usûlünde bestelenmiş olan bir son peşrev ve son Yürük Semâî ile Âyin-i Şerîf'in bestesi son bulur. Âyin-i Şerîf'in güftesi, genellikle Mevlânâ'nın *Mesnevî* ve *Divan-ı Kebîr*'inden seçilir. Âyinler, birinci selâmın makâmıyla anılır.¹ Mevlevîliğin ney, rebâb ve kudüm gibi önemli müsikî âletlerinin kendilerine mahsus eğitim, usûl ve metotları vardır.

3- Amelî (Pratik) Boyut

Mevlevî Müsikîsi'nin icrâ edilmesi, yukarıda özet olarak verdiğimiz Âyin-i Şerîf'in semâ' eşliğinde pratiğe aktarılmasıdır. Âyin-i Şerîf'in icrâsı için sâzende ve hânendelere yani, âyinleri sazlarıyla ve sesleriyle icrâ etmekle görevli müzisyenlere (neyzen, kudümzen, rebâbî, halîlezen, icrâcı, âyinhân vb.) ihtiyaç vardır. Bunların ileri seviyede müsikî bilgisine sahip olmaları gerekir.

Mevlevîlik'te sâzende ve hânendelere genel olarak "Mutrib Heyeti" denmektedir. Âsitâne denilen büyük Mevlevîhâne'lerde mutrib heyeti için ayrılmış, semâhânenin bir bölümünü oluşturan "Mutrib Mahfili" bulunmaktadır.

Mevlevî Âyini, semâya eşlik amacıyla oluşturulmuş bir Mevlevî Tarikatı müsikîsidir. Mevlevî semâ; ayakta (kıyâmî), dönerek (devrânî) ve sessiz (hâfî) yapılan bir zikir türüdür. Mevlevî Âyini, mukâbele sırasında hiçbir zaman tek başına seslendirilmeyip öncesinde ve sonrasında başka türlerle birlikte icrâ edilir. Bu türlerin seslendirilme sırası şu şekildedir:

1- Na't: Sözleri Mevlânâ'ya, bestesi Mustafa İtrî Efendi'ye (ö. 1712) ait olan na'tın, "Na'thân" tarafından okunması, 2- Post Taksimi: Na'tın bitiminde "Kudümzen başı"nın kudüme birkaç darp vurmasını müteakip, "Neyzen başı"nın okunacak âyinin makâmında baş taksim yapması, 3- İlk Peşrev: Dört hâne bir teslimden oluşan peşrevin icrâsı, 4- Ney Taksimi: Neyzen başının kısa bir taksim yapması, "Âyinhânlar"ı okumaya, "Semâzenler"i de semâya hazırlaması, 5- Âyin-i Şerîf: Âyinin dört selâmının semâ' eşliğinde icrâsı, 6- Son Peşrev: Âyinin makâmında yürükçe icrâ edilmesi, 7- Son

¹ Onur Akdoğu, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, s. 451-453, İzmir 1996; Mehmet Gönül, "Mevlevîlik ve Müsikî", *İSTEM İslâm San'at, Tarîh, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi*, Sayı. 10, s. 75-89, Konya 2007; Halil İbrahim Yüksel, "Mevlevî Müsikîsi", *Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîhâneler Sempozyumu*, 30 Eylül-01 Ekim, s. 269, Manisa 2006.

Yürük Semâî, 8- Son Taksim: Ney veya başka bir enstrümanla taksim yapılması, 9- Aşr-i Şerîf: Na'thân veya Âyinhânlardan birisinin Kur'ân-ı Kerîm'den bir Aşr-ı Şerîf okuması, 10- Gülbang: "Duacı Dede" nin yapacağı dua ve Fâtiha okunması.¹

Şanlıurfa'da Mevlevîlik ve Mevlevî Mûsikîsi

Mevlevîliğin Şanlıurfa'ya ne zaman girdiği tam olarak bilinmemektedir. Tahmini olarak XVIII. yüzyıl ortalarına doğru, 1700'lü yılların başında Tükistan'dan Anadolu'ya (Konya'ya) göç eden Abdulhamid Dede (ö.1876) ve Haydar Dede adında iki Mevlevî şeyhi tarafından Urfa'ya getirildiği söylenmektedir.² Şanlıurfa'da Mevlevîlik, çok fazla olmasa da insanlar tarafından kabul edilmiş bir tarikat idi.³

Bütün Mevlevîhâne'lerde mûsikî faaliyetleri olduğu gibi Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde de iki yüzyıl boyunca mûsikî faaliyetleri olmuştur. Zira bir Mevlevîhâne'de mûsikimizin en büyük formu olan Âyin-i Şerîf icrâsı için neyzeniyile, kudümzeniyile, âyin okuyucusuyla asgari olarak on tane yüksek seviyeli müzisyenin olması gerekmektedir.⁴ Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde icrâ edildiğini düşündüğümüz Osmanlıca bir Âyin-i Şerîf mecmuası elimizde mevcuttur.⁵

Abuzer Akbıyık'a göre 1725-1925 yılları arasında iki asır faaliyetini sürdüren Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde icrâ edilen Mevlevî mûsikîsinin Urfa halk müziğine de etkisi olmuştur.⁶ Mehmet Özbek'e göre de Şanlıurfa müziğini etkilemiş olan dinî mûsikî eserleri, Mevlevî tarikatı ürünleridir. Mevlevî mûsikîsi, Şanlıurfa'da belli bir dönem yaşayarak özellikle şehir mûsikîsinin etkilemiştir. Mevlânâ felsefesi, mistik bir rûha sahip olan Şanlıurfalılar kendine çekmiş; Şanlıurfa Mevlevîhânesi, saz, ses ve semânın yer aldığı bir "mûsikî meşkhânesi" olmuştur. Şanlıurfalı Mevlevîler, asırlar boyunca Mevlevî mûsikîsinin ilâhî nağmelerini en asil seslerle örmüşler ve en esrarlı duygularla üflemişlerdir. Mevlevîhâne, Şanlıurfa mûsikîsi esaslarının zamanla gelişmesini ve İstanbullu Mevlevî üstatlarının elinde olgunlaşan mûsikî edebiyatının Şanlıurfa'ya ulaşmasını sağlamıştır.⁷

Cihat Kürkcüoğlu arşivinden alınan 1883 tarihine ait fotoğrafa göre Urfalı Mevlevîler, ney, def ve kudüm enstrümanlarını kullanmışlardır.⁸ Dolayısıyla Urfa Mevlevîhânesi'nde bu enstrümanların eğitimi de verilmiştir.

¹ Akdoğu, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, s. 454-457; Yüksel, "Mevlevî Mûsikîsi", *Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîhâneler Sempozyumu*, s. 269.

² Mahmut Karakaş, "Şanlıurfa'da Mevlevîlik", *GAP Gezgin'i Kültür, Sanat, Turizm ve Folklor Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 58-62, Şanlıurfa 2006.

³ Ali Tenik, "Sosyo-Psikolojik Açından Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Câmii Örneği", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 8, s. 106, Ankara 2002.

⁴ Ömer Tuğrul İnançer-Ahmet Özhan, *Şarkılar Seni Söyler*, s. 53-54, İstanbul 2007.

⁵ Söz konusu mecmuayı bize Öğr. Gör. M. Veysi Dörtbudak vermiştir.

⁶ Abuzer Akbıyık, *Şanlıurfa Sıra Gecesi*, s. 41, Şanlıurfa 2006.

⁷ Mehmet Özbek, "Şanlıurfa'da Halk Müziği", *GAP Gezgin'i Kültür, Sanat, Turizm ve Folklor Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 28, Şanlıurfa 2006.

⁸ Akbıyık, *Şanlıurfa Sıra Gecesi*, s. 42.

Mehmet Özbek'e göre Şanlıurfa'da bilinen son Mevlevî neyzeni "Kıde Hâfız" lakaplı İsmail Şimşek'tir. İsmail Şimşek, 1887'de Urfa'da doğmuştur.¹ Dellek Mahmut Hâfız'a göre aslen Birecikli olup Mevlevî Derneği'ndeki bir tabloda Mevlevî kıyafetiyle, elinde ney ile bir resmi vardır.² Hayatı hakkında yazılı bir kaynak bulunmayan, 1960 yılında Urfa'da vefat eden Kıde Hâfız'ın ney üflemeyi kimden öğrendiği bilinmemektedir. Mehmet Özbek'in Kıde Hâfız için "Şanlıurfa'da bilinen son Mevlevî neyzeni"³ ifadesinden onun Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde ney üflemeyi öğrendiği kanaatine varabiliriz. Fakat Yusuf Bilgin'in verdiği bilgiye göre Kıde Hâfız, Mevlevî olmadığı gibi başka bir tarıkata da mensup değildi. Onun için Mevlevî denilmesinin sebebi, ney'in Mevlevîlerle bütünleşmiş bir enstrüman olması ve o dönemde Urfa'da başka ney üfleyen kimsenin bulunmaması olabilir.⁴

Şanlıurfalı olup buradaki Mevlevîhâne'de yetişen mûsikîşinaslardan niceleri kimliklerini ihmal yüzünden tespit edilememiştir. Şanlıurfa'da doğup yetişmiş oldukları halde, daha yetkili şeyhlere bağlanmak üzere Konya, İstanbul ve Mısır Mevlevîhânelerine giden derviş ve mûsikîşinasların varlığı bilinmektedir. Mehmet Özbek'e göre Cumhuriyetle birlikte bütün yurtta tarikat törenlerine son verilmesiyle Mevlevî mûsikîsi ve onun nezih sanat anlayışı Halk mûsikîsi içinde yerini almış, bir topluluğun ve kurumun değil, bir milletin vicdanının sesi olmuştur.⁵ Kanaatimizce Mevlevî mûsikîsinin yapısı, tavır ve tarzıyla Halk müziğinin tavır ve tarzı birbirinden ayrıdır. Bu sebepten Mevlevî mûsikîsi, Halk müziğinin içinde değil, yazılı kaynaklarla ve sınırlı icrâlarla günümüze taşınmıştır.

Mevlevîlik, Şanlıurfa'da birçok müzik sever (mûsikîşinâs) ve tasavvuf müziği okuyucusu (hânende) yetişmesine yardımcı olmuştur.⁶ Şanlıurfa Mevlevîhânesi, mûsikî yönüyle Şanlıurfa'ya yeni bir soluk getirmiş; ney, kûdüm, tanbur ve rebab üstatlarının yetişmesinin yanı sıra hânendelerin yetişmesinde de etkili olmuştur. Kanunî Cürre Mehmet (1800'lü yıllarda yaşamış, hânende ve sâzende), Kıde Hâfız (neyzen), Hacı Bozan Uzungöl (hânende), Abdurrahman (?-1941, Tanburî, Dârü'l-Elhân derleme çalışmalarında kaynak kişi) Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nden feyz alan kişilerden sadece bir kaçıdır. Bugün bile Hicâz makâmında "Eski Mesnevi" ismiyle; *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti ile icrâ edilmekte olan gazel, Urfa Mevlevîhânesi'nde icrâ edilen dinî mûsikînin din dışı mûsikîye yansımalarıdır.⁷

Şanlıurfa Mevlevîhânesi, 1994 yılından itibaren Câmî olarak hizmet vermeye başlamıştır. 1994 yılında kurulan ve kısa adı ŞURKAV olan Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı bünyesinde, tasavvuf mûsikîsi ve semâzen topluluğu oluşturulmuştur. Bu topluluk, 1997 yılına kadar birçok etkinliklerde bulunmuş, semâ törenleri ve tasavvuf mûsikîsi programları gerçekleştirmiştir. 2004 yılında Mevlevî kültür ve

¹ Özbek, "Şanlıurfa'da Halk Müziği", *GAP Gezgini*, s. 29.

² Dellek Mahmut (Akagün) Hâfız ile 16.06.2007 tarihinde yapılan röportaj.

³ Özbek, "Şanlıurfa'da Halk Müziği", *GAP Gezgini*, s. 29-30.

⁴ Mevlidhân, Gazelhân ve Şâir Yusuf Bilgin ile 15.10.2007 tarihinde yapılan röportaj.

⁵ Özbek, "Şanlıurfa'da Halk Müziği", *GAP Gezgini*, s. 29-30.

⁶ Karakaş, "Şanlıurfa'da Mevlevîlik", *GAP Gezgini*, s. 576.

⁷ <http://www.osmanoksuzoglu.com/images/erciyes-sunum.xml>, 29.10.2007.

mûsikîsini yaşatmak amacıyla “Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma ve Kültür Demeği” kurulmuştur. Bu demek, hâlâ çeşitli etkinliklerde bulunarak, özellikle dinî-kutsal gecelerde semâ programları düzenlemektedir.¹

Sonuç olarak; Mevlânâ'ya nispetle kurulan Mevlevîliğe mahsus Mevlevî Mûsikîsi, Mevlevîliğin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Şanlıurfa'da bir kısım insanlar tarafından benimsenen Mevlevîlik, yayıldığı bütün coğrafyada olduğu gibi burada da mûsikî kalitesinin artmasına, hânende ve sâzendelerin yetişmesine sebep olmuştur. Şanlıurfa'da ney ve kudüm gibi enstrümanlar, Mevlevîlik sayesinde öğrenilmiş ve kullanılmaya başlamıştır. Mevlevî mûsikîsi, Şanlıurfa'da belli bir dönem yaşayarak özellikle şehir mûsikîsini etkilemiştir.

Bir dönemin konservatuar mahiyetindeki Mevlevîhâne'lerin tamamında olduğu gibi Şanlıurfa Mevlevîhânesi'nde de mûsikî faaliyetleri olmuştur. Zîra, Türk mûsikîsinin en büyük formu olarak kabul edilen Âyin-i Şerîf'in icrâsı için bir Mevlevîhâne'de neyzen, kudümzen ve âyin okuyucusunun ileri seviyede mûsikî bilgisine sahip olması gerekmektedir.

¹ Mehmet Emin Ertan, “Günümüzde Şanlıurfa'da Mevlevîlik ve Şair Abdî'nin *Mesnevî-i Mânevî* Hakkında Yazdığı Gazel'in Şerhi”, *Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîhâneler Sempozyumu*, 30 Eylül-01 Ekim, s. 115, Manisa 2006.

MEVLANA SEMPOZYUMU ARDINDAN

Eyyüp AZLAL*

İslam aleminin büyük şairi Mevlana'nın doğumunun 700. yılı anısına Urfa'da; Urfa Mevlevihanesi ile Harran Üniversitesi işbirliğiyle uluslar arası bir sempozyum yapıldı. Urfam'ızda yıllar sonra böyle büyük bir organizasyonun yapılmasında bir aydın olarak keyif aldım. Gerek Yurt içinde İstanbul, Konya, Erzurum, Sakarya, Sivas ve Malatya'dan gelen ve gerekse de yurt dışında İran, Suriye ve Azerbeycan'dan gelen bilim adamı, yazar ve gazetecinin sayısı yaklaşık yüze ulaşmıştı.

Sempozyum Urfa'da yapıldığından Urfa valimiz Sayın Yusuf Yavaşcan ve Urfa Belediye başkanımız sayın Dr. Ahmet E. Fakıba'nın katkıları da unutulur gibi değildi. Bu arada gönüllü kuruluşlar aş evi yöneticileri Halil İbrahim sofrasını açarak tarihten gelen misafirperverliklerini de gösterdiler.

Sempozyuma başlarken Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. İbrahim Düzen hocamızın Mevlana'dan aktardığı bir hikaye, Sempozyumu adeta özetliyordu. Uzak bir yolculuğa çıkmış bir gemide iyi derecede gramer (dil bilgisi) bilen bir yolcu varmış. Bu yolcu ilmiyle övüne övüne gemi kaptanına yaklaşmış ve sormuş. **“Gramer biliyor musun?”** kaptan da afallaya afallaya cevap vermiş. **“Gramer bilmiyorum?”** Eyvah demiş yolcu, gitti ömrünün yarısı. Az sonra denizde fırtına kopar. Geminin yelkenleri yırtılır, halatları kopar ve gemi alabora olmak üzereyken kaptan gramerciye yaklaşır. **“Yüzme biliyor musun?”** gramerciyi bir korku sarmıştır. **“Yüzme bilmiyorum”** diye cevap verince eyvah eyvah gitti ömrünün tamamı der kaptan.

Bu hikayeden Mevlana'nın pratik hayatımıza dair bilgiler vermesinden dolayıdır ki ismi ve eserleri bu gün de anılmaktadır. İbrahim Düzen hocamızın bu tarihi anektoduna rağmen

Tebliğlerin çoğunun aşırı teorik ve akademik bilgiler içermesi halkın ilgisini sempozyuma çekmediğini söyleyebilirim. Bu yüzden sempozyum düzenleme kurulunun bu dikkatimi değerlendireceklerine inanıyorum.

Yine bunun yanında ilgi çekecek tebliğler de yok değildi sempozyumda. Atatürk Üniversitesinde Dr. Seyfullah Kara'nın **“Dini Tarafı Dışlanmış Hümanist Düşünür**

* Araştırmacı-Yazar, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Kütüphanesi Müd.

Tiplemesi” adlı tebliği dinleyenleri heyecanlandırmış, dışarıdan Mevlana’ya bulaşmış hümanist düşünceye karşı dikkatli olmamızı vurgulamıştır.

Daha sonra sempozyumun son oturumunda Dr. Ömer Faruk Altıparmak’ın sunduğu ***“Mevlana’nın Muhammed İktbal Üzerindeki Etkileri”*** ile tarafımızdan sunulan ***“Sezai Karakoç’a Göre Mevlana”*** tebliğleri, gerek dinleyicilerin yoğunluğu ve gerekse de bize yöneltilen sorularda epeyce iltifata mahzar olmuştu. İktbal’in geçtiğimiz asırda Mevlana misyonunu üstlenmesi, Mevlana’ya Pir-i Rumi, kendisine de Mürid-i Hindi diyecek dereceye vardırmıştır. Sezai Karakoç açısında ise durum aynıdır. Sezai Karakoç’un DİRİLİŞ edebiyatı misyonunun Mevlana’dan kurgulandığını belirtmesi onu bu yüzyılın tartışmasız çağdaş bir Mevlanası yapmıştır.

Bu iki zatın Mevlana’ya yaklaşımlarında şu özellik göze çarpmaktadır. Mevlana’yı asıl imajından uzaklaştıran Hümanist akımlara karşı korumak ve Mevlana’yı besleyen orijinal kaynakları yeni nesle aktarmaktır.

Bizi öz kaynaklarımıza estetik gayelerle buluşturan Mevlana’ya, İktbal’e ve Sempozyum sekreteryasına sonsuz teşekkürler.

